

ప్రచురణ నెం. 235

ప్రథమ ముద్రణ

శ్రావణం 1879

వెల : రు. 2-50

ఆంధ్రా ప్రింటర్స్,
విజయవాడ-2.

శ్రీ రస్తు

అనిరుద్ధచరిత్రము.

వీరిక.

నిత్యోత్సవమందిరంబు లగుంట్టి మోహనాపాంగ వీ
తానీశోత్పలమాలికావధులు శృంగారంబుగా నంగపూ
జానైపథ్యమెలర్పఁ దత్తినలతాసంజ్ఞిప్తకళిం బ్రియా
నూనుండై తగుమంగళాచలనృసింహుం డిద్దుష్కమాళోరికల్

1

చ. సరసతఁ గౌఁగిలింప గిరిజాకుచపాలి నిజాంగలి ప్తభా

సురభిసి తాంత మై కులుకుచుకొ నెలిదామరమొగ్గజోడునుం

దరత విహించుదుండ మమతం బలుమాటును జూచి సామృశం

కరుఁడు ప్రసన్నుడై యొసఁగుఁ గావుత మాను నభీష్ట సంపద

2

మ అకలంకం బగుచి త్తశుద్ధికోజకై యశ్రాంతముకొ మ్రొక్కదక

సకరస్థాగరజంగమాత్మకజగత్సంసారనిర్మాణక

ర్తకు నానాదురితాహార్య సమస్తామ్నాయసంసర్తకుక

బ్రకటస్తార్త మనోవిహర్తకును వాక్పద్యక్షణాభర్తకుక.

3

చ కలిమికె బుట్టినిల్లు సుం కన్యల కలికసాని ముజ్జగం

బులుసు గిన్నతల్లి కృతిపుణ్యులకుక ధనధాన్య రాశి వి

ద్యులనలికె త్రగారు కలశాధికె గూరిమిపట్టి కౌరికె

గుంసతి యాదిలక్ష్మీ దయగుల్కెడు చూపుల మమ్ము బ్రోవుకె

4

శా. శ్రీవిద్యాబగవత్ముఖీ ధగవతీ చింతామణీ శ్యామలా

దేవీ ఐశ్వర్యముఖీ సమాహ్వయములకొ దీప్యన్తహా మంత్ర యం

త్రా విరూభత నిజాంశ లాశ్రితుల కిష్టైశ్వర్యములొ చేయఁ జి

ద్యావాకారిత నొప్పు శాంభవి నచుకొ ప్రసాదాన్వితం జేయుతకొ

5

చ. చవరమణీయకీరసుకరంబు నభీష్టఫలోదయంబు మా
ద్దవసుమగంధయుక్తము సుధాసమవర్ణముగల్గి వర్ణనీ
యవిబుధలోకకల్పితరువై తగుపద్మజారాణి వర్తనో
త్సవము వహించుఁగాత నిరతింబునుమద్రసనాంచలంబునక .

6

ఉ అంబుజగర్భనిర్వరవరాదులచేతి సుచర్యలందు హే
రంబుఁ గృపానలంబు మునిరాజ్ఞికురుంబమనోంబుజాలరో
లంబు దరశి తాననకాజితశారదచంద్రబింబు భూ
షాంబరరంగిడింబు విజితారికదంబు భజింతు విద్యకై

7

చు దినరాత్రిజాలఁ గాళిదాసు భవభూతిక దండి బాణుక మయూ
రుని శ్రీహర్షుని సోము భారవిని జోరున్నన్నపక దిక్కశి
ర్తను శ్రీనాథుని నామ భీమకవి నెఱ్ఱామ్రెగ్గడక భాస్కరుక
వినుతింతుక హరిశ్చంద్రినిష్ఠుల మహావిద్యత్కవిశ్రేష్ఠులక

8

చ చతురకపిత్వతిత్విపటుసంపద యొక్కరి సొమ్ముగాగు భా
రతిదయ సౌధవార్ధికవిరాజుల మానసముల్ ఘటంబు లా
యతము కొలంది లభమగు నయ్యమృతం బటుగాఁ దలంచి య
ద్యతన కపీంద్రులార కృప దప్పక మత్కృతి నాదరింపుఁడీ.

9

తే కాళిదాసాదులమనైనఁ గలవుతిప్ప
లనిరి పెద్దలు మాద్యకులనఁగ నెంతి
తిప్ప గల్గిన దిద్దఁడి యొప్పుగాను
బాంబనకు బుద్ధి నేర్పినధంగి గవులు.

10

తే ధగవదర్శితికాన్యంబుసట్లనెరసు, లున్నచూషింప ఎలదు మాయాన్నలార
ఘనకీరీటంబు ధరియించుకొనిన తాను, సుప్తులెక్కలు వెట్టుట చొప్పుగాడు.

11

చ. సుకవుల నూత్తులందు సరసుల్ నెరసుల్ వెడుకంగబోరు మ
క్షీకవితకుల్ ప్రణంబు పరికించుగతిం గొడవల్ గణించుటల్
సుకవుల నై జబుద్ధి తెరలో కథ రొప్పన బొమ్మలాడఁగా
నొకకడ హాస్యపుం బ్రతిమ లుండెనె పెప్పలు వెక్కిరించుముక.

12

చ. అని యిట్లు ప్రధానదేవతానమస్కరణంబును మరొకనాద్యతనసుకవిపురస్కరణం
బును గుకవి తిరస్కరణంబును గావించి యనంతరంబ

13

సీ శ్రీమంగరాద్రి లక్ష్మీనృసింహుల కటాక్షించలామృతమృష్టి నంకురించి
సంగీతసాహిత్యగరససౌష్ఠవయుక్తి శాఖోపశాఖులఁ జాలఁ బ్రబలి

ర సీకరాజన్యముఖ్యసమాజబహుమానసతవసంతాభిరతిఃజిగ్రి
దై వనామాంకిత స్తవమనోహరభావపదనాక్యసుమములఁ బరిమళించి
యభినవస్థితిఁ బెంపొందు నస్తదీయ, భాగధేయసారస్వతపారిజాత
తరువునకుఁదగు సత్ఫలలోదయము గాఁగ, సముచితంబుగ నొక ప్రబంధముంచింతు.

క వసువులకు మేర యెయ్యది, చదివినమాత్రించె చాలు సరసవచ స్సం
పదఁ దానేర్చిన కొలుఁదని, యదనఁగవితఁ జెప్పి హరికి నర్పింపఁ దగున్ 15

మ అతి దాక్షిణ్యఁ డతిండు పూర్వకవికాశ్యప్రాథ వాచారసో
న్నతులం దేలినఁ దేలుఁగాకి యెపుడున్ నావంటికించెచ్చినే
గృతి విశ్వాస మెఱింగి చేకొనియెడున్ శృంగారపద్యల్ల వీ
రతులం శొక్కియుఁ గుబుమేను వగమిఱన్ దీర్చి చేపట్టఁడే 16

క భగవంతుని నద్వైతములు, పొగడు వివేకంబై తమ కపూర్వైశ్వర్యం
బగుట నరస్తుతి నేయరు, జగతిన్ సత్కవులు తుచ్చ సంపదకొఱున్ 17

మ హరినామాంకిత కావ్య మెట్టిదయిన న్నాందమై సజ్జనా
దరణీయం బగుఁబుష్పమాలికలలో దారంబు చందంబునన్
నరనామాంకిత మైనకావ్యము రసాన్నత్యస్థ మయ్యు నిర
కిరణంబై చను హనజాతిపురుషుం గైకొన్న వేశ్యంబలెన్ 18

చ కృతులు నిజాంకితంబు లొనరించిన నిష్కృంభనంబు లిచ్చి స
చ్చుతిఁ బ్రభువుల్ కవీశ్వరుల మన్నననేయుట కీర్తిఁగోరి ని
శ్చితివతి దేవతాస్తుతియే నేయుకపిండ్రుల నాదరించి స
త్కృతి యొనరించు సత్సృజుని కీర్తికి గీర్తి ఘటించుకుండునే 19

౧ అని తలంచి యొక్కనాటిరాస్త్రముందు నాయుష్షజైవం దైన శ్రీమంగరాచలన్య
సింహదేవు దేవా యంబుననుం జని వివిధుణిగణవిరాజితంబును, ప్రదీప్తహాటక
మయంబునునైన నయనారవిందంబులకు నూతనంబైన యానందవికాసంబు సంపా
దించుచున్నగోపుర ప్రాకారశిఖరగర్భగృహంతరాని కాముఖమండపప్రభాసభాగ్యం
బులనలోకించి యాశ్చర్యంబునొందుచుఁ బ్రదక్షిణంబులుచేసి స్వామిదర్శనంబు
నేయుచు నుత్సాహంబున నంతర్ధృహంబున కరిగి యంగు. 20

సీ సంపూర్ణపూర్ణిమాచంద్రబింబమువంటి మోమునఁ జీటునవ్వు మొలకలెట్లి
నంకిసమున సుఖాసీనయైయున్న నచలావివాసవిప్రమ మెసంగ
శంఖచక్రగదాబ్రువంశోభితములైన బాహుచతుష్టయప్రసరలు నిగుడి
గైరేవేయమకుటకంకణమండలాంగదహారావళులు మేన నందగింప
బాలికాహస్తపంకిజాలోలచారు, చామరానిలమోదితస్వాంతుఁ డగుచు
ద్వ్యా సింహాసనంబునఁ దేబరిల్లు, మోహనాకారు నుంకింహమూర్తిఁ గంటి 21

- క. కని సామ్రాజముగా నం, దనములు గావించి లేచి తత్సామిప్యం
బున నిలిచి కొలిచియుండఁగ, ననుఁ జల్లనిచూడ్కిఁ జూచి నయముగఁ బలికెన్.
- క. బౌత్వమందె నికు ద, యానఁడనై యొసగితిన్ మదర్పితకవితా
భేలనమును మద్భజనా, లింబును దృఢముగాఁగఁ జేసితి ఎత్తాన్ 23
- క. అనిరుద్ధచరిత్రముఁ ద, క్కినిముచ్చి విస్తరించి కిఁగి స్రవంధం
బానరింపుము శ్రేయోన, ర్ధనమును చూపెన నంతి నీయుఁ దగన్ 24
- న. అని సలికినఁ బరమానంద రతిహృదయుండనై తద్వచనంబు చుహస్రసాదంబుగా
నంగీకరించుకొని యిట్లంటె 25
- ఉ. ఒకమలమనోమణి మో పరమేశ్వర యో జగత్పతీ
యో కిరిరాజదై న్యహర యో విహంగప్రపంజరా
యో కరుణారసామృతిపయోధి పునన్జననంబుమాన్సి నౌ
ఖ్యాకిర సైవనసత్పదము నందఁగఁజేసి కృతార్థుఁ జేయుమీ 26
- న. అని పునఃపునః ప్రణామంబు చేసి పదమంజ్జవడసి యంతుండి నులి గృహంబునకు
వచ్చితి నని యాదృశంబైన స్వప్నంబుఁగాంచి మేల్కొని యపరిమతిప్రమోదరస
మగ్నాంతరంగుండనై కొంతదడవు తీచి య దిన్యమంగళవిగ్రహంబు భావించుచుం
డితి నివ్వించునఁ దదనుగ్రహంబునాహరిన నాఁడనై యేతత్ప్రిబంధరచనాక్రమం
బునకు చుక్కమించి మద్వంశప్రకారంబు వర్ణించెద 27
- నీ. శుభకరావస్తంబ నూత్రుండు కౌండిన్య గోత్రుండు నార్కట కుల పవిత్రుఁ
డగు బసవన మంత్రి కమరప్పమువ్వున పెద్దన యెల్లప్పు ప్రియమనాజు
లాకుమారచతుష్టయంబులో ముష్టనామాత్యుండు సర్పిర్నిమండనుండు
తత్త్వనూజాతుఁ డుత్తమగర్భశీలుండు నిర్మలచరితుండు నిష్ఠనాగ్నఁ
డతని నిజసాధ్వీ యగుకొండమాంబగర్భ, మంగళనియించెనెనయ విద్యాచిహ్నండు
హరిహరధ్యానసేవాపరాయణుండు, మహితగుణశాలి యిబ్బయామాత్యమాధి 28
- ఉ. నిండుమనంబు సత్యమును నీతియు గాంతముగల్గి కీర్తిసం
తుండయి భోగభాగ్యములతోఁ జెలువొందుఁ గొండపీటి భూ
మండల నాయకుల్ మిగుల మన్ననసేయగఁ దెంపుమీఁతె న
త్పండితుఁ డబ్బమంత్రి కనుప ర్తిపురాన్వయ వార్ధిపూర్ణ చం
ద్రుం డని లోకులందఱు నెఱుంగుటకున్ సుతిసేయ నేటికిన్ 29
- తే. అష్టహస్తాని గేహిని యైనపుణ్య, వతికి లక్ష్యంబు కుదయించె సుతయుగంబు
మహితగుణశాలి రాయన మంత్రివరుండు, నిరుపమగుశోజ్జ్వలుం డగునిష్ఠుఘనండు.
- క. ధినిధిరాయనమంత్రికి, మానసతీమణికి నంబుమాంబకుజననం
దైనారమిరువురమె యో, గానంగుండు నల్పనార్యుఁ డనందగు నేనున్. 31

- క నరసింహవాదభక్తుడ, నరసింహకృపాప్రసాదనయల్బ్రమశిక్ష
నరసింహశ్రితిశ్చందయుండ, నరసింహునికరుణజాలనమైనవాడెక్క. 32
- ఐ ఇట్టి నాచేత విరచనయంబగు నేలత్పింగు, సామ్రాజ్యంబునకు మూర్ధాభిషిక్తుండగు
మహానుభావుని ప్రభావంబు స్థిరంచెద 33
- నీ శ్రీవైష్ణవాలయశ్రేణులందుఁజెలంగు ద్రావిడగ్రంథనాదములవలన
నరమహీసురయజ్ఞవాటికాంతరములఁ గొమగారుహోమధూమములవలన
విఘ్నశిధులయందువినిహితంబైనట్టి ధనధాన్యముఖపదార్థములవలన
నేలాలవంగతాంబూలవల్లించందరముఖశోభితచనాంతములవలనఁ
గమలకైరవకల్పారకలితబలంబు, విమలజలసాంద్రకాసారవితతివలన
భాసురంబగులక్ష్మీనివాసమగుదు, దివ్యశ్రీసుతముంగ ప్రస్థాంబు 34
- క. తిరుపతులూనాటయెనిమిది, పురుషోత్తమశేషైలములు మొదలుగ నా
తిరుపతులలోన మంగళ, గిరి విష్ణువిజస్థలంబు కేవలమరయక 35
- మ జగదానందకరంబు మోక్షపదవీసాపానమార్గంబు యో
గిగణాకర్ణగుహంబరంబుశిఖుక్రీడావిగ్రహాస్సరో
మృగసేత్రాసుకగాంగుభీచలితంత్రీవాతవిశారవా
నుగుణాంచత్పికనాదమద్రిచెలువొంగుకొమంభాభిఖ్యతక 36
- ఉ ఆమహానియతైలశిఖరాగ్రమునంగున్నసింహమూర్తితే
జోమయదన్యకృత్తమునశోభిలుదుకొనిజన్మకొటి శ్ర
ద్ధామతిఁజేయుపానకముఁదానెలమిక్సగమరగించి తి
క్కామిలిమల్లంపఁగనగంబుఁదగకదయసేయునారికిక 37
- చ. గిరిదిగువకొనినూర్చి మణికిలితమండపమధ్యభాగభా
సురతరవీరమందునతిసుందరమూర్తిధరించియిందిరా
తరుణియుఁదానుచుండునిరతంబునృసింహుఁడుదివ్యహారనూ
పురకటకాంగుభీయకవిభూషణపుంజవిరాజమానుడై 38
- తే. ఇట్టిమంగళగిరియంగు నెగురుదిగున, తిరుపతుల గంధిమధ్యప్రదేశమంగు.
శంకరుఁడుసర్వమంగళాసహితుఁడగుచు, నుండు నెప్పుడుసహవాసయోగ్యుండగుచు. 39
- నీ కర్మకాండసూక్తిఁగదిసిమజ్జనమాడి ధాతవస్త్రింబులందముగఁదాల్చి
కుధరాగ్రమెక్కి మార్కొండలక్ష్యభిజించి నరసింహునకునందనములుచేసి
మిరియంబు లేపవత్ మెదిపిచక్కెరలోడఁ గలిపితియ్యనిపానకములుచేసి
స్వామికర్పించిశేషందైననగమును సత్తులకెల్లనుబంచిపెట్టి
నగముదిగించిచ్చిశివదర్శనంబుచేసి, దిగువనరసింహునిందిరాదేవిఁగొలిచి
భోగమోక్షంబులనుభవించుదురుజనులు, సత్యమిదిమంగళాచలస్థలమునందు 40

సీ వేంకటాచలమునవేసటనొందక సహజభుజంపఁ గాఁబొడముదప్పి
శ్రీరంగమున నాసతీతంగఁబొంగళ్లు భోజనంబొసఁపఁబొడముదప్పి
కాంచీపురంబులోఁ గాంక్షకొద్దినిజేరి యిడ్డెనల్ భక్షింప నెసఁగుదప్పి
యశగిరిస్థలమర నాపోవగాదోసె లారగించినఁబుట్టినట్టిదప్పి
యర్చకస్తోమహస్తశంఖాగ్రముక్త, లలితగుడజలధారాఘృశంఘాయ
మానపానీయమహిమచేనఁజిచికోనుచు, జలజనాభండుమంగళాచలమునందు. 41

ఉ. ముంగిటికల్పభూరుహము మూలధనంబునివేతనంబులో
బంగరువాన చేతికగవడ్డతలంపులమానికంబుముం
గొంగుపసిండి నక్షులకుఁ గోర్కులపంబ జగంబులందు మా
మంగళశైలన్లుభుసమం బగుదైనము లేదు మాడఁగక 42

షష్ఠ్యంతములు.

క. ఈదృగ్విధకల్యాణగు, యోదారప్రాభవునకునుద్యల్లీలా
సాదరకటాక్షవీక్షా, పాదితవిమిధేంద్రకమలఙ్గనవిభవునకుక. 43

క. అతులితమతియుతమతగుణ, యతికృతసుధ్యానగతనిరాకారునకుక
శ్రితకమలాసితికమలా, యతవిమలాంబకసుఖప్రదాకారునకుక 44

క. ధూపాలంకారునకును, దోపాటఁగటచ్చటామదోత్పలగజన్మా
ద్వీపణకంఠీరవగళ, ఘోషితకృతిపాంచజన్యఘాంకారునకుక 45

క. మందారకుండచందన, మందస్మితసుందరైకమందిరనయానా
నందనిదనారవిందున, మందామరసోద్భవాస్యకుముదేందునకుక 46

క. విరసుగుణభక్తజనకృత, సరసగుణాంభోర్ధపానసౌఖ్యునకుశుభా
కరమంగళావలస్థల, నరిసింహాఖ్యునకుసద్గుణశ్లాఘ్యునకుక. 47

కథాప్రారంభము.

న. అంకితంబుగానేరచియింపంబూనిన యనిరుద్ధచరిత్రంబునకుఁ గథాప్రకారం దెట్టి
దనిన ఛగనత్త-దాసుధానుభవమతూహలసాగ్రుగుశౌనకప్రముఖమనింగ్రులునకు
పురాణోత్తిహస్ప్రసంగవచనచాతురివిఖ్యాతుండగు నూతునింగమంగొని యిట్లనిరి.

చ. జలజభివాభవప్రముఖసంస్తవనీయవిశేషవిష్ణుని
ర్మలగుణోర్తనామృతముమామకకర్ణరసాయనంబుగాఁ
బంబుమఱుచిపుడెల్లుటకుఁబాత్రులమైతిమిపూర్విపుణ్యమల్
ఫలితమునొందెనీవలనభవ్యగుణాగ్రణిరౌమహర్షణీ 49

క. అనిరుద్ధనిచారిత్రము, విరుటకుమాహృదయములువేడుకపొడిమెక
వినుపింపునవిస్తరముగ, వినుతబుధవ్రాతినూతనియోపేతా. 50

- ఐ. అనిన విని యమ్మునీంద్రుల కతిం డిట్లనియె 51
- క మీరడిగినసత్కథ వివర, గోరి పరిక్షిన్నపాలసంజరుఁ డడుగఁ
గరుఁడు శుకయోగి నవి, స్తావరముగఁ చెలుపఁదలఁచి తా నిట్లనియెఁ.
- సీ ప్రాకారగోపురప్రాసాదగర్భరాగ్ర శాచుంబితగగనతలము
సంతతఘటపుష్పసాంద్రనానావిధోర్విరుహకలితశృంగారచనము
చంద్రకాంతోపలసాపానకలితశోభితజలపూర్ణవాసీప్రజంబు
సరససాందర్యలక్షణలక్షితాకాగభామినీపురుషసాభాగ్యకరము
- తే గంధసింధురపైంధవబంధురంబు, సారసారససరసకాసాతవిసర
ముఘుజలనిధిపరిభాసమావృతంబు, పుణ్యనిలయంబు ద్వారకాపురవరంబు 52
- ఉ లోకములన్నియుం దనకులోనుగనుండఁగఁడన్న లోనుగాఁ
బైకొనెఁజక్రవాళమనిపావకసన్నిధిఁదాఁదసంబు ర
త్నాకరమానవగిరితదావరణావృత్తిఁజేసినిత్యైశో
కాకయజుండుచుట్టుననఁగాఁడగునన్నియగఁడమీపమై
- మ అల్లసుధాపయోధిపపురంతరహాగణాభిషేకంబు
ద్వల్లభురాజధానియగుద్వారకీగోసుఖియింపఁచుండు సం
పల్లలితాంగియొప్పడుచుబాయఁపుట్టినయిల్లు నత్తినా
రిల్లును నేకదేశమగునింతులవేడ్కెఁగఁగొఱుంతయే.
- మ అలకాన్నతిపురీపరావరణరేఖాగ్రప్రదేశంబులం
గలయెఁ గొమ్మసందులేర్పఱచి మార్గశ్రేణిఁగల్పించుటకై
నలిసికైరవిణిమనోహరులయానంబుల్ నిరోధింబులే
కలఘున్నూర్తిఁదదంతిరంబులఁబొసంగఁ నిర్గమించుంగదా
- క అగణితతారాగణము, గగనాంతము నిశలఁ దనరు ఘనలీలఁబురికై
దగఁగోటకొనలఁగట్టిన, జగజిగిముత్తిములచంచువాచందమనఁ.
- సీ సహచరీకంకాప్రసక్తామరీహూయమానకర్పరపుత్రికాసుతములు
ఇనవాహాహేమప్రహేళితప్రతిబింబధారణతోఁడందర్శనములు
సామంతిభ్రాంతినల్లంకకృత్తారకామిశద్వప్రముక్తాఘటములు
దైవతిపారావతప్రతిస్వనిసంభ్రమప్రదవిటవిటీమణితోపము
- తే. లంబుజకదంబశాలైవబింబమగ్ధ, హరిణకబలితుహనాతృణాంశురాయి
తిసుధరద్రాదోపలాతితపితర్ది, యూధములసౌగంధపురినొప్పవమిఱు
- చ ఉదయనగేంద్రమెక్కియినుఁడున్నతమైగగనంబుఁదాఁకు ద
త్సదమలహర్త్యముల్లనిరథంబున కడ్డమునిల్చినంచుదా

మదిఁదలపోసితిన్నినగుమాన్దమునంజనుపంతకంతకున్
జడలను నిక్కియ్యియ్యమనందిగిపోవుచునుండువిచ్చలున్

69

మ పగలున్ యిసుమప్రకాశతనుజీనింజీనబంధుండు సాం
పగుముతైంబులచేరుదుక్కగమియున్ వ్యానింబునజేరు పు
క్కగుమింగూడియనేకరూపములతోఁగవ్వలైనానొప్పగున్
నగరీహేమశిరోగృహగ్రవిహరన్నారీముఖాంభోజముల్

61

ఉ నిర్మలభగ్నచిత్తిమయనిర్మితవిస్ఫుటహర్ష్యుఁడచర్యాం
తర్కదనాహనశ్రమగతిప్రమదారమణచ్చటాతనూ
ఘర్తనివారియైవినుతిఁగాంచునుపాంతినిలింపనిమ్మగా
హర్షభుపద్మగండవిభవానుభవాంచితగంధవాహముల్

61

తే మీఁదనున్నట్టికుంభసింహాదికములు, తారకామండలంబునఁ దగిలియుండఁ
జంద్రబింబంబునంబెనాసాధరుచులు, సురపురముమీఁదఁదనరుగోపురవిభాతి. 62

సీ అతినిజన్తసానమగువిష్ణునాభికి నూర్ధ్వమాముఖముననుదయమైరి
అతఁడు నల్లాగముల నభ్యసించినయట్టి చదువేకముఖమునఁ జగువుకొనిరి
అతనిరాజసగుణానీతికంటె నుత్తమంబగు సాత్వికమున శుద్ధాత్మలైరి
అతఁడు మున్ జరతపోగతిఁగన్నహరినిభావితభక్తివరదుఁగావించుకొనిరి

తే పెద్దపిన్నతినంబురూపించుకొనిన, అధికులనమ్ముసాంసూహనునకంటె
సకలసౌజన్యగుణసుధాసారినిధులు, భూసురేంద్రులు గలరు చతురమునందు. 63

సీ సమదీర్ఘచంద్రహాసకళావినోదముల్ ముఖములందునురణోన్మథములందు
దిర్బగుణానుసంధానతాచతురతిల్ శయములందును హృదాశయములందు
బుధగురుచక్ర్రావనధురీణబిహ్మంబు లాఖ్యులందునిజాన్వయాఖ్యులందుఁ
బ్రకటపంచాననప్రక్రియావిభవముల్ భజులందు విక్రమార్భటులయందు

తే వెలయవెలయుదురనివార్యపీఠ్యకౌర్య, ధైర్యగాంభీర్యసమధికాదార్యచుర్య
ధుర్యులైనట్టిబాహుజవర్యులెపుడు, సిఁహజెలువొంగనస్వరవరమునందు 64

సీ తనలోనిరత్నసంతతులతోఁగితినిలుపఱచుకొఁడేనిసాగరుఁడుసాటి
తనమూలధనముకుఁదగినలొమ్ములూర్పుకొనెనేనిధననాయకుండుసాటి
తనకున్నబంగారమనువక్రచికియ్యఁజాలినఁగాంచుచుచుసాటి
తనమహత్వముతకునెనయైనభోగానుభవమువెనేనిఁగల్పకముసాటి

తే గానియితిరులుతాదృశల్ గారనంగ, నర్థసంకదతోడవిఖ్యాతసుకృతి
సంపదలసంతములుగాఁగనంగ్రహించు, వైశ్యులుండుదురప్సరపరమునందు. 65

సీ జన్మసంబునిర్జరశిఖాకుసుమగంధావానితందైనవారిపదంబు
నైదోడుప్రకటధూర్జటిజటామకుటరంగడభంగనిజభంగగనగంగ

ప్రారంభమఖిలవర్ణాశ్రమజనతిర్యగాదిజీవనమైనహాలికంబు

స్వాచారమిష్టకామ్యార్థసిద్ధిదమైచయనిరుద్ధమూర్తియశ్చర్చనంబు

బుద్ధిబ్రాహ్మణశక్తియుభూతిదయయు, శాంతమునుగల్గించెలువొందసత్పథంబు

గాఁగసౌజన్యశీలులైకలిమిబలిమిఁ, గలిగినుఖియింపురురుశూద్రకులజాలంగు. 66

సీ రంజితాగ్రరనుధారససమేతింబులై ముఖచంద్రబింబముల్ ముగ్ధగులుక

నవతంసకుసుమతారావళీయుతములై కంచుబారతీమనముల్ గరిమఁజూపఁ

గమనీయమణిమాలికార్పూరాంచితములై, సుచకుంభశైలముల్ కోమరుసుగులఁ

గంకణేంద్రోపలాంకమిలిందచణములై పాణిపద్మంబులుపరిధవ్విఁ

గలితహాహనరూపరేఖావిలాస, విభ్రమంబులుజగ మెల్లవినుతిసేయ

నరుంగతివారశృంగారచతులువేన, వేలువిహరింతురెపుడునవ్వీటియందు 67

సీ పలువరుసలకుందములఁజూడఁబ్రయమయ్యె వెయింపుసొంపునఁబలుకఁగదవె

వఁజూపునల్లగల్వలవినోదముతానె నలపులముంచెనవ్వారిగాఁగ

మేలుచేదమ్మిక్రిచ్చిన్నులుగుల్కెడుశూరిచిదయసేయుపేరుగాఁగఁ

దెంబాంచెనాసంపెఁగనిగన్నిగలచే ముద్దియవేఁజెదమెగినాసంగు

మనుచునరుచుముదంబుననంటిపలుఁ, జాణలవచచ్చమత్తైతిసరణిఁదెలిసి

తెలివిఁజేటునవృత్తాలయంగనలరియలు, లమ్మగురులృష్టలావికలవ్వరమున. 68

మ పటుదంతప్రచురప్రభాప్రకటశంపాజాలముల్ ఘోంకృతా

ర్భటగర్జారవముల్ సమగ్రమదధారాసారూర్షంబులు

త్పటధాటికొనటియింపభూవిహరణోద్యత్రాన్వితాన్వితాన్వంబు శిఖ

త్పటిమకొదత్పటభేదనద్విరుదయూధంబొప్పసక్రోధిమై 69

మ పురసీమకొబురుహోత్తమానువహనస్ఫూర్తికొవిడంబిందుమకొ

సిరికొమూలములై సుజీవనకాన్సిగ్ధంబులై సుందర

స్ఫురితాన్వితములై విలాసుతననొప్పకొవాహినిసంగతికొ

నిరమైసార్థనామధేయగుణభౌతికొపైంధవవ్రాతీమల్. 70

చ. అలఘునిజగ్ద్యజాంచితపటాంచలజాతేనమీరవారిగౌ

మలగగనసల్లియుతవిమానవిహారినిలింపదంపతీ

సలలితచంచబాణససంజలితోగురిప్రయంబులై

యలరుఁబురికొశతాంగములుదగ్రవిరోధిచమూవిధంగముల్. 71

ఉ. బాహుబలోద్ధతుల్ సమరభాగనటద్రిపుచాతురంగిక

వ్యూహవిభేదనక్రమసముజ్జ్వలవిక్రమవిస్ఫురన్తహా

సాహసికుల్ధినుఃప్రముఖసాధనధారణకౌశల్యోసము

త్సాహసాకృతుల్ సుభటసంఘము స్ఫురచుందసంఖ్యముల్ 72

- వ మతియు నన్నగరీలలామంబు వై కుంఠపుగంబునుంబోలె నాగనగరంబువింబున నసం
తక్యణగుణాభిరామంబై, నభోమండులంబు తెఱంగుననుకవికల్పితప్రబంధంబుచా
డుననగలితకవిరాజవిరాజితంబై, చంద్రబింబంబుపోలికగునుమిత్రమంబులీల వి
రాజమానసాగరంబై, యలకాపురంబుభూతి జుజాకరంబురీతిబద్ధాంకృతింబై, య
ధ్యయనవిద్యావివేషంబుకై ఓడి సంగీతగత్పాకరంబుచెలుపునవర్ణక్రమప్రశస్తంబై,
రామాయణకావ్యంబుగతిభాగ్యవంశంబుకరణి రామాభిరామంబై, మిత్రభావప్రకా
శంబయ్యును గుంబయానందంబై, రాజాభ్యుదయంబయ్యును గమలాంచితంబై,
హరివిహారంబయ్యును బుణ్యజనరంజనంబై, విబుధులవిరాజితంబయ్యును సమస్తగో
త్రప్రచారంబై, గురుప్రదీప్తంబయ్యును గవిహితంబై, సంపదలకుం గొటారును,
సౌభాగ్యంబులకుం బుట్టినిల్లును, సౌఖ్యంబులకుం నాలవాలంబును, సారస్వంబులకుం
గాణయాచియు, సంతోషంబునకు నాబుపల్లును నై వసుంధరానుందరీలబలతటసంఘ
టితముక్తాలలామంబుపోలిక జతుర్ముఖనిర్మితప్రపంచాభిరంబై యొప్పుచుండు 72
- ఉ ఆపురలక్ష్మీకైరమణుండై విలసిల్లుచునుండు బ్రహ్మ
లాపరిపూర్ణ మానుషవిలాసుండై కృష్ణహృతదృశ్య ని
తేషమురూపమోహనవికృతగోపవధూకదంబుండ
ద్వీపితక్రీడికాలింపను దేవతనూజాడుకృష్ణుండన్నతి 71
- సీ. వలీలదేవీవసు దేవులకుంబుట్టి నందయ్యో దలన్నతిగఁబెరుపఁ
దెగిగిదై తేయులఁబెక్కుండ్రవధియించి యమునానదీతీరమందమంద
బృందావనక్రీడఁబెంపొందగోవులఁ బాలించి మురళీవిలోలుడగుచు
సల్లవకాంతలవలసించుచురమించి ధిక్తజనావనప్రాధిమెఱసి
రుక్మిణీసత్యలాది గాయపవతులఁ జాలఁబెండ్లాడిసంసారసౌఖ్యనిరతి
నెలమిఁది భువనసామ్రాజ్యమేలుచుండెఁ గృష్ణుండంచితక్రీడివర్ధిష్టుండగుచు 73
- మ హరికికైరుక్మిణీకైదనూభివుండుమీ నాంకుండులోకై కసుం
దరలీలాసుకుమారమూర్తికాంతాపద్మరాగోపమా
ధరసారామృతిపానకేళిరతుండుద్యద్విక్రమాటోపశం
బరసంహారుండుదాతక్రీడినమరుకై బ్రదుక్కుమునామాంకుండై. 76
- ఉ. ఆుతిల్లభండుసుసుధాంగియనందగురుక్మిణీతునం
భోయహనేత్రగుడిబలభూమణుండైనసుమారు గాండేశ్వర
గానరసంబువిగ్రహముగానొనరించినమాడ్కి నొప్పనొ
య్యారమువానిభాగ్యవిభవాదికలక్షణలక్షితాంగుని 77
- క అనిరుద్ధనామధేయం, డనిరుద్ధనముఖ్యులతనినరిపరులుడా
యనిరుద్ధతులకై నెడి, యనిరుద్ధసుఖపరాక్రమాధున్బుండగుటకై 78

ప. మఱియు బ్రహ్మజ్ఞానసూచనాసమర్థుండుగాఁగలవాఁడని బ్రహ్మనూనామకుండును, ఋశ్యమృగవిహ్నితఃతుండు గాఁగలుగుటంజేసి ఋశ్యకేతుండునునని గురుజనంబులు నామనిదేశంబుచేసి రక్కు మారుండు శరత్సమయ శుక్లపక్షసుధాకరుచందంబున నహరహఃప్రవర్ధమానుండై క్రమంబున జననజనకమనోరథసామ్యంబైన బాల్యంబును స్వబంధు జననమునానందశరీరసుగుమారంబైన కామారంబును నతిక్రమించినయనంతరంబు

సీ ముఖచంద్రమండంబునకునూఁగుమీసపుఁజాలుఁగహజలాంఘనముగాఁగ నమరువత్సగికి నాటమునకు నేవళంబులుపందనపుఁదీఁగెమోడిగాఁగఁ జెక్కుటద్దములకుఁజెలువంబుమీఱినచిఱునవృత్తేట్రొంజికిలిగాఁగ సరసమాకచనిగలదంబుచకునవతింగదీధితితటిద్వల్లిగాఁగ

తే నలజనుంతుని చందంబునలునిసొబగుఁ, జందురుచిమేలుఁగందర్పచక్రదనముఁ దనకుసరిసేయఁదగినసొందర్యమహిమ, నతఁడుచెలువనవయోపనాగమమున. ౮౦

సీ కనుమెఱుంగులుతరుక్కున నేమఱించుచూపులకుఁగండియుజల్ జలుమనంగ నగునుగా నాభిముఖ్యమనొందుమోముకువాలకన్దలదక్షోల్లుపడఁగ జెలికాండ్లతోనాడుపలుకులచేనీనలొగివశ్యమంత్రప్రయోగమందఁ బ్రతిలేనిరూపంపదఁజిక్కితిలఁపులుసుడిపడ్డగతిఁజాటిచుట్టితిరుగ

తే నంగుకొనరానిప్రాచింపందైనయతిని, ప్రభుతచేమార్పులూహ్యదీర్ఘతపింపఁ గొలువునకువచ్చువారకన్యలకయోగ, విరహమొనరించెదద్రావవిభ్రమంబు 81

తే వాలుఁజూపులచేతినివారులొసఁగి, ప్రమదజలములనర్ఘ్యదానములొనర్చి యెలముభాంబులుపహరముగఁజేసి, వనితలుగజింతుర్పిచ్చైవముగనతని 82

ను తిరుణుల్వానివిలాససంపదకునాంతర్యంబునంజొక్కిత త్వరింభానుభవంబుఁగోరుచువిధాతాపీనిమట్టివితే శ్వరుగానేటికిఁజేయవై తినును మక్షసంతాపముంజెంగును సున్నుగాడ్పుల్విధికంగదాహమొదవించుకొమండువేసంగియై. 83

ఉ. బింబముమోవిసంకుప్రతిబింబముకంఠముతారకాధిరా డ్వింబముమోముసన్నుతరబింబములాదరహసపుంగపో లంబులుయక్షిందనకగ్రానిధిముఖ్యులఁజూతుమేకదా శంబరవైరినందసునిసామ్యముగాఁబియింఁబోలునే 84

ఉ. సావాసద్ధగ్యబాహుబలసంపదచేఁబలువొంఁవావానా రోహణ హేతిధారఁనియీఁగఁదనర్చినప్రేవిభూతిశే మోహిగతికైలంగిజగదాదఁజీయగుణాభిరాముండై యాహరిపాత్రుఁడొప్పెదనయభ్యుదయంబునదాభిన్నుద్ధిగాక. 85

ఎ అంతి.

86

- చ అతినికిమేనమామసుతియైతిగురుక్మి నృపాలపాత్రియం
చిత్రసుమతోమలాంగిసరసీరుహపత్ర విశాలనేత్రని
ర్నితకలహంసయానమదసింధురకుంఠసమానవర్తులో
న్నకుచగుక్తులోచనయానంగననంగళిరోమానయై. 87
- గ బంధుశ్రీమయ్యైంధుజీవంబు యుగపనపబిలయ రమయ్యై
దమ్ములయ్యై ననుదమ్ములగ నికొమ్మ. యుగగుండుజిగురుదుగుయ్యై 88
- సి కట్టడిగిగచుజేకట్టులలోనయ్యై విసభావంబులైవిద్రుమములు
ప్రత్యహంబుచుగింపంగమయ్యైను దామగుక్తకాలచునక్షత్రిగము
పగలుమించుబిదేశాతింబులయ్యై రాజావమానమనరాంబులము
కాకచెచ్చుకతునిలోనువై పూమాటుబ్రహ్మణంబులజేందెబసిడిబిమ్మి
తే రమణియగునఖస్తనాంగములతోడి, ప్రాతిక్షత్తికిముననివి సంగడియై
నట్టియాశ్వేరమునబలవంతుతోడి, సాటికిఁజెనంగుపైల్లుల్పులముగాద 89
- సీ శాతకుంభమునకుఁజాంపేచుమునకుఁదాననుగుణంబగుఁగాంచనాంగిచునుట
కంజాతిమునకునుగైరంబునకుఁబ్రియంబందంబుమహోర్వలాక్షియనుట
శక్తోపలమునలుజలసంగబునకునువినయోక్తిఘనగీలవేణియానట
కలహంసమునకుశిఖాచళంబునకుహితాలముండజయానయనుట
తే యుభయభావంబులతివయందునికి సార్థ, కమగనట్లంటుతురకల్పనాంశ
లంబువలసినయట్లందురనగనిమ్మ, వారికిమిగింకుకులగాక కవులు. 90
- ఐ ఇద్విధంబునం బృథూతియసుచయయైయుక్తురుక్తులోచనను విచాలంబుసేచు
నుద్యోగించి తత్రప్రపితామహుండైన భీష్మకనృపాలుండును దక్కినవారలును సు
హృజ్ఞనులతో నాలోచించుచు 91
- ఉ ఈయలినిలకంతలకునీడును జోడునునైననల్లభుం
డేయెడఁగల్గనోయనుచుసెంతియనక్కఱతోవిచారముల్
సేయుచునుండిబంధువులచేననిరుద్ధునిరూపసద్గుణ
శ్రీయుతుఁగానెఱింగి తిమచిత్తముల బ్రమదంబువిండిగకో. 92
- క నెనరింటినచుట్టటికం, బునుగులమునుగుండుపమునువిద్యధనం
బునుబ్రాయముగలిగినవరుఁ, డొనఁగూడుటకన్యభాగ్యయోగమునఁగదా. 93
- ఐ అని విచారించి ద్వారసతీపురంబునకుఁ దగువారలం బంపుచు 94
- కి శ్రీమత్సీమస్తనద్దః, ధామాంచితకీర్తి నెన్నఁదగుచునుదేవ
స్వామికభీష్మకభూప, గామణితామ్రైక్కినేయఁగలవన్నపముల్. 95
- క క్షేమంబిక్కడమీపరి, ణాపమువ్రాయంగవలయునాపౌత్రుని పు
త్రీమణినిరుక్తన చునా, కోమలిననిరుద్ధవకునుగూర్పఁగవలయున్ 96

- చ. అనిశుభలేఖలంప విని హర్షముమాకునశ్య మంచుగ్ర
క్కు నఁబ్రతిలేఖంపియనుకూలప్రసన్నము నిశ్చయించిచ
య్యనబంకృష్ణముఖ్యులరయంబసుహృచ్చతురంగయుక్తులై
యనుపమవాద్యఘోషముదిగంతములందుఁ బ్రపూరితంబుగాక 97
- సీ కుండినపురికినేఁగుటయువైద్యులైదుర్గొనివారలఁదోడితెచ్చి
విడుసులవిడియించివివిధవస్తువ్రాతసామగ్రినడపించినంస్తమమున
లగ్న వేళకుమంగళస్నానయుతులైనపెండ్లిమూర్తకుఁబెండ్లికొడుకు
కెలమితోబాసికంబులుగట్టికంకణంపుముల్ గావించిస్త్రాజ్ఞలైన
తే విప్రుముగ్ధులఖండోక్తవేదరసము, చెలఁగనుచితప్రయోగముల్ సేయుచుండి
రపుడు తెరనట్టిచాటుచక తినఁదోడి, తెచ్చిరిసదాంగదధ్యులుచ్చుపదఁగ 98
- చ విచికిలగంధియుక్తవిభుఁడువేడుకతోఁదెరచెందువైపులక
రుచిరకటాక్షసంక్తులమెఱుంగులునిండఁగనిల్చిరయ్యెడక
బ్రచురతిరానురాగరసబంధురతంచెరచిరదూతీపా
ఱుచుహృదయాభ్యముల్ మొగి మెఱుంగనిచుట్టటికంబుసేయఁగాక. 99
- క గ్రక్కునఁచెరవాపుటయుఁద, సుక్కునవెలుఁగొందెమృగవిలోచనముఖస
మృక్కాంతి మెయిలుదొలఁగినఁ, జక్కఁగఁజెలువొందుపూర్ణచంద్రుండనఁగక
- ఉ బంగరపల్లెరంబునుగ్రాధిగనించినముత్తయంబులు
పొంగునుపాస్తముగ్గములఁబూర్ణముగాఁబలుమాఱుముంచుచుక
రంగుగనొక్క రొక్కరికిరంబుపయిందలఁబ్రాలువోసిర
య్యంగునుచివనృమణులైదిగుపాఱఁగనవ్వధూవరుల్ 101
- క ఈవిగ్నముననున్ననూర్తిము, గావించివివాహవేదికాస్థలమునకుక
రావించిపుక్కనించు, హావాద్యధ్వనులుబహుళమై మొరయంగక. 102
- క చెలిపాదముచెలువుఁడుకర, జలజంబునఁబట్టినడపెన ప్తబదంబుల్
కలయలుఁదీర్చువాఁటికి, యలవడుననివావియైనయతివలునన్వక 103
- న తదనంతతంబుప్రథమ సోమాదికంబులైనవైదికశాక్తిప్రయోజనంబులునడపె
ధవిగ్నక్షుగ్గోజ్యాదిసదార్థంబునుకలజనసంతోషంబుగాభోజనోత్సవంబుగావించి
రందు 104
- ను సరమాన్నంబులుఁబిండినంటలునునూపంబుల్ గమయించు పం
క్తగంబుల్ సుధురాష్టకాకములుబెల్లంబాజ్యముకదేసెక
ప్రసాదపునోయముమీఁగడల్ పెరుగులుష్పం గాయలుకమున్నుగాఁ
బరిపూర్ణంబుగ నారగించిరనువొప్పంబెండివారందఱుక. 105
- సీ చెలిపయోధరకుంభములుదాచుకొన నేల ఘనమయ్యెదృష్టచేకొనఁగనిమ్ము
లతకూనమధురలీలాధరఫలరసంబులుచాల నభిలాషఁబొడమఁజేసె

- నలివేసినిచేతి యతిరసరుచిరస జ్ఞానందమయ్యై నేమనఁగవచ్చు
రాకెందుముఖివినుమాకారమంతచక్కనిదెన్నఁజెఱుంగముకన్నులాన
యనుచుబోజనసమయంబులంపుభాష, గర్భితములాడునరసులకాంతకొద్ది
ననుభవింపుఁడుకొదవదేదనిసమర్ప, నస్తులైబోనక తైలుభ క్తులిడిరి 106
- కా. తాంబూలంబులువారికెళకదల్చి ద్రాక్షాధినానాభా
ఘంటులచంపక మల్లికాదిసుమనకస్తూరికాగంధసా
రంబులొకర్కరలిక్షుఘండములువస్త్రంబులొనునర్లంబునె
య్యంబేపారఁగఁబంచిపెట్టిరిజనంబానందముకొందగాక 107
- ప. ఇవిస్థంబున 108

భుజంగప్రయాతము

- వివాహప్రయత్నంబువిధ్యుక్తరీతిక, నివర్తించిస్త్రాధాబ్జనేత్రలనిషేకో
త్సవారంభముకప్రేమసంధిల్లఁజేయక, నహోధారతులమోహనందైచెలంగెక. 109
- తే గంధమాల్యాదివాసనలొగ్రమ్ముకొనఁగఁ, దోడుకొనివచ్చిరన్నాడాతోయజాతీ
సరసుఁడున్నట్టికేళికాసదనమునకు, బలిమిచేనేర్పుచేతనుబద్ధముఖులు. 110
- ఉ ఎవ్వరికోసమివగలకెమియిఁకకబడమంచునెచ్చెలుల
నవ్వుమిఁద్రోచిపోవుటయునాఘనిఁగటనిల్పియుండెఁదా
నివ్వలనవ్వకదొలఁగనియ్యక మన్నఘండానపెట్టి న
ట్లవ్వనజాతీ సిగ్గుబరువానినరీతికిరంబువాంచుచుక 111
- ఉ. శయ్యకుఁజేరిఁదీసిపతిసారెకువేడఁగనించునైనమో
మియ్యకగుబ్బలఁటుకొననియ్యకనిష్ఠరతికొమింపఁగా
నియ్యకయెంతసేసెనలయించినపిమ్మట సౌఖ్యదాయకం
బయ్యెనునారికెళఁఫలపాకమాలాఁగదకన్యకారతుల 112
- తే విభునిలమకంబుతో నిట్లువెలఁదిసిగ్గు, పోరులెల్లనువట్టియాస్వరమయ్యెఁ
దుడినిలువలేక సొందులుదూటియండెఁ, గాననబలాశ్రయమునధంగముఘటించు
ప తదనంతరంబ 114
- సీ ఆధికప్రయత్నసంకీర్తినివీబంధమాభిముఖపంచితాస్యాంబుజాతి
మాలన్యకరగృహీతాంచితకుచకుంభమనురాగరసనిగూఢాంతరింగ
మాయాసలబ్ధబాహితాపరిరంభమాకుంచిత భ్రూయుగాభిరామ
మామోదబాష్పధారాపూరితాంబక మలఘునీత్రారమోహననినాద
తే మవిరసంభూతమదనతోయప్రవాహ, మవగతోష్ణాంగజాతఘర్తాంబుకళిక
త్తిపరవశజనితనిద్రాభిలాస, మగుచునయ్యింతిప్రథమసమాగమంబు. 115

- క ఆమోదంబొసరింపఁగ, నామోదమువిరియుఁబోలెనై కృత్తితితో
దామోదరహిత్రుఁడును, ప్రేమోదయహృదయుఁడగుచుఁడెనఁగెకారతులక. 116
- తదనంతరంబు యాదనసమూహం బవ్వధూఁగింబు నోర్చొని కతిపయప్రయాగంబు
ద్యారవతీపురంబుననుంజని యచితశుఖంబులనుఁబొందుచుండిరయ్యనిగృహంబును
- చ విలిసితలగ్నవేళఁగడువేడుకతోడగృహప్రవేశ మిం
పరఁగఁజేసియవ్వనయహాననఁగూడియెడండుప్రేమచే
సలలితకైళి కావసులసారససారసరోవరంబులం
జెలువగుదత్తుగేహములఁజిత్తమురంజింపఁగా రమించుచుక. 118
- నీ కేలనంటఁగరానిగిలిగింతచేమాటుపెనఁగుటలాకొన్నిదినములందు
నేమిచేసినఁగానిహితముచేసుకసప్తతిండుటలాకొన్నిదినములందుఁ
జవునీతిబంధవిక్రాంతిమార్గములన్నిదెలిసికూడుకొన్నిదినములందుఁ
దానపైకొనిసురత ప్రాధిఁదమిగిలినయలుకొనికొన్నిదినములందు
వగుదునారుక్తనయనాసమామంబు, తనమనంబునకింతకింతకుఁబ్రమోద
రసముకొలుపంగఁగఱానున్తెనుఁగె, రసికీభురుఁడారతిరాజసుతుఁడు 119
- ఎ అని శుకుండు పలిక ననిన బ్రమోదహృదయుడై కానకాడులు నూతుం గనుంగొని
యయ్యనిరుద్ధుని విహారందెవ్విఁబునఁడుఁడె నెటమీఁదటివృత్తాంతంబుఁ దేట
పలుపుమనుటయు 120
- చ ఐదవదానశీలమదవారణవారికృజ్జలాటభీ
కరకరచక్రజన్మలయకారాకారణనైజలీలనా
దరదరహాసదుష్టరిపుదారుణదారుణకోటితేజభూ
ధరధరయగ్ధసాగరసుతానవతానవభోగసంగమా 121
- క. నిలయాకింబవైపంరా, బలవద్రిపుభయదశోర్భవటుతాపంరా
కలితరుచికంబుకంరా, సలలితలక్ష్మీప్రసంగజనితోత్పంరా. 122
- మాలిని మునిహృదయనివేశామోక్షదానప్రకాశా
వినుతిగగనకేశావీతసంసారపాశా
సనయనిజనిదేశాచారుఁడైఃప్రదేశా
మనుజవరిదినాశామంగరాద్రిస్థలేశా 123
- గద్య. ఇది ప్రేమంగరావలన్యసింహకృపాప్రసాదసంప్రాప్తివిద్యావైభవ కనుపర్తిరా
యనమంత్రితినూభవసుజనహితకృత్యనిర్వయబ్రయామాత్మ్యప్రణీతంబైన యని
రుద్ధచరిత్రంబనుమహాప్రబంధంబునందుఁ బ్రథమాశ్వాసము.

శ్రీ రస్తు

అనిరుద్ధచరిత్రము.

ద్వితీయాశ్వాసము.

రమణీహృదయంగమ

చారుతరస్యమలాంగసమంశ్చయమం

జీరకటకాంగురీయక

హారాంగదనలయమంగచలనియా.

1

తే! ఆపధరింపుముశౌనకుండాదియైన, మునినరేణ్యులతోడనిట్లునియె నూతుం

డాపరితీన్ద హారాజానాదరమునఁ, జూచివిజ్ఞాననిధియైనకుసుమాలిక

2

మ పరిభాగాధికబంధసంవృతమహాపాతాళభాగంబు గో

పురకంఠీరవరూపపాటవపరాభూతేంద్రనాగంబుభా

సురవిస్తారమణిప్రక్షీర్ణనరణాంశువ్యాస్తదిజ్ఞండులం

బరిసంత్రాసకరంబుతోఁబురమొప్పగుక ధరామండలిక

3

కా బాణుండుద్ధతనత్వనిర్జిలజగత్సృణుండుసాతత్వశ

ర్వాణీపల్లభిపాదపద్మభజనారంభ స్రవీణుండుగీ

ర్వాణవ్రాతమనోభయంకరధనుర్బాణుండుసంగ్రామపా

రీణుండప్పురమేలుచుండువిజయశ్రీభవాక్షిణికై.

4

తే తనసహస్రభుజాబాధత్యమహిమ, నేచిముల్లోకములయంగునెగురులేక

బలితనూభవుడైనయబ్బాణదైత్యుఁ, డాగ్రశాగనుడైయుండియొక్కనాడు.

5

న భవానిహనోహరుండగు హరుం యుండెడివలె ముఖరితమృదంగంబును,

రణితోపాంగంబును, సంగీతప్రసంగంబును, బరితోషితాశేషభూతాంతరంగబునున

గునృత్యరంగంబున దర్శనాత్మకంబును, మూర్తిత్రయకారమయంబును, లిఖుగు

రుప్రతనమేతంబున, దీక్షితధీశతకముఖశబ్దబంధరంబునగు ధ్రువమృగంబును

పాత్రిపుటాటతానైకతాళసింహాసనంద చంచుటాదితాళంబుల జనుకడకట్టు

మరికాసికిలద్రుతిమధ్యవిశేషకాల విరమాణులయల దండలాంక పుండలిప్రేగణీప్ర

ముఖమార్గంబుల రంగరక్తులునహింస నాట్యంబులుపునగసరంబునభిగత్తకాధురీణుం

డగుబాణుండవజంబారజంబునం బుచ్చుకొని స్రుతిప్రమాణంబునిలిపి లకధిమికట

శబ్దాక్షరసముచ్చరితమఖుండగుచుఁ గరప్రహరంబులం జిత్రవిచిత్రంబులై చెలంగ

తాళవ్యాప్తులుఘమంఘు మాయమానంబై నాదబ్రహ్మంబుజనియింప హృదయారవిం

- దంబున కానందసంపాదకంబై క్షయమొందుచిన నప్పురమేశ్వరునాట్యంబు
జగన్మోహనంగై ప్రార్థింపవచ్చును. 6
- ఉ బాణునివాద్యవిద్యకునపారముదంబునుఁ బొందికాంకరీ
ప్రాణవిభుండు మెచ్చితిదయకొనిమిచ్చెదవేడుమన్నగి
హస్తావిరోధినానగిరివాకిటఁ బారిఁదాళి నోడ శ
ర్యాణియునీవుభక్తజనవత్సలకావలియుండవేళకొన్ 7
- శే అనుచుమ్రొక్కి నఁగరుణించినాంబశివుఁడు, దానవేంద్రునిపట్టణద్వారమునకు
గాపురంబుండెనిదిలఘుకార్యమనక, యెంతసుభుండుపారవ్యతీకాంతుఁడనుమా 8
- తే ఏనుహత్తునిమహిమ బ్రహ్మాండముభ్రు, లెఱుంగఁగాఁజాలరట్టిసర్వేశ్వరుండు
నిశ్చరద్వారపాలుఁడైనటువ మెలఁగె, శారవానిదిగాకభాగ్యాతిశయము 9
- లఘుస్థగర ఆలంబూర్వదేవుండగుదశశతోదగ్రదోర్దండహేతి
జ్వాలాదండవ్యామానస్వరధిపశిఖివై నస్యతిక్రమ్యభుక్తి
లాలాఘ్యతాదీదిక్పాలకగణహృదయశ్లాఘ్యుడైక్రమ్యుల్ల
లైలోక్యప్రాధిపుండైతినంభుననసాధారణమూర్తితోడకొన్ 10
- క మురైరిమతియుఁగొన్నా, శ్లయిగఁగనొకనాఁడుమదనమఁబొడగనితి
చ్చురణమునకునతిధక్తిం, బరిణతులొనరించి వినయభాషాపరుడై 11
- మ గిరిజామానసహంసహంసరయోగిధ్యేయచి దూరిపరూ
పమచిక్రిజితముక్తముక్తిభుజదర్పన్యాస్తురైత్యేంద్రయిం
ద్రమావల్లభమిత్రిమిత్రరజనీరాట్పుక్రిచక్రౌష్ణసుం
దరరేఖాకరపద్మపద్మశరభానాశంకరాశంకరా 12
- ఎ అని బహుప్రకారంబులస్తోత్రంబు గావించియిట్లనియె, 13
- క లోకములెల్లజయించితి, సౌకర్యముగాఁగఁగలసాభాగ్యంబుల్
చేకొంటిగీర్తి నొందితి, నీకాయుగమునఁ జేసిరీలగీనా 14
- ఉ ఆహవభూమిమామక సహస్రభుజాబలతీన్రధాటికిన్
సావాసలీలతో నెదిరిశౌర్యముఁజూపఁగఁజాలినట్టియ
వ్యానాతివిక్రమాధ్యుఁడొకఁడైననులేఁడొకనివుదక్కుహ
లాహలాలంభనాంఘటిగఁగారిరింభిలసర్వమంగళా. 15
- ఉ ఆతనివైరివీరసముదగ్రకరోధ్యుతిహేతిభూతసం
ఘాతవిముక్తరక్తజలకాంతులుకంకిఁబడ్డరాగసం
జాతసుగీదులంగయనంగరికెలిఘటింపఁజేసినా
చేతులతీటకొఁగముసేయఁగదేవజతాద్రిమందిరా 16
- ఏ అనిప్రార్థించుచున్నయందోషాచరభాషణంబులకుఁగోషించి శేషభూషణంబునిట్లనియె.
- క నాయంతి నానితోనని, నేయంగలిగెడునునుచేతులయపున్

- బాయుభవదీయకెతిన, మేయెడఁగరగూలునపుడుసానవివేకా 18
- చ నిర్విచారుండవైయుండుపొమ్మనియానతిచ్చిన బలిసందసుండుడెందంబున నానందంబు
నొందుచు నందిమాహునకందంద వందనంబులూచరించి ములి నిజమందిరంబునకతెం
చియాత్మీయశ్రేయోహానిహేతు భూతింబైనకేతుపాతంబున కెదురుచూచుచు నీచాః
కలహమిచ్చింతి యనువచనంబునకు నగ్రనాక్షియై యుండె నంత 19
- ఆ ఆతనికూర్చి కూతురందంపుని తిరి, ముద్దుగుచ్చుభవనమోహనాంగి
కుందనంపుబొమ్మకునుకోమలియుపా, కన్యయనగనొప్పకమతనయన 20
- ఉ ముద్దులమాటలుజ్ఞానిమోముననున్ననిలేలెచ్చెక్కులుకొ
గొడ్డిగచున్న నెన్నడుముహూఁకిటికందకఘాలపట్టిక
విదైముసేయుముంగుగులువిప్పగుతెప్పగుప్పకీన్నులుకొ
ప్రొద్దొకవింతయైయునుంబులుగుగంధకిబాల్యవేళలకొ 21
- నీ అరవిందములుమన్నభాస్రంబులైనట్లువాలుగన్గోనలగ్రొవ్వాడివొడమె
హరిశీలములుపేరులైనచందముననించుకలైనకురులుపెకొనోగలయ్యె
వీణాశ్రుతులుమేళవించెనవగముద్దులకులుప్రాధసంపదసహించె
గనకంపుగఁగికికుందనమైనరీతిజాయలమేనునిండులేపలంహించె
తే నిమ్మపూపలుమడిరిఘమ్మలైన, గతజనుకుమల్లనిగిడిసొంకమునహించె
బంధుజీవాధరయతీతిబాల్యముగుడు, నిండుజన్మనముననొప్పించుండునపుడు. 22
- మ. కలవాక్కిరహయంబుగల్గముకీరికిస్తూరికాపత్రిస
ల్లలితొంకంబునితంబబింబుటలులీలాచక్రమాలాకనాం
చలబాణౌఘముభూతిలతాయుగమహాచాపంబునైకోటిలకొ
జలజాతాననవిగ్రహంబుగతిరాజస్యందనప్రక్రియకొ. 23
- ఉ తేనియలొల్కుమోవియును దియ్యనిమాటలుబువ్వనంటిసె
మేనునుముద్దఁజెక్కులును మెచ్చులుంగుల్గెడుగుబ్బచమ్ములకొ
మోనులవంటికన్నులునుమిక్కిలియైనపిఱుంగుసన్నపుం
గోనునోయారపున్నడపుగల్గివైలుంగుమనోహరాంగియై 24
- తే ఒకపుగలచంగునిచంద మోముమోము, నలరచైతాలలిలఁబెట్టునాగి
ఎరిమిళియుగొంకకిపురలపులెలుపులును, కిరీకరాజుమరొగలగులుగుగులు 25
- నీ ఘనసారమునుసారఘనమునాక్షేపించుఁ గలికిపల్కులయింపుకీ వముసొంపు
పద్మరాగమురాగపద్మమునదలించు రమణంపుమోవిపాదములరీవి
మృగమదంబునుమదమృగమునుహసించుఁగాయపునలపుకన్దోయి మోలపు
వరనాగమునునాందవరముజొల్కఁగఁజేయునవకంపునూఁగారునడపుతిరు

- చక్రసామ్యతవెలయుకుచంబులందు, సామ్యచక్రతదగువుక్కునపుఁబిలుందు
యాధినారోహిణియుఁనవరోహిణియుఁగ, నెలతిచెలునంబుసారెవ్వింపఁదగును 26
- చ మలయజగంధిధి త్తరపుమాటలుపీనులసోఁకినంత నే
చిలుకలుపల్లిన్ నట్లువిలసిల్లునగుంతపువేళఁగోవెలల్
చెలఁగినయల్లుకిన్నరలుచిత్రవిధంబునమీటినట్లుపీ
ణెలు మొరయించినట్లుమదినిండుఁ బ్రమోదరసప్రవాహముల్ 27
- ఆ. ఇరులునిరులుదొరలుగురులుతియ్యఁదనంపుఁ, దీవీరివితావికావిమోవి
కులుకులూలుకుపలుకు మెలఁకుననుమచాపు, తూపురుపుమాపుచూపుకోపు 28
- చ కొలుకులకెంపుసాంపురహిగుల్కెడుతారలగీలిమంబుక
స్వేతుకు మెఱుంగులుంగలసిపెంపమరెకహరిణాక్షిచూపు
వ్యలదొరముజ్జగంబుగెలువకొనవచూతదశంబు మేచకో
త్పలమరవిందమొక్క మొగిఁబట్టిప్రయోగము నేయుకై వడికొ 29
- నీ మునుకారుననుకారుకొనిమిరుఱుకునచారుతనుమారుకొనికరుఁదరుఁజికురులు
నలకుందములయందములచందముల ముదములఁనొందఁగాఁజేయుఁజెలిరదాళి
తెగరానివఁ మేనితోగరేనిజిగిఁబూనితగుదానిసాగమైననగు మొగంబు
నెలపెంపువెలయింపుకళగుంపుదులకింపుబలుదింపుఁదలసెంపుఁబఱఁతిమోవి
- తే సింగములభంగములనొందఁజేయునడుము, కీరములదూరములదొలఁగించుబలుకు
జక్కవలఁదక్కువలఁజేయుఁజన్ముదోయి, ముదితరూపంబుత్రిభువనమోహనంబు
- నీ ఇంపుసాంపులగుప్తురింపుమాటలుపీణపలుకుతకతూభ్యాసమొసఁగ
మందంపునడపులుమాయూరగతులకుఁబుంమాటుతిన్ననిఘటితఁజూపు
సరసంపునాసిక సంపెంగ మొగ్గుకెమ్మనతమ్మవల్చక్కదిద్దుఁ
జొక్కంపుగుబ్బుఁజక్కవకవలకు దిట్టలనంబుపడేశమిచ్చు
- తే. హొంతిబాడుటవనవిహారోత్సవంబు, సులుపుటయుఁబుష్పవితతివాసనలుగొనుట
నెఱిసరసిఁగ్రీడలాడుట నెఱుములుగఁకు, నతనిసాంద్ర్యమింక నేమనివచింతు. 31
- క ఇలువంటియనయవంబుల, నెటువంటివిలాసవతుల నెననేయఁగరా
నటువంటివగురజని, విటువంటి మొగంబుగలిగివెలఁదుకయొప్పెకొ 32
- ఉ. మేరుఁగుఱుగ్గుదేవిస్వరమేరికకానిధిదత్తిలంబుఘాం
గ్గేరముకోవాళియ్యకిము రివిగఁ గాన్యమునాటఁకింబలం
కాఁముకాస్త్రముల్ మొదలుగామటియభ్యసనంజూనచ్చశృం
గారపువిద్యలద్దమజకన్యకకుఁబరమానురక్తయై 33
- ఆ. అడఁబాడనేర్చియభినయింపఁగనేర్చి, సరసకవితఁబెంపఁజడువనేర్చి
పాణదనుజపుత్రిబాలికియయ్యును, సకిలకళలయంబుజాణయయ్యె 34

- న అంతి నితాంతకాంతి కాంతసాంత తంతాంత సరిమూక్తాంతి దిశాంతంబైన నసంతంబు ప్రవేశించె 35
- సీ శ్రీయుతారామరామాయానప్రాప్తి సంభోగరతమనస్సాఖ్యారావి
యూననవోగ్లాప్తిపాప్రసాదకట్టాకంబు సర్వజానీకనాంఛాకంబు
ప్రోషితస్త్రుకాయోసిద్ధ్యధామూ మనః సుయోగ్నిధ్యైచ్చిదంబు
భాసురతరళరద్యాసరసాంబు జాతికా సమచ్చానంబు
- తే నగ సుర్వింబయోగ్యనైయతికయిల్లె, వివిగ్నమబ్బందనియ్యందనమరంద
వింబునందోహవానమిందంబుండ, సామంద్రైశ్వర్యసంతాగమంబు 36
- తే దండిసూతంగ దరువులనండిమిగుల, బంజిలూననల్లినిండిదళము
మమనలక్ష్యమాధివాగమనవేళ, నడుగు సుబంబులపించినమడుగులన 37
- చ వలపులవేల్పునైదపులపాంధజనంబులపాలియగ్నికీ
లలుచెలువొందుకోకిలకుంబునకాకటింబులొప్పుగా
సులవనలక్ష్యమేనగబాడనూపెడురాగరసాంకురంబులిం
వలరెడుకాంతుంకిసలయగలుగుతోచెననోకహంబులకా 38
- క సుమనోవిరాజితంబై, యమనగన్మాన్మరైదనరియారామంబుల్
సుమనోవిరాజితంబగు నమరనగన్మాన్మరైదనంనభిరామందై 39
- తే సద్విజాతిప్రసంగంబునరిసతికము, ప్రణవినూన్మితముబీజబంధురంబు
వల్లవాంకితిముగ్ధప్రదమునైన, యాగమస్థితినొప్పెన్మమములు 40
- సీ అనిలోదేశ నాల్మ్యక్రీడదగులతాచింబోమ్మలసరిపెనలొసంగె
నింపుసాంపుల బాడునెలతేటియకాటు పువన్మె సూతంగింబులొసంగె
గైవారములునేయకలకలకులనందిలగంబునమమమాపులొసంగె
ఫలన్మెములనారమలొసంగుభూజపురంధ్రజనులకంబరములొసంగె
- తే దనవిదానవ్రతమత్కృతిజనులసాగడె, దనవిలాసంబుభువనమోహనముగాగ
విధిసంకల్పదైవనవిహృతిసలిపె, మాధవుండువరమణిపుండు 41
- తే శుకభరద్యాజముఖసద్విజమరత్న, దనరిసుమనస్సమూహార్థనమొనర్చి
ఘనతిరాగమవేద్యుడై వినులకాంబె, మహితవనవాసలలమాధవుండు. 42
- న అట్టనసంతకాలంబునంగు 43
- క. నాశికముఖియుమంగన, యాజనసహిత సుగుడునలికోకిలకీ
రాశీనినాదశోభిత, కశీవనవాటియందుగ్రీడలైకల్పన్ 44
- సీ చెలుసంపుజిగురుటాకులువాదములుగాగననంపురంప్రూరువులుగాగ
నూనవాసనలునెమ్మేనితావులుగాగనొత్తపైసతిలబాహువులుగాగ
గజనిమ్మపండ్లుచొక్కపులచంబులుగాగగగకంబురులునాన్మములుగాగ 45

- తులలేనిమల్లెమొగ్గలదంత ములుగాఁగనుమిఁగదమాలికల్ మాపుగాఁగ
బల్లవితతమావాదపచ్చాయలు, సుసమైవవేణిభరముగాఁగ
నెన్నఁదగియొకప్పుడిందుబింబానన, యానంబుఁబోల యువ్వనంబు. 15
- సీ భూరుహావసులశృంగారిభూమిలులోచనపజ్జులకువికాసంబు నెఱుఁగ
కలకంఠశుకశారికాలరావంబురహిమిందితర్లపర్వంబునేయ
లలితచాంపేయపాటలనుందవాసనల్ నాసికంబునకునానంద మొసఁగ
నన్ముత్యోపమానంబులగుఘంఠములువెలయుజిహ్వలకునువిందులాసఁగ
- తే గవ్వుతావును యుగం ద్రుప్తపిసకు, చుగ్గతెప్పుమేను యలతఁగిర్ప
సారిదిపంచేంద్రియము సుకుఘ స గాఁగ, నవిహారంబుసలిపిర్వనజముఖులు 16
- సీ అధరబింబాపేత నరుదెంచుచిలుక ద్దపుఁజెక్కు జవాదితావులకును
వదనాంబుజములకై కదియువ్వంగంబులు త్రేంపచంపక సుగంధంబులకును
భుజమృతానంద క్షిబ్బాదువురధాంగముల్ సుసమందస్తేరచంద్రికలకు
హస్తపల్లవములకై డాచుకోయి ముద్రికాంకితరానుమూర్తులకును
- తే. జకితగతిఁజెందిచెదరఁగఁజంద్రములులు, చతురతఁజరించిరప్పుడుచారుచరణ
చలిచిచామికారాంగదర్శులయుంయు, ఇంద్రులొప్పుని చెవులకానంద మొసఁగ. 47
- స మఱియు నప్పుదనతీతిలకంబు కదంబకాంచన కిదలక్రముకి కిరమీర్ భుజ్జూరి నారికేళ
తమాంబుకి కురంఠకి మాధవీ ప్రముఖులరుండంబులనలనం దిరుగుచు, వనమయూ
రంబులవెంబడినరుగుచు, మసీరుహంబుల నామూల్యగ్రంబుగాఁజెనఁచి యల్లికొని
యూనేలాటంగ ద్రావౌదిలతావితానదోలాజాలంబులఁ నుయ్యలలాగుచు, బాద
రింగఁగాఁగుచు ననమంబులగుససు సుసవిసరంబులు వెసంగ్రోలియుంకారంబునేయు
పగ్గఁగరికింబులనోపుచు, బ్రహ్మనఖరశీలైయున్న కొమ్మలకు జేతులంజా
పుచు, స్వచ్ఛంబులైన పిసుమగుచ్చంబులును మార్దవనిలయంబులైన కిసలయంబు
లును మనోరథంబులైన ఫలంబులుగగోముచు, నోహదవిశేషంబున నేయుచు,
శారికాశీగ కింకరపోతకరచ్చముఖ విహంగనాదంబులకుం బ్రమోదించుచు,
గ్రీడావిశేషంబులచినోదించుచు, గరికిమలకిలిత కాంచనకంకణకాంచీకలాపఘంటి
కానికలూపురసంఁకలయుంబులనదేవతామనోహరంబైకెంఁగం జరియిం
చుచుఁడమనూన 48
- క మాతముమాతముసుదతీ, వ్రాతమురావ్వుసుధుకరప్రజగితో
పేలముకుమసౌభవి, ఖ్యాతమువిరహివ్యాదయాభిఘాతముఁడలఁపక 49
- క కాంచన శ్చిత్తిముసులయ, సంచారముమాధుప్రసన్నతయును బా
లించుచువానప్రస్థుఁడ, గాంధుమధుప్రతకులంబుఁగంటివెనెలియా. 50
- తే పేరుఁజూటలనునెల్లఁదెంపుదఱుగ, సౌఖ్య మొదవెఁగజాతివిజాతులకును
గాలకుటిలంబుఁజూడుమాకింబుకంఠి, మాన్య నెఱిగివశ ముమ్మమాధవాజ్ఞ 51

- చ పలుమఱునివుపంటబంగబట్టినకై వడినిట్లు మెల్ల మొ
గ్గలుచిదుమంగ నేలకనుగందనియించిగురాకులైఁజే
తులకసిదీఱఁ గాఁగఁగఁగిత్తుంపఁగ నేటికిమానవు ము
క్కలమువహించియిందుకొడిగట్టినదానవుమాన నేర్తువే 52
- చ అనియివ్విధంబున సరససల్లాపంబులుసేయు మఁ జంద్ర కాంక్షోన్ముప్రకల్పితసోపా
నముదయకూలంకషమధురలతలంగిచ్చుటాగంచలితిఁదక్ష కై గుళి వ్రారవనవిహారమాణ
మరాళచక్రవాకబకసారసద్విరేఖమిథునసంసారగిబైన కాసారంబుఁజేరి బలక్రీడా
సక్తచి త్తంబులనమ్మ త్తకాశినులు దత్తిఁబున విహరించుచు 53
- చ జలములఁజల్లులాడుచును సారససజ్జుల వ్రేటులాడుచుకొ
బలుమఱునిఁగులాడుచుచు బక్షికదంబముఁ దోలియాడుచుకొ
జలదలిమాలికామధురయంకరణస్వనితోడలియ్యమై
కలసిలయప్రమాణములఁగంకణనికవ్యణముల్ యేఁగఁగకొ 54
- చ విహరించిరప్పడు 55
- నీ శంపాలతాంగులచరణకాంతులుకుశేశయకదంబముతోడసరసమాడఁ
దారుణ్యవతులము త్తఱులయందముతరంగానలితోడసయ్యాటలాడ
విచికిలంధులకుచపాటనముచక్ర సంఘంబుతో నెకి నక్కిమాడఁ
గలహంసగమనలకన్నులబెళుకులుమీనలజ్జులతోడమేలమాడ
తే. రాజనదనలవేణీభరములసాబగు, ప్రబలవైవాలతిలతోఁ బందెమాడ
బాలికాజాలజలకేలిలీలఁజాల, శ్రీకరంబయ్యెనప్పయోజాకింబు. 56
- మ కుచకుంభిద్ధలపాటనంబుదనరకొ గ్రొమ్మించుదంతిచ్చట
రుచులొప్పకొ గరువుష్కరాంతిరసమారూఢాంబువులమీఁదఁజ
ల్లుచుఁగ్రీడించిరితత్సరోవరమునకొలోలేక్షులొ మందమం
దచలధ్యానములకొ మదద్విరదయూథనూర్తివర్తిలఁగకొ. 57
- చ అంత 58
- చ పొదివెడలించుమన్నఘనిపున్నశరంబులలిలనీలతో
యదమునత్రిక్రమించిపాలుపాఠెడుశంపలగుంపుసాంపుసం
పదఁదెరవానినచ్చుజిగిబంగరుజంత్రపుబొమ్మలట్లున
మదమున నెచ్చెలుల్ సరసిమగ్ధము వెల్వడిబుజ్జ్వలాంగులై 59
- క కేళీవిహారచేష్టలు, చాలించియుపాతాంగిసరసాంబరభూ
నాలంకరణోజ్జ్వలయై, యాళిజనసహితముగగృహంబునకిరిగెకొ. 60
- చ ఇట్లుచనుదొంచి సరసాన్నపానగంధమాల్యాదిభోగగబులం బరితుష్టయైనాఁటిరాత్రి
శ్రుపనలింబోపమానతపసియనిరిచితకుడ్యంబును, మహేంద్రనీలోపలఖచిశ్చిత్తస్తం

చి బృంభితంబును, వివిధవిచిత్రవాతాయనరేఖామనోహరంబును, గనకపంజరాంతర నివాసకుకారానికరసరసంగీతసాహిత్యవిద్యాప్రసంగంబును, బాంబూలచందనప్రసూనదానాన్యపచారప్రయోజనప్రవీణతైతన్యనూత్రవిచిత్రకాంచనపాంచాలికాలంకృతంబును, గంధకర్పూరకస్తూరికాప్రముఖసరిమళనస్తుసంతానవాసనా ఘుముఘుమాయమానంబును, నిలిడితమఃపటలపరిహరణచణుణిగా దీపికావిరాజితంబును, నగునిజమందిరంబునందుఁ దరవణులదివిచిన నజ్రంబుకోళ్లును, గోళ్లయందమరించినహరిరీలంబులపట్టియలును, బట్టియలనలవరించి యల్లినపట్టుపట్టెడయును, బట్టెడపయింబులుచినహంసతూలికాత్పంయను, దల్పంబుపై శిరశ్చిరపార్శ్వదేశంబులకు చువధానంబులు గానుంచిన సూర్యపుటంబుడుండులును, సువరిభాగంబుననలంకరించిన చిత్రచిత్రాభిరామగబగుచందువాపటంబునుంగల్గి మనోహరంబై వెలయు శయ్యాతలంబునశయనించి

61

చ. అకలంకితజాతినీటలాంతముఁ గ్రవ్వుఁగఁదావియూరుపుణ్
జలువలుచల్లుఁగా మెయినలందినగందముసన్నవల్పైను
వ్యలువమునుంగుపైనిగిడివాసనలీనగలోచనాంబుజం
బులుముకుళించియప్పుగునమద్దునగన్ నిదురించుచుండఁగన్.

62

మ. కలలోనొక్కత్రిలోకసుందరశుభాకారుండుమాణిక్యకుం
డలశోభించితమందహాసరసత్సుస్థిగ్గల్గద్యయీ
లలితాస్యండుసుగంధబంధురసుమాంకారనిలోపలో
జ్వలదమ్మిల్లుఁడుకామినీహృదయపాంచాలండులీలాగతిన్

63

నీ తాంబూలరసరంజితంబైనకెహ్లావియానుచో మునపంటనూనియూని
కుంకుమాంకితకుచకుంభముల్ గ్రహణంబునేయుచోనఖుపత్తిఁజేసకీచేసకీ
మకరికాకలితకోమలగల్గి ములముఖంబునుచుచోఁజాంబచంబొంగియొసఁగి
లలితభూషణచయాలంకృతాంగమునెదనలముచోమర్చుంబులంటియంటి

తే. కుసుమసాయకశాస్త్రానుగుణవిచిత్ర, బంధవైపుణిసురతిప్రపంచసౌఖ్య
లీలఁడనుఁజొక్కఁజేసిలాలిం చెననుచుఁ, గలికికలఁగాంచెనాశ్చర్యకరముగాఁగ

64

క ఈలీలంగలలోపల, నాలోకింపంగఁబడినయతఁడనిరుద్ధుం
డాలావణ్యనిధిస్తును, హేలావతివినియుఁగనియుఁ నెఱుఁగదుమదిలోన్

65

ఎ ఇత్రైఱంగున నక్కురంగనయన స్వాప్నికసంభోగసంజనితానందపారవశ్యంబును, ని
ద్రాపరవశత్వంబును నేకీభవించు సుఖశయనంబుగావించి కించిదవశిష్టయామిలీచతుర్థ
యామసమయంబున శతసత్రంబులతోన నేత్రంబులువికసింపనస్తనోహరాంగుండు
తనకొఁగిటనున్నవాఁడకాఁదలంచుచు మేలుకాంచి పొడిగానక గుండీయజల్లుమన ది
గ్గనతేచిశయ్యాతలంబునంగూర్చుండి నిద్రాముద్రాయమానంబులగువిలోచనప్రభాజా
లంబులు లోలంబుత్తైకొలాకులనలంకరింప నలునంకలంగలయఁ బునఃపునరవలోకనం

బుసే యునువి భ్రాంతియువిచ్చ యంబునువి వాగంబునువి సాదయును విరహంబునునంత
రంగంబునందెచంగొననంతకంతకు నతిశయంబు మోహవేగంబునఁ దదీయసౌందర్య
సౌమహ్యవిలాసహావభాసంబు పలుమాటలఁ దలందును నాజగ దేశసుందరుండు
తనముందరం బొడగట్టినట్లైనం బట్టరాని తమకంబున బట్టబయలు కొంగిటంబట్టఁ
బోయి భుజలతాయుగంబునకు నవ్రాస్తంబైన డెందంబు చిందఱుండఱయై నయనా
రవిందంబులందొరంగు నశ్రుజల బిందుసందోహంబుమందంచై ప్రసహింపనలవిగా
నిపరితాపంబున వేడి నిట్టూర్పు లొదవించుచు నిట్లని లలంచు. 66

ఉ నిర్దురహోవుమన్నయెడనిశ్చయమైనవిధంబుదోషన
న్మొద్దిఁ జేరికూడినుఖమొందఁగఁ జేసి భ్రమించినట్టియా
ముద్దులగుబుక్కు జన్మనపుము మృత్యుం నెఱజూయెన్వొడ్డో
పెద్దయు నాటెనానిపయిఁ బ్రేమమనంబున నేమిసేయునుకొ. 67

శా ఆచక్రందనమావనోమధురిమంబామందహాసామృతం
బాచాతుర్యమునావయోవిభవమాహామోహముంజేయనే
యేచంద్రాస్యలక్ష్మినఁ బొందఁగలదాయీ మేనితోనానితో
నేచందంబుననామనోరథఫలంబీడేఱునో దైవమా 68

ప అని చింతించుచు 69

క లలనామణిమాటమిలీ, లలనామణి సూషణాంగులఁగలసినయా
కలమాటలునిక్కంబుగఁ, గలమాటలు గాఁదలంచుఁగడు ప్రమచేతకొ. 70

సీ మొనపంటికిఁగదిసిక్కిననొక్కుచేఁ గెంపుటసరంబు బిమచిమయనినయట్లు
చెలువారుగోళ్ల నాటుట తేటచెక్కిళ్లపై నెలవంకలేర్పడినయట్లు
చెలఁచేగియలమిన చేపట్టు బిరువుచేగబ్బిగుబ్బలుకనుఁగొందినట్లు
కళ్లలనొక్కి దవించుగాటంపురతులఁబూనంటిచేహముపసివాడినట్లు

తే భావమునఁదోచుస్వప్నలబ్ధంబులైన, సౌఖ్యములమిధ్యలయ్యునిశ్చయముగాఁగఁ
బురుగునంగతి చేసినకరణింపుడు, పద్మదళసేత్రిక రుణానుబంధమునను 71

క అంతనశీప్రేరితయై, సాంతత్యంబైనయట్టిసమయోచితముల్
స్వాంతిముననిచ్చలేకయు, దంతావళయానయొక విధంబుననడపెన్ 72

సీ బింబోస్థిదర్పణబింబంబుఁజూపునోఁజెలువునిముగ్ధుచెక్కులుదలంచి
కలకంఠిమృగమదతిలకంబుదిద్దువొసరసుని మేనివాసనఁదలంచి
కలికిముక్తామాలికలలంకరించువోరమణునిమందహాసముఁదలంచి
పాలఁతినీలోత్పలంబులదండలొసఁగునో రామునిచికురభారముఁదలంచి

తే గంధగజయానహృదయంబుకరిగి కరిగి, యసురసురమంచుఁ బారవశ్యంబునొందు
నిగిడిపుంఖాసుపుంఖంబులగుమఁదాఁకు, దర్పకులిపువ్వుటమ్ములఁదాళలేక 73

ప. మఱియును.

74

సీ విన్నదనబుఁగైకొన్న నెచ్చెమునఁబొడమనిచిఱునవ్వఁబొందుకొలుపు
దీనభావంబునొందినవాలుఁగన్నులతేనివికాసంబుఁబూనఁజేయు
గద్దదస్వరముసంగతమైనమాటలనొదవనిచాతుర్యయుక్తిఁజూపు
నుల్లాసభంగమెయున్నచిత్తంబునఁగొలుపనియుత్సాహగుణము నెఱపు

తే ఘనవియోగవహ్నిఁగ్రాగుచునుండియు, మఱుఁగునేయునితిరులఱుఁగకుండి
సఖులు తెలిసి రెనిసంశయింపుదురను, భయమువలనఁగుముదబంధువదన

75

సీ. ఎలనాగవీణవాయించువోనాహిరిఘంటారవంబునఁగనిచెలగు
జలజాక్షికావ్యంబుఁజదువువోఁబాంచాలగతివోటబాహోటక్రమముదొనకుఁ
సెలతచిల్క కుమాటసెర్పవోగీర్వాణభాషలోనఁదెనుంగుఁబలుక్కుగలయుఁ
జెలియపద్యంబురచించువోశృంగారరసముపైవీభిత్సరసమునిల్ప

తే విరహావిభ్రాంతికతిమునవిద్రుమోష్టి, యొకటిసేయంగఁబోవవేటొకటిదోచు
నగ్గలపుఁజింతహృదయంబునంటియున్న, నిట్టుతొటకుమదిసంశయింపనేల

76

తే దప్పకునిబాణతీవ్రత దాళలేక, యంగనామణివినివాయనివచించుఁ
గలికికోవెలరొదలచేనలసిసాలసి, రామపలుమాఱు శ్రీరామరామయనును

77

క సెగలయ్యెఁజలుపవన్నెల, పొగలయ్యెనుగప్పరంపుఁబొడికన్నులకుం
బగలయ్యెఁజిలుకమాటలు, పగలయ్యెనునుఖములెల్లనితామణికిఁ.

78

చ కలకలగాకనిశ్చయముగామదిఁదోచిననాటనుండితొ
గలకలకంబరీరమకంచములంజనియించుదట్టపుం
గలకలముల్పైవింబడఁగఁగాయజునమ్ములగాయముల్పడిం
గలకలంపయామములుకల్పములైచెలియుండెభిన్నతఁ.

79

ప ఆసమయంబున.

80

మ. అమరారీశ్వరుడైనబాణునకమాతృశ్రేష్ఠుడైబాహువి
క్రమకేళివిజితాహితప్రకరుడైప్రాధింజతుష్టప్రీతిం
త్రమహామంత్రకలాపలక్ష్యపరుడైరాజింగుంభాండనా
మమునందైత్యవరేణ్యుఁడొక్కరుఁడసామాన్యప్రభావంబునఁ

81

ఆ. వానియనుఁగుఁబట్టివరసుందరాకారి, రేఖనొప్పుఁజిత్రరేఖయనఁగఁ
దండివలనమంత్రతంత్రయోగక్రియ, లభ్యసింబియుండుసాంగముగను.

82

శా. ఆనీలాలకబాణకన్యకసుబాహ్యప్రాణమోనాఁగ నెం
తేనేస్తంబావరించియున్నదగుటందీనాననాఁభోజయై
గ్లానింబొందుచునున్నయారమణియాకారంబుపీక్షించిచిం
తానిర్మగ్నమనోంబుజాతయగుచుండతొక్కర్యమూహించుచుకొ.

83

తే ఇంగితజ్ఞానియగుటనాయందుపదన, నెలపుమర్మంబుగామదెడలెనియాపుడు
పలికెనేకాంతమునఁజేరిపడఁతితోడ, బడలికలుడిఱఁజల్లనిభౌషణముల. 84

ఉ. ఎన్నఁడులేనివిన్నఁదనమేలమొగంబునదోఁచెనమ్మ
కెన్నఁడులేనిచింతమది నెక్కఁదినుండిఘటించెనమ్మముం
దెన్నఁడులేనియాకృతనేటికిఁజేమాముచిక్కె నమ్మనీ
యున్నవిధంబుఁజూచివగనొందెడునాహృదయంబుకోమలీ. 85

సీ కమ్మనిచిగురాకుకామోవికసుఁగఁదెనుసురసురనివెచ్చునూర్చుకమ్మ
కనకంపునెప్పేనుకాఁకచేతఁగరంగెవరహానలంబుచేఁవేఁగకమ్మ
తశుకునిద్దంపుటద్దపుమామకళదపైపలనలకన్నీరువిడువకమ్మ
వెలిదమ్మకన్నులతెలివిమందమునొందెదురుముమీఘముగ్రమ్మఁవారలకమ్మ
తే పలకఁగదామ్మవేసటపడికనమ్మ, సాలయసేలమ్మ మోమెత్తిమాడవమ్మ
యేలిచేసెదవమ్మమప్పెటికింత, జాలిపెట్టెదనమ్మయోచంద్రవదన 86

క. శరీరంభణమ్మదుదుంబన, సరసాలాపాదిసురతిసౌఖ్యంబులచేఁ
గరఁగించువిభునిఁబాసిన, విరహిణిచందంబుదొఁచెవెలఁదీసిపక్ష 87

శా బాలానిన్నుమదీయజీవముగనేభావించునెల్లప్పుడుక
జాలానేఁగలుగంగ నెంతపనికన్పంతోపముంబొందఁగా
నేలానిగ్ధనగుట్టుఁజేసిహృదయంబింకిట్లుచింతించుటల్
మేలాదాఁపక తెల్పునీతిలఁపునెమ్మింబూనికావించెదక 88

ప అని యివ్విధంబునం జిత్రరేఖాపథాటిఁజలికఁ దద్వచనోపధంబుప్రియానుపాసన
హితంబై యాత్మీయహృదయసంజనితమదనఁవ్వరంబుశాంతింబొందించుటయు నేద
దేతనిజాభిప్రాయమార్గనిరోధంబైన లజ్జాప్రవాహంబు పుర్యష్టంబువలన నుత్తి
రించినచిద్దళితశ్రుతి విపంచికంచమస్వరోపమానంబగు గద్గదస్వరంబున నిట్లనియె.

తే పాన్ముపైవొక్క నాఁడునేఁబవ్వలించి, నిరురపోవంగలాషణ్యనిధియొకండు
చేరినాయావనంబెల్లఁజూఱగొనియెఁగలయనుచుదోచునెక్కుంబుగాఁగదోచు

సీ. సొగసైనచెక్కి శృచుంబించిచుంబించిచేరిమోమునమోముఁజేర్చిచేర్చి
కరమునఁబాలిండ్లుగదియించికదియించియధరపల్లవరసంబానియాని
కేలిమైఁగాఁగిటఁగీలింది కీలించి గళముననఖుపజ్జినిలిపినిలిపి
చెలఁగిగళధ్వనులైఁగించిచెలఁగించినిద్దంపుఁబొక్కిలినివిరివిరి

తే పోఁకముడివిచ్చి దేహంబుపులకలాదవ, నెలయవంబులంగదియంగనదిమియదిమి
యాలనేమేమొచేసెనయ్యాగడంబు, నెట్లుచెప్పడునిగ్ధనోరెత్తనియదు. 91

చ అటువలెవానికొఁగిటనుఖానుభవంబునఁజొక్కి యుండియం
తటఁగనువిచ్చిమేలుకొనితన్నహనీయవిలాసమూర్తిగా

- దటఁబొడగాన నైతిఁబరితాపభరంబున గాఁటనుండినే
నిలుపఁలెనున్న దానఁగృహియించుజీవిమువానిసాముగఁ 92
- చ మదగఁజవై రిషంటినడుమాకమలంబులవంటికన్నులూ
యదనశశాంకువంటి మొగమాముకురంబులవంటిచెక్కులూ
మదనునివంటిచక్కఁదనమామధురాధరవానిరూపునూ
హృదయపటంబునంగులిఖియించినకై ఐడిఁగాననయ్యెడుకొ 93
- తే ప్రాణసఖివైననీకుదాపంగ నేల, విన్నవించితి నామదినున్నవిధము
వానిఁగన్నులఁజూపిజీవంబునిలుపు, మనుచుఁగన్నీరుదొరఁగ దైనన్యంబునొందె 94
- ఉ అయ్యలివేణిదైనన్యమునకాత్తిఁగలంగుచుబాష్పబిందువుల్
పయ్యెదకొంగునందుడిచిభక్తిమెయిఁకొనిపోపచారముల
సయ్యనఁజేసి నెప్పుదివిషాదముదీఱఁగనూఱగించితా
నయ్యెడఁగొంతసేపుహృదయాబమునందలపోసి నేర్పునకొ 95
- శా రంగుల్గీటుపటంబునన్వివిధన్జుద్రన్యముల్ గూర్చిసా
రంగాంకాననవ్రాసెముజ్జగముఁకొరాజిల్లురాజన్యలం
బంగారింపుమెఱుంగువ్రాతజిలుగుల్పైపైఁగళల్దేఱఁగా
శృంగారంపురంబువెల్లివిరియంజిత్రక్రియావ్తఖరికొ 96
- చ కిశ్కలపెలంగుమోములువికాసవిలాసముఁజూపుకన్నులుం
జేలవముగుల్కుమేనులునుజెక్కులపైఁబ్రసరించునవ్వలుకొ
దళుకులుచల్లుభూషణవితానముఁగల్గినజీవదిత్రముల్
నిలిపిన నుట్లువ్రాసెంమణిమణినేర్పువచింపశక్యమే. 97
- ఆ వ్రాతకిజూఁడుగర్తనేఁతకుఁదాఁగర్త, యనుబడిదివిరోధమైన నేమి
నేఁతకిజూఁడుగర్తవ్రాతకుఁదాఁగర్త, యనుచుఁజత్రిరేఖననఁగవచ్చు. 98
- ఐ ఇవ్విధంబునం ద్రిభువనంబులగల్గు పురుష క్రేష్టుల లిఖియించిన యప్పటంబు ను
షాసుందరిముందటనుంచి యిట్లనియె. 99
- చ త్రిభువనవాసులై వెలయుదేవమనుష్యభుజంగకొటిలోఁ
బ్రభుతీయురూపసంపదయుఁబ్రాజ్ఞతీయుంగలవారి నెల్లనే
ర్చిభగవతీమహామహిమచేలిఖియించితినిప్పటంబునం
దభినవమూర్తియైతిగిన యాఘనుఁడెవ్వఁడువీరిలోపలకొ 100
- ఐ అని మఱియునిట్లని వివరింపందొడంగె 101
- ఉ. దివ్యవిమానయానములదివ్యసుగంధవిలేపనంబులకొ
దివ్యులతాంతవాసనలదివ్యధునిజలకేళిలీలలకొ

- దివ్యవిలాసినిరతులదివ్యశరీరములకొనుభూత్తులై
దివ్యపథంబున నైలంగుదేవతలన్నివరించిపల్కెదకొ. 102
- శా అనందాకరవై భవానుభవురంభాద్యప్పరోనాట్యలీ
లానిత్యోత్సవుఁ బారిజాతకుసుమాలంకారహారున్సుర
స్థానానాసనుభోన్నతుంద్రిభుచాసామ్రాజ్యసింహాసనా
నీనున్నిర్జరభర్తఁజూడుమితనినీతొంతుబింబాననా 103
- ఉ. ఆనహనీయదక్షిణసమాఖ్యలచేఁ జెలువందిమంత్రిపూ
తామతున్సురోరుహాధివాదులఁదృష్టివహించఁజేసియ
న్యాహతిలీలసాధకజనాళికిసౌఖ్యములిచ్చుప్రణాఁడు
తానాగుణాసమానుఁడుకృతానుఁడితండ్రిటుమాడుకోమగీ 104
- ప. అనితెలిపి వారియంద నాదరంచైన తదీయహృదయంబుఁ దెలిసి శేషించినదిక్పాలక
దేవతాగణంబుల వేరేర్వర వివరించెద ననుచు నిట్లనియె. 105
- చ అతులితధర్మవంతుఁడుకృతాంతుఁడనూనుఁడు యాతుధానుఁడా
యతకుభుండంబురాశివిభుండంచితదేహుఁడుగంధివాహుఁడు
న్నతమతిగుహ్యకాధిపతి నాగధరుండుహరుండునుంజామీ
యితఁడునితండ్రితండ్రితఁడునీతఁడునీతఁడుసుందరీమణి 106
- ఉ కామువిమించునుందరముకంజవనా పునిగెల్పుతేజముకొ
సోమునిఁగేరునెమ్మొగముతోభిలువాఁడలకల్పస్పృక్షచిం
తామణికామధేనుసహితంబగుసంపదలింటఁగల్గును
త్రామునికూర్చి నందనుఁడితండుజయంతుఁడునిరజాననా. 107
- శా భారాంతస్పృహలై ననిర్లయలపైపై సోఁకియెవ్వనినిం
డారందైకొనున ర్తనాభినయభావారంభసంరంభరం
భారంభోరుముహూర్తము స్తరితాపాంగచ్ఛటామాలికా
సారంబానలకూబరుండ్రితఁడుతత్సందర్శనమొక్షించితే 108
- సీ. కంబుకంఠరవీరుకమనీయానిరతయావనమదోద్ధతులుగిర్వాణతతులు
సరసిజేతుణపీరుసంగీతనృత్యవిద్యాధురంధరులుగంధర్వనరులు
కుటీలకుంతలవీరుఘటికాంజనాదిక్రియానుసాధకులువిద్యాధిగంగు
లమృతాంకుముఖివీరుసుమహితాప్తవిశేషసిద్ధిప్రసిద్ధులసిద్ధవిభులు
తే గరుడకిన్నరరుద్రకింపురుసాధ్య, యక్షరక్షోభుజంగగుహ్యకులువీరు
నీకటాక్షుంచలంబులునిగుడఁజేసి, కెలనవీక్షింపుమోరానకీరవాణి. 109
- ప అనిపలికి యనంతరంబ పాతాళలోకనివాసులవ్రాసినపటంబుఁజూపి యిట్లనియె

- మ. భవనాలంకృతనూత్నరత్నైరుచిసంసన్నంబురాజీవకై
రవకల్పామరందపానమధుసప్రాతస్వనోదారభో
గవతీతీరచనోహరంబభిభాగ్యశ్రీనివాసంబునై
ప్రవంబాందినయట్టిలోకముగదాపాతాళమబ్జాననా 111
- ఎ తగ్గునననివాసులైన నాగపుంగవులవినరించెదం గనుంగొనుము. 112
- శా పారావారవిహారియైనహరికింబర్యంక మైద్యపశై
లారణ్యాంబునిధిప్రయుక్తమహనీ యయ్యోజికిన్నివ్వనా
ధారించెయురగేంద్రలోకమునమందాసార్యభామాంకుడై
శ్రీరంజిల్లుకణాసహస్రకలితుస్యేషున్వితోకింపుమా 113
- చ ఆతులసుధాపయోధిమధనావసంబానమందరాద్రిక
ప్రతిహతలీలనావరణపాశలతాకృతిఁదాల్చిదావనా
హతులకువాంఛితంబుఫలియింపఁగఁజేసినకీర్తికాలిభా
నితనితదీర్ఘదేహుఁగణిశేఖరువాసుకిఁజూడుమితనికొ. 114
- ఎ అని మఱియుం దత్తక కర్కటకప్రముఖులైన చతుశ్శాసితేంద్రుల రూపనామం
బులు చతుశ్శాసంబులకు గోచరంబుగా దృష్టంబును శ్రుతంబును గావించిన దదీ
యరూపనామంబులు వేదాంతసిద్ధాంతవప్రకారంబున నాత్మమవేక్షింపఁగల
యు దదీయముఖవిహ్నంబులపలనం దెలిసినదైతదనంతరంబ మగ్ధమహాక పురుష
పరిస్పృగులం దెలుపందలంచి యిట్లనియె 115
- చ శుకపికాకారికానినదశోభితఁకెవనాంతరంబులకొ
వికసితిపద్మకైరవనవీనసుగంధసరోవరంబులం
బ్రకటసునిర్ణవేహములభద్రగజేంద్రతురంగమాదులకొ
సకలసుంస్తుసంపదలసౌఖ్యదమైశగుమర్త్యమంగనా 116
- ఎ ఏతద్భువనంబునంగలుగు గాజశేఖరుల నాలోకింపుము 117
- చ నిజగజనాథయూథసదనిర్దళితో న్నదవైరిపార్థిని
త్రైజవతురంగపైన్యుఁడువిరాజితరత్నవిభూషణప్రభా
విజితవిభాకిరుండుపవీరభయంకరఖడ్గవిస్ఫుర
ద్యుజ్జాఁడుకళింగభూభుజాఁడు తోయరుహాననవీఁడెచాడుమా 118
- చ లలితానంగశోమలవిలాసలలాపరిణద్ధచందనా
మలమలయక్షమాభృదసమానసుగంధవిశేషశీతలా
నిలవిలసద్దనాక్షచయనిర్జితహర్త్యవిహారిపాండురఁడీ
యలఘునిఁ జూడనెప్పుడరహాససుధారసరంజితాననా. 119

శా గంధేభేంద్ర సమానయాన తెలియం గాఁ జూచుపీనింజకు
 ప్కంధిస్రాస్పతి మేదినియాయవిశ్రాంత ప్రతాపాబ్జినీ
 బంధుంయుద్ధకృత ప్రసిద్ధిబలవత్ప్రకృతిర్నిరాజన్యని
 బ్బంధుంసాంబళివార్చనానుగ్రహంబంధుంజరాసంధునిక 120

శా చౌదంతిమ్యగదంతిగాఁగొనినహస్తాత్తుండుయుగ్మాత్తుండై
 మోదంబొప్పగరజ్జరించుగతిఁబెంపున్సంపుసంధిల్లగా
 వేదండోత్తమవాహుండైవెలయుఁబరుంబ్రభాసానమా
 నాదిత్యుంభగదత్తుఁజూడుమునితంబాభోగహేమాంశుకా 121

శా పూజ్యంబై తెగుకౌవాన్యయమునం బొల్పొందజన్మించినా
 మ్రాజ్యంబేలుసుయోగన్యందెలివిమీఱంజూడు మొక్కింకది
 వ్యత్యోతిర్తయసాధనున్విహిత బాహదండకోదండదం
 డజ్యానిర్యదఖండచండతర కాంక్షప్రదృటాయోగముక 122

శా తోయజగంధిమాడుమువిధూతతమోగుగదివ్య తేజుండై
 ధీయుతమూర్తియైవసుమతీన్విహారించుపయోజనాంధ్రులం
 జేయితడంచునెంచడగునీవిమెలంగుచునున్నవానిగా
 ధేయనిదానవై నీవవిధేయనివర్తితిహగధేయనిక 123

సీ జయముచేర్చు నికృత్యముచేవై భవోదయముచేదగువాఁడుగర్వజూడు
 దిలముచేర్చుజలలోత్కటముచేరణజయార్హము చేఁబెంపాంశుపవనజాండు
 యుక్తిచేవీబుధానురక్తిచేనభావశక్తిచేనధికుండుసగ్యసావి
 బుద్ధిచేనతులప్రసిద్ధిచేభాగాభివృద్ధిచేబొగడొంగువెలయునకులుఁ
 తే సమవరసమసుకుమారరసమనోహ, రావతారుండుసహదేవుఁడంబుజాతీ
 వీరలేవురుపాండవవీరులు, పెంపుసాంపారములలోకింపగన్ము 124

చ సుమసాతిధాశ్శభశ్రీరుచిమందరకోమలవిగ్రహంబుపై
 నమలతరేంద్రనీలనికరాసితవర్ణఘనాంశుకంబుతో
 నమరిననీలమేఘరజతోచలరాజముఁబోలెననీతి
 రమణునిఁజూడెన్ముబలకాలునిఁ గోమలపాటలాధరా 125

సీ లలితరేఖాత్రయీకలితకంఠమువాఁడు, వళివిస్తార నేత్రములవాఁడు
 ఆజూనలంబి బాహువిలాసమువాఁడుకమనీయనీలాకములవాఁడు
 హారతోభితవిశాలోరస్థలమువాఁడుతరుణారుణాంఘ్రి పద్మములవాఁడు
 మహానీయనీలకోమలశరీరమువాఁడునందరస్మితసుధాననమువాఁడు

తే సనకసత్యనాథునివిశేషములవాఁడు, మదనశతకోటిసౌందర్యమహిమవాఁడు
 దేవకీనందనుఁడుకృష్ణదేవుఁడీతఁడు, వనితగనుఁగొమ్మునేత్రోత్సవంబుగాఁగ 126

- మ త్రిజగన్తోహనరూపవై ఛపునిసాంద్రీభూతకీర్తింబ్రతా
పజయార్కురతికామినికుచతటిపాటీరముద్రాకరాం
బుజానింకంరవిలంబమానవిలసన్తుక్తామణీమాలికా
ప్రజానిచ్చారలక్ష్మమూర్తియగునీప్రగృహమునీక్షింపుమా 127
- ఉ చక్కనివారిలోమొదలిచక్కనివాడగుండ్రకన్యనుం
జక్కనివాడగుబుగ్గుసంపదదాతనుబోలువాడగు పెం
పెక్కినకీర్తివాడగుకమలేక్షణపాత్రుడగుశంబరారికొ
మక్కువనందనుండితెడుమానవలీయచిరుద్దుఱజూడుమా 128
౧. అనియివ్వినంబున నవ్వనితె యివ్వలొనినీతిలకంబునకు భూలోక పురుషపుంగవుల
వేర్వేట వివరించుచు ననిరుద్ధకుమారసర్వంతంబునుం జూపునన్నును- 129
- సీ. అంగవంగకళింగబంగళనృపులపైసాంగంగకతులచేఁజొకళించ
గొళనేపాళపాంచాలభూభుజులపై నులట్టిల్లతరేబనవమలించి
మగధమత్స్యవరాటమద్రనాయకులపై మత్స్యవృత్తులగుబుమహిమనిగిడి
యాదవవృష్టిభోజాంగకశ్రేణిపైయల శేఁటిదాచులనెళ్ళచూసి
తే మతియుగోపాలదేవునన్దగులమీఁద, పైకొలలగతివాఁకిమిట్టితిరిగి
వ్రాలియనిరుద్ధనంచుఁగ్రొవ్వాడిచిలుకు, ములికియైనానైకంకరితగుఁజూపు.
- చ కనుగొనఁ గానెజల్లుమనెఁగైరవలోచనగుండెదేహమే
ల్లనుబురికించెఁగిన్నులజలంబులుజాలయిపాఁమోమునం
బెనఁగొనిదైన్యరేఖనవనీతగతింగరఁగెన్న నంబుము
న్ననుపడియున్నతాపశిఖిప్రజ్వలభాసమునొండెవంతయై. 131
- ఉ. కమ్మలతెప్పలొంగనివికాసపుఁజూపునుమానముద్రతో
నున్నమొగంబునిశ్చలతనొప్పాశరీరముగాఁబలంబుపై
నున్నతలీల వ్రాసినప్రియుంగనిసొక్కునఁదానునట్లయై
నిన్నెలుదక్కియుండెనఖిచేసినజంత్రపుష్పామృతవడిన్. 132
- తే అతనిలాఁగ్యసరిసియందతివచూపు, నిండుకొనిబారులయ్యెనుగండుమీలు
నుష్పతిగిగుంపులయ్యెనిలోత్పలములు, పానుకొనిమూఁకలయ్యెఁబుష్పంగయములు
- ఉ చూచుఁజలించిపైబడఁగఁజూచుఁగుచంబలనొత్తిపట్టఁగాఁ
జూచునఖాలిమైఁజేనకఁజూచునుధాధరబింబమానఁగా
జూచుఁగవుంగిటంబెనఁగఁజూచుఁగపోలముముగ్దుపెట్టఁగాఁ
జూచులతొంగియిమ్మదనసుందరరు పముఁజూచిభాగింతిలోన్, 134

౧. ఇత్తైఱంగున నక్కొక్క పుచ్చెనరుచిరావలోకనంబులు పరమశాంతుని హృదయంబు
నంబోలె దత్తొందర్బలహాసీగ్గుంటై యానందలహరించేబుచున్న నెట్టికలకు ము
లించిపొందొడక తనూర్గు ముఖాంబుజంబున నిలిపి యిట్లనియె 135

ఉ పీఠుగదమ్మనానిదురవేళఘటించినవాఁడుతోమలీ
పీఠుగదమ్మపంచశరవిద్యలుచూపినవాఁడుతొయ్యలీ
పీఠుగదమ్మనాహృదయవిత్తమునాచినవాఁడుయగ్గలీ
పీఠుగదమ్మయూవిరహవేదనఁగొల్పినవాఁడు నెచ్చెలీ 136

క నిన్నుండివీనియాపముఁ, గన్నులఁజూడంగఁగలిగెఁగానేటికినో
క్రొన్ననఁబోడిరొసీముఁ, మెల్లిసంబులకునైనసీఁగంగలనే. 137

ఎ మేఘాగమనంబునకు నెదురుచూచుచున్న మయూరంబువిగ్గంబున సంపూర్ణపూర్ణి
మాచంద్రబింబోదయంబుఁగోరుచున్న చకోరంబునైనడి, స్వాతివర్షంబు నపేక్షిం
చుచున్నమాత్తికకుక్తిచందంబున, హృదయంగమాకారుండైన యారాజమహారు
తోడిసంభోగంబునకు నాహృదయంబు నిరంతరవ్యాపారంబై యభిలషించుచున్న
యది, దురంతంబైన విరహపారావారంబు నీఁడవళంబుగాక ముచుండుచున్న నాకుం
దెప్పవిధంబున నాభాగ్యవశంబున నీవు సంఘటించితివి. ఏయుపాయంబున నైన నీ
నించెచ్చి మామకతునోడధం వీడేర్చి ప్రాణదానంబునైనయలయు చిదియనుచిరంబని
విచారించెదవేని నాకర్ణింపుము 138

సీ కలలోనఁగన్నవార్తలకింతవలవంతకేమికారణమనియించుకొంటి
నాయున్నిగనుఁగొన్నవాసాటివారిలోనిదిలాఘవంబనియెంచుకొంటి
మదిలోననిమాటమఱచియుండెదఁగాకయెంతితేదని బద్ధి నెంచుకొంటి
గుఱుతెఱుఁగనివానిహార్తుకాశించిన నేమిఁగలంబనియెంచుకొంటి

తే. నేమిసేయుదువానిక గామనోజ్ఞ, ఐదనపూర్ణేందుచంద్రికావ్యాప్తిఁజంద్రి
కాంతరత్నంబునై ఐడిఁగరఁగియున్న, భావమున ధైర్యమింతైనఁబొగుకొనగ. 139

ఉ. కావునఁబక్వబింబులకాంతులలోదులఁదూఁగువానికె
మైవిసుధారసంబుమదిమోహముదీఱఁగ నానకుండినక
భావవివజ్వరజ్వలనబంధురతీప్రశ్నికాకలాపం
వానహమైన నాదుహృదయవ్యధదీఱు నెయెన్నిభంకులన్. 140

మ కలికీమాటలువేయు నేమిటికీ నీకాయంబుతోవానితోఁ
గలయవాగ్యముగల్గ కున్నవిభునింగాఁజేయుమీవీనిరాఁ
గలజన్మంబుననంచుబ్రహ్మకునమస్కారంబుఁగావించియ
వ్వలదేహంతరతీప్రలభికుచితవ్యాపారముంజేసెదన్. 141

తే. అనుచుఁ జెలిపల్కు భేదవాక్యములతోన, వేఁడినిట్టూర్పుగాఁజ్వులూవిర్భవించె
నూరుపులతోనకన్నీరుతేఱులయ్యె, నశ్రువులలోనపరశంబయ్యెమేళు. 142

తే. అతివదురసస్థగముఁగొనియాత్తగఁగి, యువతివివశతదీఱంగినుపచరించి
యచుగుణంబైనమధురవాక్యములమనసు, జల్లజేయుచునుండెనాసమయచునను

న అని శుకుండుపలికెననినఁ దదనంఁబరవృత్తాంతంబెట్లయ్యె నెఱింగింపుమనుటయు.

చ చతురవిహారహరమణిసాంద్రలసద్భుజమధ్యమధ్యని
ర్జితమృగరాజరాజసరసీరుహమిత్రసునేత్రనేత్రో
భితవసుభద్రభద్రగజభీతిహూదరభావభావజా
హితమతివాసవాసవమణిద్ధరుచిస్ఫుటకేశకేశవా 145

క దురితఁడరితాపపరిహర, చరితాభరితాదరాత్తశంకరహృదయ
స్ఫురితహరిదశ్వకోటి, స్ఫురితాస్ఫురితారినిదసంశ్రుతివినుతా. 146

భుజంగప్రయాతము మహామంగళాకారమాన్నేహమోహో
ఎహాభూధరోత్సాహవారాహదేహో
గుహాత్మజ్ఞసాంచిత్యఘోరాఘదాహో
మహామంగళాద్రిప్రమావత్సుగేహా. 147

గద్య ఇది శ్రీమంగళాచలనృసింహకృపాప్రసాద సంప్రాప్తవిద్యావైధవ కనుపర్తిరా
యనమంత్రితనూభవసుజనహితకృత్య నిత్యాబ్జయామాత్య ప్రణీతించైన యనిరుద్ధ
చరిత్రం బను మహాప్రబంధంబునందు ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీ ర మ్మ

అనిరుద్ధచరిత్రము

తృతీయాశ్వాసము

వత్సవై జయంతి

శ్రీనితాకాస్తుభాదిశృంగారవిలా

సావహావత్సలభువ

నావనసంభ్రమణమంగళాచలమణా

1

తే. ఆనధరింపుముశౌనకుండాదియైన, మునివరణ్యులతోడనిట్లనియెసూరు

డాపరిక్షిన్నహారాజనాదరమునఁ, జూచివిజ్ఞాననిధియైనకుమారులె

2

న ఆంత

3

సీ. వినతాతనూజులనకాసంప్రాప్తజనితానురాగవిస్తారిమనఁగ

చసరదిగ్గలధినాయకసమర్పితభుల్లకమాల్యప్రభాంకిమనఁగ

సమరసన్నాహరత్తుశ్చటావిదళన కోపాగ్నికీలాకలాఽయినఁగ

తత్కాలతాండవోద్ధతమహాబిలక వరమణిమకుటరుగ్వాస్త్రయనఁగ

తే భావరిగ్రహణార్థసమీపవర్తి, గంధవహబంధుతేజఃప్రకాశమనఁగ

నస్తక్షిలాగ్రమునభాస్వదరుణదీప్తి, మండలంబయ్యెమార్తాండమండలంబు.

4

చ. ఇనుఁడుకరంబులంబొదివియింపుగసంగమమాచరింపఁబ

ద్దినివదనంబునన్నగవుమీఱవికాసవిలాసమూనిలో

ననద్రుముఖ్యసౌక్తినియనంబులుమూయుదునియ్యఁజెందు

యనముకుళవింఛెదివనాంతమునందు, బయోజుండమల్.

5

చ. ఇనునకుఁబద్ధి నీకువలయేక్షణపైమది నెంతిమోహమో

తను నెడఁబాసియెంతిపరితోపమునొందునొనాల్గుయామముల

చనినవునస్సమాగమముసంఘటనంబనిలెల్పుమంచుఁదాఁ

బనిచెనుస్సుపాంతతిరులక్ష్మలనీడలవేరిదూలన్.

6

- క. కమలినపయిఁగూరిమిచే, రమయిఁచెంగననశుచిరాహిత్యముగా
నమరందాన మొనర్చిన, క్రమమునఁగమలా ప్తఁడనుకంధిం గ్రుంకెన్ 7
- తే అంబురుహసంభవాంహ కేహంతరమున, దీపకంబై నభాస్కరదీపకలిక
యననిదిమృనఁజేరిన ముంధకార, బంధురంబయ్యెదగదిశాభాగమునను 5
- చ అన యముజీవకోటికిబియంబుగ దాగులుగట్టికొల్లఁగై
కొననెలవిచ్చెఁజోరులకుఁగూర్చి పరాంగనలకౌరమింపఁ గాఁ
బనిచెవిటానలిచ్చువనబంధుఁడులేనియరాజకంబుచేఁ
దనరస మైచరించెనుధాస్తలిచికిటిపాలెగాఁడొగి 9
- సీ. ఆదటదిరుంగ నంధోజగంధులబటువుగుబ్బామీదఁబ్రాకిప్రాకి
కోకికక్కలియింబఁగుంభీంద్ర యానలయధరల్లములనానియాని
ముచ్చటదీఱంగ ముతురబింబాస్యలనిద్దంపుఁ జెక్కిల్లునివిరినివిరి
యభిలాషదనియంగహరినిలవేణులమవ్వంపుఁగొప్పలుదువ్వెగువ్వ 9
- తే యంధకారాఖ్యకామాంధుఁడనన్యసతుల, నలముకొనుచుండెఁగానిదోహనుభవము
తిపనకిరహిత నెపమునదాఁపననుచు, నెఱుంగలేడయ్యెఁదామసుండేమియెఱుంగు.
- క జీవన మెజీవనంబై, యీవిధముననున్న మయు నెడచేసెనయో
దైవమనిభేద మొందెడు, కైవడినమరెకారధాంగక రుణరవంబుల్. 11
- సీ ఐదునిరాక మనిశావాసనక్క మింటఁబఱచినవెన్నెలపానుపనఁగ
గగనకెనునిమ స్తకమునదిక్పాలురుపూజచేసినయట్టివువులనఁగ
దట్టమైతిరుగుచున్నట్టి భేచరకోటిముత్యాలగొడుగులమొత్తమనఁగ
దమముగిర్యమడంపదండెత్తిరరాజముందరనడపించుమూఁకి యనఁగఁ
- తే గెరిలిమరుఁడూర్ధ్వలోక ముల్లెలుపింజ, పింజఁగొన నేయుపుష్పాస్త్ర వితతి యనఁగఁ
గన్నులకుఁబండుగైతొఁ చెగగనభాగ, మండనంబై నతార కామండలంబు. 12
- సీ అధిపలాలితలై నస్వాధీనపతికలునలుకదీఱినకిలహంతరితలు
మనిసిరాకలుగోరువాసకసజ్జికల్పతివంచకిలువిప్రభుసతులు
పొరుగురవిభులున్నప్రోషితభిర్భుక్కులహించివిడినాడుఖండితలును
ధవులువేగంబరానివిరహోత్కంఠితిల్గుంతగతిలభినాసికలును
- తే రమణసంధోగవిప్రలంభములనొంది, రిప్టవిః నాయకిలునిర్భులతిశయముగఁ
గుంబయానందభావానుగుణ్యకిశల, విలసిల్లంబైనయన్నిశావేగి యందు 13
- శా మందాఁచొంచలముల్లమించికులధర్మప్రోతసుల్తాఁటిత
న్నిందాభీతిమహాటవులడచిపొందెన్నుంశ్చనీకోటిని
స్సందేహానుగూఢన్ముజంగనివశత్సాంకతికిస్థానముల్
కిందర్పండనుమంత్రి దెవతెసమాకిర్షింపఁ గానియ్యెడక. 14

- ఉ చీకటివేళనంచరణసేయుచునిక్కునలై నవొట్టన
 ట్టాకలనిల్చుచుంజనులయల్కు శుకొయ్యనలోగియుం శుచుం
 గాకకయూర్పులుస్సరనఁ గావిటకోటిభుజంగభావముల్
 కైకొనియుండెనించకెకాకలై దిభుజంగనామముల్ 15
- సీ గళరవంబులురద్దిగాఁజేరింగంపకె యమాటు మెల్ల సెప్పుపమునుచుఁ
 దమికోద్దినగఁ రబెంబడు గంబుచుండెక మొనపంబునొక్కెంతె చూపుమరుచు
 గుబ్బచన్నులమోదగోలులెర్పడనికి నేర్పుతో నొయ్యననిపురుషునుచు
 రతినుమాళముననార్పటము గావింపక నిలుకడవల్లఁ గాఁగలయునుచుఁ
 తే గాముకులయందుఁబ్రాప్త లుగఁగియుండి, యుసురహస్యంబుబంబగున నెడిభీతిఁ
 గలసిరిబ్బంగిసాంతెకి ములయందు, జూకొంతలు మోహింపానాస్వాంబలగుదు 16
- ఉ ఆసమయంబువంగునలయు ప్రయమైన ప్రభుప్రేక్షును
 ల్లాసుసంబు మోమునఁదొలంగఁగఁ జల్లనిరాఁటంచువి
 శ్వాసముతోడలోకులు ప్రసంగుననే యఁగఁబూర్వప్రసంగిం
 హసనమెక్కెఁజంద్రుఁగునిభూభృదయంబులగత్తిసిద్ధిగె 17
- సీ భూనభోంలరములఁబూర్ణివిండు తిమంబులనుచ్చాటనంబుచేసెఁ
 వనతులమెలఁగుజీనంజీవవిహగ కదంబంబునాకర్ణంబుచేసెఁ
 గవగూడిచెలఁగుజక్కవలక్రీడావిలాసంబులఁసం స్తంభనంబుచేసెఁ
 సలిమధ్యంబులఁజెలువొంగుకైరవాలామంబులవికరంబుచేసెఁ
 తే నలినపక్షికివిద్యేపణంబుచేసెఁ, దమ్మిచేరాకెలమలఁగముచేసెఁ
 బాసఁగ వెన్నెలమంత్ర విభూతిఁగల్గి, మహిమఁజూపెనుధాకిరమాంబుండు 18
- సీ జతనంబుతోఁదేటిసంచిణీహసముభిన్నగుముదారు గానిగుడినడువఁ
 గలువలదొరచల్ల గాలివజీరులంపునిరాస్తానుచపానుగొలువఁ
 పెంపుమోటునగుంఁ పుషువాహుజుననుండి వెలసెనుహాసమదెలువ
 నెమ్మిఁగోవెలనిశానీ దారుగములుకర్నాచీడమరిముల్నాదు సెయ
 తే సరణికావాలురంగుర్పుటములు, రహిగనటియించుచిలుకహిరాకి నక్క
 కెంజిగురు నైపుంబంకంచుకొనుచు, మదనుపాదుసవాదిండుగదల నపుడు. 19
- ఎ. అంతః. 20
- మ. చణబాహుబలశాలిమిన్నఘండుచంచచ్చంచరికచ్చులూ
 గుణటంకారరసప్రచండసుమనఃకోదండనిర్దుక్తిదా
 రుణచూతాంకురబాణముబ్బుటపెసక్రోధాత్తుఁడైమానిసి
 మణిధైర్యంబనుజోడుచించుచుమనోమర్షంబుఅందూఁడఁగె. 21

మ త్తకోకిల మ త్తకోకిలశారికాశుకమంజుమోహననాదసం

ఎత్తికిన్నల యాచలానిలపద్మశాస్త్రావంధ్రితో

ద్వృత్తికిన్నమహానాదవీభ్రమద్భ్రమరఽవో

త్పిత్తికిన్నదినోర్వజాలకత్పల్లడిల్లుచుమండగాన్

22

క వగనొందుమఁజెలిక త్రైలు, మృగమదఘనసారగంధమృగుశుశుచూడల్

తగఁదెచ్చిశిరవిధులూ, మిగులకుఁగావించి ప్రదుమతీయున్ తీయున్

23

సీ. విభునికాఁగిటికి నైవెఱఁజెంగ మేనికిఁజందనపంకంబలంద నేల

చందనంబునఁగసుగంఁదెఁదాయనిగ్రహ్న కబన్నిబఁగడుగ నేల

పన్నిటివలనఁదానంబుమించుబఁజూచి చంద్రరజంబుపైఁజల్ల నేల

చంద్రరజంబుచేజనియించెనెకలంచువెనఁదారస్థాంతమ ల్విద్రుసనేల

తే. తాళవృంతములనువడదాఁకెననుచు, వగనఁగా నేలనేరనివై గుక్కరణిఁ

దనుగుణమెఱుంగఁజాలకతమరు నేయు, మంచుకెతుంచుగానరించిరిందుముఖులు.

తే ఎన్నియుపచారములుచెనిరిందువదన, లన్నియునుజూడమునుపటికన్నమిగుల

బాధకి ములయ్యెదయలేనిప్రభువుతోడ, మందలించినమనవులచందమునను.

25

ఎ. ఇక్కరణి నక్కునలయాక్షి విరహాతికయంబున నోర్వంజాలకి పరితపించుటకు సఖి

జనంబులు విచారమగ్నాంతరంగలై కునుమసాయకునుదేశించి యిట్లనిరి

26

ఉ. తల్లిసమస్తభాగ్యనిధితండ్రిదయాపరమూర్తినిచెలుల్

చల్లనివారిపుకడుఁజక్కనివాడవుసొంక మైనను

విల్లసమాధురింబరిఫవిల్లుమ్మదుత్పమునీగువ ర్తనం

చెల్లనయోగసూక్ష్మనేటివరోయవుమీనకేతనా

27

చ పురహరదేవునింజెనకఁబోయితిగుగ్రలలాటసేత్రిభీ

కరదహనార్చులంగలసికాలితినింతటనుండియైననుం

బరులనుబీడపెట్టనికృపాగుణమేటికిలేదునీకుఁగా

పురుషులురాజదండనముఁబొందియునై జముమానకేదా.

28

ఎ. అనిపలికి సుధాకిరు నుద్దేశించి.

29

సీ కువలయంబులనుగడ్గొన్న చల్లనిచూపుక ముబ్బందములంగఁగలుగదయ్యె

నలచకోరములపైఁగఁగలుగుదాక్షిణ్యంబుజక్కవగములంగఁదక్కువయ్యె

సప్రాణవిభులైనసత్తు సైకూర్తియనాధకాంతిలయందునాస్తియయ్యె

నిందూపలములపై నెనయుసౌహార్దంబురవిహంతమలయంగురహితమయ్యె

తే. బక్షపాతంబుమానవేక్షమునను, రాజదోషాకరుడవుగారామరామ

దానఁజేసినుమి!నిదు మేనియందు, నంక మైనిల్చియున్నదయ్యపయతంబు.

30

- క పగలొప్పనిసౌమ్యతనై, జగుణంబగునకునింతచలమేటికయో
తగుపూర్ణకానిదితో, మొగ మెఱుంగనివాడెవాసుడునిగిమనా, 31
- వ. అని మలయపవను నుద్దేశించి. 32
- కా ఎంచంజల్లనివాడెవై సరసులందిప్టెంబువాటించుదుం
బంచప్రాణములై మొంగుదువుమాపద్మాక్షియందిల్లుబా
ధించంజొచ్చితివియ్యెడన్ బునిబుద్ధిస్సృష్టభావంబువ
ర్ణింపంజెల్లునెనీగుణంబుగదదాక్షిణ్యంబుమందానిలా, 33
- న అని పికళుకనికరంబుల నుద్దేశించి 34
- క. ఒకకుతిక్తయుండెడుమీ, రకటాచెలియెఱలనింతియతికూహకమా
పికమాళుకమాయకమా, నమమాసుమారగాత్రినాయమియేచన్ 35
- వ అని పలుకుచున్నపమయంబునం జిత్రరెల్లుగనుంగొనియుషాంగన తన మానోహరం
డైనయనిరుద్ధుని సరససౌందర్య సౌమమార్గంబులు పలుమారుఁ బ్రస్తుతించుచు
నిట్లనియె 36
- ఉ. ఔనటవస్తువానిసంసాధరసారససామృతంబు నే
నానకయింతతాళగలనాలలనాకలనాదకీరసం
తానముసేయరంతుముదితామదితానదితాపమయ్యెను
స్తానవిధంబునీ దెగదనాయెదనామదనాభుఁజేర్చినన్ 37
- వ అనిపలికిన. 38
- చ విరహమునొందక మ్మవిభువేగ మెతోగొన్నినెత్తునంచునా
సరసిజగంధియొగబలసంబదచేగగనప్రచారయై
యరిగెననేకపట్టణనాచుత్తై ఎలినిచయంబున
త్వరవిభవంబునంగడచితానటయేఁగుచుఁగొంపదవృన్ 39
- కా కాంచెంగాంచనగాత్రిసౌఖ్యరాస్వర్ణపాంచాలికా
చంచన్నలమణిప్రకల్పితకచప్రక్షీప్తవత్తారకం
బందోదంచితహృద్యవాద్యరవశుంభద్యామపూజాలస
త్కొంచామిత్రగురుప్రమంబుపసహస్రస్థారకవ్హ్వరకన్ 40
- వ కనుంగొని మనంబునఁబెనంగొనుప్రమోదంబునఁబ్రమాదంబగు విద్యావిశేషంబున
నన్నగరంబుఁ ప్రవేశించి సమంచితప్రాసాదేశా పురోభాగ మహోన్నతస్తంభా
గ్రవిరచితదేదీప్యమానదీపికాకదంబక ప్రలిఖంబవిడంబితసాంధ్ర చంద్రశాలాస్థగి
తపద్దరాగ మణిగల చరణారణికిరణస్ఫురణలన నితానమయంబయ్యును దివాభా
గంబునంబోలెద్యగ్లోచరంబగుతదీయ సౌభాగ్యంబునకు నాశ్చర్యంబునొందుచుంగ
లితకాంచనకనత్కనాట కమనీయ చతుర్ద్వార చారుతర ప్రాకారంబును, మహోగ్ర

సాధనసమగ్రజాగ్రద్వినివేశసమాహ సమాప్తతంబును, దుష్టిచీనత్యభామాప్రము
ఖాప్తమహిషీహడకసహస్రసుందరీచందోహమందిరామందనుందరంబును, బద్ధరాగ
నజ్రవైదూర్యగోమేదికపుష్కరాగ మరకతనీలముక్తాప్రవాళ ఖచితస్తంధికుడ్డ్య వా
తాయనవిత్తద్విప్రదేశంబును, బ్రహ్మయ్యనాంబసంకర్షణనుధేష్టాది కుమారవిహారిసాధ
యూధాభిరామంబును, సకలసౌభాగ్య లక్ష్మీనివాసంబునునగు గోపికావల్లభమం
దిరంబునంచుశృంగారంబునకుసారంబును, విలాసంబునకువాసంబును, భోగంబునకు
యోగంబును, భాగ్యంబునకుయోగ్యంబును, స్తోత్రంబునకుబాత్రంబునునై,
సహస్రభానుప్రభాభాసమానంబగు ననిరుద్ధకలీసాధంబులోపలంబ్రవేశించియందు

క ఆలరుక్తలోచనాకుచ, కలరయుగాన్వితనిరూఢగాఢాశ్లేషో
జ్జ్వలపులకాంకితదానస, సులితిసురతప్రసంగజనితశ్రముండై. 42

సీ బంగారుదివికంబములపైనిరువంకదీపికాకాంతులు తేజరిల్లు
నమమూళికవ్యవస్థంకభాగంబునఁబరుంపుజాజిపూజాస్వమీఁద
నొకఁటుతలక్రిందనునిచిఁండనుకరంబూరువుపైఁజూచియొత్తగిల్లి
పరుపుపైముత్యాలపహలుకుప్పంజంగఁజెలిదమితభంకుకన్నులు మొగిడ్చి
తే పూతనెత్తొవిగమ్మనఁచాలయించుండె, నూర్పులొక్కింతముగురులైయున్నతిల్ల
నిదురవశముననున్నయనుసమారుఁ, గాంచెదనగొప్పకన్నులకఱువుదీల. 43

ఉ మీసముతీరఁజూచిగి మేనిపటుత్వముఁజూచిమోములో
హాసముఁజూచిచేతులయొయారముఁజూచినుజ్జరూపరే
ఖాసమలీలఁజూచియహహోయనుచుందలయూచిముందుదా
వ్రాసినభావమెంచితలనంచుకొనెకజలజాక్షీసిగ్గునన్. 44

ప తదనంతరంబ. 45

మ. తనసమ్మోహనవిద్యచేజనులనిద్రామగ్నులంజేసియ
య్యనిరుద్ధంగొనిభేచరత్వముననుద్యద్యేగయైయేగిబా
ణనిలిపాహితరాజధానియగుశోణాఖ్యంబ్రవేశించియ
వ్వనజాతాక్షియునులతాంగిసుపమానలౌఢముంజేరగన్. 46

ప పచ్చుచున్నసమయంబున 47

ఉ ఎప్పుడుపచ్చునోకువలయేక్షణయాతీనిఁదోడుకొంచునే
నెప్పుడుమాతునోసదయలేందునీధంబగువానిమోమునా
కెప్పుడుగల్గనోయతనినింపుగఁగూడెనుభాగ్యమంచునా
కప్పురిగంధితాపమునఁగంటికినిద్దురలేకవేగుచున్. 48

ఉ. నావెతమాడలేకకరుణాపరురాలగుచిత్రరేఖదా
నావిభుఁడెత్తునందునకటాపరభూమికిసాహసంబునం

- బోవుచునుండె నాకొఱకుఁబోయిన కార్యమునిర్వహించుటో
దేవులారనాదిగులుదీరింగమీకునమస్కరించెదన్ . 49
- న అనితిలంచుచు. 50
- తే తరుణియిబ్బంగిఁగునుచుకోదండచంప, కాండనిరిసిన్నహృదయఁద్రుకరుగుచున్న
యవనరంబునరతిమనోహరశుమారు, చెచ్చిపానుపుపైచుంచెమచ్చెకంటి 51
- న అప్పుడు. 52
- చ. హృదయ ముర్బుల్లుర్బుల్లుమన నెంతయువిస్తయమందిచూచిపెం
నాదవినభ్రాంతిచేతలిదియుంగలగాదుగదాయుంచునె
ప్రదిఁదలపోయుఁగ్రూరుఁడగుమారుఁడుచేసినయింద్రజాలమో
యిదియనియంచుఁబర్యరజనందుక ననమోహిలాత్మయై 53
- న అంత. 54
- క. తెలివొందిచిత్రచెఱ్ఱా, కలవాణింగౌఁగిలింపికున్నలహన్
శ్రులుజడిగురియఁగఁదనువునఁ, బులుకాంశురముల్బనింపఁబొంగుచుఁబలికన్ 55
- ఉ. ఈసుమమారమూర్తివిపుడీశుఁడెచ్చితిప్రాణదానముం
జీసితిసికుమేల్తరలఁజేయఁగ నేరనమస్కరించెదన్
నిగుగుణంబునీసెనరుదయుపకారిముముజ్జగంబులన్
వాసికిఁకెక్కినకథలునర్జితమయ్యెడుఁగాక కోమలీ. 56
- క అనిసుబుకుచున్న బాలిక, వినయోత్తలగారవించివేడుకతోడం
జనియెనిజమందిరిమునకు, ననజాననియుండెనిచటికాంబులమోగన్ . 57
- ఉ లేచుటయెక్కుడోనిదురలేచినపిమ్మటనమ్మఁగన్ములం
జూచిమనోనురాగమునసొక్కికలుంగిట గారవింపఁగాఁ
జూచునోలేక నామమతసుద్దియెఱుంగమిఁజేసిపింతయై
తోచుచునుండునోయితినితోనపుడేమి బుద్ధిదాననో 58
- మ అనిచింతింపఁగనిద్ర మేల్కనియతిండాకిన్లు విత్రాంఁమో
హననేత్రంబుజముల్కనీనికలచూయజ్జేగ గావిచ్చిచూ
చినయాచూపుమనంబునన్దగిలఁగించిన్తగ్గికున్నానిభూ
ధనురుద్యత్కిటకాముఖాంకకరసంధానప్రయోగాస్తమై 59
- ఉ నాథుసుదర్శనంబుపలనన్తదనగ్రహమోక్షమయ్యెవిం
బాధరకుక్షుదర్శనమహామహిమంబిటునంటి కదా
యీధరఁదత్ప్రయోగమున నెట్లుగ్రహంబులువిప్వవేర్పుఁద
త్సాధకులైనమాంత్రికులుసారమెఱుంగుదురప్పడెప్పుడున్ . 60

గీ ఇవ్విధంబున మేల్కొనియివిధింపడు. ద్వారకాపురకనకసాధుప్రదేశే
చారుతిరత్నమునకాని గాఁగఁ, దనుదలంచుచులేచికన్యానెడువపుడు. 61

సీ. కాఁకుదేరుబంగరులూకయనంగఁగి సత్సవాసినచంద్రకళయనంగ
నదనుబుల్కడిగినయట్టిముత్యమనంగ సానఁబట్టినకామశరమనంగ
మెల్లపుతో నిల్చిన మెఱుపుతీరఁగఁ యంగనంబునకంబునన్ద్రావణియనంగ
జీవకళలచిత్తరూపమనంగఁబరుంబుదస్పృహిరియనంగ
గరగుననుబోసిమాహనాకారగీర్ణ, యెసఁగదీర్చినస్థంగారసమనంగఁ
దనసమీపంబునందున తరుణిఁజూచి, మన్తధనుమారుఁడాశ్చర్యమగుఁజెగును. 62

క. మొదలను నేనిసియించిన, యదిద్వారకలోనివజ్రహర్షముగాదా
యిదియేమివింతయిపుడిగి, సదనుమాణిక్యఖచితసాధంబయ్యెన్. 63

స. అని విచారించుచు నవ్వారాలోహ నాలోకించి 64

సీ. పాలతెమోమునకుసంపూర్ణేంద్రబింబంబు నెలయనివాళి గావింపనచ్చు
కంపాంగి మెలికిఁజూంపేయపుష్పమూర్తునయి యడిసివైలంగవచ్చు
జుఁజూక్షియరుచుజాతినీలంబు నొగిదృష్టి పేరు గానుచుపొచ్చుఁ
గలకంఠంకరివినుమన్త్రకారముల్ చిత్తయన్త్రములు గావ్రాయాచ్చు
నొరయిరూపు, తికిరంభాదివేల్పు, తెలులనుడిగింపుబుడుతలఁజేయవచ్చు
ననినదోపంబుగలగదీయధమంగఁ, జూడమెన్నఁడునిలువంటినుండరంబు 65

గీ. అనివిచారించు నెఱఁగించిదవనతాస్య, పద్మయోగినకైప్రేమబయలుపఱచు
కలికినిడువారుతిశుంకఁగన్పుండుచెళును, చూపులనుజూచుచున్న యానుదతికనియె 66

ఉ. ఎవ్వరిదానవేమనలయేక్షణయెయ్యదినిగుజేరునీ
వెన్వనిమేలుదానవిపుడేమికతింబుననన్నుఁ చెచ్చితీ
విష్వరిసాగ్దేశమునకింలయుదాచక తెల్పునాపుడుకొ
నవ్వనుసిగ్గుఁగూడివదలంబున దాఁగిలిమూఁతలాఁడఁగాన్ 67

గీ. తగుగుప్తజ్రంపుఱులయందంబుగులును, సంగుగురు తేటముకురబింబములనంటి
చెక్కుఁగవనిండి కెంపుల చెక్కడంపుఁ, గమ్మలనుగ్రమ్మఁబలికెనాకలికియపుడు. 68

మ. ఇదిబాణాసురువీడుతోఁజుపురమాయింద్రాఁగితండ్రి పెం
పొదవెన్నాఁగుచుపాభిధాన మెగిరియొయ్యగిపుకొ రూపుస్వ
ష్టదశంఘాంచిన దాన నైవిరహసంతోషంబునం జెందస
మదలీలన్నినుఁ దెచ్చెఁబ్రాణభిశుంభద్యోగవిద్యోగన్మతిన్. 69

ఉ. కన్నియఁగానియన్యసతిఁగానుశరీరమునెరుసొమ్ముగా
మన్ననచేసియేలకొనుమావినమామాయనుమానబుద్ధిచే 70

- నన్నులయించెదేనిరమణాయక నేమనుదాననిన్ను నా
కన్నులఁజూడ గల్గెఁగదకాఁగలయట్లగుచైవయోగమున్, 70
- వి అనిపలికి యక్కాంత చింతాసముద్రాంతర్ గ్నాంతరంగయై తిలవించుకొని యూర
కుండె నప్పడు. 71
- సీ. తోటతనాతనిరూపుఁగలఁగన్న యాదిగా మగునకుదినము లేయుగములయ్యెఁ
బటముపైనతనిరూపముఁజూచినది మొదల్ గువకుజాములేయగములయ్యె
సఖివానితోడీ తేఁజనినయంతిలు నుండియువిడచిగడియలేయగములయ్యెఁ
దరువాతనతఁడునిగ్గురలేయనంతకుయువలకినిమిసముల్ యుగములయ్యె
తే నతఁడుగొఁగిటఁగదియించునంతలోన, నుత్పదాయతాక్షికోక్తి-కీర్తి-దీప
యుగసహస్రంబులై తోచుచుండెనపుడు, నినితమకంబుఁడెలుప నన్నిరసంబు 72
- చ పలుకులలోనిప్రార్థనయుభావములోఁగల తెంపు మోములో
మె వెలచూపులోఁబొడమువిన్న నయూర్పులలోఁబుంపని
ములఁబొడగాంచియట్లుదన మోహనుఁడెంతయుసంపసించెదా
వలపులమర్చు ముద్దెలియవచ్చుఁగదా ఘనులైనవారికిన్ 73
- వి. అప్పుడు 74
- సీ. అకలంకచంద్రబింబాననయూరు దెంబుల వెంట సంచరించేసి
కోమలాంగినితంబభూమంబుననుఁ గ్రమముతోడఁబ్రదక్షిణములానర్చి
మృగ నేత్రిగంభీరమగునాభిసరసిలో నవగాహనక్రీడ లాచరించి
గంధసింధురయానకరినకువోత్తుంగైలాగ్రమునఁబునశ్చరణాలిపి
తే పడఁతిమందన్తి తనుధానునితననిమి, ఎత్విమును గాంచెఁగానిపాంచరిచూపు
లపున రావృత్తిమోక్షంబునందవయ్యెఁ, గాముకిలపువ్వుములుభోగ కాలములు 75
- సీ. తినువులదిగుపాటుకనుదొయిబెళ్ళకుముత్యాలరాసులుతలఁబ్రాంచేసి
తూరుదుండెములాడుతొడివులరుచిదీపకళికలుమంగళార్తులుగఁజేసి
యలఁతఁజిప్పిలు పాలములఘర్తజలము మొగ్గులగుంపుతిగుబాసీకములుచేసి
పొదివి మేనులఁదోచువులకాంకుదంబులతుకమాజాబాలపాలికిలుచేసి
తే సంప్రకాశించుమిరహాగ్ని సాక్షిగాఁగ, బాశిసూర్యసింధు, సరిఁజూంబు
నరీగావించెమకరమీ నాధిపతుల, యదనుదెలిసిననవవంటియాస్థిమండు 76
- క. లలనామణికప్పుడుగు, బ్బులపొంగునబిగిసిఱవికపక్కు నఁబగిలెన్
జీలుకరహదారురాహుతు, తిలిరామపిరంగివిసరుదాఁకెననంగన్. 77
- మ రిమణింగొబ్బునఁ గొఁగిలింపివయికిన్ రాఁదీగూఁగొగ్గునం
గమనీయాంగద పేముకాచరణ నాఘంటారంబుల్నిమే

కముహూర్తంబిదియంచుఁ దెల్పుచుమహాకందర్పమాహూర్తకా
సమహూర్తాయనదండభిద్భవిఘ్నకాంచల్లోహాయంత్రాకృతి

78

ఉ. కాంచనగాత్రిముద్గుచగఁ గాంచికవుంగిటగుబృలంబంగీ
లించిసుధాధరంబుఁగబలించిమాసింబికపోలపాలిఁజుం
బించిచమత్కరించులపించికశ్చరంగించిమించినా
క్కించకడున్నుఖించికిలికించిత్తఁలిరమింపవేడుకన్

79

సీ. సుగుచిరంబరబంధనరణియిభేదించిప్రేడాబలంబులవిఘ్నగఁదొలి
ఘనకుచక్రైలదుర్గములగల్గునట్టిజఘనవసుంధరాచక్రమాంగి
గమూరూరుసంయుక్తితోరణంబునట్టిచతురుఁడైమహ్యచేతఁబొదివి
యంగంగంములుభుజాహంకృతిలోఁగొనియాచనపండాచమాక్రమించి
తే. సురతిసంగతిజయశ్రీసారదిగాంచి తరుణికొంగినిజరాజధానిగాఁగ
నెలమిమన్నధనామ్రజ్యమేలుచుండె, సిద్ధసంకల్పఁడయ్యనిరుద్ధవిభుఁడు

80

ఉ. చంచలలోచనస్ఫురతసౌఖ్యమునన్దరంగించెనంచు
ర్ణించఁగనేటికిన్వృత్తఁ బేరురుల్లోజగంబువారిమొ
గ్గించెడివానిపెద్దకొడుండుఁటరూఁగవిలాసనైఖరి
న్తించినయింతకిన్వలననేరఁడొతానలపింపనేరఁడొ

81

సీ. జలచరనేత్రకన్నులవెరిపింపుఁయైతినబిరుదాంగమేటఁగలిపి
కార్దుకఁ ధ్రుముగకనుబొమ్మనంపుకెప్పటిసవిల్లునింఘలముచేసి
బరితెశుకాలాపఘటసుడంకెనలఁమాపునందంగపోవఁదొలి
చెఁగఁగుప్పలపాణిచేగద్దికలకృపాఁంబులడవులపాలుచేసి

తే. ప్రియానిసాసోయ్యమునవిజృంభించుచున్న, వెలఁదితోవిగ్రహింపనజేళయానుచు
సమరరంగప్రచారంబునన్నగ్రసింపి, యంగజాఁడుకార్యమెఱింగి సమాక్రయించె

82

చ. ఎలచినపొందులై మనసువచ్చినచక్కదనంబులైభ్రమతో
కొలిపెడియావనంబులయిహూరుములన్దినక్రొత్తలైకళలో
చెలిసిననేర్పులైకొదవలేకరమింపఁగఁగల్గినట్టియా
చెలువుఁడునింతియుంవొలుతఁజేసినపుణ్యఫలంబులెట్టివో

83

గీ. అంతనానహోధయానందమునఁదను, సురతమునజయింపఁబరిభవంబు
నందీయున్నయట్టికందర్పునదనంబు, తెల్లవారినట్లుతెల్లవాఁడు

84

ఉ. చిందఱువందఁజ్రాయసురసేనలుఁడెందమునన్భయాకులం
బందిపతింగపుంగవశతాంగరథాంగమహోగ్రధాతినం
దందఱుఁడింగినట్టులుదయార్కునిరాకనడంగఁజేఁకఁబున్
గొందులసందులకగుహంగుట్టలబుట్టలచాటుమాటున్.

85

కా. ప్రాతిఃకాలమహబలాధ్యుఁడునికాప్రతిర్థివీరుఁడౌ

భూతుంజేసినను సైనిగ్విజయుఁడై పూర్ణవిజృంభణ

ఖ్యాతింగైకొనియున్న వేళ జయతూర్వంబుల్చెప్పంగించిన

క్లాత్యాతిఁజెంగెఁగుమ్మనఁబుడగతిఁ గల నాదార్శులులే

16

మఱియు నాసమయంబునం బ్రహ్మ వాక్యానింబులం బ్రాప్తుఁడై మోనము
ద్రులునసంఘ సురస్థుల తన న్నర్పించుటగా మండ్ల కేకత శుభ్రం బనలించియుండి
యై మకర్త వజ్రండు మండ్లవిక్రం కోదంబుండై క్రయోగిండు మనుమకంఠంబు
లం బొడచు హృదయగ్నిం బొలలుచుండియు నాభిమానింబులం బెచ్చుకోలు
ధైర్యంబులఁగెడియు నూనితాత్పర్యంబులైన తాత్పర్యమాండలనినాదంబుల కన్గి
కలంబులైన వివంబడినమలికపడి దిగులొందుఁ జలంబులువిడిచి మనంబులుగంగి
కుశానానిద్రాసాన సరిగ్ రిత్తాభిమాఖరీయ యుండొనుం గౌఁగిలింగుకొని తమ
కవుఁగూటములం దనువునారెలుల ననకాశంబులేని ప్రవిచారింపి గుమిరినొ
కిరి మాతీపలుకుచు నిష్టాన్ననిగుడించి దంబుల నను నరవిందబృందంబులతోడ
వికిసితింబులగు హృదయారవిందంబులం దనుకునామనియైన యావ్యేభ మంగనసరి
రంభిం నఖదంతక్షతాదపిసోదంబులం ఎంకిజాననాగ్ని సంతకాసన గతిబంధసంభ్రం
బులంబొప్పు ల్గిని పాంచాలంబులను కారికాకీరమునూ కలకంఠ కిలగిని పోల
కిలహంస ప్రముఖులైన పిఠాంగునిమహంబుల కలకంబుల మిచోహంబులైన
యూలవంగక్రిముకి చాంసేయపున్నాన నారిజ వందనంబుల కందంబులైన
మహానుహంబులం బ్రకృతంబులగు సుద్యానినంబులనను జేవభూషణంబులం
గులయందు గగనతీర్థరనంబులుసేయు నైవమిదమాద్ధిగికాది గాముకనికరంబు
జంత్రిగాత్రింబుల నద్వింబులగు భూషణ దేవాంధ్రంబుల వారి దేవాక్షు నసంల
యంగళకాశిక ప్రముఖ స్త్రీ పురుషుల స్వరగ్రామంబుల నభిగమంబులై ఘ్రులూ
కాదితాళంబుల హేరాళంబులగు సంగీత నాదంబులలనను స్నానసంధ్యానందనా
ద్యనుష్ఠానంబుల నిష్ఠాగరిష్ఠులగు బ్రాహ్మణసమూహ సంగీతంబులైన జలారయస్థానం
బులవలనను గోపాలకులు నిజనామాంకంబులంకించి పలుచుచుం గ్రేపులవిడుచు
సన్నాహంబుల నంభానినాదంబులుసేయుచు హంకారంబులతోడ పదనంబులై త్రి
కర్ణంబులనిక్కించి తమతిమంత్రింబుల కెగురుసూచు భేదవిభానంబులవలనను
దిర్ఘకాతిరంగిఁడొలాచాలంబుల నీడులూచు నినాదంబులొనరించు మిరళి
బలాకచక్రవాక జలకుమ్మ టాదిపక్షికిదంబంబుల నను న్నగ్నియై భవనమేలింబై
ప్రభాతంబుల వర్షించెనంత.

17

తే గగనవీధినివాహ్యులై, దలువద్ద, బొంగునల భూమిందరఁబట్టునూగ్య

పుటముగొడుగులపడగల ప్రాసనింగి, నమఁగెంజూచు ప్రధిమదొలంబెరునున.

18

- మ తమమంబాయగగణేసిరాగగు పంధప్పించినవారగు
త్రిమతంబొప్పందంబు పెంపుననాధిష్ఠానముం గాంచిలో
కములెల్లంగనుగొందునజ్జగద్రుపాక్షంధ్యదానంబుం
బ్రమదంబొందివెలింగెయోగికిఁగిరింబ్రద్యోజిసంపద్యైవన్. ౯౯
- న అప్పడు 9౩
- శా గోరుల్పాటివగుబృహస్పతివక్కు బృహ్మహాతా శుభ్ర
జారంజెప్పుటయుద్దుః జెప్పుటచు న్న స్తందెనామిల్లముం
దిరై నిద్దురదెరుకి న్నులుచునాతింజూచిన వ్యేళనొ
య్యారంబుత్విభునాత్తిఁగై కొనియెమోచాభ్రాంతిఁజెట్టింప గాన్. 91
- సీ ఆకలంకరాజుని బావనం బుయంబుచిరుతమం బుయంబురుకొనఁగఁ
దాంబూరిరాగనుందర మైనమోపులు మొనపంటినాబులముద్దుగుబుక
వీడివిక్కులుగడ్డవేణీ రింబులుజానిబంబుచూయలిన
ఘృత్తింబుపురచేఁగఁగినమైహూఁతిమృగ నాభిచాసనంబుగులుకొనఁగ
శే శాకరాకరిఁజూచునరసిస్థిబో మాపు, దగిలియున్నట్టిక్రేమబంబు ముగ్ధమున్
విగువుగొలుపంగఁజేయసీప్రియులు-లి, శయ్యపైడిగిసమృదస్వాంపెరుగుదు 9౨
- క కాలోచితకృత్యంబులు, లీలగావించిగరసలేవనమునొ
మాలాంబగభూంబాజా బాలంకృతగాట్రు గుమనతిమోదమునన్. 9౩
- న ఇవ్విం గన నన్యహుచులు ప్రాణంబులకింపె నతిశయంబగు విశ్వాసంబుగలుగు
చిత్రలేఖ గానికొయ్య రిదారిగానహయిలై యితిరణంబులకెవ్వరికిం జేరరాని ర
హస్యరుదణి. 9౪ ఏ హుప్రసన్నుచైనంబునిచ్చానుగుంబులైన సరసనల్లాపంబుం
జెలంగుచు, క్రింగారూపాటిక మెంగుచు, సునాహారగుమాలచందనమనుమాది
గోగంబుంబ్రమోదించుచు, గంజకైరొకిల్వారకమగయకమలాకరింబుఁజాజులక్రీ
డావిహారంబుల నిశోదించుచు, గ్రామ్యవేణుదారితల్లురేయిభేంద్రాణిబృంభితాదిక
గణంబులస్త్రీపురుషులంబుల జుంజుంపిన చిత్రికలంబు లనలోకించుటవలనఁ గూ
టములకుఁ గ్రొత్తిఱికంబూపంపాదించుచు ముచ్చటంగలయుచు, సురతిజనితశ్రమం
బులసొలయుచు, నిదికాత్ర యిదిదినంబని తెలియనియ్యని మోహాతిశయంబుల జేహం
బులు జీవంబులు నొక్కటిగాఁదగించుచు, దినంబులు క్షణంబులగతింగ్రమించుచు
నవాజ్ఞనోగోపరించై నయానందపారావారింబునం జేలుచుండిమఱియొక్క నాఁడు
- సీ. అలఁతఁబాపెడునవ్వుటమ్మశింధ్రకేటబుచిలుకిరింపుల ప్రేమతోలకరింప
వీనులనరసోఁటవిడ్యంపుఁదావులకొకరింపులమేనుపులకరింప
సురరంపుటివపులసొంపునింపుసెఱుంగుచెంగిలింపులమేనుదొంగలింప
విడిచియువిడఁజాలకెడతాఁడె సిగ్గుమోమోరసింపులయింపుదారసింపఁ

తే గలికి తేలింపుఁజూపుఁగఁగికిఁగఁగి, సొగపు నెయ్యంపుఁజ న్నెలఁజొక్కచొక్క
యివ్వధంబున నాయకుఁడిందువదన, యుపరిసురతిసుఖాంబుధిసోలలాడె 95

సీ కష్టావిరుదులననిమ్మనివిభు వేడుకొనినఁ గొమ్మనియాసకొలిపియాన
వచ్చిననియ్యకిచదవమిట్టటుఁక్రిప్పి చులయింపఁ గాఁగోపమగ్గలింపి
రములఁ జెక్కిలిగవయ్యె త్తపట్టిపంబుమోవిఁగొని సుఱుక్కినఁగనొక్కి
యిలువలెఁజేయకు మెన్నటికిఁకననిదట్టింబిక్కెల్ల గొల్లనపుడు

తే కంకణంబులరావంబుగల్గెమాయె, జేతియరుగితిఁచునఁజెల్లుచురెయ్యె
చల్ల భునిమేనఁబురికిలుజులమరయె, గుసుమశరమాఁకచవ్వులుగొల్లమనిరెయ్యె 96

మ నిచయాభావనటన్నితంబతలయోషిద్రత్తుకించిచ్చల
త్కుచపాటీరసాత్తికుఁజులబిందుస్వచ్ఛమక్తామణి
ప్రచయాంచత్వతనాభిరామచుచుచాబాహంతరుండై సుఖిం
పురుమెచ్చెకరతిరాజనందనుడుతత్పుంభావసంశోగముల్.

97

సీ విల్లెక్కుడించక వేసినమదనుండుపలుమాఱునుం టైనపనులునడప
సెగలచేక్కుఁజేసినమందపనుండు చెలిమితొనెన్నేని దెనుటార్య
నుడుటువెన్నెలకాఁకచుడుకఁజేసినచంగ్రుండమరికై త్రోవచారములుసేయఁ
జెల్లుగాసిరిదట్టేసిచదిబుకఁముద్దమాటఁబల్కి న్నొద్దుఁగడప

తే భుకకలాలాపప్రానాయకునిఁగూడి, నిండువేడుకవిహరించునుండెనపుడు
మేలుగలిగుఖించెడివేళయందు, భువినిబగవారలై నబంధపులుగా 98

98

క. ఎక్కువలగుమక్కువలను, జక్కువలగువోలియిల్లు సరసతనెలవా
ల్లిక్కువలఁగలిసియుండఁగ, నక్కువలయనేత్రగంభముయొడిఁదాపాన్

99

తే చక్రబావనచేఁగాంచితైదరకుఁ బ్రాపుగలుగుటసోలేమిఁ బాపుకొనియె
వెలఁదనడుమంతమాత్రనేవిట్టివీఁగె, నహహనడుమంతరపుఁగల్గకనినిజంబు

100

మ అసమాప్తుండెనుగాడ్డిఁడితివగర్భాయాసనిశ్శాన్వసమం
త్రసముచ్చారణనేయనాభివిహంతెన్నీచుయందుండినా

హసభావంబుననిర్దమించిఁగణంబై యాదులలాహిరీ

తిసరోజాననరోమరాజిచెలవొందెంజూడుమి స్తీగమై

101

ఉ మెల్లనికొఁగిలింపులుమెత్తినిమాటలులేతముద్దుఁ

జల్లనిమాపులుంగులుకుఁజల్లెడునవ్వులునేర్పగల్గియున్

జెల్లనిహామికల్తరువునేయనికూటములయ్యెభావముల్

వల్లభునందువేఁకటియలంతసెలంతకునాఁటినాఁటికిన్.

102

సీ ఉరువులైకొనలనల్పప్రచన్నులుకరగ్రాణలకొకవింతకాంక్షఁజేయఁ
తెలిదమ్మచాయలుదేరుచెక్కులుముద్దుఁగొనటకునొకవింతకోరివొడమ

నలపుసొల్లులఁబల్కుపలుకులువీనులవినుటకుకొకవింతవేడ్కయొదవఁ
గమ్మనివాసనలో గ్రమ్మువాతెరతే నెలానుటకొకవింతయాసఁగొలుప
తే మె త్తనె మెఱుఁగెక్కిన మేనుకాఁగి, వింతకొకలింతముచ్చటసంతరింప
గర్భిణీరతజనితసౌఖ్యమునఁజొమ్మ, చుండెనవ్వేళయనుంకమండనుండు 103
వ అంత 104

ఉ మందిరపాలికాజనులుమానినిఁగన్గొనిగర్భభారమే
చందమునన్లుటించెననిసంశయమువృథయమున్విచారముకొ
డెందమునకొజనింపఁగవడింబఱుదెంచిరహస్యరీతిసం
క్రందనవై రితోడవివరంబుననిట్లునిపల్కిర త్తేజిక. 105

చ. చెలఁగిధన త్తనూఢవాసిండుగృహంతముపోతుటీఁగెయుకొ
బొలయకయండఁగాఁచుకొనిపూనికనుండఁగ నేమిమాయయో
తెలియఁగఁజాలమమ్మదవతీమణిగర్భభరంబుఁదాల్చెని
న్నెళవుగృహంబులోలనునిక్కముగావివరింపఁగాఁదగుకొ. 106

వ అని విన్నవించిన. 107

ఉ ఖేదముక్రోధమున దినిఁగీల్కొన బాహుబలాధ్యులైన క్ర
వాదులఁగొందఱుననియుపొంగిన కేళిశిరోగ్గృహంతాం
బాదిగనంతటంగలయ నారసియిక్కొఱగామిదుర్మదో
న్నాదతఁజేసినట్టిఖలునాకడకుంగొనిరండుతీ వ్రతక 108

క అరిపలికినకోపానిల, జనితస్ఫుటవిస్ఫులింగచయభాతినిలో
చనర క్తదీపులడరఁగ, దనుజులువడినేగు దెంచితిత్సాదిమునకొ 109

మ అమలేందూపల వేదికాస్థలమునందాసీనుఁడైయయుపా
రమణిరల్పముతోడనత్తునిపుణారంభంబునంద్యుతిసం
క్రమకేశీరతినున్నపంచరసామ్రాజ్యాధిపత్యప్రసి
ద్ధమనోజ్ఞప్రతిబాసమృద్ధుననిరుద్ధుం గాంచిక్రోధాత్తులై. 110

మ భయదాహంకృతిఁజక్రముద్దరగదాప్రాసాదిహేతిచ్చటో
దయరుజ్జులదగధగల్పిగుడనాదై త్యుల్కిజ్యంభింపని
ర్భయఁడైయాగ్రహవృత్తిమగ్రపరిఘప్రాం వగ్భజాదండుఁడై
లయకాలాంతకుభంగివారలపయిన్లంఘించిభట్టింబువక. 111

చ తలలుపగిల్చికంఠములుద గ్రతఁగ్రుంచిభుజప్రదేశములో
నలినలి గాఁగమోదినిటలంబులు వ్రక్కలు నేసినదంతములో
డులిచియుండులల్లుడిపిడొక్కలుచించిభయంకరాకృతికొ
నలిపెరణంబురక్కనులుచచ్చియునొచ్చియునిచ్చిపాఱఁగకొ. 112

- క హతిశేషులుభయవిహ్వలై, మతులైయేతెంచెకదనమార్గముఁదెలుపన్
 వితరెంబుగనాజ్యామతి, నతిశయజాజ్యస్యభ్యమానమగువాన్నిక్రియన్ 113
- ప బాణుండుప్రకారముద్రాసమున్నిద్రనేత్రికోణుండును నాహవాటోపధురీణుం
 డునునై కదిసె నయ్యనిరుద్ధుండును, సమరసన్నద్ధుండును, భుజాన్యుంభిసమ్మగ్ధుండు
 నునై యతనితోడం దుపడియె నట్లయ్యిరువురును గంఠీరవంబుచందంబు, బెప్పు
 లులతెలుగున, మత్తమాతంగంబులకైవడి, కింకంబువిధంబున, గండభేగండంబుల
 చాచ్చున, రోషావేశఁబులుచెట్టింప, జయకాంక్షలు ముప్పిరిగొన, తిర్రనభర్తవంబుల
 గర్జింపు, నశోన్యముప్రేమాతంబులను బరస్పరచాదపార్థి ప్రహారంబులను, నితరేత
 రహస్తభేదంబును, బాహుబాహులు శేశాశియుంగాఁబెనంగ, నయ్యిరువురకున్
 రణంబుదారుణంబైచెల్లెచుండె నప్పుడా ఋశ్యశేషు నుద్దేశించి యశరీరవాణి యి
 ట్లనియె 114
- క యగువంశతిలకపీనికి, నిదియకాంబుపెనంగనేటికిహరిచే
 నొదవునపజయముపీనికిఁ, గదియునుభయనీకునచిరకాలమునందున్ 115
- గీ. అనియె నమ్మాటవీరులయందుఁదగిలి, రిపుమహారువావిదశసోద్యృత్తిఁగెరలు
 యదుకులగ్రణిమాప్రహోదగ్రకరిలి, నిఘ్నాంకుశభూతమైనిలువరించె. 116
- స అప్పుడు 117
- ఉ బాహుబలిద్రతిం, భయభ్రాంతుగంగిఁబూ, క్రమించియ
 న్యూహతిలీలవానిదొడందఁగఁచేసియుఁగాన్యమించిచే
 వాహితుచేతఁబట్టుడెనాహనుమంతుఁడుశక్రజిత్తుచే
 నాహుభూమిఁబట్టఁడినట్లుప్రశాంతినితోగ్రోకోపుఁడై 118
- క. వనితాసంపర్కంబున, ననిరుద్ధునిగుగ్ధఁజేసెనరిసర్గంబున్
 వనితాసంపర్కంబున, ననిరుద్ధునిరుద్ధఁజేయునరిసర్గంబున్. 119
- ప ఇవ్వగంబున 120
- గీ పట్టుకొనియాఁపునీయించెబాణుండతని, నపుడుతిద్ధంగజనితభేదాంధకార
 భిన్నస్వాదఃపూరవిందయొకేవలంబు, నయ్యుపాంగనసంతాపమందుచుండె 121
- సీ వేకువఁగాంతిదప్పినచంద్రబింబంబువిధమున నెవ్వ్రామువెల్లఁబోయెఁ
 బగలింటిసెగలచేసొగటొందుపూఁదీఁగెవడువున నెమ్మేనువాడుచెందె
 మునిమాపుజగిందొలంగినతమ్మితేకులరీతిఁగన్నులదై న్యరేఖఁదోఁచెఁ
 దగురేయిహిమమంబుతాంబూలదళములచెలువునచెక్కిర్లుచెనుటదొఁగెఁ 122
- తే జిన్నఁబోవుచుఁజెక్కిబఁజేయిఁజేర్చి, యాటపాటలపైవేడ్కలన్నిమఱచి
 విరహసంతాపవేదనవేఁగుచుండె, నేమిచెప్పదునయ్యుపాకోమలాంగి. 123

- గీ. వీడుముఖకాంతిననివాళ్లువాడుమేను, నెండుకెష్టావిభాష్యముల్నిండుకన్ను
లామనోన్యధఁగనుఁగొన్నరామరామ, జగతిఁబగవారికైననుజాలిగాదె 123
- ఎ ఇట్లున్నోహరాంగి విరహోనలసంతప్తమానహృదయయైయుండె నంతనిక్కడ 124
- మ అనిరుద్ధుండుపురంబులోపలనులేఁడాశ్చర్యమేమొకదా
యనుకొంచున్వసుదేవముఖులువిచారాక్రాంతిచేతఘ్నలై
యనుమానించుచున్సృత్యకోటులనుశోఽన్యస్థానములొచ్చుడఁబం
చినవారెందును గానమంచుమరలంజేరంగనిర్యత్నులై 125
- ఉ. తిల్లియుఁడంద్రియుఁబహువిధంబులభేదమునొందుచుండఁగాఁ
బల్లెనకోమలాంగియగుభార్యవియోగముచేఁగ్యశింపఁగా
నెల్లప్రజల్లదీయవ్యధలెంచివిచారమునొందుగోపికా
వల్లభుఁడంతయున్స్వృదయవారిజమందు నెఱింగియుండియుఁ 126
- క. కానున్నకార్యమయ్యెఱు, నేనిప్పుడువీరితోడనిజయుగఁదెలుపం
గానేలయనుచుమాయా, మానుషవేషుండుకార్యమతిచేనండెక 127
- ఎ. అని శుకుండు పలికెననిన నటమీఁదటిక థావృత్తాంతంబెఱింగింపు మనుటయు 128
- ఉ. అండగవప్రకాండగమనాదరపండితపుండరీకమా
ర్తండదిశేభతులడభుజదండధృతాంబుజజాండభాండరు
జండలమూర్తికుండలిపమండనచండతరైకకాండమా
గొండరమేశరత్నమయకుండలమండితగండమండలా. 129
- క శ్రితరాజహంసయోగా, యతిదివ్యవిలోక నాక్షయ్యగమహితగా
శ్రితరాజహంసయోగా, యతిదివ్యవిలోక నాక్షయ్యగమహితగా. 130
- సగ్ధర ప్రతాపవద్రిపుమ్రుప్రభంజనప్రభంజనా
క్రితుక్రియాచరిష్టమానిరంజనానిరంజనా
యతిస్థిరత్రిలోకభోగదాకరాగదాకరా
ప్రతిష్ఠితాంబుధిభ్రమద్ధరాధరాధరాధరా 131
- గద్య ఇది శ్రీమంగళాచలనృసింహకృపాప్రసాద సంప్రాప్తవిద్యావైభవ కనుపర్తిరా
యనమంత్రితనూభవ సుజనహితకృత్య నిత్యాబ్జయామాత్య ప్రణీతంచైన యనిరు
ద్ధచరిత్రం బను మహాప్రబంధంబునందుఁ తృతీయాశ్వాసము.

అనిరుద్ధచరిత్రము.

చతుర్థాశ్వాసము.

మత్స్యాదాంబుజజని

తామరకల్లోలిన్ పయఃపూతినభో

భూమండలపారాశమ

హామహిమోదారమంగిరస్ ద్రివిహా.

1

గీ. అవధరింపుముశౌనకుండాదియైనఁ, మునివరేణ్యులతోడ నిట్లయెనూరుఁ

డావరీక్షీన్ హారాజునాదరిమునఁ, జూచివిజ్ఞాననిధియైన సుకుండుపలికె

2

వ. ఇవ్విధంబున మాసచతుష్టయంబుగడచె నంటి నొక్క నాఁడు.

3

సీ యాదవవృష్టిభోజాంధకాన్వయవీరకోటులిర్వంకిలఁగొలుపునేయ

శంబరాహితసాంబచారుధేష్టాదికుమారవర్గంబు నెప్పుదివసించు

గవిపండిమాగధగాయక వ్రాతముల్వితతివాక్పాప్రధానన్నులులు నెఱుప

హితబంధుజనపురోహితమంత్రినికరింబుకాలోచితప్రసంగములనడిప

తే. స్వామిసాహోదరాకు హెచ్చరికయనుచు, వేత్రహస్తాలపలుమారు విన్నవించు

మహితరత్నవిభాసభామంటపమున, నెఱిమిఁగొలుపుండైనపుడలక్ష్యశ్వరుండు.

4

సీ. చిఱునవృట్టమృతంబు చిలుకుచెక్కి శ్లఘనక్రమండలకాంతియాక్రమింప

ధవారావందసుందరమైనకన్నులనుల్లాసరసమురంజిల్లుచుండఁ

గొస్తుభమాణిక్యకిలితవక్షంబునవై జయంతీవై భవంబు మెఱయ

జగిలిగిసాగునచేఁ జెలువొందు నెమ్మనఁజర్పితచందనచ్ఛాయదనరఁ

తే జిత్రసింహాసనమున నాసీనుఁడైయు, పాంతపీఠికనుంచినయడుగుఁదమ్మి

నతన్యవాలశిఖామణిద్యుతుల మెలఁగ, భూవనమోహనశృంగారపూర్ణుడగుచు.

5

వ. ఉన్నసమయంబున.

6

సీ. హంసవీరికయంగుననువొందువల్లకీతంత్రులువల్లికాతతులుగాఁగ

సుందరమఖండమందస్తితిచ్చువిసంపారుపువ్యవగుంపుగాఁగ

రాజిల్లుతులసీపయోజాత్మమాలికల్పలశలాటులతోడి కెలలుగాగఁ
హరినామసంక్షీర్తినాలాపనినదంబుకుక శారీకాపేకసూన్మర్తి గాఁగ
భసితలిప్రాంగరుచిసితిప్రభలునిగుడ, గహ్వరీభాగవిహరణగతివిలాస
జంగమాకారకల్పభూజంబుభాసి, నాకముననుండివిచ్చేసె నారదుండు

7

చ నయనయుగంబునందుఁగరుణారసవృష్టి చెలంగభూషణో
దయరుచిచంచలాలతవిధింబునఁబెంపురహింపసాధుసం
చయముఖచాతకంబులకు సౌఖ్య మొసంగ నభానభస్మలిక్
నయగుఁజోభియై వెలయునందతనూధునిం మేఘమున్

8

గీ కాంచియానందహృదయుఁడైకదియనమ్ము, సంయమింద్రునిఁగనిలేచినపరివారుఁ
డగుదుఁబ్రణమిల్లి కనక సింహాసనస్థుఁ, జేసియర్హదివిధులఁబూజించునపుడు

9

క శ్రీరస్తుమకలమస్తుమ, నోరథసంసిద్ధి రస్తుమశ్య శ్రీమ
స్వార్థాయణభవతేయని, సారెమదీవింబిపలికెలజాతునితోన్

10

క తిలిదండ్రులన్నదమ్ములఁ, గులసతులనుబుత్తి ప్రాత్రకోటియునాపుల్
చెలులుంజుట్టములునుభృ, తుల్గులఁబారులునుఖులరగుచునున్నారగదా

11

న అనిన నమ్ముకందుండుమందన్తి తిముఖారవిందుండగుచుకతానందనందనునకిట్లనియె

గీ కమలజాత్మజమీయనుగ్రహముసలన, వర్తమానమునందుసన్దముకుభంబు
భావికాలంబునకును కుభంబునిజము, తావికాగమనంబు నిదానమగుట

12

చ పరమమునీంద్రమీచరణపద్మపవిత్రపరాగ లేకమె
వ్యధిగృహసీమానుంబారయువారి పురాకృత పువ్య మెట్టిదో
గురితములన్నియుందొలఁగుఁ దోకనె భాగ్యము తెల్లఁజేతులున్
నిరుపమ మోక్షక్షయ్యునునిక్క ము గాలభియించువారికిన్

14

న అని మఱియుఁ దదీయమహిమానురూపంబు లగుమధురాలాపంబులు పలుకుచుండి
తదనంతరంబ, ప్రసంగవశంబుననిట్లనియె

కా అయ్యామాయనిరుద్ధుఁ డెందరిగెనో యాకస్తికంబాటచె
నయ్యెనోటులఁజూడబంచితమిగోరంతైననవ్వా ర్రతే.
దయ్యెన్వానిఁదలంచుమామక జనంబత్యంత చింతామయం
బయ్యిట్లున్నది నేయఁగావలయుకార్యం బానతీయద్దగున్

16

మ అనిసంగృహ్ణనిమోముఁజూచిదరహాసాంచన్మఖాంభోజాడై
ముని నాథాగ్రణిపల్కె సర్వమునకుమూలంబవై సాక్షివై
పెనుపన్ననగఁగర్తవై పరుడవై పెంపొందియున్నవెలుం
గనిచందంబుననన్నుఁ గార్హమడుగంగా నెంతిన్మన్యంహనో

17

న. నే నెఱింగినయర్థంబు విన్నవించెద నవగరింపుము.

18

సీ. శోణపురీశుండుబాణాసురుం డనాహతశౌర్యశాలి సహస్రబాహుఁ

డతనికూతురురాపయానభాగ్యలక్షణ కళావతియుపాకన్యయొసగు

నాయింతికలలోన వనిరుద్ధుఁడొక గాంచి మోహించినంతొపమునఁగృశింపఁ

జెలిక తైయైతిగుచిత్ర చెఱాంగనయాత్మీయయోగవిద్యానిరూఢి

తే నింగి నే తెంచితయ్యపై నిదురఁగోవు, వానిఁగొనిపోయియూచంద్రుడనఁగొన్ని
నతఁడుఁదత్తిలికించితరతినుఘాల్చి, మగ్గుఁడైయుండె నితిరంబుమఱచియంగు 19

ఉ అంతటగర్భమయ్యెజలజాతీకి వవ్విధ మెల్ల బాణుఁడా

చెంతి మెలంగునంగ నలచేవిని దైత్యులఁబంపు వెట్టిసం

ఁంతములోడ వారుదయఁబట్టఁగ వచ్చినసింహశాబకం

బెంతయుఁదీప్రతన్నదగ జేంద్రమున్నిదలించు కై ఎడికొ.

20

వ హతశేషులుపోయి వన్నువించిన నతండు

21

ఉ చంపిననాగ్రహంబున నిశాచరుఁడార్చి యెదిర్చి పేర్చినం

దెంపును బెంపునుంగలిగిధీకొనియుద్ధముఁజేసి చేసిని

ర్జింపఁగలేక దైవగతిచేననిరుద్ధుఁడువాని చేతి బం

ధింపఁబడెకొ దశాస్యజుఘాతి ప్రద రాస్మాత రాఘవాకృతికొ.

22

వ జంబూద్వీపంబునం గల్గువిశేషంబులం జూచుటకై విశ్వంధరాభాగంబునసంచరించి
శోణనగరప్రాంతమార్గంబున స్వర్గంబునకుంబోవుచుండి యీయోగక్షేమంబువినుటం
జేసి తెలియఁబలుక నల్ల సె నిటమీఁదటికార్థంబు చతుర్థోపాయసాగ్యంబగుట
మీచి త్తంబునఁ దోచియున్నచేకదా యధోచితప్రయత్నంబు నేయునది మీకు
నభ్యుదయపరంపరాభిస్సృష్టియయ్యెడుఁబోయివచ్చెదనని గోవిందునిచేతి నామంత్రి
తుండై నారఁగుండు యధఃపావహంబుననరిగె అప్పుడు ప్రద్యుమ్నతనూపె షేష
వార్తాకర్ణనంబునంబొడము మోదంబును దదీయపరాజయవృత్తాంత శ్రవణసంజనితం
బగుఁఖేదంబును దత్సరిపంథి సంహరణోద్రేకం బగురోషంబును ముష్టిగొనినిహృద
యంబులం గలయనల్లి ముఖంబుల నాక్రమింప యాదవసమాహంబులు ముకుంద
వదనారవిందంబలలోకించుచుండినవార లగుచుండి రప్పుడు పుండరీకాక్షుండు
మంత్రిపుంగవుల నలహోకించి దండయాత్రకుఁ జతురంగబలంబు నాయితంబుగ
మృని నియోగింపుఁడనిన వారునుద్దండి దండనాయకులఁ బడవార్జనం బిలిపించి
తత్ప్రకారంబుఁదెలిపిన వారునుం దదీయ ప్రయత్ని పరాయణులైయుండిరి. 23

క భేరీధణంధణంధణ, భూరిధ్వానమునభూనభోభాగంబులొ

భోరుమనిమ్రోసెనాశా, వారణములు బెదరె నదరె ఎనుధాధరములొ.

24

ఉ.పాపయతి త్రిషిష్టముశుభిధితికింద్రముకార్యపూర్ణదృ

గ్యాప్రకముం గదాయనిశరాసనలగ్నముచంద్రహారను

తే కరినరింఖాముహర్తుహుద్ధతభూప, రాగధూసరితామలరమ్యచిమర
సంచరవిభూతఖచరచేలాంచలంబు, లగుచుగిహికిహికార్భటినరిగెవారులు 32

భుజంగప్రయాతిము.

భ్రమచ్చక్రనిర్ఘాతబాహుశ్యధాటిక, త్నమామండలంబెల్ల సంక్షోభమందక
సముత్తుంగరంగధ్వజచ్చన్నశుంభ, త్రిమోభితృధంబుల్ రథంబుల్లమించెక. 33

కా చిల్లాడంబులమీఁదటన్నిగువుకాసెట్టుటిపొంగంబువా
టిల్ల న్వంకులుచెక్కిహూలములునీఁటెల్ల, త్తులంశేభముల్
బల్లెంబుల్దలై నసాధనతతుల్బాబ్బహలోద్వృత్తిం
ధిల్లందాల్చిపదాతికోటినడిచెకదిక్పక్రమల్లాడఁగెక 34

చ గొడుగులుశేనములురగకుంజరముల్లిమినక్రసంచయం
బుడుగనివాద్యహోషముమహోర్జిరసంబుపరిప్రమింపఁగాఁ
బడుపటుహస్తభాస్వదరిపట్టులునుల్లునుగాఁగ సెక్కుడుక
నడిశరచాపముల్లిగివాహినివాహినిలీలనెగఁగెక 35

గీ. తేమకారిదీర్చిచెలరేఁగియనుకూల, మారులంబువీచెమాంగఖండి
ములునుబూర్ణకుంఠములుపుష్పగులములు, నెడుసెడియెగురగహేమలెసఁగె 36

చ మఱియుఁ గర్మాణకరంబులైనశకునంబు లెడ నెడం బొడగనుచు నచుచు ముదంబున
భూసుగసమాహంబులుచైచ్చస్వనంబుననాశీర్వదించి దిగ్విజయోస్తుతధాన్తు వచన
బాహుల్య నినాదంబులును, బసిండిపల్లెరంబులఁగర్పూరిచీపికా సముదయంబు నించి
రీరాజనంబు లొసఁగుచు బ్రాహ్మణ పుణ్య వనిలౌజనంబులు జయమంగళంబని పాడు
మంగళకౌశిక రాగస్వరంబులును, సాధశిఖరంబులందుండినామచుఁ గునుమలాజాత
తవితానంబుపైఁ జల్లు పురంధ్రీనికిర కరకంకణకాంచనకాచ ర్షు ర్షుణతొగ్ర నా
దంబు లిరుసార్చ్యంబులనిలిచిహృద్యగద్యపద్యంబుల బాహుంబునం బొగడునంది
మాగధసందోహంబులజయవిజయోభవశబ్దంబులును, విపంచీస్వరమండలరావణహస్తా
దిజంత్రవాద్యంబులు మీలుచు సంగీతంబులునేయు నాయకోత్తముల యుద్ధ మధ్యమ
గ్రామరసంబులును, భేరిమృదంగ హావానక డిండిమ ప్రముఖవాద్య ధణిణతొగ్ర
రాసంబులును, శంఖకాహళ వేణుప్రభృతితూర్య నిస్వసంబులును సమదవారఃస్థిం
కారఘోషంబులును, గురంగ హేమనినదంబులును, శతాంగచక్ర నిర్ఘోషంబులును,
బధికనికరశరాసనపుజసింజనీ టంకారవిరాసంబులును నేకీకరించి బ్రహ్మాండభాండ
మధ్యంబునం బూర్ణీభవించి మహాకోలాహలంబై రాకానిశాకర బింబోదయ సంద
ర్భనసముత్సాహసముజ్జ్వలంభమాణ మహాంభోనిధిననుకిరింప ద్వాదశాక్షిహిణీబలస
మేతుండై కతిపయ ప్రయాణంబుల కోణపుటభేదనోపాంత ప్రదేశంబుఁజేరి యనర్థ
కిరణవాన్ప్రచాపయాసాంద్ర సకలమహీరుహశోభితంబును, మధురజల సంపూర్ణప్ర

- వాహ తటాకవాపీ సమాహూయైష్టంబునునైన మనోహరస్థంబునఁ బటకుటీరం
బు లెత్తించి యచ్చట వేలాంఘనంబుచేసి రాసమయంబున 37
- క బాణాసురగర్వమునం, క్షీణంబగునింకననుచుఁ జెప్పినక్రియగి
ర్యాణులుసంతసమండఁగ, త్తోణికోదతేజ్రేతనంబుగూలెంబెలుచక 38
- న అప్పు డమ్మరాంతకుండు తత్పురంబు దాడివెట్టంబంచిన. 39
- సీ. ప్రాకారములుద్రవ్వపడఁద్రోయువారునుగోపురంబులు నేలఁగూల్పువారు
సౌధయూధము నేలచదునుచేసెడివారువనభూజములుపీకివైచువారు
కమలాకరములుభగ్గుము సేయువారునుదనవస్తువులఁగొల్లఁగొనెడివారు
యజ్ఞశాలలువహ్నికర్పించువారుచెడిపారజనులబాధించువారు
తే నగుచుయాదసస్పృష్టిభోజాం; కాది, యోధవీరులసైన్యంబులుక్కుమిగిలి
తత్పురంబాక్రమించియుద్దండస్పృత్తి, దాడివెట్టుట కబ్యాణదైత్యవిభుఁడు 40
- మ నటదుద్యుద్భ్రుకుటీభయంకరముఖాంతశ్శోణదృశ్యోణవి
స్ఫుటదీప్తిచ్చటవిస్ఫులింగపటలోదూభతంబుగావింపను
తెటటధాటిపటుతాకహాకహాకహాచ్యానాటపాసార్పణిం
జటులాహంకృతివిస్తరిల్ల సమరోత్సింక్రీడనోత్సాహియై 41
- మ. రణభేరిప్రకటాంకభాంకరణసంరావంబుత్రైలోక్యభీ
షణమైమోయభుజాసహస్రసముదంచచ్ఛాతపేతిచ్చటా
ఘృణిశోభిల్లననర్హ్యరత్నఖచితప్రేంకచ్ఛతాంగాధిరో
హణుఁడైసంగరకేళికిన్యెవలెనుద్యద్వాహినియుక్తుఁడై 42
- గీ వాని మొగసాలఁగాఁపున్నవాఁడుగాన, యుద్ధసాహాయ్యమునకునుద్యుక్తుఁడయ్యె
భక్తసులభుండుశాంకరీప్రాణనాథుఁ, డనుఁగుఁజెలికానితోఁగొంతపెనఁగుటకును. 43
- వ అప్పుడు 44
- సీ. ఘనచాలవిత్తేపజనితవాతాహతిదిగ్విలయంబుదిద్దిరనుదిరుగ
వడిఘణిల్లునటంకెవై చినమేరుమందరశైలములుప్రతిధ్వనులనీన
గుప్పించియుఱికినఁగుంభినీభారంబునైఁపకదిక్పానుమములుమొగ్గఁ
గ్రొవ్వాడికొమ్ములతోనలచిమ్ములబలాహకసమాహుమనకావకలుగాఁగఁ 45
- తే గంరవిలరన్నహోజ్వలఘంటికాప్ర, భూశేమాణంఘణస్వనస్ఫురణదనర
విజితరజతాచలస్సూర్తివృషభిమూర్తి, నీలకంఠునిముందరనిలిచెనపుడు
- సీ ఘనజటాజూటసంకలితగంగాతరంగచ్చటలోగళగళంఘళయనంగఁ
జలితావతంసకోమలసళిప్రవనుధామారంబుఝుళఝుళంఝుళయనంగఁ
నంగసంఘాదితవ్యాఘ్రేంద్రచర్తసంచలనముల్పైళిబెళిబెళయనంగఁ
గలపరిభ్రమితిభీకరకాతహానిరల్పదీప్తితళతళతళయనంగ

తే. శంకరుడునుందిపై నెక్కి హుంకరించి, యతిశయాభృటిఁగెవ్వననార్పిపేర్చి
చాకఁపులుదుమికించిచక్రగతుఁడ, దరిమిపేగంబుదోలుచునంగెననికె. 46

క. చంచలొక్క మలపింఁగో, దంచితఁ ంద్రవాహనారూఢుండై
వేంచేసెగ్గవునివెంబడిఁ గ్రొంచవిశేదనుఁడుప్రసుధగణపరివృతుఁడై 47

లయగ్రాహి

తుంగములుపూత్రరూపండుసవనంబుఘనమండలముఁదాఁకిబహుఖండములుసేయఁ
మొంగుకొనిస్థింకృతులుదండిసఁసీరుహాభవాండఘటమవ్యముఁ నిండికడుమోయఁ
గండములపైవదమఖండఘటిశింగురియించుండఁబడుదంతరూచిమండేతిముగావే
దంఁ బలశిండుములుగింపనజయోద్ధానిగొండఁగతన్నడిచెఁబాండవకులేంద్ర. 48

స్థగర రింఖాసంఘాతజాతావతపితపథరాశేణుఁకీకృతాబ్ధుల్
ప్రేంఖాన్వాణిక్యమాలాధృతకళబురదాభీఘంటారంబుల్
పుంభీభూతాస్త్రమార్వీస్సుభనికటధనున్మూర్తితారోహకంబుల్
కంఖాణంబుల్విచిత్రక్రతుగమనచమత్కారలీలంగమించెన్ 49

తోటకవృత్తము

పాట బాహువభవ్యతనూభృ, చ్ఛాఽసుసురాలయశైలవిభాతిన్
హోటకంత్తుచుయస్సుభదీపుల్, దాటిచెలంగగధవ్రజమేగెన్ 50

మ కృతిగానావిధసాధనశ్రమసమిత్తి, డాచమత్కారని
ర్జితజేతాకులవక్రవిక్రమగుణక్రితుల్యకంఠరవుల్
శతకొటిప్రతిమానవిగ్రహులదంచధ్యేజాంబూనద
క్షీతిఃపత్తుఃభలసంఘముల్పడిచెనయ్యెఁగ్రతాపోన్నతిన్ 51

గీ ఇట్లు చతురంగసేనాసమేతుఁడగుదు, నరిగెనెడ నెడఁబాడగాంచునాపజయిక
శకునములనాత్మలోపలసరకుగొనక, దురభిమానంబు వేర్చి నిర్జరవిరోధి. 52

న అప్పుడు. 53

మ పరమేశుల్బగవంతులవ్యయలుకుంభద్భాహుకౌరోవృజ్జ్వలల్
హరివృత్తుంజయులిద్దఱు న్రణమునెయంజూచునుత్కింఠరచే
సుసీజాసనపాకకాసనసమస్తబ్రహ్మదేవర్షికి
న్నరసాధ్యాదులుమింటనిల్చిరివిమానస్రాతిసంరూఢులై. 54

ఎ. యాదవచైతన్యంబును నిస్సామాన్యం బగునుత్సాహంబున దానవ సేనాసమూహంబు
నెదుర్కొనియె నట్లయ్యుభయబలంబులును సంసర్తసమయ సముజ్జ్వలంభమాణా
నోయ్యి సంఘర్షణాపూర్వాపర మహార్థ వంబులవిధంబున నొండొంటిందాఁకిరథికులు
రథికులును, వారణారోహకులు వారణారోహకులును, నాశ్వికులు నాశ్వికులును, బదా
తులుఁ బదాతులును, ద్వంద్వయుద్ధంబునకుంగడంగి కోదండ దండంబులంకించినింజి

నీటంకారని నాదంబులు రోదనీకుహరంబునిండెనాకర్షణసంధాన దృఢముష్టితాఘన
 లత్త్యశుద్ధిదూరాపాతవిశేషంబుల ప్రచండంబులయినకాండ ప్రకాండంబులు సం
 ప్రయోగించి రధరథ్యకేతునూతప్రాతంబుల మర్మఘాతంబునొప్పించుచు, మృత్యు
 జిహ్వకరాళంబు లగుకరనాలంబులు సౌదామనీలతావితానంబులపోలికందళ త్రశా
 యమానంబులై చూపులకు మిఱుమిట్లుగొలుప ఝలిపించి దేహంబునుపక్షించితు
 నుకలై పడనఱుకుమరసక్రవిక్రమంబునం జక్రంబులు గిరగిరం ద్రిప్పివైచి ఛత్రచా
 మర ద్వజదండంబులుఖండంబులుసేయుచు, బ్రజ్వలజ్వలన కీలాజాలంబుల లీలం
 గ్రాలశూలంబులనాభీలంబులగుశతాంగమాతంగతురంగాంగంబులు ఛగ్నంబులుగాఁ
 గ్రుమ్ముచు, గిరోరంబులగుకురారంబులై త్తి కంఠీరవంబు క్రేవనకుంఠ కంఠారవం
 బులు చెలంగ నురశ్శీరకరచరణప్రముఖాంగంబులకొఱకు నఱకు దారుశకలంబుగతి
 వికలంబులుసేయుచు, బల్లంబుల మొల్లంబులగు నుల్లాసంబులం గ్రేల్లరుకుచు, బల్లం
 బులు బుచ్చుకొని ఘోర్లునందెల్లార్చి గాయంబులనమేయంబులై కీలాప్రవాహం
 బులు దొఱంగంబాడిచిపడఁజిమ్ముచు, మదోద్రేకంబున గదాదండంబులు విసవిసం
 గ్రిప్పి గాత్రంబులు నుగ్ధనూచంబులుగాఁగొట్టుచు శ్వసనాశనసంకాశంబు లగు
 పాశంబులు వీరావేశంబులంగండదేశంబులం దగులంబ్రయోగించిప్రాణంబులుక్షీణం
 బులుగాఁబడనీడ్చుచు, మతీయఁబ్రాసపట్టెన ముసలముద్గర తోమరబిండివాల శక్తి
 ట్టురికాది నానావిధాయుధంబులం గొట్టివేసి నటికి చీరించి చెండాడి గగ్గలుపటి
 చినం జంభవిద్యేషికరాంభోజశుంభద్దంభోధిధారాహతంబులైన విశ్వంభర ధరంబుల
 చందంబునంగూలి పీనుంగులైన యేనుంగులునుబడమింబడి తన్నుకొనుచుఁగంగ
 తప్రాణంబులైన కంఠాణంబులును యగయుగ్యచక్రకూబర సహితంబుగా హతాం
 గంబులైన శతాంగంబులును గూలివశతనంబులును, జిత్రయాపంబుల విధంబున
 విగత విక్రమార్కటులైన భటులును, సోలినరాహుత్తులును, రాతినభూషణమణిగణం
 బులును, వ్రాలిన ఛత్రచామరంబులును, వికలంబులైన దంతంబులును, శకంబులైన
 కుంభస్థలంబులును, ప్రక్కలైన డొక్కలును, జెక్కులైన ప్రక్కలును, భిన్నంబు
 లైన కపాలంబులును, చిన్నంబులైన కపాలంబులును, విటిగినచరణంబులును, జిరి
 గిన చరణంబులును, శీర్షంబులైన కర్ణంబులును, జూర్ణంబులైన నవర్ణంబులును, గలిగి
 మహాబలంబునం కోటానకోటలును, దట్టంబులై యట్టలాడంజొచ్చె గజివాజి కళేబ
 రంబులు జీమాతంబులును, సాంద్ర చంద్రహాస ధగద్ధగితమృతులుశంపాలతిలును,
 శంఖదుందుభిస్వనంబులు మేఘనిర్ఘోషంబులును, గదాముసలముద్గరఘాతంబు లశని
 పాతంబులును, విశిష్టభూషణపద్ధరాగ గారతత ఘృణీరేఖ లింద్రధనువులును,
 విభిన్నకుంభికుంభమృత ముక్తాఫలంబులు నర్హోఫలంబులును, గాకగృధ్ర ప్రభృతివి
 హంగంబులు చాతకంబులును, శోణితపూరంబు జలాసారంబునునై, యోధయాధ
 ధనుర్విముక్తంబులై గగనదేశంబు నిరవకాశంబుగా నిండి కల్పితాంభకారనైల్వం

జైన బాణబాహుశ్శ్యంబునలన మా ర్తండమండల గోచరలక్షణంబులేమిగుర్చినందై
య్యుత్కర్షణార్థమంబు ననుకరించియుండెనప్పుడు వేతాళ ప్రేత పితాచ శాకినీ
ధూకినీ ప్రముఖభూతంబు లుత్సాహసమేతంబులై మాంసఖండంబులు కడుపులనిం
డమెక్కి రక్తపానంబుచేసిన గజ్జునం ద్రేపుచు, శ్వేతితురంగ చర్మంబులు ధవళాం
శుకంబులుగా ధరియించుకొనుచు, మేదఃపంకంబు రక్తజలంబులం బదనుచేసిలేప
నంబులుగాఁ దచువుల నలందికొనుచుఁ దునుకలై పడిన యాతపత్రంబులఁ బువ్వు
లుగానలంకరించుకొనుచు, గవకశేబరంబులఁ పెద్దంకంబులుగాఁ బన్వలించుచు, ఘో
టకాండంబులు క్రముకఖండంబులును గుంజరకర్ణంబులును తాంబూలవర్ణంబులు
ను, పసలుచూర్ణంబులునుంగాఁగలయ నమలి విడియంబులుచేసి జీహ్వసంహారకనం
బులుచేసికొనుచుఁ గామినిభూతంబులతోడి సురతక్రీడావిలాసంబులం జొక్కుచు,
గంధర్వపితౄచంబులు నేయుగార్హస్వర సంగీతంబులకు నానందంబునొంది కరితుర
గనరమాంసంబులు త్యాగంబులిచ్చుచో వారల గానంబులకుఁ దామం దమపదాన్య
తాసౌందర్యవిశేషంబులకు వారును శిరఃకంపంబులుచేసి మెచ్చుకొనుచు, నివ్వీగం
బునవివిధభోగంబులందనిసి యుభయబలంబులం బొగడుకొనుచుం దాండ్లవంబులును
లుపునమృహాకోలాహలంబులన సంగరప్రకారంబు ఘోరంబైన రిల్లనందు 55

చ హరిహరలిద్దఱుంగదిసియాహనోళియొనర్చిరుద్ధతిక్

సురనికరంబుల బ్రపడిచూడఁగక్కాపినాకచాపముల్

కములఁబూనియొండోరులకెరఘటోరులలాటమర్తముల్

గురుతరచండకాండములఁ గ్రుచ్చుచురోషమహోగ్రమా ర్తులై

56

మ హారుఁ డాకర్ణిధనుర్గుణుండగుదుబాహావిక్రమక్రీడని

ఘోరనారాచపరంశరలవ్వఱపినస్సంపాదనెమ్మోమునకొ

దరహాసద్యుతివంతయైనగుడఁబచ్చామానినీజానిభీ

కరబాణంబులవానినన్నిటివెనన్గండించె నొక్కుచుడిక్.

57

క. భగవంతుండగుశంభుఁడు, గగనదిశాపూరితముగఁగడుఁదీప్రతతో

నగణితవిశిఖోఘంబులు, నిగిడించిమహోగ్రతమమునిండఁగజేసెక్,

58

మ గరుడాంకుండరుణాంతసేత్రుఁడగుచున్దాలాగ్నిసంకాశభీ

కరకాండాళిఁదదంభకారముడఁగంగాజేసెనాతీప్రతం

బరివేషసితినం డెవిల్లురవిబింబన్మాస్తిన్సోపేస్తుఖాం

బురుహంబుగ్రమయూఖలీలఁదిన గెన్పుంఖానుప్రంఖాన్త్రముల్.

59

చ మఱియదననేక బాణములమర్తములంటఁగ నేసింహంకృతుల్

సెఱపలలాటలోఁఫనుఁడునిఘ్నరశాతశీముఖాఘటో

కఱకటిసేసె నేసిననుగంజదాక్షుఁడుదాసినన్నిటికొ
నఱకనికాతకాండములునాటంగ నేసెదదీయదేహముకొ

60

కా ఆసంరంభముఁజూచిపైఁపకహరుండాక్షేయబొంబుఁ బ్ర
జ్ఞాసామర్థ్యముతోడనేసినఘనజ్వాలావృత్తంబైపయ్యు
రాసత్యారముఁబండువారుణముహస్తంబుంబ్రయోగించిసాం
ద్రాసారంబగువారిపూరమునమాయంతేసెనత్కృద్ధతికొ

61

ఉ శర్వుఁడఖర్వుగర్వమునకౌరిపయిన్నరుదంబకంబుగం
ధర్వసుపర్వపన్నగివితానముబద్ధుతిమందనేసినకొ
సర్వమయండుచక్రియదినంపారిణంబొనరించెనుజ్వల
త్సర్వతెసాయకంబునవిపక్షబలంబులుదల్లడిల్లఁగకొ

62

కా ఆటోపంబునశంకరుండపుడుబ్రహ్మస్త్రింబుసంధించిమా
ర్వీటంకారమెసంగనంబుధియుఘూర్ణిల్లంగనేయన్నిరా
ఘాటంబైచనుదేరఁగన్దొనితడుగ్రన్ముర్తివారించెదో
మొబద్దంపితదంబకంబుననమస్త్రీశ్రేణిక్తిరింపఁగకొ

63

కా అత్యుగ్రాకృతియైనపాశుపతిదివ్యాస్త్రింబుఘాతేమఁడొ
ద్ధత్త్రింబాష్పఁగనేసెనప్పడుమహోద్ధద్విక్రమమ్నూర్తిసో
న్నత్యంబైయసమానమైవెలుగుశ్రీనారాయణాస్త్రింబుసం
స్తుత్యిప్రాధివాళికృష్ణఁడుసమంత్రోక్తింబ్రయోగించినకొ

64

మహాస్రగ్ధర రాతెన్నత్రపజ్కుల్పహచెడియెనహోరాత్రిరాక్షండలంబుల్
ప్రితేకదిమ్మడ్యసంధుల్వితేగిపడియెనుర్వీధృత్పంగంబులోలిం
దూలెకొమేఘాఘమత్యిదృభిజనఁవనోద్ధూతధూశీసమంబై
కూలెకొపుతొమ్మొగ్గెన్దనలయధరశృత్కుంభికుంభీనసంబుల్

65

క ఖండేందుర్గరజనార్దన, కాండములొండొంటికదాఁకిగగనంబునను
ద్దండగతిఁబోరిపోస్త్ర, చండతహరిశరముహరునిశరముందోలెకొ.

66

తే. తనదుదివ్యశరంబులుచైత్యదమను, చెవిరథకమగుటయుమానసమున
నూహదక్కిరణోత్సాహముజ్జగించి, యుండెఁగన్ద్రాణశైలకొదండుఁడపుడు.

67

మ జలజాతాక్షుండపక్రవిక్రమమునన్నమైహనాస్త్రింబుఘా
తలసంతోభముగాఁగ నేయుటయునిద్రాపారవశ్యంబుతో
నలనొప్పనవృత్తిభేంద్రముఁపురముపైన్ద్రాతెకహరుండోయ్యనకొ
గలభాతాచలశృంగసంగతశరత్కలంబువాహకృతికొ.

68

ప. రుక్మిణీకుమారుండునుగుమాగుండును సుద్దండపుండరీకంబులవిధంబునంగడంగి కొదం
డపొండిత్యింబు భుజనస్తుశ్యంబుగా భండనంబు నేయుచు.

69

మ. శరణస్తుండుప్రదీప్తరోషముఖుడైశాతాశుగశ్రేణినా
హరిజన్మావ్యగ సేసియార్చిననుహోగ్రాకారుడై పేర్చితం
బరవిద్యోషిశీముఖ ప్రకరసంపాతంబునన్తుంచెజ
ర్జితాంగుండగునట్లుచేసెనురలాశ్చర్యంబునంబొందఁగఁక.

70

తే నారిఁడగ సేసియతనిమయూరవాహ, నంబు నెమ్మేననిశితబాణములుచొనిపి
చెతులాడకయుండంగఁజెక్కుపఱుప, నిలువలేకవిశాఖుండుతొలఁగిచనియె

71

ఉ చండతరప్రతాపభుజశౌర్యధురంధరుడైనకానుపా
లుండుహలంబుచేరణములోమడియించెనుగూపకర్షకుం
భాండులభీమహుంకరంభగ్నపయోజధవాండభాండుల
భండినభైరినసున్నటకృపాణమహోజ్జ్వలబాహుదండుల

72

గీ సాంబుండక్షుద్రరాద్రావలంబుండగుచు, బాణనందనునధికదోర్బలునిలని
గదినీవివిధాస్త్రశస్త్రసంఘాతములను, భూచరులుభేదరులుమెచ్చఁబోరిపోరి.

73

గీ గుఱ్ఱములఁజంపికేతువుఁగూలసేసి, రథముచెక్కులుసేసిసారథినిద్రుంచి
ఘనతరాశుగవీడితాంగునిగఁజేయ, నసురపతినందనుఁడుపలాయనమునొంద

74

శా. శ్రేనేయండునుబాణుండైరణజయోత్సాహంబులన్యంబుల
బూనం గార్చుకళింజసీఘరవంబుల్లిక్కులన్నిండన
స్థానీకతతజాతిరక్తజలపూర్ణాద్రింబులైనట్టి
మేనులన్నిప్పితకింకుకంబులగిత్తొడంగఁబోరాడుచు.

75

వ. ఉండి రట్లవాసుడేవుండు సమ్మోహనబాణపాతంబున భూతేశుఁడరవకుండేసి లబ్ధవిజ
యండ్లై నిరుపమోత్సాహంబున నిజవదననిర్గతి నిర్గల్గ నిష్ఠూర నివాదనిర్భిన్ననిఖిల
నిర్జరాహితినైన్యం బగుపాంచజన్యంబుఁ బూరించుచు విరోధివరుఁధినియంగవిసి
కరాధిజ్య ధనుర్ముక్తశరాధిక్యఘాతంబుల నరికిరోధినిచయంబులునఱిగిరాధినంబు
నేయుచుఁ గరాళంబులగుకరవాలంబులఁ గరిహరిప్రకరవాలంబులుఁలాలంబులుఁహే
రాళంబులై తొరఁగ దనుచుచు ధృఢవంతంబు లైనవంతంబులఁ బంతంబునదంతం
బులు విజగంబొడిచి దంతావళంబులనంతంతకృతాంతనితాంతంబున కనువుచునస
దృశంబులగు ముసలంబులకరచినయహంబుల వివరిసం ద్రిప్పియసురవిసరంబులుపస
చెడి వసుమతింగలయనసువులంబొపుచుఁగదల మెఱుంగులుచదలంబొదలం ద్రిష్టచు
వలదని మదంబులంగదెసి యెదురుకొనిపొదువుపదాతులంగదల మెదలనియ్యకవదనం
బులుచదెసి రదనంబులుడుల్లి గురులుగొనుచుంజూపమోదుచు నంతకంతకు నతిశయం
లైనవీరావేశంబునం బ్రళయకాలరుద్రాకృతింబేర్చి రక్తప్రవాహంబులును మాంసరా
సులును ప్రేవులప్రోవులు నెముకల గుట్టలునునై రణంబతిదారుణంబుగఁ జిత్రిత్రీడన
లుపుచుఁ బాంచజన్యజ్యంధినినాదంబులు భూనభోంతరంబులునింజఁబూరించు
చుండె నపుడు.

76

- సీ. సారథుల్యడిననశ్వములీడ్చుకొనిపోననందందపడిపోవునరదములును
దైన్యస్థింకారనాదములు నేయియబటాపంచలై పాకై యుభద్రకరులు
నేలబలబడియెదురెక్కఁజాలక నాహతులతో నపటచెడిఘోటకములు
ననిమొన నువ్వైర్యములుచాలక తలల్వీడంగబరువెత్తువీరభటులు
తే నగుదుఁగాలి యదమనబాహు ప్రచండ, కార్త్యకజ్యోతిము క్తకాండపటల
దహనకీలాకలాపసంతానము నకుఁ, దాళకపలా యువమునొం దెదనుజబలము 77
- ప అప్పడు 78
- ఉ విచ్చినయాత్మి నేనఁగనివీరుఁడు బాణుఁడు తెంపుచూపఱుల్
మెచ్చఁగఁజేయివీచిమరలించినదద్భు మెల్లరోముల్
హెచ్చఁగనొక్కటనర్థరతి నేపుననైన్యయుగంబుపోరికిం
జొచ్చినసంకులాహమముచూడభయంకరమయ్యెనయ్యెడఁ 79
- కా బాణుండప్పడురోషరక్తముఖుఁడై బ్రహ్మాండభీమాకృతిఁ
జాణూరాంతకుడానిమామక భుజంచద్ధాటిచేసంగర
క్షోణింబ గ్నుగసిద్ధికింపురుపరక్షో యక్షగంధర్వగీ
ర్వాణుల్ నిర్మితులై రినాయెగుటనివ్వొనివుశ్చుండవే 80
- చ అవపుడుమందహాసముబుఁడై హరిసిభుజశక్తినివెనె
మ్మనమునలజ్జలేకపలుమాటును మెచ్చుకొనంగనియె
యనిమొననిల్చినప్పడునిరర్థకమీ వెడమాటలేలనాఁ
కొనిభుజియింపఁబోవుచునుగూర మేలడుగంగ నేటికిఁ 81
- మ అనునాలోననహస్తదంచశతికోద్యచ్చాపుఁడై నిల్చితి
క్కినయేనూఱుకరింబులనృరములుత్పైప్రతాపంబునం
గొనిబెట్టెయఁగమండలికృతమహాకోదండము క్కార్ధచం
ద్రనిశాతాంబకపక్తిఁద్రుంచెనవిరాధానాయకుండుద్ధతిఁ 82
- సీ శతములువేలులక్షలుకోటులర్బుదంబులశరౌఘంబులఁబొదివిపొదివి
వాసున్యగారుడవారుణప్రముఖదివ్యేషుకాలంబుల నేనియేసి
కరవాఙ్మూలముద్గరశక్తితోమగప్రాసాయుగంబులఁబటపిపటపి
శాంబరీమాయావిడంబనంబొనరించిశిలలు నెత్తుఁగూరియఁజేసిచేసి
తే యసురభర్త విజృంభించియార్చుటయును, నడుమనన్నింటిఖండించిపాడవడంచి
త్రుంచిమాయించికడువిక్రమించిమించి, తనప్రతాపంబుచూపెనద్దనుజవైరి. 83
- ప మతియును 84
- ఉ అత్తితినమ్ముసందుఁడుఁడదదర్శనహస్తశరాసనంబులఁ
గత్తిమొగంపుటమ్ములనుగండ్రలు నేయుచునుండనంతలో

- నెత్తెడువిండ్లునారిబిగువెత్తెడువిండ్లుశరప్రయోగసం
పత్తెఁజెలంగువిండ్లునటుబాణుకరంబులనొప్పెవింతయై. 85
- చ. తొలుతటియమ్ముపంచశతదోర్ధనురావృద్ధుంచికొంచున
వ్యఃజననింతలోమొదలివైపునబాణుఁడుగ్రమ్మఱంగరం
బులఁగొనుచాపముల్ నటికిపోవుచుండవఱుమ్ముమందరకొ
వెలుఁగుశరమ్ము గూడదివినిండెవారిప్రదరంబులీగతికొ 86
- కా కోపాటోపవిజ్ఞంభణారుణితచక్షుఃస్థానంజాతవి
తాపాతంబులుమెనఁజొచ్చివెడలెనాఁబోలునన్నట్లైత
చ్చాపోదూర్భతశరౌఘముల్ కదచుసంచారంబులైచక్షుమం
దాపూర్ణంబుగ నాటివెల్పుడునురంద్రరాతిదేహంబునకొ 87
- చ ధనువులుద్ధుంచిసూతులధారుణిమీఁదనలంకిరించివా
హనములసంహరించినముదంచితకాంచనకెతనప్రపా
తన మొనరించిమొయధిరధారలుగ్రమ్మఁగ నొంచిమించియ
ద్దనుజవిరోధియైతైఁగృతదానవదైనయ్యముపాంచజన్యముకొ 88
- క మతిప్రచుసినల్లునికేచ్చి, ప్రితుఁడైదెగఁడొందుబాణుజీవముగీతీం
చుతలంపునముదిరక్కసి, యతినిజననికోటరీసమావ్యయయంతకొ 89
- ఉ అంబరహీనమైనవిక్రతాకృతితోడుతనాభిప్రవలకొ
లంబకుచద్యయంబుగదలంబులుచెక్కులజంజుతాశిరో
జంబులుచ్రేలనమ్ముదినికాచరిభేచరియైపికాచరి
తింబజతెంచినిల్చెనుదేవతనూభవునమ్ముఖంబునకొ 90
- కా దానింజూడఁగరోయుచున్విముఖుఁడై దైత్యాంతకుండున్ననా
లోనంబాణుఁడెడంబుగాంచిపఱచెకొలోకుల్ ప్రమోదింపఁగా
మానంబైల్లునువీడియాత్మినగరీమార్గంబునసేసితదృ
క్పానకపున్యతఁబాదఘట్టనలభూభాగంబుగంపింపఁగకొ 91
- ఉ. ఆహరిముందటన్నిలిచినట్టినికాటియునేగెనంతస
మ్రోహనబాణపాతమునముంచినతాంద్రికముందొంగికా
మాహితుఁడంపుశాంభవమహాజ్వరసుంఘ్రుమస్తకంబులుకొ
బాహువులుంద్రిసంఖ్యలనుభాసిలఁగానతిఘోరమూర్తియై 92
- మ తనమీఁదంజనుదేరనవ్యచునుబద్ధానేతతీవ్రజ్వరం
బునుబంపకొభయదాకృతింగదిసియార్పుల్మింటనంటంగదాఁ
కిననారెంటికినయ్యెనాహవముసోత్కృష్టప్రతాపోగ్రతి
ర్జనసంభర్జనగర్జనంబులుజగత్సంక్షోభముంజేయఁగకొ. 93

తే పోరిపోరిభుజాబలస్ఫురణదక్కి, శాంభవజ్వరమాత్మలోసంచలించి
వైష్ణవజ్వరమధికజనంబుతోడ, వెంటనంటంగనార్తితోనెఱచిపఱచె 94

ఉ ఎక్కడఁజొచ్చినంజులుగనియ్యకవైష్ణవివెంటనంబుఁగా
నిమ్మలనెల్లనుంగలయఁ ద్రిస్తురియార్తిహరించికాచ వాఁ
డొక్కఁడులేమికిఁఎగలనొందునుఁ గ్రమ్మఁబాటుఁజెంపి
మృక్కగుణావిధేయుమరినార్తశరణ్యునిఁజేరిభక్తితోఁ 95

శా శ్రీలక్ష్మీపతియేకృతాఖిలజగత్తేమాయదివ్యాజనే
నీలాంభోధరకాంతికాంతపుష్పేనిర్వాణసంధాయినే
లీలాకల్పితతాత్త్వికాయమహాతేలేకాతపూర్ణాత్తనే
నాశికాసనపూజితాయభవతేనారాయణాయోనన్నమః 96

దండకము

శ్రీమద్రమామానినీమానసారామవాటీసం తామమానానమానాంగశృంగారభావా
సమగ్రప్రభావా ప్రభావార్యమానా యుతా శోధిరాన్వండలా నేవితాఖండలా
కుండలానర్హి రత్నిచ్చవిచ్చన్నగంధస్స, సుస్ఫురిస్తందహానాకరాంభోజభృన్నంద
కాఖోన్మిజ్వలచ్చంద్రహానా మఃనాహసహాగ్ని కంసాఘవత్సానిదై తేయసంఘాత
తైలాంబుభృద్వాహనాగోపకన్యామనోమోహనా గోహనారీమతార్థాదిసంసారభో
గాభినిర్మగ్నహృత్ప్రకృతాశీఘ్రవాదగా పాదకర్తిప్రతాపాదయానీదయాశోభి
తాపాంగ వీక్షానుధారేక సంసేవనా బుధసాభాస్యలై బ్రహ్మరుద్రమరాధేశముఖ్య
లో మహాత్త్వంబునక బూర్ణులైయుంగు కేతిజ్ఞగతాప్రసారంబుగానీవుమత్స్యస్థితిం
గచ్చ పాకారతక యజ్ఞవారాహాలీక నృసింహస్వభావంబునక వామనూర్ధ్వ
తో జామదగ్నస్వరూపంబునక రామచంద్రాంతారంబునక కాహిణేయాభిధేయం
బుతో వాద్ధవేషంబుతోఁగంగలికాకృతిక సాధుసంరక్షణంబుక జగత్కంఠకధ్వం
సనంబుక దగంజేయునో నీవు గావించుసత్కార్యముల్ చాునాశ్చర్యముల్ నీ
పదాంభోరుహధ్యాన సేనావిశేషంబులక నారక వ్యాస వాల్మీకి రుక్మాంగదాగుల్
మహాధన్యులైపుణ్యులై జ్ఞానసంపన్నులై యవ్యయానందముం గాంచిత్యార్థితమైన
యుష్మత్సహత్త్వంబు నిర్లంఘ్యం గాండు నేవ జిహ్వకబొల్చుకేహహియుంజాలఁగ్గి
లోకముల్ దేశకాలంబులక వేదశాస్త్రంబులక దానధర్మంబులక సాగరంబుల్
నగుల్ కాననం బలిగిరుల్చంద్రమూర్తుల్ పృథివాదిభూతంబులుక సాత్త్వికాది
త్రయంబాదిగా నామరూపంబులక బొల్చు నెల్పింపంచు సర్వంబునీమాయచే
గల్పితమై భిన్నదర్శిగోళంబునం బుట్టుదుక మించుచుం గిట్టుచుం గ్రాలు నోదేవనీవే
జగత్కర్తవుక ధర్తవుక మార్తవుక నీవే సర్వస్వరూపుండవు నీవే దైవంబవు
నిర్గుణమై నిరాకారమై నిశ్చలమై నిరాఖ్యాతమై నిర్వికల్పస్థితింబొల్చునోంకార

గమ్యం బరబ్రహ్మమూర్తిన్ని నుం నామనోపేధి భావించునేవింతునోస్వామి నన్నుం
గృహంజూచి రక్షింపు మో దీనసంగతి యోఘ్యుచారిత్ర యోగక్తమందా యో
నిత్యకార్యణ కారుణ్యశాలీ జగన్నాయకా దేవతాసాగ్విగ్రహ రమానల్లభా పాహి
మాం పాహిమాం పాహిమామ్

97

కా నీ తేజంబుమహోగ్రమైతలుమఁగానిబ్బంగళకన్యంబుగా

దేతద్విశ్వమునందురక్షితులునాకెవ్వారునట్లేరునీ

వేతిప్పన్మరణంబుచొచ్చితిదయావిస్తారభావం బన

నాన్మతప్వల్క్షమియించికావఁగదవేనాతంధ్రినానాయనా

98

క అనినంగృహ్మఁగుమత్సా, గనమనితరవార్యమగుటఁదగఁజెలిసెరియం

బునమముఁజేరితికావున, నినుఁజెందగుతద్భయంబునిక్కంబింక

99

క మీయుభయ్యురవాద, మపాయంబుననన్నుఁ గావునునీపునుతుఁ

నేయుటయుఁజగువువారల, కేయెడమీబాగపార చుదించుకయైనక

100

ఎ అని యానతిచ్చెనని శుకుండు పలికిన నట మీఁదటి పృథ్వాంతం బేజింగింపుమని

యడుగుటయును

101

కా సాష్టాంగావతిస్థిస్థానిగ్రమమటంచన్నుల్పరత్నానబి

ఘృష్టిస్తోమ విరాజమానవిమలాంఘ్రిద్యుంద్యుగిర్వాణజి

ద్భుజారాతిమరంగనిర్దళనశార్దూలాయతోద్యద్భుజా

వప్త్యంభోజ్వలస్త్వదేవమయశశ్వదూర్వివిశ్వంశరా.

102

క లక్ష్మీకటాక్షకమలా, లాక్ష్యంచితనదనహరిణలాంబినబింబా

సత్త్వాదిభూతవిశ్వగ, సూక్ష్మామూలాంతరస్థసుప్రవృత్తా

103

కవిరాజవిరాజితము

మలయజహంగుధాకరహీరసమానసుసారయశోపృతిది

గ్వలయకృత్థాని హితార్థి ననంజయవర్ధనకారిసమర్థకృపా

నిలయనిరర్థశార్థధనుర్ధణనిర్ధతిమాగ్ధగర్ధమహా

విలయగతహితమోహితలోకవివేకసమాహితహృన్మహితా

గద్య ఇది శ్రీమంగరాచ, న్నసింహకృపాప్రసాద సంప్రాప్తవిద్యావైధున కనుమర్తి

రాయనంత్రితమాభిసమజనహితకిన్యనిల్యాబ్ధయామాత్యప్రణీతంబైనయనిరుద్ధ

చరిత్రం బను మహాప్రబంధంబునంగుఁ జంధాశ్వాసము

శ్రీ రస్తు

అనిరుద్ధచరిత్రము

పంచమాశ్వాసము

కల్యాణగుణోజ్జ్వల

పాకాహేమముఖ్యవిమలపద్మశృంగ

ద్రాకేందుచంద్రికావిభి

వాకిరదరహసమంగోద్రినివానా

1

గీ అవిధిరింపుము కౌనకుం దాదియైన, మునిగరెఱుగ్గతోడనిట్లనియెనూతుం

దాపరీక్షిన్దహరాజు నాదరమునఁ, జూచివిజ్ఞాననిధియైనకుండపలికె

2

గీ అంగారజింబిపలినయ్యుతునకు. ఎందనముఁజేసిచనియె శైవశ్వరంబు

బాణఁడపుడల్లుభీతితోఁబలచితనదు, మందిరముఁజొచ్చినింతాభిమగ్నుఁడగుచు

3

ఎ ఇట్లనితలండు

4

మ అతికౌద్రుహణ నేత్రకోణములతో నాల్గిపాదద్వయో

న్నతితోఁ జంచలకుండలప్రభుతో నారాచభిన్నండు

కృతకోదండముతో జయార్చటముతోఁ గృష్ణుండు నాముందటఁ

రతితోట్యాకృతులంగనంబడియెడునర్వంబునుం దానయై.

5

చ గలిచితనిర రంగునుడికించితింహ్నిఁ గృతాంతుఁగొట్టితి

జలమున నైఋతినివిగతి శౌర్యుని జెసితివారి నాఘనిం

గలఁచితిఁగోలితిఁ బరమగర్వమడంబితిఁగిన్న రంగుని

జెలఁగి మహేశ్వరున్ననకుఁజేసితి నప్రతిమానకీర్తి

6

ఉ ఇంతమహాద్భుతం బెఱుంగ నెన్నఁడుఁగృష్ణిమరియ్యుక్త

ద్దాంతశరాఘాతీప్రతరధాటికి డెందముదల్లడిల్లెడుం

బంపము లెల్ల హాస్యములసాల్గు మద్భుజవిక్రమక్రమం

లింతమవచ్చెదైవకృతి మ్మిగ్ధరికై నహరింపొచ్చునే

7

ఏ అమృహాపురుషుం దాదినారాయణుండగుటతిప్ప దతినితోడిసంగ్రామంబునలన

నెట్లైన లెస్సయిని ధైర్యంబుఁ బెచ్చుకొని రోషభీతికారంబు

8

- ఉ. హరకిరీటకుండలముఖాభరణోజ్జ్వలుడై సహస్రబా
హరుచిరా యుగప్రకిరుడై బిరుదభృజఘంటకాస్య నో
దారరథస్తుండైతురగదంతిరథాదిక చాతురంగ సే
నారభటికాఠరతిరుడైపటవాహ్నియలుబిల్లంగన్. 9
- గీ. శోణనగరంబు వెలువడిసురవిరోధి, ధరణికంపింబు నే తెంచి రాఁ టిటయును
యాదాబలంబువిక్రమంబతిశయిల్ల, మాఱుకొనినరణంబతిఘోరమయ్యె 10
- సీ శరవరంపరలచే నైనయిమ్మగ్గంగరథములుపఱపెందురథికునరులు
రథికులపైఁగంజుములదీకొల్పిగర్వమునఁదాఁకెడుగజవాహులును
గజవాహులమీదఁగంఘాణములదొలితత్తులనఱకు రాహుత్రిగములు
రాహుత్తులనుబరాక్రమలీలతోఁబ్లిఁజేరియాఁటెల్లగ్రుమ్మువీరఁ టులు
తే నగుచుఁబోరాడెరోయిలతిశయిల్ల, ను, యచతురంగ బలములునుక్కుమిగిలి
పలలభాదసభనకుతూహలపికాచ, కంఠకోలాహలమున నాకసమునగుల. 11
- ౪ అప్పుడు 12
- ను హరివైబాణుడహంకృతింగదిసి బాహుపక్షి. నొక్కుమ్మడికే
శరముల్తోమరముల్దల్తుసంఘక్రం బలున్సూలముల్
పరిఘంబు ల్గుర వాలము ల్పర కువుల్పూసాద నానాయుధో
త్కిరముల్మైలముగప్పుమందుగదింగనప్పట్టఁగా నేసినన్ 13
- ౫ భుజబలశాలిమాధవుఁడుపూనిఘనదుర్గణంకృతికే హరి
ద్రజముంకిరము ల్పగుఁగా నిశితార్థశశాంక సాయక
ద్రజములుపంజపింజఁగరుంబుఁగించి రమంబడించునీ
రజహితు లీలసానపరంపరలం చునుమాడితివ్రతన్. 14
- ౬ విగ్రహోత్సాహము మోమునంబొదలఁగా విశ్వంకరండాల్చి య
క్కజమైతేజముదిక్కుల నెవ్వలుఁగ నాగర్వాంసజైత్యాభిఘో
రజవస్పర్శనమున్ద రామరపరబ్రహ్మదికర్త్యాణకృ
న్నిజసందగ్ధనమున్ సుదర్శనమునున్నిద్రప్రతాపంబునన్ 15
- ప్రయోగించిన 16
- చటుంపైచలితక్షమాన యునైచంద్రాగ్ర తోటిప్రభా
ఘటిలొకాంబరిమైచూచరి సమాక్రంఠొగ్గి కలానము
త్కిల మై చండరిగాంబ నైచకితగత్కృక్తిమైచక్రిమా
ఘటితో విచ్చివియచ్చరుజయారానంబుతో మొక్కంగన్. 17
- సముద్దండ వేదండప్రకండ శుండాదండమండితింబును, ౧ నత్కనకకంకణకయూర
ముద్రికానిచయభుచిలిప్రచురమణిగణమరీచిమాలికాలంకృతంబునుద్రితాకృతభయం

- కిరకారణ సౌభాగ్యవేషావళి కలితారణకరతలం నను, జంధ్రశేఖరమనోరంజితతాళ
ప్రమాణలయాలయవ్యాప్తివిస్తారంగన్వదంగవాద్య ఘాతకారిగ్రాంకుగ్రాభిరా
మంబును, నక్తంచరికుచకుంభయగళదర్శితతుహినజలమిళతప్పటిరకర్దమసురభిఘమ
ఘుమానుమానంబును సై నబాణాసురునిబాహుసహకరంబునంబుఁజత్తుప్రయానశిష్టం
బుగాఘండించి వైచిన జంఝూనసూరణవిత్తేఁబిదళిత శాఖానవాప్రంబై మోడ్పడి
యున్న సుహాసుహీరుహంబుచాడునఁ బురందరకరాంభోరుహ శుంభద్దంభోళి ధా
రాహతిపక్షంబైయున్న కుంభిరంగరంబువిధించున నుండెనప్పడు 18
- క సురుచిరుసురనికరకరాం, మరుహవిశ్లేష్టప్రసూనమంజమానాంతై
హరిపై గురిసెన్నారసైక, పరుసకారంభాదనాట్యవాద్యోంబుల్. 19
- తే అవ్వీరోచనపాత్రునియందుఁజాల, కరుగల్లుబఁజేసిగంగాధరుండు
పురుషసూక్తింబుచదువుమహరినిజేరి, వినయవక్తప్రయుక్తినిబునినులంచె 20
- చ అనఘుండనప్రమేయుండవనంతుండవార్ధ్యుండవత్సరండు
వత్సనుసమచిన్తయండవుచరిచరజాలసమేతిమైనయి
వ్వనజనవాండవజ్జులభివజ్జులంబు చనెడుమాయచే
జననమువర్ధనంబుననసానము నొందుదునుండునశ్వగా 21
- సీ అఖిలాత్మననాభియందునాకాశంబు చునివంద్యవివాదమలనుభరిణి
సర్వేశనీమానసమునఁజంప్రండునుజుజాక్షుసేత్రములనినుండు
గాంభీర్యలిధినిమఖంబుననిండుండు మరహరణకర్ణమలనుదిశలు
సురగేంద్రశయననీయూర్పులననిలంబుఘనమూర్తి సమస్తకమునదింబు
- తే ప్రబలమగుచుండునుపరితపించకమయ, దివ్యమంగళవిగ్రహస్థితివెలంగు
నిన్నుభావించిసేవించి సన్నుతించి, కాంతునఘులుమోక్షంబుఁగమనాభి 22
- క, అనిమణియబహువిధంబుల, వినుతిందుశశాంకధరునివినయోక్తులకుక
జనితప్రమోదమానస, వనరుహుండైవలికగరుడవాహనుండెలమిక. 23
- ఉ నీదయవీరిపైఁగలిమినిక్కువమింతియొకాదువీఁడుప్ర
హ్లాదునకుంబ్రపాత్రుండెదన్వయజాతు నేవధింసఁగా
తేదలుగాననమెడలంపక కావతిబాహువిక్రమో
న్మాదమహంబుఁగ నసిమట్టననుంఁగిఁజంద్రభారా. 24
- క ప్రమథగణంబు లోను, శ్రియఁడగ్గిలదీయసన్నిధానంబునమో
దముతోడనుండఁగలఁడీ, యమగాహిలుండింక శోపురాసురమథనా. 25
- సీ అనుచునానతియిచ్చెనయ్యసరమున, బాహువులతో నయజ్ఞానబంధములను
విడుకొనిమాధునిదేరివినయిభజితిఁ, జాగిమ్రొక్కుచుబాణండుసంభ్రమమున 26

యంబరోహమున్న జాందంబు గాఢుకూరింబ - దంకి జాణంబు
ఘనసారకచాన్తకంకాభరంబు ఎదగింపివీడురాల్చు
తే. యనుచుబూర్ణేంద్రునిగొచచ, కచనవీణునవ్వహొనులదహివహింప
వినుతిభూమిభూషితంబునిగోచేసి, పుష్పముచుకూరజజ్జలధిరాచాధిపతిని

క కొందఱు చెలికత్తెయిషా, నుందరిగైచేసి యును కుచచిరఘా షా
చందనమునుమాలలచేఁ, గందర్బునిరాజ్య ట్టికలఁజెలువొందఁ.

సీ గిలుగుటందిచు డెక్కిచు జనులను బాదనోజువఖుకాంతిగునుకొనగఁ
బ్రతిలేనిముక్కు పడెఁగొంపు ను మద్దునావిచెంగవిమేల్చును గుదిద్ద
నిగిడిచేట్టుకలలోలంబును గుంతలచ్చాయలంగా ష్ఠినాసగఁ
దాటంకమా క్షితాతిమిందన్తి తినుమలూఁబ్బున్తి నునువించ
తే గట్టక యూరక వాసిక నకునున, న సురమైజిగిన్పుము తికయింపఁ
దొడవులను నెల్లదన సేనుదొడవుగాఁగ, రహివసొంపుమమం డెనారాజునదన. 38

మ. కమలాక్షులైనవద్విధానమునకా కించిత్తులగా
వినులందైనభంబురూఁదశిఁదీపిన్వైకేశాశం
భిష్టుదంగాదికవాద్యంబులనుమానవైష్ణవశ్లాఘికా
సమమంజీర్యులందఱుగర్విసులహెచ్చుకాజమారెంబునక

మ చుచుదేంగబురంగులున్నుమహసాగంబులన్నిల్నిహ
స్తనటత్కంకణనికన్దాంబెనగల జుచ్చిల్లార్తావలలో
కననీలోత్పిదామసం చూతెములైకిన్పట్టికాంతిసుగు
ద్యగనీలోత్ప మలికాకెలిమిముకాజూన్పందగన్

చ కలికియొక గునాలను నొనఁదోవు మఁగంఠమాలికి లో
గళిమునఁజెచుకోక బయికిం బనగున్పులిమీఁదఁజేర్చివక
గులితఁడుమాదుకంబుఁదగులొగ్గఁగిమాఁదఁగనొప్పెసెంబయిం
బొలుగుతంబుఁ జూలఁచుచు తడికాయలఁజేర్చి నడికె.

చ అలికులనేటియొక్క దైవహస్తదళంబువిరోధిలఁగో
మఱికిరెంక శాతమునమాటికి ద్విశ్వాసు నేగుచెందియిం
పలరంగనవ్యధూనా నర్థ్యోఽన్యోనుమంఠేవేయుగ
స్మాన్మిలనీరియందముగఁగుం గొనఁ గానఁ బైల్లు విడికై

సీ. ఈభాను తేజానకాళోక పువచాను జెలిమిసంఘటనంబుచేసినాఁడు
ఈచంద్రునిదనునకీచరణోరాక్షికవెలియనేస్తంబుగావించినాఁడు
ఈపేఘుర్వదనునకీకమనకుఁగోరిసాంగత్యంబుఁగూర్చినాఁడు
ఈపద మానునకీభృంగవేణికెఁబ్రయవిలాసంబుఁగల్పించినాఁడు

- తే ఎంతి నేర్పరికారదాకాంతుడహహ, యిట్టి యనుకూలదాంధ్ర్య మెఱిగించెనె
ననుమఁబురధామినులు ప్రమోదాత్మిలగుమఁ, గూడితమలోనముచ్చటలాడిరపుడు.
- న ఇట్లు చనుచెంచిన హఠతునల్లునిండ్లాచి ప్రమోదాగధరితన్వాంతుండై బాణుండు
వారల క నేకిరత్నాగరణవస్తూహన ధేనుదాసదానీజనంబుల నుపాయనంబొసంగి,
వాసుదేవసన్నిధికిం దోడ్కొనిపోయి యున్నించినం గృతి ప్రణామలై యున్నవా
రలంగనుంగొని యతిండు 41
- క కనికరపుముదంబునఁజి, క్కినికరముఁ గోర్కొనించికాంతాగులుఁగె
మనుమనినుఖాన్వితుడైవై, మనుమనిదీవించెనబహుమానముగాఁగన్ 45
- మ త్తకోకిల గారవంబున మ్రొక్కుకొనికొనిలిం దెడినారలున్
జేరి మ్రొక్కితి దాదనో మ్రొచ్చే జెలంగెదువారలున్
గోరికన్నులు చల్లఁగాఁగనుఁగొంచునుండెడివారలున్
సూరిమన్ బలముఖ్యులున్ తకోటియుంబ్ర సుదంబునన్ 16
- న అంత 17
- ఉ. బాణుని గారవించిపురంజనువీడ్కొని శంఖనాదని
సాన్వధిణంబులైనలఁగ సామజఘోటకముఖ్యవాహినుల్
శ్రేణులుగట్టివిక్రమవిజృంభణతన్వెనుకంబరాఁగని
ర్వాణవిలాసిని మృదుకరస్తుతనూనరసపుతాంగుడై 49
- కా కాంతందోడ్కొని బ్రహ్మసూనహితులై కందర్పముగ్నిచ్చహ
సంతోషంబున నేగు జేరయ నువంశస్వామికల్లోలిని
కాంతోరాదలపట్టణావళులనేకంబులనుంగొంచుడ
త్పాంతి మోజిపతుల్ సువస్థునికిరంబర్పించి నేవించుఁగన్ 49
- న. కతిపయదినంబులకుం జనిచని 50
- సీ గోత్రాధిపఖ్యాతిఁగొమరారియుండుటసురచైలంబభూసుగుఁబోలి
మకిరాంకి సంసరిమహిమఁ దెన్నొంచుటగగనకిన్నరవరాంగజుఁబోలి
ఘనరసాంకృతులైనపట్టియుండుటహరజటానీధ్యకార్యములఁబోలి
హరిచరణప్రభూతాభియుఖ్యంబొటఁబలిదానవననాకమునుబోలి
- తే రంగగుత్తుంగచటలతాంగనటన, గంగకల్లోలజాలసంప్రమనినాది
పూరితాకాంతరాళ్ల మెసలదుచున్న, శిశిమాంబులెగనినెమిగోలె భుగడు. 51
- క కనుఁగొనిమనమునఁదెనఁగొను, ననుంగములనవికినిలొనఁగడైయిం
పెనయఁగనిష్టలాలము, లొనరించుచునరిగెయాదవోత్కరములతోన్ 52
- ఉ వారిజలోచనుండుయగువల్లభుడేగుదుఁగాంచెముందటన్
ద్వారకఁజంచలాంబితలతాకలితాసితిమేఘమాలికా

కారవిలాసకృత్సరసకంజముఖనికప్రచాఽవి

స్తారసురేంద్రనీలఖచిత్రస్ఫుటహర్తృకదంబధారక

53

ఉ అంతకుమున్నకృష్ణునిజయంబభియాతగరాజయంబుపా

కాంతయుముఖశృతకుండలసుఖనిత్యమృతయాదియైనపు

త్రాంతముచారనూత్తిరదేలియనృసుదేవుడుపాఠకోటి

ధాంతజనంబులున్వినిమహాప్రమదాంబుధిలోలూడుచుక

54

వి పట్టణంబు శృంగారంబు నేయించిన.

55

నీ ఘననారకస్తూరికాజలానారంబుచెల్లనంపువీడులజిలుకిరించి

గమకంబులైనముక్తాఫలంబులతోడనీలతోరంగవల్లికిలుదీర్చి

ననురత్నభూషణాంబరసుగంధద్రవ్యపుంజంబులంగల్లేబొందుపటిచి

కదలికాస్తంభముల్లునచిత్రిపటములునుకయపార్వములఁబెంపొందనునిచి

తే ద్వారములయందుఁదోరణావళులుగట్టి, ఎరిమశముమించునగురుధూపములువైచి

నృత్తికితవాద్యాదులనెఱఁజేసి, యమితశృంగారమొనరించిరవ్వారంబు

56

ఉ భూసురవేదనాదములఁబుణ్యసతీజనయంజులొత్తులక

భాసురనృత్తికితరసబంధుంఁచముంబు

వాససుకానులాపములవారణబృంహితివాజిహేయలక

శ్రీసముదంచితంబగుచుఁజెల్వనిహింఁచెఁబురంబునవ్యమి.

57

గీ. అట్లుశృంగారితముఁజేసియఖిలజనులు, గంఠపుస్పాక్షతాద్యలంకరణలగుచు

నెదురుగానేగుడెంచిరమేళుఁగాంచి, మ్రొక్కియనిరుద్ధఁగొల్చిప్రమాదులైరి

58

క. పురలక్ష్మీనరసతిరవిజ, సరసీతామరసరసలన్నదులీలా

సురభిపరిభోగపవనాం, కురుమిలమునహరికి నెదురుకోలునిహించెక.

59

ఉ గోపురకాంతకుంభమయకుంఁపయోధురకంధజృంభణో

చూపుచుసౌభయూధపరిఖాభిరహిరదరసి తంబులు

ద్వీపననేయుచున్దలదుదీర్ణపటాగ్రపతాకహస్తవి

త్తేషణసన్ననేయుచుపశీకృతిచిత్తునిజేనెఁగృష్ణున

ట్లాపురలక్ష్మీకాంతునిబ్రియాంగనమోహితుఁజేయుకై వడిక.

60

వి ఇవిస్థింబునంబ్రకల్పితశృంగారతిరంగరంగద్రంగవల్లిప్రయుక్తముక్తాఫలలార

కాలంకృతంబును, గుట్టిమరేఖాస్థగితప్రదీప్తహిరదు్యతివితతకామదీరమృంబు

ను, సకలజననయనకువలయవికాసహేతుకయెనునైనరాజమార్గంబున యదు

కులపయఃపారావారచంద్రుండగుదేవకీనందనుండగుదున్నసమయంబున.

61

ఉ బంగరుపల్లెరంబులనుబద్ధముఖుల్లునసారదీపికల్

రంగమరంగనించునిరాజితకంఠవాస్తవలులక

- సంగతినుంచి త్రిష్టమనుసారముగా శకాశిక వజ్రయం
మంగళమందుఁ బాడిరిసనుం నిత్యుంచునాదనై ఖరికొ 62
- గీ నందకాయుధునవశో ననంబటంచు, నగిగకాంతులుంరాజనంబులిడుట
కలపతాకహస్తంబునభినయించె, గారలమాడేవినిరవిస్ఫురణఁబెరిసి. 63
- క నిరుపమవిమానపత్ములు, గురుశిష్యుణిహర్తృములునుగూడివెలంగ
నుంకాంతలుఁబురకాంతలు, సరిచెల్లెడువిరునానజడియెఱుఱిసెకొ 64
- ౧ అప్పుడు 65
- నీ తాళంపనముద్యత్కంచరాస్యందనారూఢుండైనఁడతనిఁజూడు
నాగాంతిఁకన్వితహేమచంద్రులొం గారోహణుండైనయతినిఁజూడు
మకరపతాకాసమానగాంధేయిఁ ఘాసీనుడైయున్న మునిఁజూడు
వరముశ్రీకేతుసుందరమైనకనకంపుటరదంబుపెన్పొన్పొనితినిఁజూడు
- తే మతిఁడుబలరాముఁడతఁడుమృగాసురారి, మతిఁడుసుమారుఁడుండలనితినయ
డనుచునొండొరులపఁచెల్పకొనుచునుండి, రవ్వగుంధ్రులుగగనగృహంతగములు. 66
- ఉ కైవిగీప్రియంబునుకంజులొహిగినింపునాం
పారఁబ్రసూననాయకసులౌనుగతింజనుచేంచునయ్యువా
వారిజగంధినచితిసుగంధితాసమమోహనాంగిర్యం
గారరసంపుబొమ్మఁబొడ గాంచిపుంధ్రులుసమృద్ధునకొ 67
- ఎ తమలోనిట్లనిరి 76
- ఉ తేనియలూరుకెంపుసుదతీమణిఁగాతెంచెంపకద్రవం
బాపెడితేటిగుంపువిమలాంగికి చంబుసదావికాసముల్
బూనుసరోజముల్చిగురుబోడికి నుంగవజ్జోకయెప్పగుంకొ
మాననిచక్రకాకములుమానినిఁ న్నులుచూడుమాసఖి. 69
- చ కలువపేరుపేరుకొనఁగాఁగుముదమ్ములు సున్నఘాంబకం
బులుగణుతింపఁగావింపమముల్కుములంబుఁబుట్టుపూర్విముల
దెలియఁగఁబంకజాతిములు తేరికనంగొనఁగామెఱుంగుఁదీ
గెలుచపలంబులన్నియుసఖిమణికిన్నులఁబోసేర్చుచే. 70
- క. కలదనుచునులేదనుచును, బాసుమఱువాదంబులేలపనిలేదింక
గలదనుటకులేదనుటకు, దలపంకానడుమునడుముతరుణీమణికి 71
- మ చెలునందైకళలనెల్లలంగుహుగుమంజీదేశభూముత్తియం
బులతోఁగూర్చినచేరుమక్కు నొసఁగినొల్పొందునెన్నెమహా
చెలికెంతిందముమాడరమరుచిరాజ్ఞేషాసమాయుక్తిని
ర్చలరాకాతుహినాంశుమండలముసామ్యంబై ప్రకాశించుటకొ. 72

చ పురుషులలో నపూర్వరసపూర్ణ శరీరమనంగనూతికిఁ
దరుణులలో సమానరహితంబగు రూపము బాణపుత్రికిఁ
సరసముగా సృజించియులు నమృతినిదగ్ధఁగూర్చినట్టియా
సరసిజగర్భఁ డెంతిగుణశాలితంబునఁ బాటబాధరా.

75

చ అని యనేక ప్రకారంబులం గొనియాడుచునదియెముచ్చటగానుండింపింపఁగల, పురు
షోత్తముండు భేరిమృదంగాదివాద్యంబులును, శంఖ కావాళ వేణు ప్రముఖతాద్యం
బులును, బోరుకలఁగ మహావైశవంబున నరిగి నింకెంత విహ్వలమాతొందింబగు మంది
రంబుఁ బ్రవేశించి, యమాత్మిష్టాతిసామంతి బంధుమిత్రైదివరివారంబులదివ్యాంబరా
గ్రాతాంబూలాదివస్తుప్రదానంబులం బ్రహ్మహుతమునలంజేసి, యుచితప్రకారంబు
లఁగ దత్తద్రవ్యంబులకు వీడుకొల్పి, యంతఃపురం బలకుంజని యిష్టోపభోగంబులను
భిషింపుచుండె నయ్యనిగ న్ధృవమాయండు మహామేతుండై దేవకీని దేవులకు రేవతి
కుక్షిజీనత్రిభూమి జాంబవతీ కాళిందీ మిగ్రివిందాసుదంతా భద్రాపత్నీకామలైన
ముక్తైదువల సుందన రిల్లులైన సతీకుభాంగులనుఁ బ్రశామంబులుచేసిన వారును బర
మానందరసప్రహితాంతరింగులై యన్యభూషణుల నాలింగనంబులుచేసి యనేక
విధింబుల దీవించిరతిండును నిజవియోగ వేదనాభాగంబునఁ గృత్తిభూతియై యన్న
కుక్షిలోచన ననేకవిధింబుల గారివించి సంప్రీతిమజ్జనభోజనాదులఁ దృప్తుండై
బాణనంద నాసురతి సంభోగానంద నిరుతుండై యుండి

74

సీ. సారససంసారశరసరిసాసార సౌభాగ్యత సుహృదణముల
సాలిలీలాలోల ఖేలదేవాలతా జాలడోలాకలిలోలగతులఁ
గింజల్కరింజితమంజీరి పుంజనుంజులవంజునికుంజనుమనసములఁ
గుండబృందమరందబిందు వేదిందిరాచుంద నాదస్త్రతానందములను
తే గౌరఘనసారినిహరినీరహార, సారిచారుఁజీరవర్చాసుఖాప్తి
కోకకోకిలకారికానిలంకి, కాకలోకాకరనినాపలోకనముల.

75

శా ప్రాంచత్కాంచనమాత్మి రత్నఖచితప్రాసాదదేశంబులం
బంచాస్తప్రప్రయనందసుండుసురతప్రాసంచిక న్యాప్తైగ్రి
డించుకొ దక్షిణనాయకత్వమునఁద్రాధిక్ రుక్త సేత్తమున
స్సంచారుండును బాణదైత్యవీరయాసక్తాంతరింగుండునై.

76

సీ పంచకుంభయాగముఁ బైకొనిచేసెనంట నై రావతిమునెక్కి యాడినట్లు
కదియించి నెచ్చేనుఁగొంగిబనలముటహరించందనము మేనవలఁదినట్లు
నునయోక్తివీనులుసోకుటనప్పరోపిజానిసాదంబువినినయట్లు
వింబికాధరచూపఁగంటు నేయుటచును ధాసారిపానంబుచేసినట్లు

- తే సౌఖ్య మొదనంగ నిచ్చనిచ్చలును బాణ, కన్యసంభోగమింద్ర, గోగంబుగాఁగ
సతతవిభవానుభవత్పిణీకృతపురంద, యిండగుమనుం డెన య్యనిరుద్ధవిభుఁడు 77
- ఎ అంతి 78
- గీ మందగతులకునత్యంతమందగతియు, మంజులో మృతకతిశయమంజులంబు
మెఱుంగుమేరికిమిక్కిలి మెఱుంగునగుమఁ, యుష్పగంధికిన్గొడఁబ్రొద్దుపయ్యె. 79
- ఎ అంతి 80
- కా స్వక్షేత్రింబులనుచ్చరాసులహితసానంబులకొ దీపులై
యక్షీణుండగుచంద్రుఁజూచుచు దినేశాదుబ్బరింపెన్నమ
గ్రక్షేమంకరలగ్న వేళకుఁబుటుతంబందురాజాంశి బె
ద్వాక్షీరత్నముపుత్రుఁగాం చెవారిపూర్ణాంశానశీర్షాంగునికొ. 81
- క సురదుండుభినాదంబులు సురకరినిర్దుక్తికృష్ణముమన్నంబులొ
సురదుణీనాట్యంబులు, సురగాయక గానములునుశోభితమయ్యెకొ 82
- ఉ యాదవవృష్టిభోజకులాలందఱు వేడుకలంజెలంగిర
త్యాదరపుత్తిబాణతినయారమణుండుసువర్ణ ధేనుర
త్నాదినమస్తవస్తువులనంతయుగాఁజెలఁరెగియిచ్చి పు
ధ్వీదివిజేంద్రకోటుసుదృపులఁజేసికృతాప గామాఁడై 83
- క లౌకికవైదికరీతులఁ, గైకొనివుల్లోత్సనంబుగావించియితం
డేకాదశదినమునవిధ, వాకరముగ నామకరణయత్నిముఁజేసెకొ 84
- క. ఎజ్రాదిభూషణుండును, ఎజ్రాంగుఁడు వైరపీఠమనుధాధరభి
ద్వజుఁడు నైమిలఁగెడునని, ఎజ్రాండని నామమిడిరివిస్తోక్తికొ. 85
- సీ చూడఁ గానేర్చెవిస్ఫుటకృపామృతిరసంబుఁగటాక్షపీఠులఁబూనుకొఱకు
నడుగుచాఁచుఁగనేర్చినఖిలరాజన్యకీరీబదీపులలంకరింమకొఱకు
చేతులాడింపనేర్చునువదాన్యత్నాత్రివిద్యాప్రపీణలేవెలయుకొఱకు
తలయొత్తినేర్చుమగ్యమజగన్తండ్రైకాంతపత్రిచ్చాయనమరుకొఱకు
తే ఎలక నేర్చెసరస్వతీప్రకటనాట్య, రసమునకురంగరత్నల నొసఁగుకొఱకు
కడఁగినడునంగ నేర్చునుగలియుగాది, ముప్రభుత్వతిథిర్నంబుమలుపుకొఱకు. 86
- ఎ. మత్రియు నబ్బొగుండుముక్తామచినిచయఖచితకిలామకాకపక్షి లంకృతివిశాలసౌఖ్య
సౌలంఘును, నంజనరేఖారంపితికిర్ణాంబవిస్తీర్ణి నేర్పొందును, దత్తచామికరమును
కృతకాద్ధాంసఖాభరణకమనీయకంబుకంఠధరుండును, ననంబరనిలంబదంబొలంబెలకి
నకకటిమాత్రకలితికింకీణీకన్యణానాదాభిరాముండును, మణిమయమంజీరసింజానుము
జ్వలచరణయగళుండును నైమిద్దుమాపుదుఁదల్లిదండ్రులదాతముత్తనలుంబ్రసితాను
హప్రసితామహాసమూహంబులు గారాబంబు సేయించుండెననుదినంబు మానుండైపెరుగు

- చుండం దదీయసౌకుమార్య మందహాసమృదువచనసంచరణాదుల కానందంబువహించుచు నయ్యనిరుద్ధండు సుఖోన్నతుండైయుండి 87
- మ. గతగర్వంబునఁ బ్రాంతదేశధరణీకాంతిల్పజింపంగద
ర్పితులై కొందఱుదూరభూవరులునిర్భీతింజరింపకొనుచో
న్నతిదండై త్రిజయించిలోఁబటచియాజ్ఞాసిద్ధిఁ గావించెదాఁ
జతురంభోనిధిమధ్యఖండనకచ్చప్పన్నదేశంబులకొ 88
- ఉ. అన్యనృపాలకుల్పవశులైకొనివచ్చియొసంగునస్తువుల్
కన్నెలరత్నముల్లరులుగంధగజంబులు నాదిగాఁగిసౌ
జన్యతఁదెచ్చితాతకనిశంబును గానుకలిచ్చియాజగ
న్నాన్యనిచెడదీవెనలుమన్ననలందుమనుండివెడియుకొ 89
- సీ. ఎనుదేవబలదేవవాసుదేవాదులయనుమతివశనియత్వంతనియతి
రాజనూయమ్ముతురంగమేఁ మునాదిగాఁగననేకయాగములుచేసి
యందునాహుతులైనయలపురుహూతాదులాత్తిభాగవావిస్సులూహరింప
నాజ్యప్లుతింబు గానన్నభక్ష్యాదులునవ్వారిగాఁగిసమస్తజనుల
తే కిడుచునదవ్యర్థముఖ్యులకలమిధేను, భూహిరణ్యరత్నాదులుభూరిగాఁగ
దక్షిణాలాసంగిరాజులదగువిధముల, నంపకముచేసికీర్తలనతిశయిల్లె 90
- సీ. అనమానసాంప్రదాయకిశుద్ధిజెలువొందుతొగ్రితాతలమహత్త్వింబుఁజూచి
యప్పదిక్కులయందునాక్రంతిమైనసత్కీర్తిప్రతాపవిస్ఫూర్తిఁజూచి
కులరూపగుణములఁగొనియాడఁగాఁదగుదేవులయనుగుణాన్వితులఁచూచి
వర్ధిల్లుఁడైతేరవంపుముద్దులుగుల్కుతినయఱనియందనందములుచూచి
దానభోగాదులైనసద్వ్యయములింగుఁ, బాలుపడియున్నయర్ధసంపదలుచూచి
భూప్రపలువేయునోళ్లనుహాగదుచుందు, డెంతభన్యాత్తుఁడీయుపాకాంతుఁడనుచు. 91
- వ. సీసమయంబున. 92
- క. నారదుఁడుసకలశాస్త్రవి, శారదుఁడుశరీరవిజిరశారదవేదా
సీరదుఁడుముఖనివేశిత, శారదుఁడే తిం చెదనుజనంహారుకడకుకొ 93
- కి. ఎనజాతనయనుఁబొడిగని, వినుతులుగావించియతినివివయంబులచే
నచుమోదమానసుండై, యనిరుద్ధండున్నయెడకునరిగిననతఁడుకొ 94
1. ఎగురురొనిగిందనముచేసి హేమపీఠ, ముననుగూర్చుండఁబెట్టినమునిరారణ్యుఁ
డాదిరంబునదీచించియతినితోడ, నుచితినల్లాపములునేయుచుండి యుండి 95
2. ముద్దుగుల్మ, శుమరునింపు మొదలయనఁగ, శ్రీలజెలువొందఁగలనెలబొలుండనఁగ
గుఱుచు గ్రునిసింగంపుఁగొనయనఁగ, మోటుమారుపుమారుఁగుమారుఁజూచి. 96

- క రమణి డాయంబిలిచిన, యమ్మననమ్మనిజాంకమంగునిచిరదీ
యమ్మగుసాముక్రికచి, హమ్మబుకెలియంగఁజూచియనిరుద్ధనిరీక్షా. 97
- సీ భుజినేత్రనాసికంబులుజూసుహనువులునై, దీర్ఘములంగోప్యాంగికిం
జంబులుమాడుప్రాప్తములుఫా, గురొమ్ముకిటిమూఁడుపడెడుకుంగినినద
మ్మననాభిఁదంబుమాడుంగురొమ్ముకిటిస్థులు, బాహులుయీ
ముఖములారున్నతంబులుజత్రుగుభ్రుత్విఁగంగుళిచరణంబులై గుఱుచ్చ
లే ములుదృఢంతఃపావ్యసరములునునఖర, తామకరఁబులులురక్తియొసన
యట్టిమానవుఁడధికి భాగ్యాన్వితుండు, గానెఱుంగుముకుసుమమార్గంబుమర 98
- సీ నులివడక్షిణావర్తరేఖాయుత భూమిగ్రహంబుల సభూమినేలు
నైరుతేఖయఫలమంగున్నగాఁడుదీర్ఘముస్సమవృత్తుండైనవాఁడు
ప్రార్థనరేఖలుపాదయుగింబునంగఁదెంపంగుమానవుఁడు, జ్ఞానాత్తిముంగు
తనరిముప్పదిరందంతిముల్లినయట్టిరరుండుభాగ్యాధిపంగు 99
- తే కంబునన్నిభమైనట్టిగళమువాఁడు, విలసింతంబగుకర్మమాయావాఁడు
కరినమగుహస్తతిమ్ములుగఁడుమృదుత్వి, చరణములుగల్లుమునుజుఁజ్వర్య గుఱుడు
- గీ చారుచరితసాముద్రికకాస్త్రమందు, నిట్టిభక్షణములుచాలనెన్నఁచెడియె
గానబుకపునిఁగనఁగొన్నగానవచ్చు, బండిరులనునాగభాగ్యగతుల 100
- వ శ్రీమన్నారాయణాశోదయుండైన యిన్వ్యక్తిసమామని శరీరంబుననిలువంటిసుభ
పక్షణంబు లనేకంబులున్నయవిగావున నితండుమహాభాగ్యవంతుండునుసకలదిగంత
విక్రాంతక్షీర్తిపంతుండును విద్యావినయసంపన్నుండును, చింతనగ్రంథుండును సై కలియు
గాదిమప్రభుత్వి సింహాసనాగ్రంథుండై సామంతపూషతులు తననంపునేయగృతి
యుగలక్షణంబున ధర్మమునతుష్టాదపూర్ణప్రసన్ననంబుగానుంధరాచక్రిందనేకి
సంపత్సింధులకాత్రివంబుగాఁబాలింపంగలవాఁడును, సగంధస్వరూపుండవునాది
గల్భేశ్వరుండవు బ్రహ్మజ్ఞాననిధివి నగు నీవలన జన్మించి రెనయుండు త్తిమపురుషు
డగుట సావధానికంబకిదా మని పలికినఁ గందర్పనందరుండు మందహాసముఖుండై
మునిపుంగవున కిట్లనియె. 101
- క మీయాశీర్వచనంబులు, మామందనగతిములగుటచూకుకొనకిల
శ్రేయోగుణసంపాద్యము, నేముటకునిదానమగుటసిద్ధంబుగాఁదె. 102
- క అనిసాంత్యనఁచనంబు, ననురాగ మొనర్పుచున్న యనిరుద్ధవిభి.
సునయోల్లలదీవించుచు, జనియెన్నారగఁడుదివికిఁగిటిసాధా. 103
- సీ సరసంగీతంబుసంయుతాసంయుతా హస్తాభినయముభానాభిరామ
వీక్షణభూమిలతావిభ్రమంబుసపాద తత్కలకల్పితతారామాన
మైనలాస్యంబుకాత్యాయనియొద్ద బాహుసరతినయదానభ్యసించె

నదిగానవ్యాకయంకుడద్విద్యాభిలాషత్రాగించుచిలాసినుకు
దృఢముగావించెసాగ్రాప్రిదేశనచంద్ర, నదనగానివేలుగలనశ్రి
గ్రాహంకలకెలువనంతకభి, దేవులస్వభావపత్తినిసాగె

104

సీ తనకేర్తించంద్రకాశితనిడి కృష్ణకుతులలుకుక్షపత్తిమలునేను
దనగరాజత్విమింపునసార్వ కాంక్షనందహుగునియనందమొగగ
దనకరంబులుజడత్విమనను భుననప్రజానురాగంబులనైవెలంగ
దననర్తనంబుమిత్రసమాగమంబున సంపూర్ణకళచేకెంపునవయ
శే దనవిలాసంబునసౌందర్యమహామ, నిష్కళంకస్వభావమైనవ్విటిలంగ
జంగ్రవంజంగ్రహనందగుచంద్రామల, చేతననిర్గుణదుజగత్ప్రసిద్ధదయ్యె

న ఇవిగ్ధంబున నమృతానుభావుండైన యనిరుద్ధండు మహాదేశ్వర సమృద్ధండును
నకల భోగావశిష్టండును వేదోక్తకర్తానుసాన పరిశుక్లండును ససారబద్ధం
డునుంబోలియుండెనిర్గుణంబును నిశ్చలంబును నిరుపమానందంబునునైనపరబ్రహ్మం
బద్వితీయంబయ్యును బహునామనామంబులబోలుదు జరాచరంబులయందు
జీవాహ్వయుండైపూసలలోదారంబుకైవడి బ్రహ్మరించుచుండ త్రిత్వార్థానుగుణంబు
లైశరీరంబులనుననుగంబులగు సుఖానుభుంబులబోయక జపామమసాంగత్యం
బున స్ఫుటికంబు స్వచ్ఛగనశంబయ్యునుమిథ్యారక్తవర్ణంబైన తెఱంగున లిప్తండు
సుంబోలె నట్లు హృదయంబులకు దోచుచుండుననియు జ్ఞానసిద్ధిలేమిందెని దేహీ
కర్తృత్వంబు తనస్వరూపంబు దానతెలియనేక తానన్యంబుని యహంకార
ముమకారంబులందు బద్ధండుగుననియును నిద్రాకాంబున స్వప్నబద్ధంబైన గం
చారానలనిద్ర మేల్కొనినయన్నాడు మిథ్యలై లెలియంబడినయట్లు జ్ఞానపంతు
లైన యన్నాడుతనధాచరింబు నిస్సారంబని యాత్మీయంబు భేదబుద్ధితేక స్వసమ
త్వంబున సర్వంబును బ్రహ్మమయంబు ప్రపంచబస్థిరంబనితలంచి బ్రహ్మవాహంబను
వేదాంతిగారవచ నార్థంబు నుద్యోగంబుగావించియెటుక గలిగినపురుషుండు తానై
సాయజ్యసిద్ధుండగుననియు నిశ్చయించి యాత్మసంధానంబుసేయుచు జనకునికై
వడి నాత్మజ్ఞానియై సుఖంబులనుగవించుచుండె నని పతికి మతియు నిట్లనియె.

కా నీలాభంబునుగుర్తలక్రియలుజహ్నుభూతిరాజీవపు
మైలంకారముసార్వచక్రముప్రేరేఖించున్నభోహంబైమై
నాగ్రామసమాకృతంబొడమిపూజల్ గాంచయిచ్చుంగృహ
శీలుండై మనిరుద్ధమూర్తికలక్రియంబుధిశ్రేణికికొ.

107

క ధామణిలోకమగ్నిమ, న్నారాయణునంశబాడమియగుణములబెం
పారననిరుద్ధనామము, సారంబునితాచునతెడుసౌఖ్యముగంతుకొ.

108

ఐ అనియు నమహాపురుషగుణంబులు గొనియాడి శుకమోగి ఎరిక్షిన్నప్పాలున కిట్లు నియె. 109

క జననాథయిట్లునాచే, వినిపంపఁగఁబడినరసవివేకినిధానం
బనిరుద్ధచరిత్రమునా, సినఁజదివినవినినరునిఁ జెంగు 110

చ. అనివిషరించినన్దుదితుఁడయ్యెధరావరుఁడంచునూతుఁడెం
పానరఁగెకౌనకాదుగుయోగివరేణ్యులతోడఁ బెల్వినఁ
జనితేఘనప్రమోదరససంభృతిమానసులైప్రియంబునఁ
వినుతులుచేసిరక్కఱకువేములుమిక్కిలరాజ్యనాయకా 111

క ఈయనిరుద్ధచరిత్రము, శ్రేయస్కరమగుదునుజనవిహ్యోగములఁ
బాయకయూచంద్రార్క, స్థాయియగుదును ప్రసిద్ధిదనరుంగాండ్. 112

మ శయనీభూతభుజంగసంగరజయక్లాఘానిరాఘాటద్దై
ర్యయుతోత్తుంగవిహంగపుంగవతురంగాయాఘదివ్యాంగపా
దయుగారాధకగోత్రిభంగనిగమాంతిజ్ఞానశుద్ధాంతరం
గయతివ్రాతముఖాబ్జనూతనవతంగమంగధర్వరా 113

క. శ్రీంకారకింకిణీయుత, టంకారజ్యాలతానటచ్చాపడితో
ద్ధంకారసముఖిరా, హంకారాసకలభూషణాలంకారా 114

తోటకన్పత్రిము.

మన్మథకోటిపమానవిలాసా, సన్మఖనిర్జితచంద్రవికాసా
చిన్మయరూపవిశిష్టనివాసా, జన్మమయావహసంగభాసా 115

గద్య. ఇది శ్రీమంగళాచల నృసింహకృపాప్రసాద సంప్రాప్తవిద్యావైభవ కనుకర్త
రాయనమంత్రితనూభవ సుజనహిల కృత్యనిత్యాబ్జయామాత్యప్రణీతంబైన యని
రుద్ధచరిత్రం బను మహాప్రబంధబునంగు గర్వంబును బంచమాశ్వాసము సమాప్తము.

అంజనేయదండకము, హనుమద్దండకము	...	0	4
అంధ్రభాషాభూషణము, విమర్శతో	...	0	6
అంధ్రనామసంగ్రహము, పద్యనిఘంటువు	...	0	3
,, టీకతో	...	0	8
,, అంధ్రనామశేషము, సాంబనిఘంటువు, వగైరా టీకతో	...	2	0
అంధ్రభాషార్థ వము	...	1	0
కవిత్వతత్త్వవిచారవిమర్శనము	...	1	8
కవిరాజమనోరంజనము	...	1	4
కృష్ణదండకము	...	0	2
కృష్ణరాయవిజయము	...	0	12
కుచేలోపాఖ్యానము, సటిక, (భాగవతము)	...	0	8
డిటా గట్టుబడుపుకృతము	...	0	12
గజేంద్రమోక్షము, సటిక	...	0	10
గయోపాఖ్యానము, పద్యము, రామనామాత్యునిది	...	0	12
డిటా ద్విపద, నాదిండ్ల గోపమంత్రి	...	0	8
గద్యపద్యసంగ్రహము, జ. పే. సుబ్రహ్మణ్యశర్మగారిది.	...	0	12
,, గొర్రి సూర్యగారాయణకాష్ఠి గారిది	...	1	0
గరుడాచలము-యక్షగానము, పెద్దచ్చు	...	0	3
గీతమంజరి, చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము	...	0	4
మెన్నబసవపురాణము	...	2	8
జై మనీషారతము	...	2	8
తెనుగుసమస్యలు	...	0	3
దసరాపద్యములు	...	0	2
దశావతారచరిత్ర	...	3	0
దేశింగురాజుకథ (జంగంకథ)	...	0	8
ధనాభిరామము	...	0	12
ధ్రువోపాఖ్యానము, సటిక	...	0	10
నలచరిత్ర, ద్విపద, క్యాలికోలైండు	...	2	4
నిరంకుశోపాఖ్యానము	...	0	10
నిర్వచనోత్తరరామాయణము	...	2	0
నీతిపద్యసంగ్రహము, సటిప్పణము	...	0	6
నీలానుందరీపరిణయము	...	0	8
పల్నాటివీరచరిత్రము	...	3	0

సమాధాన పడుదురేమో! శ్రీలయిన చెవులున్ను, శ్రీలను మించిన చెవులున్ను, అసభ్యవర్జనలో ఉచితమగునా? పుస్తకము విప్పి వద్యాలు బాగా చదువుకొంటే తెలుస్తుంది, సభ్యమో అసభ్యమో. 'చెవులు' లేకుంటే పండితుల కుండలాల. పేరంటాళ్ళ చెవాకులు, చెవుల పువ్వులు. ఎక్కడ పెట్టడము? వినడానికి 'వీనులు' పుట్టినా, గుసగుస లాడడానికి 'చెవులే' కావలెను. 'చెవులు' చర్చ యింతటితో చాలును.

50. (8) కన్నులు. 'చన్నులు' 'కన్నులు' గ్రామ్యమని అప్పకవి నిరాకరించినా డనుకొనేవారు కేవలము బాలికులు, అప్పకవి నిరాకరించిన శబ్దములు 'కండ్లు', 'చండ్లు' గాని 'కన్నులు', 'చన్నులు' కావు. తాటాకు పుస్తకాలన్నిటిలోను 'కండ్లు', 'చండ్లు' అనే వ్రాసి ఉన్నది 1811 వ సం.లో మొట్టమొదట అప్పకవీయము పరిష్కరించి ముద్రించిన పండితుడు తెలివి తక్కువచేత దిద్దినాడు. అప్పటినుండి ఇప్పటివరకూ ఆతప్పు ఆలాగే అచ్చుపడుతూ ఉన్నది. పండితులందరూ కండ్లుమూసుకొని కూర్చున్నారు. పాండిత్య మీలాగున్నది కన్నులు గ్రామ్యమని అప్పకవి విషేధించినా డనుకోవడము అజ్ఞానమువల్ల నని చెప్పవచ్చును గాని, ఆశబ్దము గ్రామ్యమని నమ్ముకొని విడిచిపెట్టడము అవివేక మనక తప్పదు. మరి, ఆశబ్దము ఏదైనా గ్రంథములో కనబడితే, ఆ గ్రంథము వ్రాసినవానిని నిందించడము, గ్రంథము దిద్దడము అతిసాహసము కాదా? పండిత పరిష్కరణము 9ల్ల పాడుకావడము ఒక్క అప్పకవీయమే కాదు, సరసభూపాలీయముకూడాను. అచ్చు పుస్తకములో 4 వ అక్షానము 10 వ పద్యము చూడండి:—

క. పామరుల భాషగ్రామ్యము భామిని కటి గల్గములు విభాసిల్లు ననన్

గోమఁ చన్నులుగన్నులు గాముని పండువు లొనర్చెగడువడి ననగన్.

మావద్దనున్న వ్రాతప్రతిలో ఉత్తరార్థము ఇట్లా లేదు. "గోమలిచండ్లు కండ్లకు నామని పండువు లొనర్చుననిశముననగన్" అని ఉన్నది. (ధ్రు అనే అక్షరముమీద 'దులు' అని వ్రాసిఉన్నది.) పూర్వులు ఎవరూ 'కన్నులు' గ్రామ్యమని చెప్పనే లేదు. మహాకవులు రచించిన గ్రంథాలు బాగా చదువకుండా అప్పకవీయములాటి లక్షణము మాత్రము వల్లించుకొని తప్పుపులు ఏర్పరిచే తెలివిలేని లాక్షణికులు, ఇప్పటివారు కన్నులు. గ్రామ్యమని బడిపిల్లలకు వ్యాకరణాలలో వ్రాసి బోధపరుస్తున్నారు 'గ్రామికభాష' తెలిసినవారు వేయించుదిలో ఒకడయినా ఉండడు. కనుక పండితు లేమంటే అగే సత్యుని లోకులు నమ్ముతారు. "కానని వాని నూతగొని కానని వాడు విశిష్టవస్తువుల్ గాననిభంగి" గుడ్డిపండితులను నమ్ముకొని తెలుగువారు మోసపోతున్నారు. ఈ కాలమందు మరి యే దేశములోనైనా దేశభాషా పాండిత్యము ఇట్టి దురవస్థలో నున్నదా?

దేశభాషతో తమకేమీ సంబంధము లేనట్లు దేశభాష గుర్తింపండితులకు గుర్తి కిచ్చివేసి, తాము కళ్ళుమూసుకొని ఊరుకొన్న నాగరకులు మరియేదేమిందైనా క్రీ. శ. ఇరవైయో శతాబ్దమందున్నారా? ఏమికర్మము? ఏమిపాపము? తెలుగు భాషకు, తెలుగువారికి ఏమి ఇంత దుర్గతి పట్టినది? దేశస్థులభాష, దేశమందున్న స్థులభాష, గ్రామ్యమట! పండితులకైనా బాగారానిది గ్రాంథికభాషట! అయ్యో! దేశభాషా! నిన్ను తృణీకరించడముచేతనేగదా నూటికి పదిమందైనా తెలుగడ రాలు వచ్చినవాళ్లు దేశములో లేకపోవడము, చదువు నేర్చిన వాళ్ళయినా తెలుగు పుస్తకము ముట్టుకోకపోవడము, ఇంగ్లీషు పుస్తకాలే ఎప్పుడూ చదువడము సంభవించినది! ఇకనైనా తెలుగువారు కండ్లు విప్పి చూతురా :

51. ప్రస్తుత మనుసరింతాము. విచక్షణలు కానిలాక్షణికు లేమంటేనేమి నన్నయాది మహాకవులందరూ 'కన్నులు' అనేశబ్దము సభ్యవర్ణనలోనే వాడి ఉన్నారు నన్నయ గిరికాదేవిని వర్ణిస్తూ “కలికిక్రొల్లన్నుల తెలుపు” (అది. III 28) అనిన్ని, ఉత్తరను వర్ణిస్తూ “చన్నులుఁ గన్నులు” (విరాట 1. 245) అనిన్ని, తెనాలి రామకృష్ణుడు భగవంతుని “వెడదకన్నులవాని వెయ్యిసాముల వాని (పాండు 1. 213) అనిన్ని, జక్కన “కన్నులు గండుమీలు” అనిన్ని, వాడిఉన్నారు. వందలుకాదు, వేలు ప్రయోగాలు ఉదాహరింపవచ్చును, 'కన్నులు' అనవలసినప్పుడల్లా 'కనుదోయి' 'కనుఁగవ' అనవలసిన నియమము లేదు! లేదు! లేదు!

52 (9) బొడ్డు—ఈ శబ్దముకూడా గ్రామ్యమట! త్రీలయినా పురుషులయినా ఉత్తముల 'బొడ్డు' 'పోక్కిలి' అనవలెనట! గుడ్డిలక్షణము! గుడ్డి పాండిత్యము! సభా. 1.143 “ఒక్కొక్క చన్నును, జెవియును, జెక్కను, జను బొడ్డు మూపు ” లోనిమాటలు మెడికల్ కాలేజీలో వాడవలసిన 'అన్నుల చన్నుల' వంటి వంటారు గాబోలు! పోసీండి. విజ్ఞా. అచా. “బొడ్డు క్రింది యంగములు విప్రుఁజోకిన నచట గడుగవలయును” దీనిలో నున్న 'బొడ్డు' శానిటరీ డిపార్టుమెంటువారి పరిభాష అంటారా? పరాహా X. 53. 'బొడ్డుబంటిగా' ఇది ఇంజనీరింగు కాలేజీ పరిభాషగాబోలు! నా సి కా పుటములు, నయనముల్, శ్రోత్రముల్, బొడ్డును, వక్షంబు భుజములందు (52)— ఈవాక్యములో ఆరవయవముల పేళ్ళున్నవి: వాటిలో 'బొడ్డు' ఒక్కటే ఏమిపాపము చేసుకొన్నది? దాన్ని మంత్ర శాస్త్రపరిభాషలో చేర్చు కొంటాముగాని, కావ్యాలలో ఉండనీయ మంటారు గాబోలు! అయితే, ఇదో? కాశీ V. 224 “అనంతరంబు బొడ్డు నిపురుకొంచుం బ్రాణాపాన సమా నోదాన వ్యానంబులు తృప్తిబొంది నాకు నానందం బొసంగుం గాతయని యాశీర్వదించు

కొనునది” — ఇది కుక్షింభరణ పరాయణుల పరిభాషే. గాని కావ్యాలలో బ్రాహ్మణ సంతర్పణము వర్ణించరా? పోసేంది. భాగ II, 240, చ. “ప్రియుఁ డగు బొడ్డుఁడమ్మి తొలిబిడ్డకు వేలుపుడెద్ద” భాగ IX. 376 సీ. ఒకవేయి తలలతోనుండు జగన్నాథు బొడ్డుదమ్మిని బ్రహ్మపుష్టమొదట చిత్రభార. IV 120 .. ‘బొడ్డుఁ దామర పువ్వునఁ మోడమినట్టి ముద్దు పాపఁడు నాలుగు మోములాఁడు’ — ఈ వాక్యములలో ‘బొడ్డు’ పురుషులది, మొగవాళ్ళకు ‘బొడ్డు’న్నా ఆడవాళ్ళకుమాత్రము ‘మోడు’ పెట్టడము గ్రామ్యము. పొక్కిలే ఉండవలెను. కాంతానమ్మితములయిన సత్కావ్యములలో సత్కవుల సాంప్రదాయము అదే; అని వాదించే పండితుల అశ్లాస ద్వాంతభాస్కర మనే భేషజము ఇదిగో! పింగళసూరన రచించిన ప్రభావతీప్రద్యమ్ములలో (చూ. II. 83) ప్రభావతీ సౌందర్యము వర్ణిస్తూ హంస ప్రద్యమ్మునితో చెప్పిన వాక్యము చూస్తే తెలిసినస్తుంది.

లే. నెన్నడిమి పేరిమింట నన్నెలఁత బొడ్డు,
పొన్నవిరి నిక్కముగఁజూచి చిన్న బోడు
రత్రకుసుమ సౌరభ సాధనార్థహేతు,
వాశ్రయా సిద్ధమనియెడి యయ్యలెల్ల.

సూరన సత్కవి! ప్రభావతీ ప్రద్యమ్ముమా సత్కావ్యము! ప్రభావలా ఉత్తమ నాయిక! ప్రద్యమ్ముడా ఉత్తమ నాయకుడు! వాక్యమా వాణి యను గ్రహమున శబ్ద సంస్కార పూతమయిన ముఖముగల ‘కుచి ముఖి’ పలికినది!

దుష్టలక్షణమువల్లను గుడ్డిపంతుల అవిమృశ్యకారిత్వము వల్లను ఆంధ్ర భాషకు. ఆంధ్ర సారస్వతమునకు, ఎంతకీడు కలుగుతున్నదో చూచినారా?

అది, ఇది: వాఁడు; వీఁడు.

53. పూజ్యరాంధ్యయిన ఉత్తమ త్రీలనుగురించి మాట్లాడేటప్పుడు ‘అది’ ఇది, అనే సర్వనామములు ఇప్పటి లౌకిక భాషలో శిష్టులు వాడరు. అయితే, ఇప్పటి లౌకికభాష గ్రామ్యమని వేంకటరాయ శాస్త్రిలవారు నిరాకరించినారు, వారికి గ్రంథములలోని భాషమాత్రమే సాధువు, దానికి వ్యతిరిక్తమైనది, శిష్టజన వ్యవహారమందున్నా సాధువుకాదు. ఇట్టి నియమముగల శాస్త్రిలవారు నేటి భాషా మర్యాద ప్రమాణముగా చేసుకొని కాబోలు వేంకట రత్నము పంతులవారి ప్రయోగములను నిందించినారు. ఇది మాకు వింతగా నున్నది. శ్రీ ద్ర ప్రసన్నరాఘవములో (చూ. పుట. 28) రాముడు సీతను గూర్చి —

“క. ఇదె నామదియను కలువకు, ముదంబునిడు శారదమగు పున్నమరేయై
బొదలెడు వెండియునీయెడ, నిదియె జగన్మోహిని యన నెవఁగెడునాహా.”

ఈ ప్రయోగమును నిందిస్తూ శాస్త్రులవారేమన్నారో చూడండి.—
‘ఇది’, ‘ఇదియె’ యని సీతకు రాముడు ప్రయోగించుట కడు విరసముగా
నున్నది వృద్ధ పత్యుచితము (చూ. విమర్శము పు. 90). ప్రసన్న రామవ
మందే (చూ. పుట 29) రామలక్ష్మణ సంభాషణములో, “లక్ష్మణుడు
అర్యాః ఇది యగవడుచున్నది. రాముడు—అది యెట్లు తిరిగివచ్చెను?”
అనే వాక్యము లున్నవి. శాస్త్రులవారి విమర్శములో (చూ. పు. 107) “ఇందు
‘ఇది’ యను పదము సీతావరముగా రాముడు గ్రహించినట్లు ఉత్తర వాక్యము
వలనం దెలియుచున్నది లక్ష్మణునిచేత సీతను ‘ఇది’ యనిపించుట రాముని
చేత ‘అది’ అనిపించుట రసాభాసముగా నున్నది. వృద్ధపత్యుచితమని తెలిపి
యన్నాడ” అని రెండవమారు ఆక్షేపించినారు. మరి ఒకచోటచూడా ‘ఇది’
అని సీతనుగురించి రాముడన్న వాక్యములో ఉంటే, ‘నాగరముగా లేదు’
అని మాత్ర మన్నారు (చూ. విమర్శము పు. 251). ఇట్లు ముమ్మారు జంకు
లేకుండా ‘ఇది’ ‘అది’ అనే శబ్దములు ఉత్తమ స్త్రీలను గురించి భర్తలయినా
వృద్ధపత్యులయితేనే తప్ప ప్రయోగించి వాడకూడదని శాస్త్రులవారు నిషేధించి
నప్పుడు, తమ అభిప్రాయమందు దృఢవిశ్వాసము గలవారనే ఊహించ
వలెనుగదా. మరి, చూడండి ప్రాచీన కవులు ఈ శబ్దములు ఉత్తమ స్త్రీలను
గురించి చెప్పిన వాక్యములలో ఎట్లు వాడి ఉన్నారో.

54. మొట్టమొదట అదిమకవి నన్నయ రచించిన భారతములోనివే
ప్రయోగాలు స్థూలదృష్టితో చూస్తే కనబడ్డవాటిలో మూడుపదులు ఉదాహ
రిస్తాము.

(1) ఆది. I. 29. సీ. “ఎవ్వరి నతియిది నెప్పుమా జాతవేద.”
(భృగుపత్ని).

(2) ఆది 1-130. ‘ఇది నాకుఁ చొల్లివరియింపంబదిన భార్య’

(3) ఆది. III. 38. వ. “అదియును, యిమ్ముని శాపంబిచ్చునో యని
వెఱచి యిట్లనియె” (నత్యవతి వ్యాసుని తల్లి)

(4) ఆది 3. 40 వ. . ‘అది గంధవతి యనియు యోజనగంధియ
నియుఁ బరగి

(5) ఆది. 4. 49వ. ఇదిమునినాధకన్యయని యెంతయు నిస్సృహవృత్తినున్న నా
హృదయము రాజపుత్రినని యిక్కమలాక్షి నిజాభిజాత్య సం
పద నెఱిగించి నన్ మదనబాణ వరంపర కిప్పుడుండు నా
స్వదమయి సంచలించె నళి పాత వికంపిత పంకజా కృతిన.
ఇట్లు దుష్యంతుడు శకుంతలను వివాహము చేసుకోగోరి దానిని గురించి
చెప్పిన వాక్యములో ఆరాజుచేతనే నన్నయ 'ఇది' అనిపించినాడు. దుష్యం
తుడు 'వృద్ధపతి' కాదు గదా : శకుంతల వృద్ధనారి కాదుగదా : పేశ్య కాదు
గదా :

(6) ఆది. 4. 134 వ ప్రతీవుండు దానింజూచి .యిట్లేల నాకురు
వెక్కితనిన నది యిట్లనియె [గంగాదేవి, ముసలిదికాదు. ఉత్తంగ
పయోధరద్వితయ]

(7) ఆది 4. 137 వ ..ఆది యును నట్ల చేయుదునని యదృశ్య
యయ్యె ('అది' గంగాదేవి)

(8) ఆది. 4. 143వ కనిముని కన్యయోదనుజకన్యకయో భుజగేంద్ర
కన్యకయో యనిమిషకన్యకయో యిది వియచ్చర కన్యకయో.

ఇట్లు 'ఇది' అని గంగాదేవిని గురించి శంతనునిచేత నన్నయ అని
పించినాడు శంతనుడు 'వృద్ధపతి' కాదు, 'సంప్రాప్తయోనుడు.'

(9) ఆది. 4 144 వ. ఆదియును నమ్మహీపతి రూపయౌవన సౌందర్య
విలాసంబులకోటువది ('అది' గంగాదేవి)

(10) ఆది. 4. 152వ....ఆదియుం దొలిచేసిన సమయంబు దలంచి
('అది' గంగాదేవి)

(11) ఆది. 4. 225వ దీర్ఘతముండు ప్రద్యేషిణినడిగిన సది యిట్ల
నియె ('అది' బ్రాహ్మణి)

(12) ఆది. 5. 189 సీ. గీ. దివిజ నాయకుడతి భీతి నెఱిగి వాని
తపముఁ జెఱుపబనిచె । జలజనయనఁ దరుణి జల పది యనియెడుదాని;
సదియు వచ్చె వానికడకు.

(13) ఆది. 6. 217 తే. ..ఇది చాలనబలదీనికలుఁగఁజనదు (హిడింబి)

(14) ఆది. 7. 72 సీ. గీ. సర్వలక్షణప్రశస్తాంగి యిది దివ్యకన్య
యగు....ఇట్లు సంవరణుడు తపతింజూచి పలికిన వాక్యములో 'ఇది' అన్నాడు
ఇతడు వృద్ధపతికాదు, 'అభినవ యౌవన విభ్రమోద్భాసితుడు'

(15) ఆది 7. 213. క. గురువచన స్థితిమనకేగురకును నిది పత్నిగా
దగున్, ఇట్లు ధర్మరాజు తమ్ములతో ద్రౌపదినిగూర్చి చెప్పినప్పుడు 'ఇది'

అన్నాడు. ద్రౌపదీ వివాహమునకు పూర్వము పాండవులు పృథ్వులుకారు గదా! ద్రౌపది నిత్యయౌవన' అని శాస్త్రులవారికి తెలుసును. 'తెలియకపోయినా, పెళ్ళి నాటికి ముసలిది కాదుగదా? ఉత్తమత్రీయేకదా? ఇట్టిదానినే, ధర్మరాజుచేతనే, నన్నయభట్టే, 'ఇది' అనిపించినాడు:

(16) ఆది VIII 104 సీ. అబ్జజువీడ్కొని యది దేవసభకుఁ బ్రదక్షిణంబొనరింప. (ఆది తిలోత్తమ)

(17) ఆది. VIII 108 క. ఇది నావల్లభ యిది నాహృదయేశ్వరి యనుచు గోరి యిరువురు మదనోన్మదులయి పరిగ్రహించిరి ('ఇది' తిలోత్తమ, పరిగ్రహించినవారు సుందోపసుందులు వృద్ధులుకారు.)

(18) ఆది. VIII 154 క ..అతని కది యిల్లనుచుఁ జెప్పె ('అది' వందయను నప్పరస).

(19) ఆర. II 75 వ. కావున నిది మదనుజీవిరయనియు ననువ్రతయనియు నన్ను విడువక నాయనుగమనంబునకు ననుమరుఁడపు గమ్ము. ('ఇది' దమయంతి)

(20) ఆర. II 77. వ॥ ఇది నన్నుంగానకతనబంధులయొద్దకుంబోయి దుఃఖంబునం బొరయకుండును ('ఇది' యని దమయంతినిగూర్చి నలుడన్నాడు).

(21) ఆర. II 141 వ ఇది పతివిముక్తయై యెప్పుకుండియుఁదనపతి వ్రతాగుణంబున నొప్పుచున్న యది ('ఇది' యని దమయంతినిగూర్చి సుదేవుఁడను బ్రాహ్మణు డన్నాడు; అతడు ముసలివాడు రాపచ్చును, గాని దమయంతికిపతికాడు.

(22) ఆర. 2. 147. వ. అయ్యా యిది యెవ్వనిహూతురు? (దమయంతిని గురించి రాజమాత సుదేవునితో అన్నవార్తము)

(23) ఆర. 2. 148 మధ్యాక్కర. నలినాక్షియిది విదర్భేపుతనయ పుణ్యశ్లోకుఁడైన నలుదేవి దమయంతిసుమ్ము (అని సుదేవుని ప్రత్యుత్తరము).

(24) ఆర 2 154 వ అది మునుఁగూతు నభిప్రాయంబు భీమున కెఱింగించిన (ఇక్కడ 'అది' భీమరాజు పట్టమహిషి, దమయంతి తల్లి).

(25) ఆర. 2. 193 వ. కేశినియును బాహుకుపలుకులు నాకారంబును దమయంతి కెఱింగించిన నది యాతని నలుంగా శంకించి. ('అది' దమయంతి)

(26) అర. 2. 203 వ. అది యప్పుడు భీము ననుమతంబున దమ యంతి యొద్దకు బాహుకు రావించిన ('అది' దమయంతి తల్లి).

(27) అర. 2. 132 అదియును మునివరు నఖిప్రాయం బెఱింగి.... యిట్లనియె. ('అది' లోపాముద్ర, ముని అగస్త్యుడు)

(28) అర. 3. 188 వ అది పతిచేత ననుజ్ఞాతయై చని నాకు యౌవన వరుం గావింపుండని ('అది' సుకన్య దానిపతి భర్గవచ్యవనుడు వృద్ధేగాని ఆశ్వినులు వానిని నవ యౌవనుని చేసినారు)

(29) అర. II 302. క. ఈరాజపుత్రుఁ దోడ్కొని దారుణపాపాణ దుష్పథంబులఁ జనఁగా నేర మీది నడవనోవదు, ఘోరిఘోరా అని ధర్మరాజు ద్రోపదినిగూర్చి భీమునితో అన్నవాక్యము. ధర్మరాజు ఇప్పటికి ఇంకా 'వృద్ధపతి' కాలేదే.

(30) అర. III. 396 తే. అబల యిది భవన్మాత నిత్యాధ్వగమన విన్నయనిది గజరాజు భేలగమన దీని నీవెత్తికొని చనుదెమ్ము—అని భీముడు ఘోతక్కుమినితో ద్రోపదినిగూర్చి చెప్పినాడు. భీముడు వృద్ధపతి కాదు.

నన్నయవలెనే తిక్కన ఈ శబ్దములు వాడినాడు. మచ్చుకు రెండు ప్రయోగములు చూడండి. ఆయన గ్రంథము మొట్టమొదటివర్ణము మొదటి ఆశ్వాసములోనే పదిపుటలు తిప్పిచూస్తే కనబడ్డవి ఏదాహరిస్తాము.

(1) విరా. 1. 103 చ. ఇది గడుముద్దరాలు పనులేమియుఁ జేయఁగ నేరదు. ఇట్లు తిక్కన ధర్మరాజుచేత ద్రోపదిని 'ఇది' అని అనిపించినాడు. ధర్మరాజు ఇప్పుడు వృద్ధపతి అని వేంకటరాయ శాస్త్రిలవా రంటారా ?

(2) విరా. 1. 151 ఆ. అకట మనము వచ్చినది గడుదవ్వు నేడప్పు రంబు సౌర్రమనితలంచి తఱిమి నడచితిమి లతాలన్ని యిది వడగొనియె మోచి రెమ్ము కొంత దవ్వు. ఈ వాక్యములోకూడా ధర్మరాజుచేతనే ద్రోపదిని 'ఇది' అనిపించినాడు తిక్కన ఇట్టి ప్రయోగములు కావలసినన్ని తిక్కన భారతములో ఉన్నవి.

భారత కవులు ముగ్గురూ ఇట్లు వ్రాసినారని చూపించడమునకు ఎర్రా ప్రగ్గడ భారతములోనివికూడా కొన్ని ప్రయోగములు ఉదాహరిస్తాము.

అర. VII. 172 ప. అదియును సాశ్వపతియైన ద్యుమత్యేనుని కొడుకు సత్యవంతుడు రూపవంతుడనియును ...విని వానియందుఁజిత్తంబు దగిలి యున్నను. ('అది' సావిత్రి)

అర. VII. 177వ. అనినపదియుఁ . దండికిట్లనియె. ('అది' సావిత్రి)

అర. VII. 191 తే విగత రాజ్యాలమై ఘోరవిపినములకు పచ్చి యిమ్మెయి దవమున్న వారమేము . బాలసుకుమారి యిది జనపాల యడవినుండి మాతోడి యిడుమకు నోర్చునయ్యె.

(ద్యుమతేనుడు తనకు కోడలుకానున్న సావిత్రినిగూర్చి 'ఇది' అనే శబ్దము ప్రయోగించినాడు)

అర. VII. 207 వ సత్యవంతుఁడు నీవు త్రిరాత్రోపవాసంబునంజేసి యెంతయు డప్పినదానవు రానోప వనినది వాని ట్లనియె (అది 'సావిత్రి')

87. భూరిప్రయోగ మహిమచేత నిష్కళంక మనతగినవాడుక నింద్య మని వెంకటరాయశాస్త్రిలవారు ఎందుచేర యూహించినారు ? భారతములో నన్నయాదులు తరుచుగా ఈ శబ్దములు సర్వదర్శనముందు వాడిడిన్నారని శాస్త్రిలవారు ఎరుగరా ? ఎరిగినవారయితే ఇవి వాడినందుకు వెంకటరత్నము పంతులవారిని ఎకనక్కెములాడి నారేమి? సీరను 'ఇది' అనుట 'వృద్ధపత్య చితమని' నొక్కినొక్కి చెప్పిచెనకినారే! దుష్టవంతునిచేత శకుంతలను, శంతనునిచేత గంగాదేవిని సంపరుణునిచేత రవతిని, ధర్మరాజు చేత ద్రౌపదిని, నలునిచేత దమయంతిని, ఇట్లు వృద్ధులుకాని ఉత్తమ పురుషులచేత, ఉత్తమస్త్రీలయిన భార్యలను 'ఇది' అని నన్నయ అనిపించగా, ఔచిత్యభంగము లేనప్పుడు, రామునిచేత సీతను 'ఇది' అని వెంకటరత్నముపంతులవారినిపించితే ఎందుకుంటుంది? శాస్త్రిలవారు ఇందుకు పంతులవారిని నిందించి నన్నయాదుల నిందించినవారయినారుకారా ? శాస్త్రిలవారు నన్నయాదుల ప్రయోగములు ఎరిగిఉండిన్ని పంతులవారిని ఆక్షేపించినారంటే శాస్త్రిలవారి యందు దౌర్జన్యమో దౌర్మనన్యమో, ఏదోదౌష్ట్యము ఆరోపించవలసినస్తుంది. శాస్త్రిలవారు ఈ ప్రయోగములు ఎరుగదు అని చెప్పితే, వారికి ఆంధ్రభారత మయినా బాగా రాదని సిద్ధాంతమవుతుంది. ఎమి సమాధానము ? పోనీ, నన్నయాదులు ఔచిత్య మెరుగనివా రని అందామా ? అంటే, ఆంధ్ర సారస్వతమున కాధారమే ఉండదు!

88. అన్నట్లు చెప్పమరచినాము, శాస్త్రిలవారు శ్రీనాథుని నైషధ మునకు సర్వంకపవ్యాఖ్య వ్రాసినారుగదా, శ్రీనాథుడు నలునిచేత దమయంతిని 'ఇది' అనిపించినాడని ఎరిగేఉంటారు.

తే. అలకతిమిరాధి దృశ్యఫాలార్ధచంద్రమెలఁత యిది కృష్ణపక్షిష్టమీత్రియామః; దీనిప్రావున నేల సాధింపకుండు విషమబాణుండుత్రిజగతీవిజయస్థి. నైష. III

160. ఈపద్యమునకు వ్రాసిన టీకలో 'మెలఁతయిది= ఈయువిద' అని శాస్త్రుల వారే అర్థముచెప్పినారు. అయితే, 1913వ సం॥లో శాస్త్రులవారు నైషధము చదువుకొన్నారు, ఆంధ్రప్రసన్నరాఘవ విమర్శము 1898వ సం॥లో వ్రాసినారు; అంతకు పదిహేనేళ్లు పూర్వము, ఈవాక్యము (21వ పేరాలో) 'లేఁ డయ్యె డున్' అనే శబ్దమునుగురించి శాస్త్రులవారు పంతులవారిని అనరానిమాటలన డము అజ్ఞాన విజృంభణమని ఊహించుటకు ఏకారణములు వివరించినామో. అవే ఇక్కడకూడా అనుసంధానము చేసుకోవలెను. ఆంధ్రప్రసన్నరాఘవము విమర్శించేనాటికి శాస్త్రులవారికి భారతముగాని, ఆధమపక్షము నలచరిత్రైనా కాని, నైషధముగాని చాగారాదని ఊహించడము తప్పుకాదు. ఆంధ్రపండితుల మని పేరు పెట్టుకొన్న శాస్త్రులవార్లుగానీ, పంతులవార్లుగానీ మనుచరిత్రయినా చదువనివారు సాధారణముగా ఉందరుగదా, మనుచరిత్రమందు (IV. 38) క. అంత ననుఁగాంచి యది వివినాంతరమునఁ జాఖవైచి యరిగె .. అని దేవతా స్త్రీ పుంజకస్థలను 'అది' అని దాని కూతురిచేతనే ఆంధ్రకవిలాపితామహాడు అనిపించినాడు. తల్లిని కూతురు అది' అంటే అనౌచిత్యము కాదని సమాధానము చేసుకోవచ్చుననేవారు. మొగుడు పెండ్లాన్ని 'ఇది' అంటే, అనౌచిత్య దోషము కలుగుతుందని వాదినే, చెల్లుతుందా? నన్నయదిమహాకవులకు గ్రాంథికాంధ్రము రాదని సిద్ధాంతమైతేనేరాని గ్రాంథికాంధ్రము శాస్త్రులవారికి బాగావచ్చునని సిద్ధాంతముకాదు. ఏమంటారో శాస్త్రులవారు :

59. విచక్షణులయితే, శాస్త్రులవారు ఆలోచించు కొందురుగాక; మేముదాహరించిన మహాకవిప్రయోగములలో, 'అది', 'ఇది' అనేసర్వనామము లకు బదులుగా వాడుటకు మరి ఏసర్వనామములు తెలుగులో ఉన్నవి? 'ఇది ముద్దరాలు' అనేవాక్యములో 'ఇది' తీసివేసి, 'ఈబిడ్డ', 'ఈమె', 'ఈకె', 'ఈపె' 'ఈయమ' 'ఈయమ్మ', 'ఈయవ్వ', 'ఈమెగారు' మొదలయిన శబ్దములలో ఏదైనావాడితే. అనౌచిత్యదోషము పోతుందా? 'అది' 'ఇది' వాడి నట్లే ప్రాచీనకవులు ఆశబ్దముల ద్వితీయాది విభిన్నులు 'దానిని', 'దీనిని' మొదల యినవన్నీకూడా వాడిఉన్నారే, ప్రథమావిభక్తి తప్పైచే తర్కినవిభక్తులుకూడా తప్పులేకావలెను. ఇవన్నీశాస్త్రులవారు విడిచి పెట్టితే మౌనమువహించి మహా మునులు కావచ్చును. వారిమాటచొప్పున గ్రాంథికభాషవ్రాసేవారుకూడా వారి వంటి మహామునులవుతారు వారి గ్రంథాలుకూడా మౌనముద్రవహించి, పూజ్య మవుతవి అయితే, లోకవ్యవహారమునకు హానికలుగకుండా మాత్రము లౌకికభాషలో ఉన్న 'ఇది', 'అది' 'దీని' 'దాని' మొదలయిన శబ్దములు లోకులు వాడకమానరు. శిష్టసంప్రదాయమును అనుసరించి లోకులు అది, అవి(ది)డ, ఆమె, ఆకె, ఆపె, వారు, ఆయమ్మ, ఆయమ్మగారు మొదలయిన

వన్నీ ఏ సందర్భములో ఏది ఉచితమో, అదే వాడుతారు; చిన్నపిల్లలయినా తప్పచేయరు. ప్రాచీన గ్రంథములు వెదకి ప్రమాణములు పండితులు కనుక్కునేవరకూ వ్యవహారము ఆగదు. పండితులకు గ్రాంధికభాషేకాని లౌకిక భాష అక్కరలేదుగనుక, వారి గ్రాంధికభాషలోని శబ్దముల ఔచిత్యా నౌచిత్యములు విమర్శించవలసి వచ్చినది. గ్రాంధికభాషలో నన్నయాదులభాష అత్యుత్తమమైనది గనుక వారి గ్రంథములలోని ప్రయోగములనుపట్టి మావాదము సమర్థించినాము. తప్పంటే, ఒప్పుకొని దిద్దుకొంటాము.

వాడు - వీడు

60. లౌకికభాష నింద్యమని నిరాకరించి, పరమపవిత్రమయినభారత భాష అభ్యసించిన శాస్త్రులవారు, ఆరెండు భాషలకూగల వైధర్యము మరచి, లౌకికభాషా లక్షణము ప్రమాణముగాచేసుకొని, భారతభాషను దూషించడము విపరీతముగా ఉన్నది ఈవై పరీత్యము (వీడు) అనేశబ్దమునుగురించి పీరు ప్రకటించుకొన్న ఔచిత్యజ్ఞానమందు కనబడుతున్నది. ఆంధ్ర ప్రసన్నరాముని ములో (చూ. పుట 40) జనకవిశ్వామిత్ర సంభాషణమందు రాముని చరిత్రము ఏమీఎరుగని జనకుడు, రాముని గుణములు విశ్వామిత్రుడు వర్ణించగా విని, సంతోషించి, అన్నవాక్యమిట్లున్నది — ‘ఎట్లు వీడు పీరావరారుడు కుమారుండు?’ ఈ వాక్యమునకు పూర్వము కుండలీకరణముచేసి “సహర్షంబుగ” అని పంతులవారు వ్రాసిఉన్నారు. దీనివిమర్శములో శాస్త్రులవారి ఔచిత్య వైలక్ష్యము మరిఒకమారు ప్రకటితమయినది చూడండి పంతులవారికి ఎంతసరసముగా ఔచిత్యముబోధపర్చినారో శాస్త్రులవారు.

కడమ యన్ని విషయము లట్లుండ ‘వీడు’ అన్నందులకు రాముడు విశ్వామిత్రులవారు లేకున్న జనక రాజుకు ఏగతి పొందించి యుండునో? ఏమి పంతులవారి యౌచిత్య జ్ఞానము? ఇతడని యేని వ్రాయరాదా? మఱి యీ వాక్యమును ఇట్లు ప్రశ్నగాతగులఁబెట్టక, ‘ఎట్లుపీరావరారుడి కుమారుండు?’ అని యాశ్చర్యపడిన నెంతబాగుగా నుండును! శివ శివా! సర్వనామములను పృథక్కరించి వీరు ఈ గ్రంథము నెల్ల నేమి యసహ్యము చేసినారు! (పుట. 140 విమర్శము)

61. పంతులవారు కుండలీకరణము చేసి, (‘సహర్షంబుగ’) అని వ్రాసిన మాట శాస్త్రులవారు చూచిన్నీ, జనకుని వాక్యమందున్న ‘వాడు’ శబ్దము రాముని యెడల జనకునికి తిరస్కార భావ మున్నట్లు చూచిస్తున్నదను కోరిక మునకు కారణము, ప్రాచీన కవుల సంప్రదాయము బాగా తెలియక పోవడ

మున్ను, లౌకిక భాషా మర్యాదలు (గ్రామ్యమని తామువితండా వాదముచేసినా) ఒంటికి గట్టిగా పట్టి ఉన్నందున, వాననాబలమువల్ల వాటిని వదలక పోవడమున్ను, కాక, మరేమిటి?

62. ప్రసన్నరావువమందు (చూ. పుటలు 94, 95) రామరావణ యుద్ధము విద్యాధరుల సంభాషణ యాపముగావర్ణించిన పట్టున విద్యాధరుని వాక్యములో రావణుని 'పీడు' అని పంతులవారు విద్యాధరునిచేత అనిపించినారు. చూడండి ఆవాక్యము: 'విద్యా ఈ రావణుడేమి సామాన్యుడో; ఈ రావణుడు దక్కవేతవఁ దిక్కయినది నేచె:'

శా. పోలంబల్కుదు మెట్టులీ దశముఖం బోరన్ బడన్ వజ్రహ
తాళుల్నవ్వెడు వాండు వీడహ . ."

63. ఈ పద్యమందు శాస్త్రులవారు చూపించిన ఇరువై దోషములలో శబ్దదోషము ఒక్కటే. అదే మా ఉపన్యాసమునకు విషయము గనుక తక్కినవి విడిచి అది చూపిస్తున్నాము. "రావణుని 'పీడు' అని తిరస్కారముగా పలుకుట సరిగా లేదని శాస్త్రులవారు పంతులవారి పద్యము దిద్ది 'పీడు' తీసి పేసినదానికి బదులు 'ఇతండ'ని వ్రాసినారు.

64. పంతులవారి గ్రంథము చదివే వారికి, జనకుని వాక్యములో రాముని ప్రశంస, విద్యాధరవాక్యములో రావణుని ప్రశంస కనబడతవిగాని తిరస్కారము ఏమీ కనబడదు. శాస్త్రులవారి బుద్ధికి, లౌకికవ్యవహార వాననా బలము చేత 'వాడు', 'పీడు', 'అది' 'ఇది' అనే శబ్దములు, 'ఒరే' 'ఒసే'. వలెనే 'నీచత్వసూచకములుగా తోచినవి.' అందుచేతనే విద్యాధర వాక్యములలో 'పీడు'కు బదులుగా 'ఇతడు' వాడవలసినదని ఉపదేశించినారు.

65. ప్రాచీన మహాకవులభాషలో 'వాడు', 'పీడు' అనే శబ్దములు తిరస్కార బోధకములు కానేకావు, 'అతడు' ('అతఁడు') 'ఇతడు' ('ఈతఁడు') అనే శబ్దములు 'వాడు', 'పీడు' కన్న ఎక్కువ గౌరవమును సూచించవు. పట్టాభిలో ఏది ఇమిడితే అదే కవులు వాడి ఉన్నారు. నూరుల కొలదిగా భారతములో నుంచే ప్రయోగములు ఎత్తి ఉదాహరించవచ్చును; గాని, చదివే వారికి విసుగు పుట్టునేమో అని జంకి కొన్ని మాత్రము చూపిస్తున్నాము.

(1) ఆది 3. 194వ...శర్మిష్ఠా పుత్ర్యః బూరుం బిలిచి యడిగిన
వాడు దుద్రి గోరిన యట్లు చేసిన

(2) ఆది. 2. 187 క. యదుఁడగ్రతనూజుఁడు వాఁడయిన

(3) ఆది. 4. 160 వ. వీడు మర్త్యలోకంబునఁ బెద్ద కాలముండును (ప్రభాసుడును వసువు)

(4) ఆది 4. 225 వ. వాడును దీర్ఘతముండునాఁబుట్టి (బ్రాహ్మణుడు, గొప్ప ముని)

(5) ఆది. క. వాడు సంతతి గావించు విచిత్ర వీర్యక క్షేరమునన్ (బ్రాహ్మణుడు)

(6) ఆది. 4. 253. వ. వాడు మాతృదోషమున నందుండు (భృత రాష్ట్రుండును) వాడును పాండు దేహుండు (పాండురాజు.)

(7) ఆది 7. 113 వ. వాడు విశ్వామిత్రు నాదేశంబున కల్మాష పాదునంతరాత్మ నావేశించి (రక్కసుడు)

(8) 7. వ. వాడంతః పురంబున నుండి (కల్మాషపాదుడు) వాడు నింతప్రాద్దు మాంసంబు వడయనేరననిన (బాసనంబువాడు)

(9) ఆది. 7. 115 క. నీవు మనుష్యాదుఁడ పుమని వాడిచె శాప మన్నర పతికిన్ (బ్రాహ్మణుడు)

(10) ఆది. 8. 199 ఉ. వీరుడు వీడు పాండవుఁడు వృష్టికులోత్తములైన సీరిదైత్యారు లెఱుంగకుండఁగ మహారదుఁడై తరుణిన్ సుభద్రనం, భోరుహ నేత్ర దోడ్కొనుచుఁ బోయెడి

(నన్నయ అర్జునుని పురరక్షకులచేత 'వీడు' అనిపించినాడు)

11 ఆది. 8. 208 సీ. వాడంత యశ్రమ సాధ్యుడె? (అర్జునుడు)

(12) సభా. 1. 86 వ. వాడును బ్రాహ్మణ పచనంబునంజేసి యెల్ల రాజులకు నధికుండయి రాజసూయ మహాయజ్ఞ కరణంబునంజేసి దేవేంద్ర సాలోక్యంబువడసె నట్టి హరిశ్చంద్రు మహిమాతిశయంబు (హరిశ్చంద్రుని 'వాడు' అన్నాడు నన్నయ)

(13) సభా 1. 138. వ. ఇట్లుపాస్య మానుండయి చండకౌశికుండు బృహద్రథునకు మెచ్చి సీ కిష్టంబు చెప్పు మిచ్చెదననిన . వాడిట్లనియె (బృహద్రథుని 'వాడు' అన్నాడు)

(14) ఆర. 3. 131 వ. గాధియను రాజకూతు సత్యవతి యనుదాని భృగు పుత్రుండగు ఋచీకుండను మహాముని వివాహార్థియై యడిగిన నమ్ముని వరునకు వాడిట్లనియె.

(15) అర. 3. 178 వ వాడెల్ల వారి నడిగి.... చింతా పడుండె
యున్న దండ్రీ కడకు వచ్చి సుకన్య యిట్లనియె (శర్వాతి)

(16) అర. 3. 371 క. ప్రియసాహసుండు భీముండు భయ విర
హితుఁ డెందుఁబోయె బహురాక్షస సం, శ్రయ మిగ్గిరి గంధర్వానన్దయ
సేవ్యం బేకచరుండు వాడెయ్యెడలన్.

66. హరిశ్చంద్రుని ఎంటి చక్రవర్తులను, బ్రాహ్మణ మునులను, జాన
సము వానిని రక్కసుని అన్నట్టే, నన్నయ 'వాడు' అని నిర్దేశించి, అర్జునుని
సామాన్యులయిన భటులచేత 'వాడు' అనిపించినాడు మాచినారా? నన్నయ
భాషలో 'వీడు', 'ఇతడు' అనే శబ్దములకు ఏమీ చేదము లేదన్నందుకు
ప్రయోగములు చూపిస్తున్నాము.

అది. 5. 244 క. ఆతఁడు మీకుం బ్రియ శిష్యుండట ఈ వాక్యములో
'ఆతఁడు' ఏకలవ్యుడు; దీనికి వెనుకటి వచనము (38) లో ఏనుజాణంబు
లొక్కయమ్మేసిన యట్లక్కజంబుగా వాడేసిన అనిన్ని, తర్వాతి వాక్యము
(247) లో 'పెను వ్రేలు దునిమి వాడిచ్చెదాని నాచార్యనకున్' అనిన్ని
ఆ ఏకలవ్యునిచే 'వాడు' అన్నాడు.

సభా. 1.108 క శిశుపాలుండు సంతతమును నాతని కొలుచు, అనిన్ని
తర్వాతి వచనములో (హంసదంభకులు) వానికి వాడుదక్షిణ భుజంబులుఁబోలె
వర్తిల్లుదురనిన్ని, రెండు సర్వనామములున్ను వాడినాడు. సభా. 241 సీ. లో
శిశుపాలుండు కృష్ణుని మూడవ చరణములో 'వీడు' అనిన్ని గీతములో 'అతనిని'
'వాడు' అనిన్ని అన్నాడు, ఏమి విశేష మున్నది?

అర. 1. 115-ఆ. ఏను ధర్మసుతుఁడ నీతండు భీముండు వాడు విజ
యుండు అని ధర్మరాజు భీముని 'ఈతఁడు' అనిన్ని, అర్జునుని 'వాడు' అనిన్ని
అన్నప్పుడు, ధర్మరాజుకు భీముని యెడల గౌరవమున్ను, అర్జునుని యెడల
అగౌరవమున్నూ కలదని చెప్ప వచ్చునా? ఎద్యములో ఏమాట ఎక్కడ ఇమిడి
నదో ఆమాట అక్కడ నన్నయ వాడినాడని చెప్పక తప్పదు.

అర. 1. 374 'తరలము' శివుండు పీనికిఁ బ్రీతుఁడై దయసేసెఁబాగు
పతాత్రము.. యీతఁడు .దేవకార్యము దీర్పఁగా . (376. క) . దాస
వుల .వీడ భేద్యుఁడై వధియించున్' అని అర్జునుని ఇంద్రుడు 'పీనికి',
'ఈతఁడు', 'వీడు' అన్నాడు

67. ఇటువంటివి ఎన్ని కాపలిస్తే అన్ని ప్రయోగములు నన్నయ గ్రం
థమునందే ఉన్నవి. తిక్కన, ఎర్రప్రగడ, శ్రీనాథుడు, పెద్దన మొదలయిన

వారందరూ ఉత్తమ పురుషులను 'వాడు' అన్నవారే. వెంకటరత్నము పంతుల వారు జనకుని చేత రామునిన్ని, విద్యాధరునిచే రావణునిన్ని 'వీడు' అనిపించి నందుకు పంతులవారికి ఔచిత్య జ్ఞానము లేదని నిందించినప్పుడు, శ్రీనాథుడు కూడా పంతులవారి వలెనే 'వీడు' వాడినాడని శాస్త్రులవారు ఎరుగరేమోకాని, తనాత నైషధములో నేర్చుకొని ఉన్నారు. గనుక, పరామర్శనార్థము ఏప ఆశ్వాసములో 'వీడు' గలవి నాలుగు పద్యములుదాహరిస్తున్నాము.

తే. వెలఁది వీఁడేలు నుజ్జనివీటియందు (83) (ఉజ్జయినీపతి)
క. వ్రీడావతి యీ భూపతి గౌడ బిదౌజుండు; వీడు కమనీయ రతి
క్రీడా రహస్యకోవిద చూడామణి, తెప్ప లెత్తి చూడుము వీనిన్ (80)

క. దశ శతదృ గర్వ గర్వ ప్రశమన హేలాధరీణ పటు వేద నిరం
కుశ శైవ్య తురగ రింఖోవిశ కలిత దిగంత ధరణి వీడు లంఠాంగీ
(105. కాశీరాజు)

ప్రగ్ధర. లీలంగట్టించెఁబెక్కులైలవులఁ జెలువుల్ వీడు (కీరటాధీశ్వరుడు)

ఇట్లు శారద చేత సభలో మహారాజులను 'వీడు' అని శ్రీనాథుడని పించినప్పుడు, ఔచిత్య భంగము కలిగినదా? ఇట్టి మహారాజులనే మరికొందరిని శారద చేతనే 'ఈతఁడు' అని ఆకవే అనిపించినాడు; చూడండి. . .

క. గోవర్ధనాద్రి తటములఁబ్రావృట్కాలముల విసినబిర్హిణనటన
ప్రావీణ్యము వీక్షింపుం డీవును సీతండు వేడ్కలింపెనలారన్
(మధురాధిపతి)

క. పాటించి యితని వేడిన చాటు కవీశ్వరుల హస్తజలజంబులకున్
హాటక దీనారములు వరాటక సంఘాటములు వరాటేంద్ర సుతా.

'వీడు' అని పించు కొన్న రాజుల కంటె 'ఇతఁడు' అనిపించుకొన్న రాజులు ఎక్కువ వారని శ్రీనాథుని అభిప్రాయమా? అట్లయితే ఒక్కరాజునే ఒక పద్యములో 'వాడు' అనిన్ని, మరొక పద్యములో 'ఇతడు' అనిన్ని ఎట్లు వర్ణించినాడు? 90-వ పద్యములో 'వీడు' అన్నగౌడ బిదౌజుని, 94-వ పద్యములో 'ఈతని చరిత మద్భుత కరంబు' అని వర్ణించినాడు. ఇట్లే కాశీఖండము లోను, భీమఖండములోను శ్రీనాథుడు 'వీడు, ఇతఁడు' శబ్దములు సమానమైన యోగ్యతగలవిగానే ఎంచినట్లు ఊహించడము తప్పుకాదు.

68. మను చరిత్రములో, పెద్దనగారు వరూధిని వల్లభుడయిన ప్రవ రాఖ్యుని దాని సఖులచేత 'వాడు' అనిపించినారు చూడండి. ఉ. ఇందుని భాస్యవాడనఁగ నింద్రుఁడొ చంద్రుఁడొ యా యుపేంద్రుఁడొ....ఇందులో

అనాచిత్యము దోషము ఏ పండితులూ ఇదివరకూ చెప్పలేదు; గాని, వేంకటరాయ శాస్త్రులవారు వేంకటరత్నము పంతులవారియం దారోపించిన దోషము స్థిరపడితే, నన్నయ, తిక్కన, ఎర్రప్రగడ, శ్రీనాథుడు మొదలయినవారితో పాటు ఆంధ్ర కవితా పితామహుడున్ను పంతులవారి వరెనే ఔచిత్య జ్ఞానము లేక తమ కవ్యములను 'అసహ్యము చేసినవారు' కాక రప్పదు. అయితే బ్రాచీన భాషామర్యాద చొప్పున విమర్శించినప్పుడు, వారి ప్రయోగములు సామవులేకాని అసామవులు కావు. వేంకటరాయ శాస్త్రులవారి గ్రాంధికాంధ్ర భాషాజ్ఞానము ఎట్లాఉన్నదో చూచినారా? వారికి భారత మయినా బాగారాదుగదా!

69. ఈ కాలమందున్న శిష్టజనుల వ్యవహారము చొప్పున శబ్దముల సాధుత్వము, ఔచిత్యము ఏర్పర్చుకొంటే, 'వాడు', 'అతడు', 'అతను', 'ఆయన', 'ఆమనగారు' 'వారు' 'వారలు' మొదలయినవిన్ని, 'నీవు', 'మీరు' * 'తమరు', 'దేవర' దేవరవారు మొదలయినవిన్ని, ఎక్కడ, ఎప్పుడు, ఎవరినిగురించి ఏది ప్రయోగించవలెనో అక్కడ, అప్పుడు, వారిని గురించి అది ప్రయోగించకపోవడము వల్ల ఔచిత్య భంగము కలుగడమే కాక వ్యవహార హానికూడా సంభవిస్తుంది. రామయ్య అనే పేరుగల ఒక గొప్ప ఉద్యోగస్థుని 'మహారాజశ్రీ రామయ్య పంతులవారు' అనకుండా, 'తేతన తిక్కనను తిక్కడన్నట్లు 'రామయ్య' అనిగాని, రాముడని గాని అననే కూడదు. 'రామయ్యగా' రుచే తగిన గౌరవము లేదు. 'రామయ్య పంతులు' అంటే తిరస్కారము. రామయ్య పంతులు 'గౌరవాన్ని తృప్తికాదు' రామయ్య పంతుల వారంటే బొటా బొటీగా సరిపోతుంది. అపైని ఏమున్నా అధికస్య అధికం ఫలం, 'అయ్యవార్లంగారు' లోకములో సిద్ధ శబ్దము 'అయ్య, అయ్యగారు'

* వేంకటరాయ శాస్త్రులవారి "ప్రతాపరుద్రీయ" మనే నాటకము నందు, 'తమ' శబ్దమునకు బదులుగా 'మీ' శబ్దము వాడిన ఢిల్లీ సుల్తానుకు తెలుగుభాష బాగా రాదని రాజకుమారుడు, చిన్నప్పిల్లవాడు ఆక్షేపించినట్లున్నది. ఈ తేట నేటి తెలుగులోనిదిగాని, గ్రాంధికాంధ్రములోనిది కాదు చూడండి.
(అంక. 0)

ఢిల్లీ సుల్తాన్—చినహాజావమ్మవారూ ! మీ స్నేహితులు...;

బాబుడు—మీ అంటారేమి? భాష బాగా రాదా?

సభ్యులు—భళి! భళి! అట్లు పుట్టుకతో రావలయు(గాని తెచ్చుకోన్న వచ్చునా!)

సుల్తాన్—'వహవా!పొరబాటు. మన్నించండి. తమ స్నేహితులు ఢిల్లీలో ఉన్నారు.'

అయ్యవారు సమాన్యాకములు కావే. 'అమృత', 'అమృతగురు', అమృతవారు — వర్యాయవదములు కావే. ఇట్లే భాషలో అన్ని శబ్దములున్ను — పితృషములు, విశేష్యములు, సర్వనామములు, క్రియలు, అవ్యయములు, నిపాతములు, సువీతిజంతములు — వాటి అర్థములున్ను — లోక వ్యవహారము చొప్పున ఉండవలెననే నియమముపండితులు ఒప్పుకొనే వరకూ వారి లెలుగు భాషయొక్క సాధుత్వము ప్రాచీనాంధ్ర గ్రంథములలోని భాషను పట్టి నిర్ణయించవలెను. పండితులకు గ్రాంథికమే గాని లౌకికము ప్రమాదముకాదు. సిద్ధిర్లోకాత్ అనే సూత్రానికి అట్లా అర్థము చెప్పతారట. అయితే, పాణిని, కౌత్యాయనుడు, పతంజలి వైదిక లౌకిక భాష లనుశాసించినారు

ఇచ్చి పుచ్చు మొదలయినవి

70. ఆంధ్ర ప్రసన్నరామపము సప్తమాంకమునందు కరాళకుని వాక్యములో “ఒకా నొకనిచేత నిచ్చి పుచ్చినది చిత్రపటము” అని ఉన్నది. (చూ. పుట. 87) శాస్త్రులవారి వాక్యము విమర్శించి, ఇట్లు వచించినందుకు “వానిని ఉన్నత్త వైద్యశాలకు పంపవచ్చును” అని సిద్ధాంతము చేసినారు. (చూ. విమర్శము పుట 275.) ‘ఇచ్చి పుచ్చినది’ అనుటకు ‘ఇయ్యవలసినది, అని మార్చిన “వాక్యములోని యనన్వీతి దోషము కొంచీ తీయను అని ఉన్నత్త చికిత్స చేసినారు. వేదము వేంకటరాయ శాస్త్రులవారు అపూర్వ పండిత భిషజ్ మణులు గదా. వారి చికిత్స అతి చిత్రమయినది. దుష్టాంగము చక్కబర్చుట కోసము నిర్దుష్టమయిన అంగము ఛేదిస్తారు. కరాళకుని వాక్యములో ఉన్న అనన్వీతిదోషము ‘ఇచ్చి పుచ్చినది’ అనే వాక్యాంగమందు వారి శాస్త్రీయ దృష్టికి కనబడ్డది; గాని మా లౌకిక దృష్టికి ఈ వాక్యాంగమందు మాత్రము ఏ దోషమున్నూ కనబడలేదు.

శాస్త్రులవారి శాస్త్రీయదృష్టిన్ని వారిసిద్ధాంతములున్ను ఆమోఘమైనవి కావని ఈవ్యాసము పూర్వభాగములోరుజువు చేసినాము. ‘లేదయ్యెడి’ అనేశబ్దము 1908 వ సంవత్సరమువరకు అనాధువు అనివారి సిద్ధాంతమైనా, శ్రీనాధుని శృంగార నైషధము 1913వ సంవత్సరములోవారు చదువుకొన్నప్పుడు, ఆసిద్ధాంతము మార్చుకోవలసినవచ్చినదికదా (చూ. ఈ వ్యాసము పేరాలు 18-18) మేము ఉదాహరించిన మహాకవి ప్రయోగములచేత ఆసిద్ధాంతము పూర్తిగా రద్దయినదని ఒప్పుకోకతప్పదు. (చూ. పేరా 21)

71. వేంకటరత్నము పంతులవారు వాడిన ‘ఇచ్చిపుచ్చినది’ వంటిదే ‘అడిగి పుత్తేడు’ అనేప్రయోగము ఒకటి శ్రీనాధుని శృంగార నైషధములో ఉన్నది.

“తే. తెలుపున్నాళ్లు నడిగివుత్తేడు నిన్ను” (చూ. ఆ. 3. 123) శాస్త్రులవారు ఈ రూపము తప్పనుకొని, ‘అడుగఁబుత్తేడు’ అని తాము ఆ గ్రంథము తిరిగి ముద్రింపించి ప్రకటించినప్పుడు దిద్దినారు. తమ పరిష్కరణ వైదగ్ధ్యము వెల్లడిచేయుటకు గ్రంథమునకు అనుబంధముగా “పూర్వము ముద్రణ దోషములకు ఇందలి సవరణలు” ప్రకటించినారు. అందులో ‘అడిగివుత్తేడు’ అనే పాఠము పూర్వము ముద్రణము లందున్నదని స్పష్టముగా ఉదాహరించినారు. అయితే ‘అడుగఁబుత్తేడు’ అనే పాఠము ఎక్కడనుంచి శాస్త్రులవారు తెచ్చి దూర్చినారో తెలియదు. గ్రంథావతారిక (పుట 17)లో రెండు వ్రాత ప్రతులు తనకు ఎరవు కొరికినవనిన్ని, అందొకటి “శ్రీ శ్రీ పరావరము రాజాగారు” న్ను రెండవది నెల్లూరిజిల్లాలో శ్రీ వరగలి రంగారెడ్డి గారియొద్దనుండి శ్రీ కోవూరి సుబ్బరామయ్యగారున్ను ఇచ్చినారనిన్ని వ్రాసి ఉన్నది. ఇప్పుడు ఆ వ్రాత ప్రతులు ఎక్కడ ఉన్నవో మేము ఎరుగము. చెన్నపట్నములో ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తువారు సంగ్రహించిన వ్రాత పుస్తకములలో దీనికి రెండు వ్రాతప్రతులున్నవి, వాటి నెంబర్లు 99, 887. వీటిలో నున్న పాఠము తే 16-8-20 దీని పరిషత్తువారి పుస్తకాలయములో బ్ర శ్రీ. పురాణవండా మల్లయ శాస్త్రులవారి యెదుటను మేము స్వయముగా చూచినాము. పూర్వ ముద్రణములందు ఉన్నట్లే ‘అడిగివుత్తేడు’ అని ఉన్నది. గవర్నమెంటువారి పుస్తకాలయమందున్న రెండు వ్రాతప్రతులలోకూడా ఇట్లే పాఠమున్నది. వాటి నెంబర్లు 11-13-32, 10-21-19, మావద్దనున్న రెండు తాటాకు పుస్తకములలోనున్ను ఈ పాఠమే కనబడ్డది. ఇట్లు అరు వ్రాతప్రతులలోను పూర్వముద్రణములలో నున్ను మాకు కనబడ్డ పాఠమునుబట్టి శ్రీనాథుడు ‘అడిగివుత్తేడు’ అని వ్రాసి ఉంటాడుగాని, శాస్త్రులవారు దిద్దినట్లు ‘అడుగఁ బుత్తేడు’ అని వ్రాసి ఉందడు, అని మేము ఊహించినాము. నన్నయూది పూర్వకపుల ప్రయోగములుకూడా మా ఊహను బలపర్చినవి. ప్రాచీనాంధ్రభాషా స్వరూపము తెలిసినవారు ప్రాచీన గ్రంథములో ఇట్టి మార్పులు చేయరు.

72. నైషధములో శ్రీనాథుడు వాడినట్లు పూర్వముద్రణములందు కంటికి కనబడినా, శాస్త్రులవారికి ‘అడిగివుత్తేడు’ భవ్యగా తోచుటకు కారణమేమిటి? ప్రాచీనాంధ్రములో ఇట్టి రూపము లున్నవని తెలియక పోవటమే. నేటి తెలుగులో ఇటువంటివి లేవు శ్రీనాథుని పద్యమునందు తాము చేసిన సవరణనుపట్టి తమ టీకలో “తెలువ=ఓయంతీ, (ఇంద్రుడు). ఇన్నాళ్ళున్ = ఇంతకాలంబును, నిన్నున్ అడుగన్ పుత్తేడు = తన్ను వరింపుమని నిన్ను దూత ముఖమునప్రార్థింపకయుండెను” అని వ్రాసినారు. ‘అడిగి’ అనేకవార్తక

రూపము ఇట్టిచోట్ల పొసగదనిన్ని 'అడుగన్' (= అడుగుటకు) అనేతుమున్నా ద్యర్థకరూపము నేటి తెలుగులో ఉన్నట్లు వాడుటయ్యుక్తిమనిన్ని వారు ఊహించి యుందురు. 61వ పేరాలో మేముచెప్పినట్టి పర్తిమానాండ్రభాషావాసన శాస్త్రుల వారి ఒంటికి దట్టముగా పట్టి ఉన్నందున, నేటి వాడుకకు విరుద్ధముగా ఉన్న రూపము ప్రాచీన భాషలోసాధువైనప్పటికినీ, ఆభాష దాగా తెలియనిందున, వారికితప్పుగా తోచినది * అయినా, వాదానిమాత్రము చిన్నప్పటినుంచిన్ని ఒంటపట్టిన భాష నింద్య మనిన్ని, బాగా అలవదని ప్రాచీనభాష సాధువనిన్ని అంటారు. ఏమి చెప్పును? ఇప్పటి వ్యవహారమునకు విరుద్ధముగా మూల్లాడనూ కూడదు వ్రాయనూ కూడదూ, ఆలాగున వ్రాసినా, మూల్లాడినా, వ్యవహారిహాని కలుగడమేకాక, చదువుటకున్ను వినుటకున్ను అసహ్యముగా ఉంటుంది. ఈలాగున శాస్త్రులవారు సిద్ధాంతము చేస్తే మాకు సమ్మతమే; గాని, అమలము వారు స్వీకరించక దానికి విరుద్ధముగా వాదిస్తున్నారు. గనుక, వారికి ఆదర్శమైన గ్రాంధిక భాషలో 'ఇచ్చివుచ్చి' 'అడిగిపుర్రేడు' మొదలయిన రూపములు అసాధువులు కావు, సాధువులే, అని సిద్ధాంతము చేయుటకు సన్నయాది మహాకవుల ప్రయోగములు ప్రమాణముగా ఉదాహరిస్తున్నాము, చిత్తగించండి.

సన్నయ వాడుక —

(1) అష్టమ వసువు భార్య పతికిట్లనియె: మర్రిలోకింబున నుగ్గినర నరపతి కూతురు జితవతి యను కోమలి నా ప్రియసఖి యేనెప్పుడు దానికిఁ బ్రియంబు గోరు చుండుదు, నిమ్మొదవు నమ్ముదిత కిచ్చి పుల్లము (ఆది 4 158) (ఈఅవును ఆమెకు ఇచ్చి (నేవకునిచేత) పంపింతాము అని ఇప్పటి వాడుక.)

* ఈలాగుననే ప్రాచీనాండ్రము బాగా తెలియనివారు, 'నీవు దెలిసితేని నిక్కము పెప్పు' అంటే, తప్పునుకొంటారు. వారి చెవులకు 'నీకు తెలిసితే' అనేది సాధువుగా వినబడుతుంది. ఇట్లే 'నన్నునగెను', 'తలుపు దివ్వుమనినది దివ్వండు', 'వాడు నన్నలిగెను', 'నేను నోసెతిని', 'నన్నట్లునాకుము' మొదలయినవి నేటివారికి వింతగాను తప్పులుగాను తోచుట సాజమే. నేటి తెలుగులో 'వాడు వచ్చి నాలుగు దినములయినది', 'ఈ బియ్యము మంచివి', 'ఆ ధాన్యము మంచివికావు', 'నేనయినా వాడయినా వస్తాము' అనే వాక్యములలో అన్వయము ఎట్లున్నదో చూడండి. ప్రతిభాషలోను ఇట్టి పలుకుబడులున్నవి; లక్షణమునకు లొంగక పోయినా ఇట్టివి తప్పులనరాదు. ప్రాచీనాంగ్లేయభాష బాగా రాక 18-వ శతాబ్దములోని ఇంగ్లీషుపండితులు ప్రాచీనాంగ్లేయ గ్రంథములు దిద్ది పాడుచేసినట్లే మన ప్రాచీనాండ్ర గ్రంథములు ఆండ్రపండితులు తారుమారు చేస్తున్నారు. నాడెమైన ఆండ్రభాషా పాండిత్యము నేడు దేశములో అరుదు.

(2) భీష్ముండు బ్రాహ్మణుల యనుమతంబున దాని (అంబను) సాల్వరాజువ కిచ్చిపుచ్చి (ఆది. 4 212)

(3) (పాండు విఘ్నండు) వస్తువు లెల్లను ధృతరాష్ట్రుని కిచ్చి పుచ్చి (ఆది 5. 67)

పాండురాజు వనమందుండెను. ధృతరాష్ట్రుడు హస్తినాపురమం దుండెను గనుక అతని కిమ్మని (ఇచ్చుటకు) (ఇతరులచేత పంపినాడని ఇప్పటి తెలుగులో అర్థము.)

(4) (విదురుండు) “దుర్యోధను చేసెడు దుష్క్రియ లిమ్ముగా నెరింగి వానికిం బ్రతీకాగంబు నెప్పి పుత్రైంచెద” ననియె (ఆది. 6. 147)

(5) వారణావతమ్మునవారు కుంతీ పాండవుల పంచత్వంబు ధృతరాష్ట్రునకుం జెప్పి పుచ్చిన (.. 167)

(6) ఆ ఒలసి యెంర కాలముండిన నేను మీదానఁగాన యెరుల దనమ నన్ను నెన్నఁడయిన నొరుల కిచ్చుచో నసురకు భోజనముగ నిచ్చిపుచ్చుడివుడ (.. 257)

(7) పాండవ ద్రుపద ద్విష్టద్యమ్ము కుంతీ ద్రౌపదులకు సుచిత భూషణాఽఽఽలు వేటు వేట యిచ్చిపుచ్చి (8. 37) (పాండవాదులు ద్రుపదుని పురమందున్నారు.)

(8) (నకులుండు) వాసుదేవునకు నిజాగమనం బెఱింగించి పుచ్చి (నభా. 1 264.)

(9) ఆ. దాని నెఱింగి ధర్మతనయుండు ధృతరాష్ట్ర తనయునకు సమీరతనయుచేత దివ్యవత్త్రములును దివ్యభూషణములు నిచ్చిపుచ్చెఁ బ్రీతి మేర్పడంగ (“ 2. 87.)

తిక్కనవాడుక:—

(10) (ద్రుపదుండు) ‘పిలువందగిన రాజులం బిలిచిపుచ్చ వలయు’ (అనగా ‘పిలుచుటకు దూతలను పంపవలెను’ అని అర్థము.) ఉద్యో. 1. 37.

(11) భూపతులకును ... నెఱింగించి పుచ్చుట కార్యంబు .. (ఉద్యో 1. 37.)

(12) (సంజయుండు) నారాయణునకుందనరాక యెఱింగించిపుచ్చి (“ 1. 272)

(13) అంతఃపురంబున నున్న ధృతరాష్ట్రునకుం దనరాక యెఱింగించి పుచ్చి (" 2. 2.)

(14) సంజయుండు వచ్చి వాకిటనిలిచి వణిహారలవలనఁ దన్నెఱింగించిపుచ్చి (ఉద్యో 2. 115)

(15) ఉ. అంబలు సేసి పోనడిచి యక్కట సంజయుచేతఁ జెప్పి పు త్తెంతురె (3. 101)

(16) అచ్యుతుండు కరినగరంబున కరిగి మొగసాల నిలిచి యాంబి కేయునకుఁ దనరాక యెఱింగించిపుచ్చి (శల్య 2. 360)

(17) "అని పీకఁడుకునకుం జెప్పిపు త్తెంచితి" (అని భీముడు గాంధారితో ననియె (శ్రీ 1. 160)

(18) ఉ ఇత్తల కేగుదేవల వదే దైటఁ బొమ్మని చెప్పిపుచ్చినన్ .. (నిర్వ 6. 147)

(ఎఱ్ఱన వాడుక: భారతకవులు ముగ్గురున్న వాఙ్మనారన్నంగునుగాను

(19) గంధర్వు లాక్షణంబి చిత్రసేనునకు సంతయుఁ జెప్పి పుచ్చిన (అర 5. 388)

(20) (అయ్యాదవేశ్యరుండు) . యుగ్రసేన కళత్రంబులకు . భూషాంబరాదు లిచ్చి పుచ్చి (హరి 4. 253)

కేతన వాడుక (దశకుమార చరిత్ర విజ్ఞానేశ్వరము ,

(21) తదీయవాస గృహద్వారంబున నిలిచి యెఱింగింగి పుచ్చిన వాఁడును సంభ్రమంబున నెదురు పచ్చి (3. 87)

(22) ఉ. ఇత్యైఁ గంతయుం బితికి నేర్పడ నప్పుడె చెప్పి పుచ్చె భూపోత్రముఁడున్ రయంబున నేఁగుదెంచి (4. 34)

(23) సింహ వర్మయు సహృన్మహీపతుల కెఱింగించి పంచి (4. 83)

(24) సీ. గి. పేరుఁ బెంపును గలవాఁడు ప్రియముతోడ, నడిగి పుత్తెంచెనేని నెయ్యంబెఱింగి, రేపు మాపని యానలు చూపి చూపి, యింపు పుట్టించి తుదిఁ బిలిపింపవలయు (4. 14)

(25) గీ. లక్ష్మి కూరిమి సుతురాజ్య లక్ష్మివోని కామ మంజరియను వార కాంతగలదు దానిచేత మీ యర్థ సౌందర్య తారతమ్య మేర్పడు మీరలు దాని కిప్పుడు.

వ. రో యిచ్చి పుచ్చుండు . . . (5. 49)

(26) అదియును నవ్వులుకులకు మోసపోయి చర్మ ఘట్తిక వలనం ధన దానంబులు సేయువిధం బడిగి పుత్తైచిన, లోకంబెఱుగను దారకుండు విన్న వించిన తెఱంగెఱుంగుదురు కదా (6. 49)

(27) గీ. వచ్చి కోటచుట్టుముచ్చుట్టు వారంగఁ, బన్నిబిడ్డ నడిగి పనుచుటయును నియ్య కొనక పెడలి యేవునఁ దలపడి, యతఁడు పట్టు వడియె నతనిచేత (6. 187)

(28) పుష్కరికచేతఁ గల్గునుందరి నాకఱింగించి పుత్తైచిన (8. 181)

(29) పదంపడి కనక రేఖచేత నతనికి నాక్రమంబును జెప్పి పుచ్చి (11.72)

(30) సింహ వర్ము నమాత్ముండు చనుదెంచి వినయంబునం బ్రజ మిల్లి జలకంబు పెట్టియున్నది వేంచేయుండని దేవర వరవుఁడు విన్నవించి పుత్తైచె ననవుడు (12. 40)

(31) రాజవాహనుడు ..నదీతీరంబున వైన్యంబులు విడియించి యమ్ము సింద్రునకుం దనరాక యెఱింగించిపుచ్చి . (2. 82)

(32) క. నెయ్యమున నడిగి పుచ్చక, యియ్యకొనక యర్థ మీక యిర్వ్యా పరుడై కయ్యమున గెలిచి కన్యకఁ గ్రయ్యంబడి చేసికొనిన రాక్షస మయ్యెన్ (విజ్ఞా. ఆచా. 100)

నన్నె చోడని వాగుక —

(33) నిజాగమని ప్రయోజనంబు కళ్యపునకు నెఱింగించిపుచ్చి(...112) నాచన సోముని వాడుక:—

(34) (హంసడిభకులు పంచిన దూత) ద్వారకా నగర ప్రవేశంబు చేసి, యదువల్లభు నగరివాకిట హయావ తరణంబుచేసి, తనరాక యెఱింగించి పుచ్చి యద్దేవ దేవుని యనుమతంబున నభా మండపంబునకుంజని (4. 139)

(35) సాత్యకి సాశ్వపురము చొచ్చి వారికిఁ దన్ను శౌరి పుత్తైచు టయుఁ జెప్పి పుచ్చెను. (4.172)

మంచెన వాడుక:—

(36) క. ఏనుజెప్పి పుచ్చిన యవుడె వ్వరుగాని పిలవఁగావత్తురె ...
(కేయూ 2.51)

(37) సీ దేవికున్నత ప్రమదముగాఁ జెప్పిపుచ్చి ("2. 77)

(38) వ క్రహ్మరఁ గళావతిచేతఁ జెప్పిపుచ్చి (4. 182)

(39) వ భాగురాయణుండు కఱపి పుర్రేర (4 120)

ఇంకా అనేక మహాకవులు ఈ నిధమున వాడి ఉన్నారు.

73 ఈ ప్రయోగములున్న ఇట్టివి ఇంకా అనేకములున్నూ చూచి ప్రాచీనాంధ్రమందు “ఇచ్చి పుచ్చు” “అడిగిపుల్తెంచు” మొదలయిన రూపములు వాడుకలో ఉండెనని మేము నమ్ముతున్నాము. చుననాటి తెలుగులో లేకబోవుటచేత, మనచెవులకు ఈ శబ్దములు తప్పులుగా తోచుట వింత కాదు అయితే, తెలుగు పండితులు తెలుగు గ్రంథములు లెస్సగా చదివిన వారే, గనుక, వారికి వింతగా ఉండవు; ఉండహడదు. ఎవరిచెవులకు ఇవి వింతగా ఉండి తప్పులుగా తోచునో వారికి తెలుగు గ్రంథములలో పరిచయము లేనట్లే తలంచవలెను. అట్టివారు తెలుగు పండితులు కానేరారు. గ్రాంథికాంధ్రమందు నిజమయిన అనురాగమున్ను, అభిమానమున్ను, ఉన్న పండితులు ముందు వెనుకలు ఆలోచించకుండా, తప్పులు తెలుసుకొకుండా, తమకు తెలియనివన్నీ తప్పులనిన్నీ, తమకు తెలిసినవే ఒప్పులనిన్నీ, నమ్ముకొని ప్రాచీన గ్రంథాలు దిద్దరు. తెలుగు సారస్వతము దిక్కుమారిన ఓయినది. భాషా సంప్రదాయము తెలియని పండితమ్మనృతల చేరులలో పడి భారతాది గ్రంథములన్నీ చెడిపోయినవి. నేటి వాడుకకు ప్రాచీన గ్రంథములలోని ప్రయోగములు ప్రమాణముగా విధించుటచేత, పరిష్కర్తలు కొందరు ఉద్దేశ పూర్వకముగా గ్రంథములు దిద్దుతున్నారు. తాము అసాధువనుకొన్న శబ్దములు తీసివేసి, తాము సాధు వనుకొన్నవి గ్రంథములో దూర్చి సవరణలు చేయడము తమ వాదమునకు ప్రమాణము కుదుర్చుకొనుటకే. ఇప్పటి తెలుగువారి వాడుకకు ఇప్పటి పెద్దల వాడుక ప్రమాణముగా, ఇతర దేశములలో ఉన్నట్టు, అంగీకరించక, ప్రాచీనుల వాడుక ప్రమాణముగా పండితులు పెట్టుకొని, ఎవరి యిష్టము వచ్చినట్టు వారు ప్రాచీనుల గ్రంథాలలోని భాష తారుమారు చేస్తున్నారు. పండితులన్న వారందరి మతమున్ను ఒకటి కాదు. వెంకటరత్నము పంతులవారికి సాధువయినది వేంకటరాయ శాస్త్రులవారికి సాధువులు కావుగదా; వీరిద్దరికీ ప్రమాణము ప్రాచీనుల భాషే. ఎవరికి అవకాశము దొరికితే వారు

ప్రాచీనుల భాష స్వమతానురోధముగా మార్పుటకు వెనుకతీయరు. శాస్త్రుల వారు నైషధము పరిష్కరించక మునుపు భారతము బాగా చదువుకొని ఉంటే నిర్దుష్టమయిన శబ్దము దుష్టమని భ్రమపడిదిద్ది గ్రంథము పాడుచేయకపోదురు.* నైషధము రచించిన శ్రీనాథుడు కాశీఖండమున్న హరివిలాసమున్ను రచించినాడుగదా, ఆ గ్రంథములయినా శాస్త్రులవారు చదువుకొని ఉంటే వాటిలో ఇట్టి శబ్దములు కనబడును.

సీ. పా. ఉఱక దివోదాసు నుచ్చాటనముచేసి

యా మేలువార్త మంధాద్రి నున్న

హరునకుఁ జెప్పి పంపిరి హరుఁడును ఎచ్చెఁ

గాశానగరికిఁ గరమువేడ్క.

(కాశీ, 6. 139)

హరివిలాసములో IV టీవ పద్యమందు 'అడిగి పుత్తెంచినాడు' అని ఉంటే, శాస్త్రులవారి ఎంటి పండితు లెవరో పూర్వకాలమందు పలుకుబడి తెలియని వారు 'అడుగఁబుత్తెంచినారు' అని దిద్ది వేసినారు. శృంగార కాకుంఠి లములో కూడా 4 ఎ ఆశ్వాసమందు, గీ. "పలువ బుత్తేక తడనె" అనే పాఠము ఇట్టి పండిత పరిష్కరణముచేత సంప్రాప్త మయినది. చెన్నపట్న మందున్న ప్రతి కాగితములపై కొత్తగా వ్రాసినది తాటాకులమీద పూర్వము వ్రాసిన గ్రంథములు ఎట్లుందునో చూడవలెను. నన్నయ అరణ్యవర్షము ద్వితీయాశ్వాసములో "దమయంతి నీకుశలం బడుగఁబుత్తెంచె" అని అచ్చు పుస్తకము లన్నిటిలోను ఉన్నది, ఒక తాటాకు పుస్తకములో "అడిగిపుత్తెంచె" అనిన్ని మరిఒక దానిలో "అడిగి రమ్మని పుత్తెంచె" అనిన్ని ఉన్నది. ఎఱ్ఱన హరివంశము మూడో ఆశ్వాసమందు "అతనికి రుక్మిణి నడిగి పుత్తెంచిన" (చూ. 11) అనిన్ని, గీ. రుక్మవతి యనంగ రుచిరాంగి రుక్మికి బొత్రిమైన కన్యఁ బింకజాటు నాణ్ణ నడిగిపుచ్చె (చూ. 221) అనిన్ని రెండు వ్రాత ప్రతులలో ఉన్నది; గాని, అచ్చులో "అడుగఁబుత్తెంచిన" "అడుగఁబుచ్చె" అని సవరణ అయినది. ఈలాటివి అట్టే చూపించి చదివేవారిని విసిగించ కూడదని మానివేసినాము. ఆంధ్రభాషలో కొన్ని శబ్దములు రూపమందు, అర్థ మందు, సంబంధమందు పూర్వకాలములో ఉన్నట్లు ఇప్పుడు లేవు; మారి పోయినవి. వాటి పడికట్లు వేంకటరాయ శాస్త్రులవారివంటి పండితులకు బాగా తెలియక ఇట్లు ద్రవ ప్రమాదములకు లోనవుతున్నారు. శాస్త్రులవారి కథా సరిత్సాగరముచూస్తే వీరికి గ్రాంధికాంధ్రభాషాలక్షణము బాగా బోధపడినట్లు

* ఏమో చెప్పలేము. బహుశః భారతముకూడా దిద్ది పరిష్కరించు రని చెప్పవచ్చును.

కనబడదు. వాటిని గురించి ఈ వ్యాసము మూడో భాగములో వివరించి వ్రాస్తాము. గాని ఇప్పుడు వీరి సాహిత్య మెట్టిదో తెలియజేయుటకు శృంగార నైషధములో వీరుచేసిన సవరణలలో నొకదాని ఖాంకము చదువరులకు చిహ్నమూపి, 'ఇచ్చి పుచ్చు' విమర్శము చాలిస్తాము.

74. శృంగారనైషధములోని కడపటి పద్యము ముద్దులు మూటకట్టి నట్టున్నది. అందులో శ్రీనాథుడు చంద్రుని ఇట్లు వర్ణించినాడు.

సీ. ముక్కంటి తలపువ్వు, మున్నీటిలేబిట్ట,
తైటభారాతి డాకన్నుడెమ్మి,
గగనలక్ష్మికి దంతకాండ తాటంకంబు,
కిలువల విందు, జక్కవల గొంగ,
ఎలరాజు వెల్లెల్లి పనజభాండపునుద్ది,
శిరాంకు రత్నంబు, చేదుమందు
గన్నులపండువు, గ్రహసార్వభౌముండు,
సురలయాకటి పంట యిరులదాయ,

తే. శ్రీమహాలక్ష్మి నైదో డశేషభువన
సాధకల దౌతకలశంబు చందమామ,
రాజవదన కల్యాణ పరంపరాభి
వృద్ధిగావించుగాత యావిశ్వమునకు.

75 ఈ పాఠము ఆరు తాటాకు పుస్తకములలో ఉన్నది: (చూపేరా, 71) మా కండ్లతోమేము చూచినాము. వేంకటరాయ శాస్త్రులవారు చూచిన వ్రాతప్రతులలో ఎట్లున్నదో మే మెట్లు చెప్పగలము? వారేకన్నులతో జూచినారో ఎవరెరుగుదురు? వారిచ్చిన పాఠములో మూడవపాదమందు "వలరాజు వెల్లెల్లి"కి బదులుగా "వలరాజు వెల్లెల్లి" అనిన్ని, నాలుగోచరణమందు "యిరుల దాయ"కు బదులు "యిరులు దాయ" అనిన్ని, కడపటి చరణమందు "గాత యీ విశ్వమునకు" బదులుగా "గాతమీ విశ్వమునకు" అనిన్ని ఉన్నది. ఈమూటిలో మొదటిదాని సారస్వము విచారించదగినది. రెండవ దానిని గురించి, సీతారామాచార్యులవారు 'ఇరులు' శబ్దాబ్జమేక పదనమన్నారని సమాధానము చెప్పినారు. అయితేనేమి 'పాలు' వంటిదే. మూడవదానిలో మకారము చిన్నయసూరిగాతి 'అనుశాసనము' చొప్పున దూర్చినది. వీటికేమిగాని, "వలరాజు వెల్లెల్లి" అనే పాఠశూ, లేక వలరాజు

“వెల్లెల్లి” అనేపాఠమా నాధువు? ఏది శ్రీనాధుని వంటి మహాకవి వ్రాసి ఉంటాడో సాహిత్యము గలవారు విచారించుదుగాక. మనశాస్త్రిలవారు తమవ్యాఖ్యలో “వలరాజు వెల్లెల్లి” అంటే, వలరాజుచేతి తెల్లగలువ (‘నెచ్చలి’ యని పూర్వముద్రణ పాఠము, ‘వెల్లెల్లి’ వ్రాతలలోనిపా.)” అని వ్రాసినారు. గాని, చంద్రుడు, మన్మథుని చేతిలోనిది గానీ, చెవియందలిది గానీ, తెల్లగలువ వంటివాడు అని, సంస్కృతమందయినా తెలుగులోనయినా, పూర్వలయినా, ఆధునికులయినా, వర్ణించిఉన్నారా? లేదనిచెప్పటకు మావంటివారికి అధికారము లేదు, మేము వట్టి లోకికులము, మాకున్న కొంచెము సాహిత్యము అర్థగ్రహణమందు కొంత ఉపచరిస్తుందేమో గాని, సమయసిద్ధమైన సారస్వనిర్ణయమునకు చొరనిది కాదు మేమెరిగినంతమట్టుకు కవులు చంద్రుణ్ణి మన్మథుని “వెల్లెల్లి” అనగా “తెల్లని గొడుగు”తో పోల్చియున్నారు, చూడండి:—

1. మనోజరాజస్యసితాతపత్రం శ్రీఖండచిత్రం హరి దంగనాయాః.
- 2 గగనవిపిసంహః కామభూపాతపత్రం నిఖిలదిగబలానాం కందు కంక్రీడనాయా .
3. మృగాంకోఽయం ధత్తె గగన జలతః ఘేనతులానాం సితచ్చత్రా కారం మదన నృపతేర్విశ్వజయినః
4. యః శ్రీఖండ తమాల పత్త్రీతి దిశః ప్రాచ్యాః స్మరజ్మృవరేః పాణుచ్చత్రీతి
5. కింఛత్రం స్మరభూపతేః కిముయశః పుంజం పురస్తాదిదం.
6. త్రిభువన జయినో మన్మథస్యాత పత్త్రీం.

76. ఇట్టిప్రయోగము లున్నవి గనుకను, వ్రాతప్రతులలో — మేము చూచిన ఆరింటిలో — “వలరాజు వెల్లెల్లి” అనే పాఠమున్నది గనుకను, “అకాశవాసీత పుండరీకమ్” “వ్యోమసరః సరోజమ్” మొదలయిన వాటిని పట్టి చంద్రుణ్ణి పద్యముతో పోల్చినా, కలువ పువ్వుతో కవులు పోల్చినట్లు మేము చదువుకొన్న గ్రంథాలలో కనబడలేదు గనుకను, శాస్త్రిలవారి సవరణ సరియైనది కాదని నమ్ముతున్నాము. శృంగార నైషధములో వారు చేసిన సవరణలు చాలామట్టుకు వ్రాత ప్రతులలోని పాఠములకు, అనగా మంచిపాఠములకు విరుద్ధముగా ఉన్నవి, వాటిగురించి పెద్ద వ్యాసము వేరే ఒకటి వ్రాయవలెను. జయదేవ కవివ్రాసిన సంస్కృత నాటకము తిన్నగా తెనిగించక వేంకటరత్నము పంతులవారు జయదేవునికి అపకీర్తి తెచ్చినారని శాస్త్రిలవారు మోటతిట్లు ఎన్నోటిట్టి “హః! జయదేవా!” అని మాటిమాటికి హాహా కారము

చేసినారే. శ్రీ నాథుని రెలుగు గ్రంథము ఉన్నది ఉన్నప్పుడు ఉండక కూడని మార్పులు చేసి పాడుచేసినందుకు శాస్త్రాలవారిని హెచ్చరిస్తే మారు చెరియదు అయ్యో శ్రీనాథా! ఓ కవిసాహిత్యము! నీయందు భక్తి రాసర్పరములు గలవారమని చెప్పొన్నవారు, అంద్ర పండిత బిషాప యిలు, వేదము వేద టరాయ శాస్త్రాలవారుకూడా, పూర్వపరిష్కర్తల అలె స్రు ప్రమాద దుర హంకారమునకు రోనై తవ్విబ్బలుపడి నీ గ్రంథము పాఠ్యచేసినారు! చక్కని ప్రాచీనప్రతులు సంపాదించి నీ గ్రంథములు అగ్ని ప్రధ్వరో చదివి నీ బాష కట్టుబాట్లు తెన్నగా రెలుగుకొని, పాఠములు పరిష్కరించి అచ్చెత్తించి రెలుగు పాఠస్వతమును ఉద్ధరించే పుస్తకార్థులు భావవినిసాలు ఎప్పుడు పుట్టుదురో!

ద్రుతమునకు అచ్చుతో “సంక్షేపము”

77. వేదము వెంకటరాయశాస్త్రాలవారి ద్విష్టికి ఇది ఒక మహాపాఠక ముగా తోచినది. వేంకటరత్నము పరియరచారు శ్రీ సుహృదరత్నములు అంద్ర ప్రసన్న రాఘవమునందు ముమ్మారు చేసినారట! “నీ పుస్తకం” “విజ్ఞానము న్ననువు” అనిన్ని, “నీ పుస్తకం” “అంగములన్నింటి” అనిన్ని, “నీ పుస్తకం” “వాడున్నా” అనిన్ని, తమ విమర్శము గీసి న పుటలో ఇది మహాపాఠకము అని నిషేధించుటకు గల కారణము శాస్త్రాలవారు పరిరచినారు చూడండి:—

“అక్షంశ్లేషానాచి” యను నన్నయ ఛట్టియ సూత్రముచే నిదిగ్రాహ్యము. పంతులవారు ఈ సూత్ర సిద్ధిముదైన అర్హతమునందు సంగ్రహమును తాము యభేష్టముగా చేసి రచింపబడిన ఆ సూత్రము సన్నియాచిబులది గాదని తొలుత వాదించి, ఆ సూత్రముగల శ్లోకము లయినది గాదని ద్వితీయ వాదము వాదించి, నన్నయ ఛట్టియమే నన్నయఛట్టుది గాదని తృతీయ వాదము వాదించి, లుక్కుచేసిని వారి యర్కును ఆ సూత్రమునే ప్రమాణ ముగాఁ జూపి దూషించి, అర్కును ఘాతించుకొని యున్నారు.”

శాస్త్రాలవారి మతమందు ‘విజ్ఞానము + అనువు’ అని ఉన్నప్పుడు “విజ్ఞానమున్ననువు” అని నాను నాముచిచ్చి ద్విత్వనకారము వ్రాయడమే గ్రామ్య సంక్షేప దోషము గాబోలు. ‘విజ్ఞానము’ అనువు అని రెండవ శబ్దము మొదటను అచ్చుంచి వ్రాస్తే దోషముకాదు కాబోలు! దోషమైతే, తమ ప్రతాప రుద్రీయ మందు యుమాటికన్న ఎక్కువగా ఇట్లు ఎందుకు వారు వ్రాతురు?

(1) ఉదా. గరడీలేగడికోటలే... విరతిలేకే పంశపారంపరిన్ అరి కంరాద్రి.... (పుట. 25)

(2) ఉ లీలనేగుచున్ ఓడ (పు. 60)

(3) ఉ సిరిన్ ఆయగజాతకున్ (పు 97)

పీటిలో ఉన్నట్టే, 'విజృంభణ న్ననువు'లో చూడఁ పాదాంతముందే ద్రుతమున్నది ఎక్కడ నుంచేమి?

వ్రాతలో ఒక్క సూత్రము మాత్రమే ఉన్నా అవ్యవధానముగా అచ్చు చేర్చి నోటను వలికినప్పుడు 'న్న' పలికినట్లు చెవులకు వినబడక మానదు, వాస్తవముగా నోటవరిచేసి, చెవికి విగ్రహదేది భాషగాని కంటికి కనబడే గీరలు కావు ఈ స్వరతత్త్వమును గురించి కొంచెము త్రిందను 80 వ పేరాలో వ్రాస్తున్నాము

78. అయితే ఈ నన్నయ భట్టియ సూత్రము అమోఘము కాదు, నన్నయాది మహాకవులు చాలామంది ఇందుకు విరుద్ధముగా సంశ్లేషము చేసి ఉన్నారు. ఈ నన్నయ భట్టియమునకు దీక్ష వ్రాసిన వారందరున్ను ఈ సూత్రమునకు విరుద్ధముగా కొందరు లక్షణము చెప్పి ఉన్నారని ప్రమాణీకరించే ఉన్నారు. అరవై అయిదు సంవత్సరముల క్రిందట పర్తమాన తరంగిణి ముద్రాక్షర శాలయందు మూడవ ప్యాయ మచ్చు వేయింపబడిన "సటీకాధ్ర శబ్ది చింతామణి" యందు "కొందఱుచ్చువరంబగునపుడు ద్రుతంబునకు ద్విత్వ రూపంబగు సంశ్లేషంబు గలుగునని నేవింతు స్పృహ్యులనని యుదాహరింతురు" అని ఉన్నది రాటాకు పుస్తకాలనేరము మేము చూచి ఉన్నాము. వాటిలోనున్న ఇట్లే ఉన్నది. ఇట్లు దీక్షవ్రాసిన వారేకాక లక్షణ రత్నలు కూడా కొందరు ఈ మతము అంగీకరించినారు. ప్రసూవాద్యులదారు చేసిన అనుశాసనము పిమ్మట వారు మార్చినారు.

వెంకటరాయ శాస్త్రిలవారిపలెనే సంశ్లేష మనగా ద్విత్వరూపమును కొని ఈ వ్యాసముందట్లే వాసినాము.

ఐతే, "సంశ్లేషము" అనే పదము పారిభాషికము, దీనికి వ్యాకరణశాస్త్ర మందు ఏ అర్థమున్నదో మారు స్పష్టముగా రెళియనందున బ్రవచులచిన సీతారామస్వామి శాస్త్రిలవారిని అంగీగినాము. వారిచ్చిన జవాబు ఏమంటే— "సంశ్లేషమున రాంధ్ర వ్యాకరణములో నెచ్చటను సరియగు పరిష్కారంకనఁ బడదు. ద్రుతమునకు చూల్లు పరచుగ నపుడె సామాన్యముగా సంశ్లేషము విధింపఁబడును. సంశ్లేషమునఁగా సంయోగించుట, కలసికొనుట. ద్రుతము సహజముగా నెట్టిష్టమై యుండును; గానఁ బరహెల్లుతోఁ గలియనేరదు. కాఁగా సంశ్లేషవిధాన వైయర్థ్యాన్యధానుపపత్తిచే ద్రుతస్వరలోపము సిద్ధించును, అప్పుడు పరహెల్లుతో దానికి సంశ్లేషము తటస్థించును. ఈ యభిప్రాయం తోడనే యహో

బలపతి “అలుకిచ సంశ్లేషస్యాత్” అను సూత్రవ్యాఖ్యానవసరమున “లుగభావేనస్య పరపక్షేనసాకం సంశ్లేషశ్చభవేత్” అని వ్యాఖ్యానము చేసియున్నాడు. కాని యీ విషయము “లుక్సంశ్లేషోనాచే” అనుదానికి విరోధించునట్లగవడును. “వచ్చెను + అతడు” అనుచో ద్రుతమునకుఁ బరపక్షముతో సంశ్లేషము విరుద్ధము కానేరదుగదా. ‘వచ్చెనతడు’ అను రూపము సర్వసమ్మతముగదా. కాగా నిచట సంశ్లేషశబ్దమునకు హల్పరకస్థలములందు సంశ్లేషసంభావ్యతాయోగ్యమగుటంజేసి సంభవింపక తీరని ద్రుతస్వరలోపమేయని గ్రహింపక తీరదు. అట్లు గ్రహించినచో ద్రుతమున కచ్చు పర మగునపుడు ద్రుతస్వరలోపము రాదని తేలుచున్నది. అనఁగా ‘వచ్చెన్ అతఁడు’ అని యుండనేరదని తాత్పర్యము. పై కారణములచే సంశ్లేషమనగా “ద్రుతములుప్త స్వరమై పూర్వాచ్చునంటి యుండుట” అని అర్థము చేయుట లెస్సయని తోచుచున్నది. పై యభిప్రాయమే “నోవాద్విత్వంక్వచిచ్ఛిష్టం” అను నధర్వణ కారికచే ధ్వనితమగుచున్నది. పైకారిక వల్ల నకార ద్విత్వము సంశ్లేష భిన్నమని స్పష్టపడుచున్నది.

(1) ద్వితీయాచార్యుడైన, అధర్వణుని “నోవాద్విత్వంక్వచిచ్ఛిష్టం” అనే కారికకు తృతీయాచార్యుడైన ఆహోబిలుడు, ‘ఏతదాచార్యస్యాపి సమ్మతం’ ‘ఎన్న డున్నేని మోఘము గాదు, ‘దైర్యశక్తి కిన్నరుడుగ’ ఇత్యాది తత్ప్రయోగాత్’ అని భాష్యమువ్రాసినాడు. గనుక పీరిద్దరికిన్ని ద్విత్వరూపము ఇష్టమే.

(2) తంజావూరి సరస్వతీ మహల్ పుస్తకాలయమందు “సకల లక్షణ సంగ్రహంబైన బాలబోధయను లక్షణము” అనే పేరుగల తాటాకుల పుస్తక మొకటి ఉన్నది. అందులో ప్రస్తుత విషయమును గురించి లక్షణముఎట్లున్నదంటే.

క. చెన్నగు నొరపొల్లలకు న్నచ్చులతోడి సందిగూర్చంగ నొకటం

బిన్నగ శయనుఁడు హరియించున్నఘములు భక్తులయినసుజనుల ననగన్.

ఇందుకు లక్ష్యములుగా ఆది పర్వము 7 141 పద్యమందున్న ‘ఎన్నఁడు న్నేని’ అరణ్యపర్వము 1. 321 వ పద్యమందున్న ‘దైర్యవృత్తి కిన్నరుడుగ’ మొదలయినవి కొన్ని ఉదాహృతమయి ఉన్నవి. గుప్తార్థప్రకాశికలో కల్లూరి వేంకట్రామ శాస్త్రిలవారు ‘సర్వలక్షణ సారసంగ్రహమున’ నున్నది అని

క. ఎన్నగనకార పొల్లలకున్నచ్చులు సంతిఁజేసి కూర్చగవచ్చున్

బిన్నగ పతిశయ నుండోర్పున్నఘములుఁ బాపభక్త సులభు డయినన్

ఉదాహరించినారు. ఈ గ్రంథము కూచి మంచి తిమ్మకవిదికాదు; తిమ్మకవి లక్షణములో ఈ పద్యము కనపడలేదు, చిత్రకవి పెద్దన్నదికాబోలు.

(3) రంగరాట్ చందస్సు (తాటాకులమీద వ్రాసిన ప్రతి) లో ఇట్టి సంధికి లక్షణ లక్ష్యము లున్నవి. (చూ. 43 b)

క. తెల్లమిగాను నకారము పొల్లులకున్ నచ్చునంధి పొసగు గవులకున్
కొల్లులుగ రంగ ధరణీ వల్లభ డిచ్చున్ నపార వస్తువులనిన్.

అర్థం—నకార పొల్లుల వెనుక ఆచ్చులయిన అకార ఇకార ఉకారాదు లకున్న సంధి పొసంగును

ఇందుకు లక్ష్యములు నన్నయ ప్రయోగములేకాక పారిజాతాపహరణము లోనిది (1.45) ఉదాహృతమయి ఉన్నది.

(4) సీతారామాచార్యులవారు తమప్రౌఢ వ్యాకరణములో (చూ. సంధి 3) “కొన్ని యెడలఁ బ్రామాణిక ప్రయోగంబుల ద్రుతంబున కచ్చుపరంబగుచో ద్విత్వంబు చూపఁబడి” అని లక్షణము చెప్పి, ఉత్తరహరివంశములోనిది ఒకటిన్ని, భాగవతము సప్తమస్కంధము లోనిది ఒకటిన్ని. కళాపూర్ణోదయము లోనిది ఒకటిన్ని ప్రయోగము లుదాహరించినారు.

(5) గుప్తార్థప్రకాశికలో కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రిలవారు ద్విత్వవిధి అంగీకరించక ద్రుతముపైని ద్రుతము వచ్చినదని సమాధానము చెప్పి “ఎన్నడున్ + ను - ఏని = ఎన్నడున్నేని” అయినదని ఉన్న రూపము తప్పనక, సాధించినారు (చూ. పు. 39) వీరికిన్ని ఇది ఇష్టమే.

79. స్వరతత్వము, శబ్దములు వ్యుత్పత్తి తెలియక తెలుగు పండితులు “ఎన్నడున్నేని”లోని ద్విత్వనకారము సాధించుటకు చిక్కులు పడ్డారు. భారతము పరిష్కరించిన పండితులు ఎవరికి తోచినట్లువారు ఈ ప్రయోగముగల పద్యములు దిద్దివేసినారు. వావిళ్ళవారి ముద్రణమందున్న ఆనంద ముద్రణమందున్న “ఎన్నడున్నేని మోఘముగాదు దిగ్గరణీ రవీందు లెఱుంగఁగాన్” (ఆది VII 141) అని ఉన్నది. 1833 వ సంవత్సరములో వర్తమాన తరంగిణీ ముద్రాక్షరశాలయందు అచ్చు పడ్డదానిలోను, 1893 వ సంవత్సరములో వాక్పత్తి నిలయ ముద్రాక్షరశాలయందు అచ్చుబడ్డదానిలోని “ఎన్నడుదానేని,” అని ఉన్నది. కొన్ని తాటాకు పుస్తకములలో “ఎన్నడున్నేని మోఘముగాదు దిగ్గరణీందు భానులెఱుంగఁగాన్” అని ఉన్నది. ఏదో ఒక లక్షణము వేదవాక్యముగా నమ్ముకొని, దానికి విరుద్ధముగా ఉన్న ప్రయోగము దిద్దడమునకు మనపండితులు వెనుక తీయరు తమ కిష్టముకాని సంధి తప్ప అని ఒకసిద్ధాంతము; తమ కిష్టము కాని యతి తప్ప అని ఒక సిద్ధాంతము, ఆ భార

కర్త నన్నయే ఆంధ్రశబ్ద చింతామణి వ్రాసినాడని ఒక సిద్ధాంతము; గనుక తమకిష్టమయినదే నన్నయ వ్రాసినాడు అని రాద్ధాంతము*.

80, తత్త్వమచోప్పు 'ఉన్' అనేది సముచ్చయము. అరవములో, కన్నడములో 'ఉమ్' అని దీని రూపాంతరము ఉన్నది తెలుగు - వేదమున పురాణమున, అర - వేదముమీ పురాణముమీ, ఉన్న-వేదపుమీ పురాణపుమీ' తె- 'ఎప్పుడున్' - అర- 'ఎప్పొదుమ్' తె- 'అమ్యయున్' అన్నయున్ :

* మరి ఒక విచిత్రము. 'ఏని' అనే రూపము అంగీకరించితే, పండి దోషమో వదిదోషమో అంగీకరించవలసి వస్తుంది గదా : ఏమిదారి? దేవుడా? అని పండితులు తికమకలాడకుండా, మ. రామకృష్ణాదిగారు చిత్రంగా చిక్కు విప్పిపేసినారు. వారు పరిష్కరించి ప్రకటించిన నన్నెచోడుని కుమార సంధ వము పీఠికలో ఇట్లు వ్రాసినారు — "నన్నెచోడుఁడు, ఏనియనుశబ్దమును నేని యని నకారాదిగాఁ గూడఁ ప్రయోగించెను. కాబట్టియే నన్నయట్లు—న్నేని దిగ్గరణీ రపేందులు, అది-అ-అ అను నకారాదిగాఁ బ్రయోగించె ఇది తెలియర దుస్సంధియు, యికి వైకల్పిక భావమును నన్నయట్లున కారోపించిరి" భేష్! పండితుల కెవరికిన్నీ తెలియని పరమ రహస్యము ఈ కవిగారు కనుక్కు న్నారు. 'ఏని' శబ్దమునకు 'నేని' అనే రూపాంతర మున్నదట! గ్రాంథికాంధ్ర భాషారహస్యములు పండితులకే తెలియనప్పుడు పాదురులు ఆ భాషతోలిరి పోకూడదుగదా. ఏమంటే ఏమితపో? చూ మట్టుకు హుకు ఘయముగా ఉంటుంది అందుచేరనే తత్త్వజిజ్ఞాసకు మాత్రము దానినిస్మరిస్తూవాడుకభాషలో వ్యవహారము సాగిస్తున్నాము. సరేకాని, ద్రురమునకు అచ్చతో సంశ్లేషము దుస్సంధి అని నన్నెచోడని వాడుకనుబట్టి కవిగారు సిద్ధాంతము చేసినట్టా? చూడండి, నన్నెచోడుడే ఏలాగున వ్రాసినాడో:— "పొన్నలుఁ గొండఁ గోఁగు లునుబూరువులున్నొగిఁ—బూనరుండఁగా" (చూ. 447 ప 'బూరువులున్నొగి' అంటే 'బూరువులున్ + ఒగి' అనికాదా? కాకుంటే 'నొగి' అనే రూపాంతర మున్నదంటారేమో కవిగారు; శబ్దతత్త్వము చొప్పున అజాదిగా ఉండవలసిన శబ్దములు నకారాదిగా వ్యవహారములోనికి రావడము మారు వింతకాదు. 'నేను' 'ఏను' అనే సర్వనామములు అట్టివే. ఈలాటివి చాలా ఎరుగుదుము. ఇంగ్లీషులోని newt, nickname అనే శబ్దములు వాస్తవముగా అజాదులు. కొందరు బడిపిల్లలు "ఇది నుత్తమమైన వద్దరి" అని వ్రాస్తున్నారు! పండి తులుకూడా అట్లు వాడితే 'నుత్తమము' రూపాంతరమై గ్రాంథికాంధ్రమున సాధువుకాదా? గ్రాంథికాంధ్రములో వీరిణం, ఈరిణం; వతంస; అవతంస; మొదలయిన రూపాంతరములు ఎన్నో సంస్కృతమందే ఉన్నవే; ఇవి

అర అమ్మయమ్-అమ్మయమ్. 'అమ్మయమ్' అనేదానిని అమ్మ + యమ్ + ను అని పండితులు విడదీసి, 'యమ్' 'ను' సముచ్చయములని చెప్పుతారు. గాని ఆ సిద్ధాంతము తత్త్వము నకు దూరము, ఇప్పటి తెలుగు పండితులలో వాదిలి కొలను సుబ్బాపుపంతులుగారికి మాత్రము 'ఉన్' అనేరూపము కొంచెము పొడకట్టి నట్లున్నది; అరవముతో పరిచయము కలుగుటచేత కాబోలు. ఈ 'ఉన్' అనేది నొక్కి పలికినప్పుడు నరారము ఎక్కువకాలము పలుకకతిప్పుదు. ఇప్పటి తెలుగులోకూడా రెండున్ + అర = రెండున్నర, ఏడున్ + ఒకటి = ఏడున్నొకటి అని వాడుతున్నాము నన్నయ కాలమందు 'రెండు వేలున్నే నూట పదునొకండు' 'మూడు వేలున్నే నూట యిరువది' రెండు వేలున్నే నమన్నూట మొదలయినవి వాడుకలో వుండేవి. శ్రీనాథుడు కాశీఖండములో 'ఇరువది యొక్క వేలున్నూట నూలువారంబులు' అని ప్రయోగించినాడు. 'ఒకటిన్నర' అన్నప్పుడుకూడా 'ఇన్' నొక్కిపలుకురాము—ఒకటిన్. అరన్ నకారమే కాదు, ఏహల్లయినానరే పరాంతమందు పొడిగించవచ్చును, ఉదా. జగల్ + ఉ జగల్లు 'సంస్కృతములో' 'ॐ' అంటే తెలుగులో 'అది' అని అర్థము. "ఇంగ్లీషులో 'కెమ్' మింటు, తెలుగులో 'రా' అని అర్థము. ఈవాక్యములలో కిందను గీతలు గల మాటలు 'రత్తంటే' 'కమ్మంటే' అని వ్రాస్తున్నాము. సంస్కృతములోకూడా 'తస్మిన్ - ఇదమ్' = తస్మిన్నిదమ్ ఇంగ్లీషులో in + er = inner, big + er = bigger. కన్నడములో కణ్, + ఉ = ఉణ్ణ, పాలీలో తమ్ + ఏవ = ట్టేవ ఏరాక్షర శబ్దములలో ప్రాస్వాచ్చు ఉన్నప్పుడు తెలుగులో ఇట్లు చాల్లు పొడుగుగా పలుకలేకప్పుడు, దీర్ఘచ్చు ఉన్నప్పుడును ఎక్కువ అక్షరములున్నప్పుడును, కొనసన్నవర్ణము ఏకాక్షరముచేతనైనా నొక్కిపలికితేనే పొడుగువుతుంది, లేకుంటేకాదు. ఉదా:—ఇంగ్లీషులో 'రై' మంటే తెలుగులో 'కాలము', 'ఎన్' మంటే, అడవివనము, వనము—ఈ రెండు మాటలలో, మొదటి దానిలోని నకారమువై నున్న అకారము రెండవ

ఏలాగున సంప్రాప్తమయినవి? ప్రాచీనుల వాడుక ఏలాగున ఉన్నదో తెలుసు కోవలెనంటే; ప్రాచీన గ్రంథాలు సాహిత్యముగా పరిశీలించవలెను అది ఏలా గున ఉన్నా మన వాడుకకు సాధకమూకాదు, బాధకమూ కాదు. పూర్వుల వాడుకను బట్టి మన వాడుక దిద్దుకోలేము, మన వాడుకనుబట్టి పూర్వుల వాడుక దిద్దగూడదు. అకాలములో అది, ఈకాలములో ఇది, రెండూ సామవులే. రూపములో మార్పు కలుగడము దోషమైతే, బ్రతికి ఉన్నవన్నీ మారుతూ ఉంటవి గనుక దుష్టమయినవి అని సిద్ధాంత మవుతుందే! భాషాతత్వజ్ఞులు పులు భాషా ధర్మము భాషా ప్రయోజనము లెన్నగా ఎరిగినవారైతేనే కాని భాషాతత్త్వము పట్టువడదు.

దానిలో నినకారముపైనున్న అకారమున్న ఎక్కువ పొడుగు, దానికి పరముగా ఉన్న మకారము రెండవ మాటలోని మకారముకన్న హ్రస్వముగా ఉంటుంది. ఇట్లే 'వాకు' లోని అకారముకన్న 'వాక్కు'లోని అకారము కొంత హ్రస్వము, ఎక్కువ పొడుగయిన అచ్చుకు పరముగా ఉన్న హల్లుకన్న పొడుగు తక్కువైన అచ్చుకు పరముగా ఉన్న హల్లు ఎక్కువ పొడుగుగా ఉంటుంది. అచ్చులవలెనే హల్లులున్న దీర్ఘముగా పలుకవచ్చును. హల్లుదీర్ఘమునకు వ్రాతలో ద్విత్వము గురురు. ఇది ఎవరిమచ్చుకు వారు పరిశీలించి తెలుసుకోవలసిన విషయము లగిన యంత్రము లుంటే ప్రత్యక్షమవుతుంది. ఈ స్వరతత్త్వమున్న శబ్దతత్త్వమును తప్పయినా ఒప్పయినా. మన పండితులతో చేసే ప్రస్తుత వాదమునకు వాదకమూరాదు, సాధకమూరాదు, అది మా ప్రతిపక్షిలకు మేము బోధపర్చలేము, వారు బోధపర్చుకోరు.

81 ప్రకృత మనుసరించాము. ద్రుతముతో అచ్చును సంశ్లేషము కలుగుతుందా కలుగదా ? అనే విషయము గురించి ప్రస్తుత జిజ్ఞాస. వేంకటరత్నము పంతులవారు కలుగుతుంది అన్నారు, వేంకటరాయ శాస్త్రిలవారు కలుగదు అన్నారు. కొందరు లక్షణములు అట్టి సంశ్లేషము సాధింపన్నారు. కొందరు అసాధు వన్నారు. వీరి లక్షణము తప్పని వారివారున్ను, వారి లక్షణము తప్పని వీరివారున్ను తగువు లాడుతున్నారు. సాధువన్నవారు లక్ష్యముగా ఇచ్చిన ప్రయోగాలు అపపారాలు అని అసాధువన్నవారు నిరూపించినారు. ఇప్పుడు మనము తత్త్వమెట్లు తెలుసుకోవడము ? అచ్చువేసే యంత్రములు మన దేశములో లేనప్పుడు పుట్టిన లక్షణ గ్రంథములందు ఏ వద్యములు లక్ష్యములుగా ఉదాహృతమయి ఉన్నవో ఆ వద్యములలోని పారములు అపపారములు అంటే, కావని ఏలాగున సాధించడము ? స్వమతావిమానము చేతను అజ్ఞానముచేతను మునుపుకూడా పారాలు యచ్చేష్టముగా దిద్ది మార్చి గ్రంథాలు తాటాకులమీద వ్రాసినారని తోచేటట్లు అప్పకవి చెప్పినాడు, అయితే మత భేదమున్నప్పుడు వ్రాత ప్రతులలో అభేదము కనబడవలెను. మనకు దొరికిన ప్రతులన్నిటిలోను పారము ఒక్కలాగున ఉన్నప్పుడు అవి అన్నీ ఒక్క దుష్టమూలమునుబట్టి వ్రాసిన వనవలెనా ? లేక, గ్రంథకర్త ఆలాగున వ్రాసినాడనవలెనా ? ఇదమిద్దమని సిద్ధాంతము చేయుట బహు దుష్కరము గదా. ఇట్టివాటిలో గ్రంథకర్తకు తప్ప మరి యెవరికిన్నీ సత్యము నిశ్చితము కాదు. గ్రంథకర్త స్వకృతమును గురించి చెప్పినమాట యందైనా మోసమున్నదని చెప్పి విశ్వాసార్హము కాదనుటకు ఇతరులకు అనూశము లేకపోలేదు, గనుక, వాది ప్రతివాదులకు వాద విమర్శకులను, తత్త్వ జిజ్ఞాసువులకు, అందరికీ ఒక్క

లాగున ప్రత్యక్షం కానివిషయములో సంభాష్యతాసంభాష్యతలు మాత్రమే విచారించతగినవి.

82 వర్తమాన వ్యవహారమునకు ప్రవర్తకముగా సద్యోనిర్ణయము చేయవలసినప్పుడు, అప్పటికి ఏది సంభాష్యమని ఊహించవచ్చునో దానిని బట్టి నిర్ణాయకులు నిర్ణయించక తప్పదు. అన్ని దేశములలోను న్యాయస్థానములందు లోక వ్యవహారముతో సంబంధించిన వివాదములన్నీ ఇట్లే నిర్ణయిస్తున్నాయ్. అయితే, ప్రాచీనకాలపు వ్యవహారములను గురించిగాని, ప్రకృతి ధర్మమును గురించిగాని, ఆధ్యాత్మిక విషయములను గురించిగాని, తత్త్వజిజ్ఞాస గలవారు ఒకరు చేసిన సిద్ధాంతమును ఒకరు ఖండిస్తూ, సావధానముగా సాక్ష్యమే కాక ప్రమాణములురూడా మాటిమాటికి పరీక్షించి, అసంభాష్యములు తొలగించి సంభాష్య మయినవే అంగీకరించి, పక్షపాతము లేకుండా తమ బుద్ధికి నిశ్చితమని తోచిన అభిప్రాయము నిరూపిస్తారు. లౌకిక వ్యవహారములో సద్యఃప్రవృత్తి కోసము సద్యోనిర్ణయము అగత్యమయినా, తత్త్వజిజ్ఞాసలో అగత్యము కాదు. యధార్థము తెలిసోదాకా విమర్శ జరుగుచూనే ఉంటుంది. దీనికి కాలపరిమితి లేదు నిజమని ఒక కాలములో అందరూ నమ్ముకొనే విషయము మరిఒక కాలములో అబద్ధమై హాస్యాస్పదము కావచ్చును భాషా జిజ్ఞాస కొంతమట్టుకు దేశ చరిత్ర జిజ్ఞాస వంటిది. మేము ఈ వ్యాసము వ్రాస్తూఉన్న దినమందు మన దేశచరిత్రకు కావలసిన భోగట్టా అంతా ఏలా గున తెలుస్తుంది? ఈ కాలములో వార్తా పత్రికలున్నవి గనుక ఏవో కొన్ని వృత్తాంతములు వాటిలో ప్రకటిస్తారు గానీ దేశమందు అంతటా జరిగిన సమాచారము యావిల్తూ వాటినిబట్టి తెలియదు. జరిగిన పనులలో ఏవి గొప్పవో ఏవి కొద్దివో అవి జరిగినప్పుడు బుద్ధిమంతులయినా ఊహించలేరు. ఏది ఏలాగున పరిణమించునో ముందుగా తెలియదుగదా. మనదేశమునకు కొంచెము కాలములో సంభవించే గొప్ప మేలుకుగాని కీడుకుగాని కారణమైనవని నేటి ఉదయమే జరిగి ఉండవచ్చును; అది యెవరికిన్నీ తెలియకపోవచ్చును. మేలు గాని కీడుగాని జరిగిన తర్వాత దానికి గల నిజమైన కారణము తెలియక ఎవరికితోచినట్లు వారు ఊహించి, అనేక కారణములు చరిత్రకారులు కల్పించ వచ్చును; వాటిలో ఒకటైనా వాస్తవము కాకపోవచ్చును. ఇట్టి దోషములు చరిత్రలో కేవల సంభాష్యమే కాకుండా, యధార్థముగా సంభవించినవని చరిత్ర ఖాగా చదివినవారే చెప్పినారు. అయినా చరిత్రపరనము నిర్ధారకము కాదు; దాని వల్ల బుద్ధివికాసము కలుగుతుంది. ప్రాచీన చరిత్ర సర్వవిషయములలోను మన కాలమందు ప్రవృత్తికి పరమ ప్రమాణము కాదనిమాత్రము జ్ఞప్తియందు ఉంచుకోవలసినది.

88. చరిత్ర జిజ్ఞాసకు దొరికే సాధన సామగ్రివంటిదే భాషా చిజ్ఞాసకు దొరికేదిన్నీ. ఇప్పుడు మేము వ్రాస్తూఉన్న వ్యాసము మా అలవాటుచొప్పున మా తెలుగుభాషలో రచిస్తూఉన్నాము. మా ఉత్తర ప్రయత్నిరములుకూడా ఈ భాషలోనే వ్రాస్తాము, సంభాషించినప్పుడున్న ఈ రెలుగే వాడుతాము. అయినా అన్నివిధములయిన వ్రాతలలోను సంభాషణలలోను మా భాష ఏమీ భేదము లేకుండా, ఎల్లప్పుడూ ఒక్కలాగున ఉంటుందని ఒప్పుకోలేము. మా సన్నిహిత బంధువుల భాషకున్న మా భాషకున్న కొంచెము వ్యత్యాసము ఉండకపోదు. తెలుగుభాష అనేక కోటిముఖముల ప్రవహిస్తూ ఉన్నప్పుడు తెలుగువారందరూ నేడు సరిగా ఒక్కలాటి తెలుగే వ్యవహరిస్తున్నారని చెప్పలేము. దేశమునుబట్టి, జాతినిబట్టి, పుత్రినిబట్టి, పురుషునుబట్టి; విద్యనుబట్టి, వయస్సునుబట్టి, నాగరకలనుబట్టి, ఎంతో కొంత వ్యత్యాసము ఏర్పడక తప్పదు. అయినా “నేటి నాగరకుల తెలుగు”లో సాహస్యము అధికముగాను వైషమ్యము తక్కువగాను ఉన్నందున, దానినివిశేషించి, ప్రయోకించి సగటున, అనగా మొత్తముమీద, పరీక్షించి, ఒక్కలాటిదే అనుచున్నాను. అన్ని దేశములలోను అన్ని కాలములలోను వ్యవహరించి భాషలు ఇంచుమించుగా ఇట్లే ఉంటున్నవి. మన కాలములో అచ్చుపుస్తకములు అచ్చు వార్తాపత్రికలు పోస్టు, వ్రాత మూలములైన లౌకిక వ్యవహారము ఉన్నందున, వీటిని బట్టి “నేటి నాగరక తెలుగుభాష”కు లక్షణము చెప్పవచ్చును; గాని సంపూర్ణమైన లక్షణము నిరూపించుట అసాధ్యమనక తప్పదు. వ్యవహారములో ఉన్నట్లుగా యావత్తూ కాలితాలమీద కనబడదు. వ్యవహారములో ఉన్న శబ్దాలన్నీ అవశ్యమైనవే. ఒక్కటి విడిచినా వ్యవహార హాని కాక తప్పదు. పొల్లుమాటలు బోళాలలో ఉంటవిగాని వ్యవహారములో ఉండవు. ఎచనము, విభక్తి పురుషము, రింగము కాలము, మొదలయిన భేదములు, వర్ణలోప వర్ణాగమ వ్యవ్యత్యయ లక్షణములైన సంస్కారములనుబట్టి తెలుసుకొని, శబ్దార్థము గ్రహించి వ్యవహారమందు ప్రవర్తించడము శైశవము నుండిన్ని అలవాటయి, పండిత పామరులు అందరున్న తడవు కోకుండా, అచ్చులు హల్లులు యధాశ్రుతముగా ఉచ్చరిస్తూ ఇంచుమించుగా ఒక సంఘములో ఒక్కలాగున భాషిస్తారు అర్థమునకు బాధ తముగాని వ్యత్యాసములు వ్యవహారములో ఎవ్వరిమనస్సుకును తట్టనేతట్టవు. మాట్లాడినట్టే చదవడము అలవాటయినవారు అన్నిమాటలన్నీ అర్థమవుతూ ఉంటే, వ్రాతలోనైనా ఇట్టి వ్యత్యాసాలు పాటించరు ఇంత పరిచితమైనదయినా దేశభాష బహు చంచలమయినది; అతి చపలమైనది. దాని లక్షణము విశ్లేషముగా నిరూపించుట అకాశముమీది చుక్కలు లెక్కపెట్టుటనంటిది. ఎన్ని మాత్రాలు వన్నినా వ్యవహారమునకు సరిపడవు, ఉత్సర్గాలకు అవవాద

ములు; అపవాదములకుకూడా అపవాదములు విధించినా, మాటిమాటికి “బాహు శకము” “పైకల్పికము” అని, ‘అకృతిగణా’ అని,” ప్రయోగానుసారముగా గ్రాహ్యమని లక్షణవిరుద్ధ మయినను అర్థవ్యవహారము “గ్రాహ్య”మని, లక్షణమునకు లొంగని శబ్దములకు గతి కల్పింపక తప్పదు. సాధన సామగ్రి సమృద్ధిగాగల ‘నేటి నాగరకభాష’ అంతా లక్షణములో ఇముడ్చుట దుష్కరముగా ఉన్నపుడు, పూర్వకాలపు నాగరక భాషాలక్షణము సంపూర్ణముగా తెలుసుకొని, ఆభాష స్వాదీనము చేసికొన్నట్లుగా ఆంధ్రపండితులు నటిస్తే ఎట్లు సమ్మతము? మనకాలములో ఉన్నట్లు ఆకాలములో వార్తాపత్రికలు లేవు; వ్యవహారమంతా ఇంచుమించుగా వ్రాత అక్కరలేకుండా మూజబానీగా జరిగెడి. నన్నయ మొదలుకొని తిక్కనదాకా తెలుగుభాషా స్వరూపము తెలిపే సాధనములు ఏమున్నవి? నన్నయ వ్రాసిన గ్రంథమొక్కటే గదా. ఆకాలపు శాసనములయినా అట్టేలేవు; ఉన్నవయినా పండితుల దృష్టికి ప్రమాణముకావు. తెలుగుదేశమందున్న తెలుగువారి అందరిభాషా నన్నయభాషలో అంతర్యూతము అయి ఉండదు. నన్నయ వాడుకనే తెలుగుభాష అంతా అతడు వ్రాసిన కొంచెము గ్రంథములో చేరి ఉండదుగదా, అందులోని కథచెప్పుటకు ఏశబ్దములు కావలెనో అవే అతడు వాడినాడు అతడు తన గ్రంథములో వాడని శబ్దములున్ను, వాడని ప్రత్యయాలన్ను వేనవేలు గ్రంథస్థముకాక నశించినవికావా? నన్నయ వ్రాసిన మూడు పర్వములలోనున్న భాష అంతా కంఠపారము చేసినా, నేటి వ్యవహారమునకు కావలసినవ్రాతలు నన్నయభాషలో వ్రాయలేము. ఇట్లే తక్కిన గ్రంథాలలోని భాష పండితులకు ప్రమాణమయిన తెనుగు గ్రంథాలు శృంగార ప్రబంధాలున్ను పురాణములున్ను, వాటిలోనున్న భాష వ్యవహారమందున్న భాషలో అత్యల్ప భాగమయి ఉంటుంది. ఏకాలములోనయినా దేశభాష అనేది అప్పటి లోకవ్యవహారమునకు సరిపడి, సమగ్రముగానే ఉంటుంది; గాని అందులో ఏమీ లోపముండదు. మనుష్యుల జ్ఞానమంతా వారి భాషలో ప్రతిబింబమయి ఉంటుంది. ఆజ్ఞానములో కొంచెము మాత్రమే గ్రంథస్థమయిన విషయముతో సంబంధము కలిగి ఉంటుంది అది వ్యక్తపర్చుటకు కావలసిన శబ్దములేకాని తక్కినవి కవులు వాడరు. ప్రాచీన గ్రంథములలో ఉన్న భాష మాత్రము ఆధారముగా చేసుకొని, కావలసినయెడల లక్షణము చెప్పవచ్చును గాని, ఆ లక్షణము దానికి సంపూర్ణమయినా, ప్రాచీన నాగరక భాషాలక్షణమని చెప్పవల్లకాదు గ్రంథములలో చేరక నశించిన శబ్దములు అనేకములు తెలియరానందున, లక్షణము అసమగ్రము కాక తప్పదు. అట్టి అసమగ్రలక్షణమునుబట్టి తప్పుస్పృలు నిర్ణయించకూడదు. మాటకు, గ్రంథస్థమయిన ఒక ధాతువునుండి పుట్టిన చేదాద్యర్థము, తుమున్నాద్యర్థము, ప్రేరణార్థకము,

కదృంతములు మొదలయిన శబ్దములన్నీ గ్రంథస్థము కానప్పుడు వాటి రూపములు ప్రాచీనకాలమందు ఎలాగున ఉండేవో తెలుసుకొనుటకు సాధనమేమిటి? తెలుగులో దాతుపారము గుణపారము ఏర్పడలేదు తెలుగు భాషా లక్షణము అత్యల్పము. ఆకాశలోను వైవిధ్యము, వైరుధ్యమునూడా ఉన్నది. గనుక తెలుగులో తప్పింపులు లక్షణమునుబట్టి తెలుసుకోలేము; గ్రంథములే ఆధారము. అయితే, గ్రంథములలో సమగ్రముగా భాషలేదు శరేకదా, గ్రంథస్థమయిన భాష మారుతూ వచ్చినది. ఒక్కొక్క కాలములో ఒక్కొక్కవిధముగా ఉన్నది. దీనికి తోడు గ్రంథాలలోని పాఠాలు ఎవరి యిష్టము వచ్చినట్లు వారు దిద్దుచూ డన్నారు. లక్షణము పుట్టినప్పటినుండిని పండితులే ఈ పాడు పని చేస్తున్నారు. ఇట్టి కూటకరణమువల్ల తత్త్వ నిర్ణయము దుష్కర మవుతుంది. భాషాతత్త్వ జిజ్ఞాస భాషా చరిత్ర జిజ్ఞాస భాషాభిమానులకు లేనందున మన భాషకున్న మన గ్రంథములకున్న ఇట్టి దౌర్భాగ్యము సంప్రాప్తమయినది. గ్రంథాలలో భాష శాసనాలలోని భాష ఉన్నట్లు, మారకుండా ఉంటే భాషా చరిత్రకు నమ్మదగిన ఆధారముగా ఉండును. ప్రాచీనాంధ్ర కావ్యములలో ఉత్తరాంధ్ర శబ్దములున్ను, ఉత్తరాంధ్ర కావ్యములలో ప్రాచీనాంధ్ర శబ్దములున్ను, చేర్చి భాషా సాంకర్యము చేయడముచేత భాషకు అపస్థాంతర ప్రాప్తి ఎప్పుడు ఏలాగున కలిగినదో తెలిపే జాడలు మరుగుపడినవి.

84. ఇట్టిస్థితిలో, “ద్రుతమునకు అచ్చుతో సంశ్లేషము” గ్రాంథికాంధ్రములో ఉన్నదని నమ్మేవారు తమకుగల ప్రమాణములు చూపించి ఆ ప్రమాణములు అంగీకరించదగిన పన్నుందుకు హేతువులు చెప్పవలెను గదా. నన్నయ, తిక్కన, ఎఱ్ఱన, నాచన సోమన, పోరన, పింగళ సూరన, చుడికి సింగన, వెన్నెలకంటి సూరన, పెద్దన, ముక్కు తిమ్మన, మొదలయిన 18 గురు కవుల ప్రయోగములు రమారమీ యాభై ఉదాహరిస్తాము. ప్రతిపక్షాలు వీటిలోని పారములన్నీ అపపారములు అని రుజువుచేసేదాకా ‘రెండున్నర’ ‘ఒకటిన్నర’ అనే శబ్దములు గ్రాంథికాంధ్రమందు సాధువని నమ్ముట మోఢ్యముకాదు. తప్పు అని రుజువుచేసే పూచీ ప్రతిపక్షాలయందే ఉంటుంది; రుజువుచేసేదాకా ఆశబ్దము అసాధువు అని వారు నిందించకూడదు. నిందించుట అవివేకము. గ్రాంథికాంధ్ర మందిట్టి శబ్దములు లేనే లేవని సిద్ధాంతమయినా, నేటి వ్యవహారములో ఉన్నవి, శిష్టులు నోటను పలుకుతున్నారు. చేరితో వ్రాస్తున్నారు. “ఆర్య వ్యవహారంబు దృష్టంబు గ్రాహ్యంబు.” వేంకటరాయ శాస్త్రిలవారున్న వారి పక్షమువారున్న ‘రెండునఱ’ ‘ఒకటియునఱ’ లేక ‘ఒండునఱ’ అని ప్రయోగించి తత్పరము అనుభవించురు గాక. రెండవతరగతి ఆనందవాచక పుస్తకము, 20 వ పాఠములో “రెండునఱ” అని గ్రంథాంతలు వ్రాసి

నారు. కాని, వారిని చూచి ఇతరులు ఈ శబ్దములు త్యజించరు. త్యజించకూడదని మేము ఉపదేశిస్తున్నాము. మా మట్టుకు మేము త్యజించలేము. ఈ చర్చ చాలును, ఇకను ప్రయోగములు చూడండి.

85. నన్నయ ప్రయోగములు వ్రాత ప్రతులలో ఉన్నట్టుగానే ఉదాహరించి, అచ్చుపుస్తకములలోని మార్పులు తెలియ జేస్తాము. వీటిలో 3 వది 6 వది పూర్వలాక్షణికులు ఉదాహరించినారు.

(1) క. గురుకులము నందు గురులకుఁ బరిచర్య లొనర్చు మన్న పరిమితినిష్ఠా (ఆది 1. 92)

(అచ్చులో “లొనర్చి తానపరిమితా”)

(2) క. నరవరుఁడగు శంతనున కమర నదికిన్నెట్లు సంగమంబయ్యె (ఆది IV. 119) అచ్చులో—“నదికినెట్లు”

(3) మత్తకోకిలము .దీని నెట్టులు గ్రమ్మరింతు మదీయ భాషణ మెన్నడు న్నేనిమోగముగాదు దిగ్ధరణీందుబానులెఱుంగఁగాన్ (ఆది VII. 141) (చూ. పేరా 80)

(4) క నీకున్ నేనపహరించి యిత్తు (సభా II 122) (నన్నయ గ్రంథములో నేను శబ్దమునకు బదులుగా ఏను శబ్దమే తక్కిన చోట్ల కనబడు తున్నందున, ఇక్కడ ఈ ప్రయోగము ఉదాహరించడ మయినది)

(5) క . . ఇంద్రప్రస్థ పురంబున కింద్ర గురుప్రతిభుఁ డరిగి యింద్ర సమానున్ నింద్రయకు ననుజ సహితు నృపేందుని ధర్మసుతుఁ గాంచె నెంతయుఁ బ్రీతిన్ (”155) (అచ్చులో ‘ఇంద్రయకు’కు బదులుగా ‘ఇంద్రయకు’ అని ఉన్నది నాలుగు పాదములలోను మొదట యింద్రశబ్దము నన్నయ వాడి నట్లు రశికులకు తోచక మానదు. వ్రాత ప్రతిలో కూడా కనపడుతున్నప్పుడు ఈ ప్రయోగము సంభావ్య మనుటకు సంశయ ముండకూడదు)

తిక్కన ప్రయోగములు

(6) ఉ ఎఱిగింపునావుఁ డున్, అయ్యతి ముఖ్యుఁ డన్నరవారా గ్రణికిం (విరా. 1 180)

(అచ్చులో, ఎఱిగింపుడు న్నరూ, పయ్యది నావుడున్... పారాంతరము లున్నవి.

(7) చ.. వడిగొని గోగణంబుఁ బొదువం బఱతెంచితి మెల్లవారము న్నొడఁబడి (”4. 200)

(అచ్చులో—బఱచితిరెల్లవారుము న్నొడఁబడి . .)

(8) క. యతని నా, శుగములఁ బొదివెన్నె మ్మొయి (భీష్మ 2. 239)

అచ్చులో యతనినా శుగములఁ బొదివిననమ్మొయి. గాని వ్రాత ప్రతిలో వేరేదోషమున్నది.

(9) క. వివిధోత్పాతంబులకు నన్నర సీపతికిఁదోఁచుకీడునకు. (శాంతి, 11 303) అచ్చులో 'తంబులకున్న వశులలోఁ దోఁచుఁ కీడునకు' యతిలో దోషమున్న దనిన్ని సంధిలో దోషమున్నదనిన్ని భ్రమపడి రాబోలు దిద్ది నారు

నన్నయ తిక్కనల కాలములో ఇట్టి "సంస్లేషము" విరళముగా ఉండే వంటే అంగీకరించవచ్చును, గాని రేనేలేదంటే సమ్మతము. పోతనగారి కాలములో తరుచుగా ఉండేవని ప్రయోగములను బట్టి చూపిస్తున్నాము.

ఉదా — సంస్కృతములో 'ఏవంచేత్', 'నోచేత్' అని తరుచుగా 'చేత్' అనేశబ్దము కొన్నిటికి చేర్చి వాడుతారు. తెలుగు వ్యాకరణములో 'చేదర్ధక మనేది' ఈ మాటను వట్టిపచ్చినదే. అయితే ఇది ఋగ్వేదములో ముమ్మారే వాడినట్టు కనబడ్డదట. వేదములో విరళముగా ఉన్న 'చేత్' సంస్కృతములో ప్రచురముగా వాడుకకు వచ్చినది గదా? సంస్కృతములో కృత్వా, గత్వా అని త్వాంతములుగానే త్వాన్తర రూపము లుండును గాని, ఋగ్వేదములో కృత్వీ, గత్వీ అనిత్వీ అంతమందు గలిగి ఉండునట, యొమ్మిది దాతువులకు మాత్రము త్వాంతత్వార్థకము లున్నవిట; అధర్వ వేదములో-త్వీ అంతమందుగలవిలేవట. ఋగ్వేదమందు విరళముగా ఉన్నత్వీ రూపములు బ్రాహ్మణములలో ఆరుదయి అధర్వవేదములో కనబడకుండా పోయినవి; తర్వాత వ్రాసిన సంస్కృత గ్రంథాలలో ఎవ్వరున్ను-త్వీ అంతమందుగల త్వార్థకములు వాడనేలేదు. వేదమందు విరళముగా ఉన్న త్వాంతరూపములు తరుచయి, సంస్కృతములో త్వీ-అంతములు కనబడకుండా చేసినవి. కర్తవ్య వంటి తత్వాంత శబ్దములు ఋగ్వేదములో లేవు; అధర్వవేదములో జనితవ్య, హింసితవ్య అనే రెండు శబ్దములు మాత్రమే ఉన్నవట. బ్రాహ్మణములలో విరళముగాను, తర్వాత వ్రాసిన సంస్కృతభాషాగ్రంథములలో తరుచుగాను ఇట్టివి ఉన్నవి, అహంగతవాన్, త్వంకృతవాన్ అని అపరిమితముగా నవీన సంస్కృత గ్రంథములలో అన్ని క్రియలకు-తపస్ చేర్చి పండితులు వాడుతూ ఉన్నరూపములు ప్రాచీన సంస్కృత గ్రంథములలో విరళముట; వేదములో లేనేలేవట. ఈలాగున ఇంగ్లీషులో ఇంచుమించుగా మూడువందల సంవత్సరములయి వాడుకలో ఉన్న it (=తెలుగులో 'అది') అనే శబ్దము

పూర్వకాలములో లేనేలేదు; దీనికి బదులుగా hit అనే రూపము వుండేది. 1927 వ సంవత్సరములో వ్రాసిన ఒక గ్రంథములో రెండు రూపములున్న కనపడ్డవటం. అప్పటినుండి క్రిమక్రమముగా hit శబ్దము తగ్గి it శబ్దముయొక్క వాడుక ప్రచురమయి తుదకు hit భాషలో కనబడకుండా పోయినది. నేటి ఇంగ్లీషులో it అనే మాటకు బదులుగా hit వాడితే తప్పుగదా. సంస్కృత తములో 'గత్వా' అనే రూపమునకు బదులుగా 'గత్స్వి' అంటే తప్పుకదా? అలాగే తెలుగులో కూడా నియమముండవలెను భాషా తత్త్వ జిజ్ఞాస భాషా చరిత్ర జిజ్ఞాస మన ఆంధ్ర పండితులకు లేనేలేదు. లోకములోని శిష్టుల వాడుకనుబట్టి లౌకికభాషకు అనుకూలమైన మేర్పడవలెనని అనేకులకు తెలియదు. గనుక మన తెలుగు భాషకు, తెలుగు గ్రంథములకు ఇట్టి దౌర్భాగ్యము వట్టినది. ఉపదేశాలు, మార్గదర్శకులు, ఆచార్యులు తత్త్వదారు లయినప్పుడు లోకమునకు అవరిమితమైన హాని కలుగునని మనము జ్ఞప్తియందుంచుకోవలెను. భాషాతత్త్వ మెరుగనివారు భాషా పండితులు కావాలరు. అట్టివారు తాము మోసపోయి ఇతరులను మోసపుచ్చి లోకమునకు చాలా కీడు చేస్తున్నారు దుర్బుద్ధిచేత కాదు అజ్ఞానిముచేత.

86. గ్రాంధికభాష అనగా ఒక్క నన్నయ తిక్కనల భాష మాత్రమే కాదుగదా. ఇంకా చూడండి ప్రయోగాలు. ఎర్రాప్రగడ హరివంశము పూర్వ భాగములో మూడు పద్యాలలోనున్న ఉత్తరభాగములో రెండు పద్యాలలోనున్న ఇట్టి సంది ప్రాత ప్రతులలో కనబడినది. జ్ఞాపకము పెట్టుకొనిఉన్నాము. ఆ ప్రయోగములు ఇక్కడ వుదాహరిస్తాము.

1. మ. ఇన చంద్రద్యుతి కోటికిం జొరంగ రాకెల్లప్పుడున్నాత్మభాషన. (ప్రాతప్రతి) అచ్చుపుస్తకములో.. కెల్లప్పుడాత్మావధా, వన."

(పూ. 4. పుట 99, పద్యం 192)

2. క. సకల చరాచర ..వాసుదేవుం, దొకడున్నాదారశక్తి . (ప్రాతప్రతి) అచ్చుపుస్తకములో వాసుదేవుం, దొకరుడ యాదారశక్తి.

(పూ. 5. పుట 104, పద్యం 32)

3. క. ఈదేవి యట్లు దుఃఖితమై దూఱంగ నూరకుండ నగునే మనకున్, ఆదిభవుండవు. అచ్చులో .దుఃఖితమై చూరంగ మనకీ, వాదిభవుండవు.

(పూ. 5, పు. 104)

4. మ. ప్రగుణోత్సాహులు యాదవోత్త....తొల్లి యే, మగలున్నె మ్మొయిఁ బోరొనర్చిరె . (ప్రాతప్రతి), అచ్చులో....మగలున్ మైమయి .

(ఉ. 4. పుట 151, పద్యం 143)

5. మ. (మూడవ చరణములో) నీవును న్నట్టిభా, వను పాటించి (వ్రాతప్రతి). అచ్చు "నీవు నన్నట్టి" (ఉ. 7 123)—రెండు పాఠములున్న సందర్భాచితముగానే ఉన్నవి.

6. శా. (3వ చరణము) ఈ కార్యంబొనరించి యిందఱ ఋణులెల్లం దగన్నీగుమ (ఉ. 10, పు. 283)

ఒక వ్రాత ప్రతిలో "రగన్ ఈగు" అని వినంధిగా ఉన్నది. శ. ర. లో 'ఈగు' 'నీగు' యొక్క రూపాంతరమని ఉన్నది. పత్తవ్యము తెలిసేవరకూ ఏలాగుమకున్నానరే 'ఏనికి' 'నేని' రూపాంతర మని రామకృష్ణ కవిగారు నన్నయను కాచినారు గదా.

పోతరాజు ప్రయోగములు—

1. మ .దావాగ్నిన్ వెనన్నార్తు నే, నన

(II 180. 3వ చరణము)

2. మ సూన్యతే తరులునుం భాషండులు నైన

(II. 198. 2వ చరణము)

3. తలంపన్, అరసి నను గాచుటెల్లను

(III. 155)

4. దండకము, ఎబ్బంగి వర్తింతు మేనిల్కడన్నుండు మీటిపలో కంబె. (III. 203)

5. .. భోగంబులం బొందుచున్నున్న యిక్కార్య (III. 203)

6. .. పరంజోతి వన్నన్ బ్రవంచంబవన్న న్నధిష్ఠాతవన్నన్.

(III. 203)

7 మ ...జరయున్నంతము నొంద, (ఆనందముద్ర: జరయున్నా శము.) (III. 306)

8. ఉ .నావుడు, న్నానయశాలి.

(III. 348, 4వ చరణము)

9. మ. పూర్వమందు జగముల్ నిర్మించునాడైన ప్పలం బుట్టించిన మీద నవ్వసుమలిం బుట్టించి తిన్నట్టుయ, ప్పలలో. (ఆనంద: బుట్టించింబుట్ట) (III. 405)

10. చ ..గజవిఘ్నదుర్ధరిన్ననటి కంబములున్.

(III. 451)

11. మ .. నే, నెనయిన్ వన్యమృగంబయ్యాడు బలిమిన్నే తెంచు బోటి యీ శునకశ్రేణివధింతు, (ఇట్లుపూర్వ ముద్రణము లందున్ను, వ్రాత ప్రతులందున్ను: కాని, ఆనంద: బలియై యేతెంచు.) (III. 663)

12. క . బలిమి గలదేని నాతోఁ గలన న్నెదిరించిపోరఁగడఁగుము
(ఆనందఁ గలనను. 645)
13. క తామరసాక్షి, న్ననిమిష మునియోగిజనావన దక్షన్.
(III. 703)
14. మ . విభ్రాజమానాంగుడున్, అనురాగ... శోభాలోకుడునై
(3. 754)
15. మ . వరింతున్నంచు నేతెంచె. (ఆనంద, వరింతున్ వేగయం
చెంచె.) (3. 778)
16. మ. . నీదక్షిని, న్ననువర్తించినవాడు సంసరణ కర్మారంభుడై
నిచ్చులున్ జననం బందుచుఁ జచ్చుచున్ మరల నోజంబుట్టు చున్నుండెడిన్.
(4. 48)
17. చ . కనకకుళాజినాయసనికాయవినిర్మిత పాత్రసీమము, న్నను
పమ. (4. 81)
18. ఉ . సర్వము న్నతని దివ్యకళామయమంచు. (7. 142)
19. శా . నాల్గింట గుఱ్ఱంబులన్, ఏకాత్రంబున సారధిన్. (8. 333)
20. క అనుచు, నిన్నిదినింబుల నుండియు. (8. 63)
21. శా . భూకాంతాదులున్నర్థశా, మాశన్. (8. 572)
22. మత్త విద్యల మూలగో, ప్తిన్నెఱింగిన (8. 593)
23. మ సహస్రంబు న్నజస్రంబు. (9. 537, 2వ చరణము)
24. క.. క్రందుకొ నెన్నూరివారిఁ గావలివారిన్,
(10. పూ. 142. వ్రాతప్రతి)
25. క . . యోజనమున్న రమేరధ, రాజంబులు నుగ్గులయ్యె.
(10. పూ. 229)
26. క సత్సంసర్గ, న్నారాధిత భర్గన్. (10. పూ. 282)
- పద్మపురాణమందు సింగన ఇట్టి సంశ్లేషము కావించినాడు. పోతన
పలేనే పాదమధ్యమందు కూడాను.
1. క . కనియెన్, ఆతని కుత్తర మిచ్చుట. (7. 63)
2. క.. సుబాహున్, అనిఁగూల్చెను. (8. 70)
3. శా. అయార్తధ్వ.... పోయెడి, న్వయు న్నేల దశాన్యుమస్తకము
బర్హింగూల్చు. (8. 184)
4. క.... వినవలయున్నతని చరిత వినుపింపుదగన్ :

87. శ్రీమద్భాగవతములో (ఇప్పటి ఆనంద ముద్రణములో) పరిష్కర్తలు దిద్దక విడిచి పెట్టినవే అనేకము లిట్టి ప్రయోగములున్నవి. పోతరాజుగారి గ్రంథములో ఇట్టివి ఉండవని కొందరి భ్రమ. ఇట్టి ప్రయోగములు తప్పని భ్రమపడి, పోతరాజుగారియెడల గౌరవముచేత, ఇట్టి తప్పులు ఆయన వ్రాయవలసినవాడు కాడని ఆలాగున ఊహించి ఉంటారు ఇవి తప్పులని తెలివితక్కువవాళ్లెవరో అంటే. ఆమాట నిజముచేసి. విమర్శించకుండా పరిష్కర్తలు గ్రంథాలు 'దిద్ది' పాడుచేస్తున్నారు, తెలియక లోకులున్ను నమ్ముతున్నారు. పోతన్నగారి కృతులలోనివే ఇరవై ఆరు ప్రయోగాలు ఉదాహరించినాము. వీటిలో అయిదు ఆనంద ముద్రణములో కనబడవు. పూర్వముద్రణములోనున్న వాటిలో కొన్ని యిందు మాయమయినవి. వ్రాత ప్రతులలో నున్నవి కొన్ని పూర్వముద్రణములలోనే వీరియని ఏమి లాభము కలిగినదో పరిష్కర్తలకు కొన్ని ప్రయోగములు చెరిపివేసినంతమాత్రాన! తక్కినవాటి వల్ల పోతన్న ఈ రూపము వాడినట్లు ఏర్పడదా? కొలదిగా ఉంటే ప్రయోగ వైరళ్యమని చెప్పి ఆ రూపమునకు అసాధుత్వము సాధించవచ్చునని కాబోలు ఈ పండితమృత్యుల తలంపు. శబ్దానుశాసనమంటే ఏమిటో తెలిసినవారైతే యిట్టి తలంపులు తలచి ఉండరు వింతగా ఒక్క రూపము కనబడ్డా దానిని నిరాకరించి విడిచిపెట్టకూడదు. దానికికూడా అనుశాసనము చేసి తీరవలెను. నన్నయ తిక్కన ఎర్రనల కాలములో విరళముగా ఉన్నా పోతరాజు నాటికి ఈ రూపము ప్రచురముగా ఉండెనని నిశ్చయముగా చెప్పవచ్చును. పేదం వెంకటరాయశాస్త్రిలవారు పోతరాజుగారికంటె గొప్ప పండితులైతే కావచ్చును; వారియందు భక్తిగలవారు వారి మాట శిరసావహించవచ్చును. గాని పోతరాజుగారి ప్రయోగము ప్రమాణముగా చేసుకొన్నవారిని శాస్త్రిలవారు తిట్టితే, పోతరాజుగారినే తిట్టినవారవుతారు. మేమది విన సహించలేము. శాస్త్రిలవారికి తెలిసి ఉండదు. పోతరాజుగారు తరచుగా ఈ ప్రయోగము వాడినారని. శాస్త్రిలవారు భారతము బాగా చదువుకోలేదని తేలినట్టే, భాగవతముకూడా బాగా చదువుకోలేదని తేలినది. అదే రహస్యము, అది మేము బయలుపెట్టవలసినదని, తత్త్వ జిజ్ఞాసలో చేయక తప్పనిపని గనుక సాహసించినాము. తెలుగుభాషకు, తెలుగు సారస్వతమునకు, తెలుగు వ్యవహారమునకు, తెలుగు దేశమునకు ఇట్టి పండితుల భ్రమ ప్రమాదాహంకారములవల్ల అపరిమితమయిన కీడు కలుగుతున్నదని నమ్మి, ఆ కీడు తొలగించడము తోకోపకారకమయిన పని అని ఉపదేశిస్తున్నాము. మాచేత నయినంత మట్టుకు అట్టిపని చేస్తున్నాము. గనుక మొగమోటము లేకుండా మాకు సత్యమని తోచిన పంగతులు సృష్టముగా విశద పరుస్తున్నాము. మా ప్రతిపక్షుల ప్రాచీనాంధ్ర

భాషాభిమానము కేవలము వేదబిమి తెలియనందున వారు ఆదర్శముగా చూపించే భాష కృత్రిమము, అనంభావ్యము, అదృష్ట పూర్వము అయినా, ప్రవాద మోహితులయి, విమర్శించి సత్యము తెలుసుకోలేక, అసత్యమునే గురియందుంచుకొని, వాస్తవమయిన దేశభాష నింద్యమని ఉపేక్షించి, తెలుగు వారు తమ దేశాభివృద్ధికి గొప్ప ఆటంకము కలుగజేసుకొన్నారు. సులభము, సుబోధము, సర్వజన సామాన్యము అయిన దేశభాషవల్ల కలిగే మేలు ఎట్టిదో ఎరిగినవారికి ఈ ఆటంకము మిక్కిలి దుఃఖకరముగా ఉంటుంది. అందుచేత వారు, ఎంత నింద వచ్చినా, సరే; ఎవరికి కోపము వచ్చినా సరే; ఏమి నష్టము కలిగినా సరే; అని వెనకదీయకుండా నిజము చెప్పవలసిన వారవుతున్నారు.

ఇంకా మరికొందరు మహాకవుల ప్రయోగములు చూపిస్తున్నాము —

1. నాచన సోముడు సామాన్యుడుకాడు. అతని ఉత్తర హరివంశము వీరేశలింగంపంతులుగారున్న వావిళ్ళవారున్న ముద్రించినారు. సీతారామాచార్యులవారు ప్రౌఢవ్యాకరణములో ఉదాహరించిన సోముని ప్రయోగము ఈ రెండు ముద్రణములలోను కనబడదు. పరిష్కర్తలు దిద్ది రూపుమాపినారు. తంజావూరి పుస్తకాలయమందున్న వ్రాత ప్రతిలో సీతారామాచార్యులవారు ఉదాహరించి నట్లున్నది. అచ్చుపుస్తకముల రెంటిలోనూ పారము యెట్లున్నదంటే—

(8. 226, 2వ, 3వ చరణములలో)

మ పునచక్రాయుధనిష్ఠ రక్షతగళ ద్రక్తార్థ సర్వాంగున

భృగుభూతావ్రతిమ ప్రగల్భ పరివాదాంతర్హితోద్విక్రమున్.

సీతారామాచార్యులవారి పారము:—“పున . గళ ద్రక్తస్యసర్వాంగుని, న్నునుభూ వాదాంతర్హితో...”

వ్రాత ప్రతిలో“పున ..గళద్రక్తార్థ సర్వాంగుని, ననుభూతా ప్రమథ ప్రగ . ర్హితో ” లేఖకుని పొరబాటు స్పష్టము. ‘న్నను’ అని ఉండవలెను.

మేము మరిఒక ప్రయోగము చూపిస్తాము, అది అచ్చుపుస్తకములలో నున్న వ్రాతపుస్తకములోనున్న ఒక్కలాగే ఉన్నది. సందేహమున కేమీ అవకాశములేదు.

క. అవిబుధ జగతిలోపలఁ గ్రొవ్వుదఱిఁగి సురగణంబు జ్ఞోభము నొందెన్
ఇవిధముననుత్పాతము, నివ్వటిలం దొడగుటయును నిష్కరుణతతోన్

(8. 159)

2. మనుచరిత్రము 3. 48వ పద్యము, 4వ చరణములో “రతి పయ్యోద కున్నను వైన చేతులన్” అనే పాఠము కొందరున్ను” “రతిపయ్యోదకున్నను వైనచేతులన్” అనే పాఠము మరికొందరున్ను అంగీకరిస్తారట. అచ్చపుస్తకము టీకలో ఆలాగున ఉన్నది. మావద్ద నున్న వ్రాత ప్రతిలోనున్న మండ పాక పాఠ్యశీర్ష్యర శాస్త్రులవారి వద్దనున్న వ్రాతప్రతిలోనున్న మొదటిపాఠమే ఉన్నది. మాదృష్టికి అదే సందర్భోచితముగా ఉన్నది. కాటాకు పుస్తకాలలో రెండవ పాఠము కనబడే వరకూ పారాంతర మున్నదని చెప్పకూడదు. అచ్చ పుస్తకాలలో ఇట్టి చోట్ల పండితమృణ్యులు పారాలు మార్చివేసినారు గాబోలు.

3. పారిజాతావ హరణము 1 45వ పద్యమందు ప్రస్తుత ద్విత్వసకార మున్నట్లు చెప్పిన లక్షణమునకు లక్ష్యమున్నదని రంగరాట్ చృందస్సులో ఉదాహృతమయి ఉన్నది. అందులోని పాఠము ఇట్లున్నది.

క. వచ్చినమునివతి కేదురుగ వచ్చి నమస్కృతులొనర్చి వనితయుఁ దానున్ నొచ్చెంబు లేని భక్తివియచ్చర రిపుధేది నలిపెనాతిధ్యంబుల్.

ఇప్పటి అచ్చపుస్తకములో మూడవచరణము మొదటిమాట “బొచ్చెంబు” అని.

4. కళాపూర్ణోదయము 7. లోనిది ప్రాధవ్యాకరణములో ఉదాహృతము. మ. తరుణీశాతకటాక్ష వీక్షలకొనల్దొర్కొన్న చోట్లుంబరె, న్నురు శోభా

5. విష్ణు పురాణము 3. 172 లో “మూడున్నర”

6. పాంచాలీ పరిణయము ఆ 1. పు 5 “రెండముంగొని తగన్నెగఁ జిమ్ము”

7. కుచేలోపాఖ్యానము 3. 85—“శ్రీయుతుఁడై యన్యులకున్నే యెడ”

8. కుకనస్తతి 3. పుట 131. క.... వినుచుంటి సంత వేపులు, తిని యెన్నీమాటు వండించిన దెల్లన్, 1 పుట, 156. చ. మించిన యెడన్నొకఁడో”

9. సానందోపాఖ్యాన 95 మత్త కోకిల వైఖరి, బొందితి న్నేమిగావరె”

10. రామరాజీయము “సంహారులున్నైన.” (?)

11. తిమ్మకవి రాజశేఖర విలాసము. 3. 109. “ఉ. వారక యీ పురిస్సెచట,”

12. రామస్తవ రాజము. 2. మ. తావత్రయం, బెఱుఁగన్నీయదో.

13. లక్ష్యణకవి లంకావిజయము 1 12, మ. వాచస్పతి స్వార్థునిన్.

14. కవిజనాశ్రయము; పు. 57, మనోహర వృత్తము 3 వ పాదము
“ఆరంగఁ బడన్పు భయార్థములన్ ;”

పుట. 61, కందములక్షణము, —వానిపాదం, బుల నిడునది మూడు
నేను మూడున్నెనున్.

88. అమృత గ్రంథచింతామణి మయూఖము 1895 సం. మేనెల
సంచికలో మన శాస్త్రులవారు, “ద్రుతమున కచ్చతో సంక్షేపమును గుఱించి”
వ్రాసిన ఉపన్యాసమందు, ఆంధ్రశబ్ద చింతామణి సూత్రమున్న దానికి అప్పకవి
వ్రాసిన టీకను ప్రమాణముగా, పెట్టుకొని, అందుకు విరుద్ధముగా వాదించిన
వారిచ్చిన రెండు ప్రయోగములు అపపారములని నిరాకరించినారు, గాని అవి
అపపారములన్నందుకు హేతువులు చెప్పలేదు. ఈరెండు ప్రయోగములలో
ఒకటి పోతరాజు భాగవతము 7. 142 వ పద్యములోనిది, రెండోది నాచన
సోముని ఉ. హరివంశము 6 226 వ పద్యములోనిది, ఇవి మేము ఉదాహ
రించే ఉన్నాము. శాస్త్రులవారు లక్ష్యములు తెలుసుకోకుండా, లక్షణము
మాత్రము నేర్చుకొని తెలుగు పండితులయినందున, లక్షణమే—అనగా తాము
చదువుకొన్నదే—పరమప్రమాణ మనుకొన్నారు; గాని, లక్షణము ఏలాగు
పుట్టినదో ఆలోచించుకొన్నారు కారు. లక్షణము చెప్పినవారికి దివ్యదృష్టి
ఉండెనని భ్రమపడ్డారు గాబోలు. ఎట్లయినా, లక్షణమందు వైవిధ్య మున్నదని
తెలియక, తాము చదువుకొన్నదే లక్షణమని విశ్వసించి, దానికి విరుద్ధముగా
ఇప్పటివారు వ్రాస్తే నిందించడమునకున్ను, పూర్వులు వ్రాసిఉంటే అపపార
మని దిద్దడమునకున్ను సాహసించినారు. “సర్వమున్నతని” అనే అచ్చు
పుస్తకముల పారము దాహరించిన వారిని ఎట్లు అధిక్షేపించినారోచూడండి.—
లక్షణ విరుద్ధమయిన నీ పారమున నింత నమ్మకమేమి? “సర్వమావిభుని”
అని యచ్చు పుస్తకములలో నున్నయెడల “సర్వమున్నతని” అని యెవరైన
దిద్దుదురా? “మావిభు” అనుటకుగాని యట్టి యవిరుద్ధమయిన మఱి యేపాత
మునకుఁగాని బదులుగా నీపొరబాటచ్చునంతొచ్చి యుండరాదా, లేదాసర్వము +
ఉన్న + అతని అనియేల విభాగము కాగూడదు? ఇదియకవి హృదయమని
నా యభిప్రాయము. సర్వము=ఈ విశ్వమెల్ల, ఉన్న = సత్పదార్థమయిన,
అతని = అహరి యొక్క— యని యన్వయము శ్రుతి. “సదేవ సౌమ్యేద
మగ్ర ఆసీత్” అని యుపనిషత్తులుద్ఘోషించెడు సదాత్మికమయిన బ్రహ్మమే
యా విష్ణుఁడనియుఁ దన్మయమే విశ్వమనియుఁదాత్పర్యము. “ఈ వ్యాఖ్యానము
ఎట్లున్నదంటే వేంకటరత్నము పంతులవారి యాంధ్రీకరణమును గురించి
శాస్త్రులవారన్నట్లే “కొండుభట్లు కమ్మవారికి శాంతాకార పురాణము చెప్పిన

చొప్పున “బహుజోగుజుగా” ఉన్నది. (చూ. పుట. 16) “సర్వమావిభుని” అనే పారముకంటికి కనబడుతూ ఉంటే ఎవరైనా ఎందుకు దిద్దతారు? అప్రశ్నరు అవ కాశమేమిటి? అది సాధువుకాదని ఎవరన్నారు? ఐతే, అది అచ్చుపుస్తకము లలోలేదు, దానిజోలేమున్నది; అచ్చుపద్ధ పారము “సర్వమున్నతని” అనేది అసాధువన్నవారు వ్రాత ప్రతులలో ఏపారమున్నదో చూచి మరిదిద్దవలెను. చెన్నపట్నమందు కావలసినన్ని ప్రతులు 1895 వ సం॥లో ఉండెను గదా, ఎందుకు పరిశీలించలేదు? శాస్త్రులవారు అట్టి పరీక్షచేయకుండా ఏలాగున “సర్వమావిభుని” అనేపారము పోతరాజు వ్రాసి ఉంటాడని ఊహించినారు? కర్ణ పికాచి చెప్పినదా? యోగనిద్రలో వారున్నప్పుడు కనబడినదా? ఈపారము కవివ్రాసిఉంటే శ్రుతులనుబట్టి తాము తెలుసుకొన్న పరమార్థము కవి హృదయ మని సాధించడమునకు వల్లపడదు వారు కనుగొన్న కవి హృదయము వాస్తవ మైతే. వారూహించిన పారము వాస్తవము కాదు పారిము వాస్తవమైతే, రవి హృదయము వారనుకొన్నదికాదు. వివేకము లేనివారివిమర్శము, ఇట్లే ఉంటుంది. 1895వ సం॥లో పండితులకు తెలిసిన వాటికన్న ఇప్పుడు ఎక్కువగా ఈ విమర్శకు కావలసిన ప్రయోగములు దొరికినవి. వ్రాతప్రతులలో, ఓపికతో వెదకవలెను గాని, కావలసినన్ని కనబడతవి. పాటాంతమందు ద్రుతము నిలిపి తర్వాత అచ్చుఉంచితే దోషముండదనిన్ని, లక్షణవిరుద్ధము కాదనిన్ని, కొందరి భ్రమ. పాదమద్యమందు సంశ్లేషముగల ప్రయోగములుకూడా మేముదాహరించిన వాటిలో ఉన్నవి. అట్టిదైనా తప్పనికదా అచ్చులో దిద్దినారు. ద్విత్వశ్లేషములున్నవని సిద్ధాంతము. పండితులు తమ యిష్టముచొప్పున ప్రక్రియ చెప్పవచ్చునుగాని ‘రెండున్నర’ అనే శబ్దము అసాధువనకూడదు. అంటే చెల్లదు.

సభికులు

89 ప్రసన్నరాఘవమందు 8 వ పుటలో సూత్రధారుని వాక్యమిట్లున్నది:—

“బావా! నిజకవిత్వ తత్త్వ విनోద ముదితు లీ సభికు లెట్లన్యుని యొక్క కవితచేతఁ జొక్కుదురు.”

ఇందున్న ‘సభికులు’ అనేశబ్దమును నిందిస్తూ వేంకటరాయశాస్త్రుల వారు తమ విమర్శమందు వ్రాసిన దేమంటే—

“సభికులనఁగాజూదమాడించువారు. ‘సభికా ద్యుతకారకాః’ అమరము. అట్టివానికొకనికి మదరాసులో ఈ నడుము 250 రూపాయలు దండము విధింపఁబడినది. అమరుఁడు ఈ యర్థము నీ శబ్దమునకు కంఠోక్తముగాఁ జెప్పుటయు, ‘సభాసదస్సభాస్తాసభాభ్యాస్సామాజికా శ్చతే’ అని సభ్యసర్వాయములలో ఈ శబ్దమును చెప్పమియుఁ జూడ. దీని కిది రూఢ్యర్థ మనియు సభ్యార్థ

మందు దీనిని వ్యవహరించుట లేదనియు నెఱుకపడుచున్నది. యోగముచే సభ్యార్థమును సాధించుపక్షమున, 'సభాద్యూతమాశ్రయత్వేనాస్యాస్తీతి ప్రీహ్య దిత్వాత్ రన్' అని రామాశ్రమీయము. 'యాధిర్యోగ మపహరతి' అనఁగా రూఢియోగమును హరించు నను న్యాయ మేమిచేయను? మత్స్యార్థముచే సభ్యార్థమును సాధించుట క్లిష్టము. ఇన్నిటికిని విరుద్ధముగా ఎట్లో యోగాశ్రయముచే 'ఓసఖికులారా!' యని సభ్యులను సంబోధించుట, (విధవ శబ్దమును గొప్ప ప్రభువని యర్థముగా దూతాది గణమందు చేర్చనెంచి) వారినే 'ఓ విధవలారా' యనుటవలె నున్నది. సభ్యులు సఖిక శబ్దతత్త్వము నెఱింగినచో ఈ రెండు సంబోధనలచేతను సంబోధ యితలకు తుల్యఫలమే గలుగును." (పు. 23)

90. వీరిపద్ద నేర్చుకొని కాబోలు బ్ర. శ్రీ. వావిల కొలను సుబ్బారావు పండితులవారు తమ సులభ వ్యాకరణమందు (చూ. పు. 16, 3వ భాగము.):

“వ్యాసలేఖకుఁడేది సంస్కృత శబ్దమయినది, యేది తెలుగుమాట యైనది యెఱింగి యుండవలయును *ఎఱుంగకున్న బెక్కు దప్పలు వ్రాయవలసినచున్న పటసమూహమును బోధించు సమజశబ్దము సమాజపర్యాయముగను, జూదగాండ్రను బోధించు సఖిక శబ్దము సభ్య పర్యాయముగను వాడుట ప్రశస్తముగాదు. సఖికులారాయని దూషించునపుడు చెప్పవలయుఁగాని భూషించునపుడు చెప్పరాదు.”

91. ఇట్లు 1912 వ సంవత్సరమున విద్యార్థులకు శబ్దార్థము బోధించిన పండితులవారు, 1893 వ సంవత్సరము నవంబరు తే 12 దిని తమ్ము గౌరవించుటకు సభచేసి, గజమాలతో సంభావనచేసిన నెల్లూరి పండితులకు పారితోషికముగా తాము సమర్పించిన పంచరత్నములలో నాలుగవదానియందు, వారిని తాము భూషించునద్దేశించినవారై, “సఖికులారా” అని ప్రయోగించి, దూషించినవారై నారు చూడండి ఆ వాక్యము (అముద్రిత పు. 4)

సీ. గీ ...మీబోటి సచ్చరితులు, జగతి వెలయుట, గొడవేమి సఖికులారా :

బహుశా ఈ పద్యము రచించేనాటికి ఈ పంతులవారి పాండిత్యము బాగా పరిపక్వతమ కాలేదని తోస్తుంది. వీరున్ను వీరివంటి పండిత భిషక్కులున్ను తమ భేషకాలుచేత బడిపిల్లలను మోహింపజేస్తూ ఉంటారు. వీరి భేషక తత్త్వము బయలుపడిన తర్వాత 'ఆహా! యొజ్జల పుచ్చకాయ వితమారా' అని నవ్వుకొంటారని ఎరుగరు. ఈ భిషక్కుల భేషకాలు చాలా ఉన్నవి.

* ఇందుకు సులభోపాయము అమరము కంఠపాఠము చేయుటే అని వారే బోధించినారు.

అవి వేరే ఒక వ్యాసములో ప్రదర్శింపదలచి ఉన్నాము. ప్రస్తుత విషయముతో సంబంధించినది గనుక ఇదిమాత్రము ఇక్కడ ఉట్టించినాము. అముద్రిత గ్రంథచింతామణి పత్రికా సంపాదకులు పూండ్ల రామకృష్ణయ్యగారు ఈ పంచరత్నములు తమ పత్రికలో ముద్రించి ప్రకటించినప్పుడు, ఈ సభిక శబ్దమందు దోషమున్నదని విమర్శకులు ఎవరూ చూపించలేదు.

92. ఇట్లే 1880 సం. లో అముద్రిత గ్రంథ పత్రికాధిపతియగు వీర నాగయకవిగారు రచించిన 'శ్రీ బిక్కింగ్ హామ సింహపురీ సందర్శనము' 1885 సం మందు ముద్రితమయినప్పుడు, అందు రెండు పద్యములలో సభిక శబ్దము ప్రయుక్తమై ఉన్ననూ ఏల ఆక్షేపించలేదు. ఆ పద్యము లుదాహరిస్తూన్నాము.

క. ఇక్కరణి సభిమ లందఱు,

బిక్కింగాం సార్వభౌమ ధావంబునకున్

బెక్కు తెఱంగుల మెప్పులు,

నెక్కొన ఘటియించి రాత్మ నిపుణత మెఱయన్.

(29)

ఉ. ఈ సభికోత్తము ల్వసుమతీకుని యాగ మనందెఱింగి ..

(30)

93. అయితే, 1897 వ సం. లో కొక్కొండ వెంకటరత్నం పంతుల వారు ప్రసన్నరాఘవములోనున్న, రోలాచలం శ్రీనివాసరావు పంతులవారు సుఖమంజరి నాటకములోనున్న ఈ సభికశబ్దము, సుబ్బారావు పంతుల వారున్నూ వీరనాగయకవిగారున్నూ వాడినట్టే సభ్యార్థమందు వాడినప్పుడు, దీనినిగురించి విమర్శములు ఆరంభమయినవి. అముద్రిత గ్రంథ చింతామణి పత్రికాధిపతులయిన పూండ్ల రామకృష్ణయ్య గారున్నూ వేదం వేంకటరాయ శాస్త్రిలవారున్నూ జట్టుగా ఉన్నట్టు తోస్తుంది. వీరు ఉభయలూ కలిసి వేంకటరత్నము పంతులవారిని శ్రీనివాసరావు పంతులవారిని ఆక్షేపించి, నిందించి, దూషించి, వారు గ్రాంథి కాండ్రము రానివారని తోచేటట్లు అనేక వ్యాసములు వ్రాసినారు. తక్కిన విషయములతో మన కిక్కడ పనిలేదు. వేంకటరత్నము పంతులవారు వాడిన సభిక శబ్దమును గురించి శాస్త్రిలవారు వ్రాసినది (89 వ పేరాలో) ఉదాహరించినాము గాదా. శ్రీనివాసరావుగారి ప్రయోగమును మొట్ట మొదట రామకృష్ణయ్యగారు—'సభికులనగా జూదగాండ్రు. సభికాద్యూత కారకాః అని అమరము. గాన, నిచటి సభయందు జూదగాండ్రుండుటకు కారణ మేమి' అని ఆక్షేపించినారు. అందుపైని, శబ్ది రత్నాకరమందు ఈ సభిక శబ్దమునకు 'సభయందుండు ధర్మజ్ఞుడు' అనే అర్థ మున్నదనిన్ని, కొందరు

కవులు ప్రయోగించి ఉన్నారనిన్ని, శశిలేఖా పత్రికలో రావుగారు సమాధానము చెప్పినారు. రామకృష్ణయ్యగారు శబ్దరత్నాకరములోని అర్థమనబంద్యమని, 'సంస్కృతే తరప్రయోగముల కేమిగాని సంస్కృతమున నిట్టి ప్రయోగములున్న రావుగారువానింజూపఁ ప్రార్థితులు' అని తిరిగి అధిక్షేపించినారు. శ్రీనివాసరావు గారుచూపించిన ప్రయోగములను అంగీకరించక శేషాద్రి పేంకటేశ్వరరావుగారు పత్రికాధిపతిగారికి ఒకజాబు వ్రాసినారు దానిలోని వాక్యము లుదాహరిస్తాము: 'అవి అన్నియు నాధునిక కవిప్రయోగము లగుటచే వానింగురించి నేనేమియు వ్రాయనక్కరలేదు. మీ వాదము ప్రకార మీ శబ్దమునకు సభ్యుఁడను నర్థము నైఘంటికముకాదు. కాకపోయినను లోకమునఁ గొందఱు సభ్యులనుటకు బదులు సభికులని వాడుచుండుట నిజము ఇట్లే శ్రీనివాసరావుగారును పొరబడి దీనిం బ్రయోగించి, మీవలన నాక్షేపింపబడి యెటులైన నా పదమునకు సభ్యుఁ డను నర్థమును సమర్థింప యత్నించు చున్నారని తోచెడిని. సభ్యవర్ణాయము లలో నమరుఁడు సభిక శబ్దము చెప్పమి యేలొకో దానికిఁ గారణమరయవల వదా? ఆ యర్థ మీ శబ్దమునకు రూఢి విరుద్ధ మగుటయే కారణము. రూఢ్యర్థము ద్యుతకారులు గావున నదిచెప్పఁబడినది. దాని నెఱుంగక సభ్యార్థమున నాధునిక కవులు చేసిన సభిక ప్రయోగముల నెన్నింటంజూపిన నేమి ప్రయోజనము? ఈ కోలాచలముగారి వాదము చీకటితోనే తాంబూల మేమిరా? ఉల్లి గడ్డలతో జల్దియన్నముం దింటిని. ఉల్లి గడ్డ లేలరా? పెగపెంకటము. చీ చీ ఎక్కడ తగిలించుకొంటివి? నాకును మా నాయనకును మా వదినె తగిలించినది. మాయంట నందఱికి పెగ సంకటమే' అన్న సామితెగా నున్నది. ఎంత సరసముగా ఉన్నదో చూచినారా సభిక శబ్ద విమర్శము?

“ఈ సభికుల్ గనుంగొనఁగ నిట్లయితీన్ వగనాకు వింతయే” అనివిరాట పర్వము 2. 176 వ పద్యమందు సభ్యార్థమందు తిక్కన సభిక శబ్దమువాదినట్లు ఒకరు ఆప్రయోగము చూపిస్తే, ఈ వెంకటేశ్వరరావుగారు ద్రౌపదీ వాక్యమున మత్స్యరాజు నాస్థానమువారు అందలి ప్రముఖులా సమయమున జూదమాడు చుండిరి గావున నానధయందు ధర్మరాజుయొక్క పూర్వకృత దుర్ దూత దోషముచేతఁ దనకిట్టి భంగపాటు కలిగె ననియు భావమగునట్లుగాన సభవారి నందఱిని ‘సభికులు’ అని వచించినది, ఈ పద్యమునకు మూలభూతమైన శ్లోక సముదాయములో సభికులను సీమాటకు ధూర్తాపి అని ఉన్నది “దూర్తోక్ష దేవ కిరవోక్ష ధూర్తోద్భూత కృత్సమా.” “సభికా ద్యూత కారకాః” అని అమరము. ద్రౌపది కీచకపాద తాడనము పొందిన విరాట సభయందు జూదము జరుగు చుండెను. “విఘ్నంకరోపి మాత్స్యనాం దీవ్యతాం రాజసంసది = జూదమాడు చున్న మాత్స్యలకు విఘ్నముం జేయుచున్నావు” అని ధర్మరాజు ద్రౌపదితో

అన్నట్లు సంస్కృత భారతమందున్నది. అని సమాధానము చెప్పినారు. వీరి వాదములో మాకు బోధపడని వింతయేమిటంటే, అమరములో సగిరి శబ్దార్థము ద్యూత కారకః అనిఉన్నదంటూ “సభికులనగా జూదగాండ్రు” అని రామకృష్ణయ్యగారున్ను. “జూదగాండ్రను బోధించుసభిర శబ్దము సభ్య పర్యాయముగ వాడుట ప్రశస్తము గాదని” నుబ్బారావుగారున్ను. డ్యూరెక్టర్, ద్యూతకారక శబ్దములున్న వాటి అర్థములున్ను రారుమారుచేసి చెప్పిబులు పడినట్లు కనబడుతున్నది. వీరిమిత్రులు వెంకటరాయశాస్త్రిలవారున్ను వేంకటేశ్వర రావుగారున్ను వీరిభ్రాంతిబోగొట్టక ఓపేక్షించినారెము? సభిర శబ్దమునకు సంస్కృతములో ఏమి అర్థమున్నదో ప్రయోగములు చూపి ఎవరూ చెప్పరేమి; సభికులనగా ద్యూతకారకులుగాని ద్యూతకృతులు కారుగదా.

94. సభిర శబ్దమునకు ‘ద్యూతకారకః,’ అనే అర్థము అమరములో ఉన్నదన్నమాట నిజమే. అయితే, అమరుడు చేసిన నామలెక్కను తాసనము సంస్కృత గ్రంథము లందున్న సంస్కృత భాషాశబ్దములకే చెల్లినది. సంస్కృతభాష లౌకిక భాషగా వాడుకలో ఉన్నప్పుడు ఆ భాషలోని శబ్దములున్న వాటి అర్థములున్ను ఏర్పడవి. ఆ భాషయొక్క వాడుక పోయిన రివ్వార, అభాషలో గ్రంథములు వ్రాసేవారు పూర్వము ఏర్పడి ఉన్న శబ్దములున్న వాటికి ఏర్పడిఉన్న అర్థములున్ను లెస్సగా తెలుసుకోవలసిన నియములు ఉచితమయినదే. సభాశబ్దమునకు సంస్కృత భాషలో అనేకార్థములున్నవి. (1) గృహము, (2) సమాజము, (3) ద్యూతము—(సభాద్యూతం, సభాగృహములిరుద్రః) రాజకొలుపుకూటము ‘రాజసభా’, ధర్మ నిర్ణయము చేసే సభ. ‘ధర్మసభా’, మల్ల యుద్ధమందు జయోపజయములు నిర్ణయించే సభ “మల్లసభా”. అట్లే జూదరుల సమాజము ‘ద్యూతసభా’ జూదమాడే గృహముయూదా ‘ద్యూతసభా’. ఏ సభలోనయినా కూర్చున్నవారు ‘సభ్యులు’, ‘సభాసదులు’, ‘సభాస్థారులు’. ఈశబ్దమును ‘రాజ నియుక్తులకున్ను’ ఉత్తనే కూర్చుండి చూచేవారికిన్ని చెల్లును. చాణూరముష్టికులతో రామకృష్ణులు మల్లయుద్ధము చేసినప్పుడు కంసునిచేత నియుక్తులయిన మల్లసభాధి కృత్తులు మల్ల సభాసదులని సంస్కృత భాగవతమందున్నది. యాజ్ఞవల్క్యస్మృతిలోనున్న దాని వ్యాఖ్య విజ్ఞానేశ్వరీయములోనున్న ‘ద్యూతసభా’ ‘ద్యూతః’ ‘సభికః’, ‘ధూర్తరీతదః’ ‘గృహః’ మొదలయిన శబ్దములకు ధర్మశాస్త్రమందు ద్యూత సమాహ్వయమనే వివాదపదనిరూపణములో పారిభాషిక పదములుగా నిర్వచనము లున్నవి. ‘సభికుడు’ రాజచేత ‘నియుక్తుడ’యిన ‘ద్యూత సభాధికారి’ ‘ద్యూత సభాపతి’ ‘ద్యూతసభాధ్యక్షుడు’, అనే పేళ్ళుకూడా ఉన్నవి. సభాపతి శబ్దము సభిర శబ్దమువలెనే ‘ద్యూతగృహస్వామి’ అనే అర్థము కలిగిఉన్నది.

‘ద్యూతసభ’ ప్రసిద్ధమయిన స్థలమందుండవలెను. నిర్ణీతమయిన ‘కుల్కము’ గెలిచిన జూదరులు ‘సభాధికారికి’ చెల్లించవలెను ‘సభికుడు’ నిర్ణీతమయిన సుంకము రాజుకు చెల్లించవలెను. తగవులు పరిష్కరించే అధికారము ‘సభికుని’యందే ఉన్నది. అతని మాట మీరినవారిని రాజు దండించవలెను. కొన్ని తగవులు తీర్చుటకు పంచాయతీవారిని నియమించవలెను, అందులోని ‘సభ్యులు’ ద్యూతసభాధికారులే, సాక్షులు జూదరులు. ఇప్పుడు ఆఖ్యాయీ ఉద్యోగస్థులు, ఇజారాదార్లు, లైసెన్సులు, డిపోలు అంగళ్ళు మొదలయినవన్నీ ఉన్నట్టే, పూర్వము ద్యూత వ్యవహారము నిర్వహించే డిపార్టుమెంటు ఒకటి సాంగముగా రాజ్యములో ఉన్నట్టు కనబడుతున్నది. దీనివల్ల రాజుకు కొంత ఆదాయము వచ్చేది. ఈ కాలములో వస్తులు వసూలుచేసే అధికారము కలవానికి కలెక్టరు అనే హోదా ఉన్నట్టే, ద్యూత సభాధికారికి ‘సభికు’ అనే హోదా ఉండేది ‘సభికులు’ అన్నవారు జూదమాడేవారు కానేకారు, రాజుచే నియంత్రితమయిన అధికారులు ద్యూతక్రీడల సూపర్వైజర్లు, సూపరింటెండెంట్లు ద్యూతము వ్యవసమైనా, ద్యూతకృత్ నింద్యుడైనా, సభికత్వము నింద్యము కాదు. సురాపానము నింద్యమైనా, ఆఖ్యాయీ కంట్రాక్టరుగాని ఆఖ్యాయీ డిపార్టుమెంటువారు గాని నీచులు నింద్యులు కారు వినోదార్థము ఇప్పుడు చదరంగము, చీట్లపేక వలెనే, పూర్వము రాజులు తమ సభాగృహములలోను, సంసార్లు తమ యిండ్లలోను, ద్యూత మాడుకొనేవారు. అట్టిచోట్ల ద్యూతకారకు లయిన ‘సభికులు’ అనే అధికారుండరు. అందుచేతనే సభాపర్యములో ద్యూతవ్యవసయందు ఎక్కడా సభికశబ్దము ప్రయుక్తము కాలేదు. జూదమాడేవారు ద్యూతకృత్తులు, ధూర్తులు, కితవులు. విరాటసభలోకూడా ద్యూతకృత్తులేగాని ద్యూతకారకులు లేరు.

94. పూర్వకాలమందున్న రాజ్యవ్యవస్థను పట్టి ఏర్పడ్డ వ్యవహారములో ‘సభా’ అంటే ‘ద్యూతసభ’ అనే అర్థమందేది. గనుక ‘సభికు’ ‘సభ్యు’ ‘సభాపతి’ ‘సభాధికారి’ ‘సభాధ్యక్ష’ పర్యాయ పదములుగా ‘ద్యూత’ అనే మాట ముందు లేకుండానే వాడుకలో ఉండేవి. ఇప్పుడు ‘కలెక్టరు’ అనేశబ్దమునకు ముందు ‘రెవిన్యూ’ అని చేర్చి ‘రెవిన్యూ కలెక్టరు’ అననక్కరలేదు. కలెక్టరు అంటే, బిల్ కలెక్టరుని యెవరూ అనుకోరు ఆ ప్రకారముగానే సభిక శబ్దమునకున్న సభాపతిశబ్దమునకున్న ద్యూతసభతోగల సంబంధముచేత ‘ద్యూతకారకా’ అనే అర్థము వచ్చినది ఆ అర్థము సభికశబ్దమునకుమాత్రము అమరుడు చెప్పినాడు. “సభా(ద్యూతసభ) ఆశ్రయత్వేనాస్త్వస్యేతిసభికుః” అని ఒకరు, ‘సభా (ద్యూతమ్) ఆశ్రయత్వేనాస్త్వేతి సభికు’ అని ఒకరు, ‘ప్రీహ్యుదిత్వాత్తేరన్’ అని ఒకరు, ‘వికార సంఘేతిష్టికః’ అని ఒకరు.

‘ద్యూతంకారయతీతి ద్యూతకారకః షణ్మతాత్ స్వార్థేకః’ అని ఒకరు— ఇట్లు లక్షణము చెప్పినారు. సభిక శబ్దమునకు ‘సభికః’ అని శబ్ద రచనావళిలో రూపాంతర మున్నది. ‘సభ్యః’ అంటే ‘సభికః’ అనే అర్థమువూడా ఉన్నదని జటాధరుడు చెప్పినాడు. శబ్దకల్పద్రుమములో ‘సభాపతిః = సభికః ద్యూతగృహ స్వామీ’ అని ఉన్నది. అప్తే (Apte) గారి ఇంగ్లీష్-సంస్కృత రోశమందు ‘Courtier’ అంటే సభ్యః, ‘సభిక’ అని కూడా ఉన్నది. శబ్దరత్నాకరములో ‘మెంబరు=సభికుడు’ అని ఉన్నది. సభ్యసభిక శబ్దములు సమూహార్థము లయి నట్లే కదా.

95. సభా శబ్దమునకు ద్యూతమనిన్ని ద్యూతపథ అనిన్ని ఏభాషలో వ్యవహారమున్నదో, ఆ సంస్కృత భాషలోనే సభిక శబ్దమునకు ‘ద్యూత కారకః’ అనే అర్థము రూఢమయిన దని చెప్పడము యుక్తము; గాని, సత్స మాజ్ఞార్థమందే సభాశబ్దవ్యవహారము గల తెలుగుభాషలో సభా శబ్దమునుండి పుట్టిన సభిక శబ్దమునకు తత్సంబంధమువల్ల కలిగిన సభ్యార్థము నిషేధించి, తెలుగువారి వ్యవహారములో సభాశబ్దమునకు లేని అర్థము విధించుట కేవలము అయుక్తము; అందువల్ల లోక వ్యవహారమునకు విరుద్ధమయి పండితుల భాష హాస్యాస్పదమవుతుంది. ‘పండితులను సభికులారా’ అని ఎవలైనా సంభోధిస్తే, తమ్మును నిందించినారని వారనుకోవడము; పండితులు జూదమాడేవారిని ‘సభికు లారా, అని సంభోధిస్తే, లోకులు నవ్వడము— ఇంతే ఫలము తెలుగుభాష వేరు, సంస్కృతభాష వేరు. తెలుగు ఇప్పుడు ప్రజల వాడుకలో ఉన్నది. సం స్కృతము గ్రంథాలలో మాత్రమున్నది. సంస్కృత శబ్దములు తెలుగులో చేరిన తర్వాత తెలుగువారి వాడుకను వట్టే వాటి అర్థము, ప్రయోగము నిర్ణ యించవలెను; గాని, సంస్కృత భాషాలక్షణమును పట్టి నిర్ణయించ వల్లరాదు. యజ్ఞములు చేసేకాలములో యజమాన శబ్దమునకు ‘యజ్ఞము చేస్తూ ఉన్నవాడు’ అనే అర్థమే ఉన్నది. ఆ శబ్దము విశేష్యము కాదు, యజ్ఞ అనే క్రియయొక్క శత్రుకరూపము, యజ్ఞాలు నామావశిష్ట మయినతర్వాత ‘యజమానః’ అంటే గృహపతిః అనే అర్థము వచ్చినది. తెలుగులో ‘యజమానులు’ అంటే గృహ పతులు అనే అర్థమేకాక, సేవకులను స్వాములు, అధికారులు మొదలుగా గల మరికొన్ని అర్థములు పుట్టినవి; బహు వచనరూపము యజమానులుగా నున్నం దున, తెలుగుభాషావ్యవహార వాసనచేత ఉకారాంతశబ్దమని భ్రమపడి ఆ పండి తులు ‘యజమాని’ అని ఏకవచనరూపము ఊహించి, వాడుకలోనికి తెచ్చినారు. ‘యజమాన్యము’ అనే శబ్దము ఇప్పుడు వాడుకలో ఉన్నది ‘మహమ్మదల్లీ సాయబుగారి యజమాన్యము క్రింద నొక సభ జయప్రదముగా జరిగెను’ అని పత్రికలలో వ్రాస్తున్నారు. ఇట్లే తెలుగువారి వాడుకలో ఉన్న సంస్కృత

శబ్దాలు వేనవేలు రూపమందుగాని, అర్థమందుగాని, రెంటియందునుగాని ఏదో మార్పుచెంది ఉన్నవి. గ్రంథములలో కొన్ని ధ్వనినవి, కొన్ని వ్యవహారములో మాత్రమున్నవి. పాణిన్యాయాల అనుశాసనము చొప్పున వాటి రూపము లేదని, కోశకారులు చెప్పిన అర్థములకు విరుద్ధమని, సంస్కృత భాషాపండితులు నిందించి, సంస్కృతములో ఉన్నట్లు తెలుగులో వాడమంటే చెల్లుతుందా? భాషాతత్త్వము బోధపడ్డ పండితులు ఇట్టివని తల పెట్టుదురా? వాడుకమారుతూ ఉంటుందని తెలిసినవారు గనుక, వాడుక ఏలాగు ఉంటే అలాగే శబ్దాలకు అర్థము చెప్పుకోవలసి ఉంటుందనేగదా 'తదశిష్యం సంజ్ఞా ప్రమాణత్వాత్' (1. 2. 58), 'లుబ్ధ్యేగా ప్రఖ్యానాత్' (1. 2. 54), యోగప్రమాణేవ తదవాపేఽదర్శనంస్యాత్' (1. 2. 55), ప్రధాన ప్రత్యయార్థవచన స్యాన్య ప్రమాణత్వాత్' (1. 2. 57) కాలోపసర్జనంచతుర్థమ్ (1. 2, 57) అనిచెప్పి నియమాలు చేయడము మానివేసినారు పాణిన్యాయులు"

95 ప్రతిభాషలో నున్న అన్య భాషాశబ్దములు ఎక్కువగానో తక్కువగానో చేరిఉంటవి. వేరువేరు భాషలు మాట్లాడే జనులు పరస్పర సంబంధము కలవారైతే, ఒక భాషలోని మాటలు మరిఒక భాషలో కలియక తప్పదు, అన్యభాషా గ్రంథములు చదువుకొన్నవారు ఆభాషలోని శబ్దములు తమ భాషలోనికి చేర్చుకోవడమునకు అనేక కారణము లుంటవి. అట్లా చేర్చుకొన్న శబ్దములు లౌకిక భాషలో నుండక, కేవలము గ్రంథస్థమయి ఉంటే, అవి వాస్తవమైన దేశభాష (అనగా పండితపామర సామాన్యముగా దేశస్థులు వ్యవహరించేభాష) లోనివని చెప్పకూడదు. అన్యదేశ్యములయినా, లౌకిక భాషలో చేరినవయితే, అవి గ్రంథమందున్నా, దేశస్థులకు దేశ్యపదములవలెనే పరిచితమయి ఉంటవి దేశభాషా పండితులు లెస్సగా విమర్శించి దేశభాషలోనున్న ప్రతి శబ్దమునకున్న వ్యుత్పత్తి నిరూపించి, ఇది దేశ్యము, ఇది అన్యదేశ్యము, అని ఏర్పర్చగలరు, గాని, ఇతరులందరూ లోక వ్యవహారములో ఈ భేదము తెలుసుకోకుండానే, తెలిసినా, పాటించుచుండానే, భావబోధకముగా ఏమాట ఏవేళకు స్ఫురిస్తే ఆమాటే వాడుతారు. ఏ భాషనుండి ఏ శబ్దము తమ భాషలోనికి వచ్చినదో, కనుక్కొని, ఆభాషలో ఆ శబ్దము యొక్క తత్త్వము ఏమిటో తెలుసుకొని, ఆ తత్త్వము చొప్పున ఆ శబ్దము యొక్క రూపము, అర్థము, ప్రయోగము బోధపర్చుకొని, అన్యదేశ్యములు వాడవలెనని నియమముంటే, పండితులకయినా, నాలుక కదలదు సరేకదా, కలమయినా నడుస్తుందా? మన తెలుగుభాషలో ఉన్న శబ్దములు తెలుగుమాటలే కాక, సంస్కృతము నుండి వచ్చిన తత్త్వమాలు, పాళీ మొదలయిన ప్రాకృతములనుండి వచ్చిన తద్భూతాలు, అరవము కన్నడమునుండి వచ్చిన అన్య

ద్రావిడములు, హిందూస్తానీ, ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచి, పోర్చుగీజు, మలై మొదలయిన వాటినుండి వచ్చినవన్నీ కలవుగదా, ఈ చెప్పిన భాషలన్నీ అభ్యసించడము నకు రగిన ఓపిక భాషాతత్త్వాన్వేషణమందు అభిలాష కలవారికి ఉంటే ఉండేనిగాని, సంసారములో ఈదులాడే అందరికీ ఉంటుందా? అంత ఓపిక ఉన్నవారికయినా, ఈ చెప్పిన అన్నిభాషలలోనుండి వచ్చిన శబ్దముల తత్త్వము నిరూపించడము సాధ్యమా? అది సాధ్యమయినా లోక వ్యవహారమందు సిద్ధమయి స్థిరపడి ఉన్న శబ్దముల రూపమున్ను అర్థమున్ను సంబంధమున్ను ప్రయోగమున్నురాము నేర్చిన తెలుగు శబ్దతత్త్వమునకు విరుద్ధముగా కనబడితే, దిద్ది వ్యవహారము మార్చడము సాధ్యమా? రాము నిరూపించిన తత్త్వము తాము గాని ఇతరులుగాని పునర్విమర్శము చేసినప్పుడు తప్పని తెలిస్తే, తిరిగి లోక వ్యవహారము మార్చవలసి వస్తుందే! ఈలాగున లోకకథానా 'సంస్కరించడమునకు ఏదేశమందున్నా ఎప్పుడున్నా ఎప్పుడున్నా పూనుకోలేదు. దాగా ఆలోచించుకొంటే అది పిచ్చివని అని బోధపడక మానదు.

98. సంస్కృత భాషాపాండిత్యముకల తెలుగు పండితులు సంస్కృత శబ్దముల లక్షణ మెరిగినవారు గనుక ఆవిమాత్రము ఆ లక్షణము చొప్పున వాడగలరేమోరాని, వాటిపలెనే తెలుగులోనికి వచ్చిన సంస్కృతేతర భాషా శబ్దములు ఆయా భాషల లక్షణము చొప్పున వాడగలరా? అనలు అట్టి శబ్దములు యేయే భాషలనుండి తెలుగులోనికి వచ్చినవో తెలుగు పండితులు చెప్పగలరా? కొంతాలో అట్టి శబ్దముల వ్యుత్పత్తిని గురించి వ్రాసిన వ్రాతలలో చాలా తప్పులున్నవే ప్రాకృత భాషలనుండి వచ్చిన శబ్దముల కయినా వ్యుత్పత్తి సరిగా తెలియక అన్నీ 'పైకృతము' అని చెప్పి ఊరుచుంటారే. ఐతే, సంస్కృతేతర శబ్దములన్నీ—ప్రాకృతభవములుకానీ, అన్యదేశ్యములుకానీ, దేశ్యములేకాని తెలుగుభాషలో ఏకాదమందు ఏలాగున తమ సహచరులు వాడుతారో, ఆకాలమందు అలాగుననే పండితులుకూడా వాడక తప్పదు. అన్యదేశ్యములు అన్యదేశ భాషా లక్షణమునకు విరుద్ధమయినప్పుడు ఆయా భాషల లక్షణము ఎరిగినవారు తప్పు పట్టితే, తెలుగు పండితులు ఏమి సమాధానము చెప్పుతారు? 'అన్యదేశ్యాలు అనేక భాషలనుండి వచ్చినవి. ఆభాషలన్నిటి లక్షణమున్ను మేము నేర్చుకోలేము. తెలుగులో ఆశబ్దములు ఏరూపమున్ను ఏఅర్థమున్ను కలిగి ప్రసిద్ధముగా ఉన్నవో, అట్లేగాని మరిఒకలాగున వాడలేము, అలాగున వాడుట తప్పుకాదు" అనిగదా సమాధానము చెప్పవలెను. ఇట్లే ఇంగ్లీషు భాషలోనికి వచ్చిన అన్యదేశ్యాల విషయమై ఇంగ్లీషు పండితులు ఇంగ్లీషు భాషా వివరణములో స్పష్టముగా వ్రాసినారు. ఈ లోకములో ఎన్ని భాషలున్నవో ఇంచుమించుగా అన్నిటిలోని శబ్దాలున్ను ఇంగ్లీషుభాషలో

చేరినవి. అవి ఇంగ్లీషువారు సాధారణముగా ఏ చొప్పున ఉచ్చరిస్తారో. ఏ అర్థమందు వాడుక చేస్తారో. అట్లే సాధువుగా నిశ్చయించు కొన్నారు. ఐతే వాటి వ్యుత్పత్తి విరూపించినప్పుడు సాధ్యమయినంత శ్రద్ధతో పరీక్షించి ఆయాభాషలలో ఆయాశబ్దములకు గల రూపములున్న అర్థములున్న వ్రాస్తారు, ఆ అనుశాసనమునకు వాడుక విరుద్ధముగా ఉంటే తప్పురాదు. సంస్కృతమునుండి తెలుగులోనికి వచ్చినశబ్దములు తెలుగువారి వ్యవహారములో రూపమందు అర్థమందు మారితే ఆమార్పు అంగీకరించక తప్పదు. అశ్వదేశ్యములను గురించి తెలుగు పండితులు చెప్పే సమాధానమే సంస్కృత శబ్దములను గురించి సంస్కృత భాషా లక్షణము తెలియని తెలుగువారు చెప్పగలరు. “ఏశబ్దము సంస్కృతమో, ఏశబ్దము ప్రాకృతమో, ఏది దేశ్యమో. ఏది అన్యదేశ్యమో, ఆచర్య మాకెందుకు? సిద్ధాంత కొముదిలోను అమరములోను ఎట్లుంటేమాకేమి? తెలుగున వ్యవహరించేటప్పుడు సంస్కృతము వచ్చినవాటినున్న రానివారున్న ఒక్కలాగునే మాట్లాడుతున్నారు. సంస్కృతము వాగా చదువుకొంటేనేకాని తెలుగు వ్రాయకూడదని నియమించడము అవివేకముకాదా? అట్టి నియమము చెల్లుతుందా? సంస్కృత పండితులయినా, గ్రంథాలలోనే సంస్కృతశబ్దాలు సంస్కృత భాషా లక్షణమునకు విరుద్ధముగా వాడుతున్నారే అని ఘావంటి వాళ్ళు సమాధానము చెప్పులారు.

97. సభిక్ శబ్దము గురించి ఇంతమట్టుకు పీకులాడిన వేంకటరాయ శాస్త్రిలవారు సంస్కృతమందు బ్రహ్మోద నాయకులగు గదా, ఇంతోటి సంస్కృతపండితులు తమ కథాసరిత్సాగరములో సంస్కృత శబ్దాలు ఏలాగున వాడినారో చూడండి.

“ఒకరిమీఁద నొకరికి అనుమానము కలిగెను. (పు. 31) వివాహ లగ్నము, ఇప్పుడే నిశ్చయించుటకు ఏమి అభ్యంతరము? (పు 272), మొదటి ప్రతిజ్ఞను జ్ఞాపక పఠిచి (226), గుట్టు ఋజువు చేసెదను (276) మహాధనుఁడైన వర్తకుఁడు (84), రత్నవర్తకము (86) నంది అతనిని ఆటంక పఠిచెను (4) శివశర్మహాత్రము నిరాటంకముగా ప్రవేశించును. (26), ఇతని సంగతి వాసవదత్తచెవికి అంది (74), ఉత్సవము అనేక దినములు జరిగి (నివర్తించినది) (189), ఆశాపము మూడునెలలకు నివర్తించును. (477). ప్రేరేపింప (445), అపహారు (281), అవసమృతము, (797) కుచోద్యము.”

ఇవిన్నీ, వీటివంటివి ఇంకా ఎన్నో ఆ గ్రంథమండేకాక వీరు వ్రాసిన తక్కిన గ్రంథములందుకూడా ఉన్నవిన్నీ. తప్పులు అని సంస్కృత శబ్ద తత్వమును పట్టి వీరిలాటి సంస్కృత పండితులు కొందరు ఆక్షేపిస్తారే.

ఇవి తప్పులయితే. సభిక శబ్దము అసాధువని అక్షేపించడము గొంగళిలో తింటూ వెంట్రుకలు వీరినట్లు కాదా? అయితే, మేముమాత్రము ఈ శబ్దము లలో లోక వ్యవహారానుసారముగా ఉన్నవన్నీ, సాధువులనే వాదిస్తాము. మేము చెప్పే సమ్మాయిషీ చిత్తగించండి. ఇవిన్ని ఇట్టి శబ్దములు ఎన్ని ఉంటే అన్నిన్ని సంస్కృతమునుండి వచ్చినా, తెలుగువారి వ్యవహారములో సిద్ధ శబ్దములయినవి సంస్కృతములో వాటినున్న అసలు రూపమున్ను, అర్థమున్ను, ప్రయోగమున్ను సంస్కృత పండితులకయినా సంస్కృత గ్రంథములలో మాత్రమే స్ఫురించును. లోక వ్యవహారములో ఉన్న రూపము, అర్థము ప్రయోగము మాత్రమే తెలుగుభాష వాడులున్నప్పుడు రెట్టుకున మనస్సుకు తట్టుతవి. తెలుగువారిలో సంస్కృతము వచ్చినవారు ఒకరు ఉంటే, సంస్కృతము రానివారు పదివేలమంది ఉంటారు. వారూ పీఠాకలిసి మెలసి, పరస్పర సంబంధము గలవారై ఎల్లప్పుడూ ఒక్క విషయమును గూర్చి ఒక్క విధముగానే భాషభోధకముగా వ్యవహరిస్తూఉంటారు, గనుక, సంస్కృతము చదువుకొన్నవారి భాషకున్న అది చదువుకొని వారి భాషకున్న వైషమ్యము తగ్గి, సామ్యము స్థిరపడుచుంది. సంస్కృతాలు వ్యక్తలోప వర్ణాగమ వర్ణవ్యత్యయాది బహువిధముల మారిగదా తద్భవాలయినవి. ఈమార్పు అపండితుల నోటనయిన దనవలెను, గాని, పండితులు తెలియక చేసినదన వల్లకాదే. అపండితుల సంఖ్య ఎక్కువగా నున్నందున వారితోసహవాసము, సంభాషణము అనివార్యమయి, వారివాడుక పండితులకు అలవాటు కాక తప్పదు, పండితులన్నవారు పుట్టేసరికే వారి పూర్వులు వ్యవహారముకోసము లౌకికభాష తయారుచేసి ఉంచినారు. పుట్టినది మొదలుకొని వారు ప్రతి దినము, ప్రతి క్షణము అదే వాడుచున్నారు. 'అపండితులు' అంటే హీనజాతుల వారని తలచ కూడదు. అగ్రవర్ణముల వారిలోనే, తగు యుక్తమ్యులన్న వారిలోనే, శిష్టులన్న వారిలోనే, పండితుల బంధువులలోనే, వారి కుటుంబమువారిలోనే, సంస్కృత భాష బాగా అధ్యసించని వారున్నారుకారా? వారే అపండితులని మా అచిప్రాయము. ఏ భాషలోనుండి వచ్చినవయినా దేశభాషలోని మాటలన్నీ దేశములోనున్న అగ్రవర్ణముల వారినోటనే నలిగి, వ్యవహార యోగ్యమయి, సాధుత్వము పొంది, సంస్కార నిరూపణమునకు తగి ఉంటవి. లౌకిక భాషలన్నీ ఇట్లే ఏర్పడ్డవి. ఇట్టి లౌకిక భాషలే ఒక దానికి పాణిన్యాదులు శబ్దానుశాసనము చేసినారు. అదే సంస్కరణము. ఇక వేంకటరాయ శాస్త్రిలవారు వాదిన అనుమానాది శబ్దములు, కుండలికరణము చేసిన 'నివర్తించినది'తప్ప, లౌకిక వ్యవహారానుసారముగా ఉన్నవి; గనుక, సాధువులు. నన్నయ మొదలుకొని కవులందరూ ఇట్టి శబ్దములు వాడుతూ ఉన్నారు.

‘పృషతు పరోక్షంబున, (ఆది 4. 218) అంటే ‘పృషతుడు చనిపోయిన పిమ్మట’ అని అర్థముగదా, సరిగా ఇట్లు పరోక్ష శబ్దము సంస్కృత గ్రంథములందున్నదా? ఎట్టి ఘట్టములను, నెట్టి యావదలను, నెట్టి తీరములను ముట్టిబడిన వంతలెల్లఁబాయు (ఆది 4 83) అనే వాక్యములో నన్నయ వాడి నట్లు ఘట్టశబ్దము సంస్కృతములో వాడుదురా? శ్రీనాథుడు భేషజమనే శబ్దము మోసమనే అర్థమందు హరవిలాసము (3, 90) లో వాడినాడుగదా: ఈ శబ్దము ఈ అర్థములో వ్యవహారిక భాషలో తెలుగువారు వాడుతున్నది గాని సంస్కృతమందున్నదా? తిక్కన ‘అనుమానము’ అనే శబ్దము సందేహార్థమందు ప్రచురముగా వాడి ఉన్నాడు, (చూ విరాట 1. 260. 2. 102, 268) అయితే సంస్కృత నిఘంటువులో అనుమానమ్-అనుమితి కరణం, అనుమితిః అనుమా, వ్యాప్తి విశిష్టవక్ష ధర్మతాజ్ఞాన జన్యజ్ఞాన మనుమితిః’ అని ఉన్నదిగాని ‘సంశయము’, సందేహము అని లేదే. తిక్కన కాలమందు మన కాలమందున్నట్లే, తెలుగువారి లౌకిక వ్యవహారములో అనుమాన శబ్దము నకు సంస్కృతమందు లేని ఈ అర్థ మున్నందున, ఆ శబ్దము సంస్కృత భాషలోని దైనా, తెలుగువారి వాడుక ప్రకారమే సంశయార్థమందు భారతమున ప్రయోగించి, ఆ శబ్దము నుండి తెలుగున పుట్టిన క్రియా రూపము ‘అనుమానించు’ (చూ. విరా 2. 34) కూడా యదేష్టముగా తన గ్రంథమున వాడి, తెలుగుభాష స్వతంత్రమైనదనిన్ని తెలుగు కవులకు లోక వ్యవహారమే ప్రమాణ మనిన్ని అతడు ఉపదేశించినవాడయినాడు. శబ్దరత్నాకరములో ‘దీని నీ యర్థమునఁ గొందఱు దేశ్యమని చెప్పి యున్నారు’ అని ఉన్నది? అంటే తాత్పర్యమేమి? ఈ శబ్దము సంస్కృతభాషలోనిదే కాని, దానికి అర్థము ఆ భాషలో లేదు, అర్థమును పట్టి శబ్దాల జాతులు ఏర్పర్చవలసి ఉంటే, ఈ శబ్దము దేశ్యముగా పరీకరణము చేయవలెను’ అనిగదా? సరే, అలాగున చేయగోరే వారు అలాటి శబ్దాలు దేశ్యములలో చేర్చుకోవలెనుగాని అసాధువులని నిరాకరించటాడదు. గనుకనే శబ్దరత్నాకరములో సభిక శబ్దమునకు (1) సభయందు ధర్మజ్ఞుడు; (2) జూదమాడించువాడు (3) న్యాయవాది. అని మూడర్థములు చెప్పినారు, రెండవ అర్థము మాత్రమే ఆమరములో ఈ శబ్దమున కున్నది; తక్కిన రెండర్థములు తెలుగులో ఈ శబ్దమునకు వచ్చినవి. వచ్చినవాటినే పారదోలడము ఎవరికీ శక్యము కాదు, వాటిని ఉపేక్షిస్తే వ్యవహారహాని కలుగుతుంది. ఎవఁకీ తార్థము చెప్పడమునకు వ్యవహారములో ఉన్న శబ్దము మానుకొని, వ్యవహారములో లేని శబ్దము వెదకి తెచ్చుకోవడము పృథా ప్రయాసమే గాని, సార్థకము కాదు, గనుక అట్టి పని అవివేక మనిపించుకొంటుంది. తెలుగు నిఘంటువునందు, కావలసివుంటే, ఈ అర్థమందిదిదేశ్యము, అని

తెలియజేయ వచ్చును. వేంకటరాయ శాస్త్రిలవారే నిమంటు నిర్మాత లయితే, సీతారామాచార్యులవారు చెప్పిన అర్థములు నిరాకరింతురు గాబోలు : శబ్దరత్నాకరమందు ప్రయోగము లుదాహరించక పోవడము లోపమే. ప్రాచీన కావ్యములలో ప్రయోగము లుండగా అవి ఇయ్యక ఉత్తరాంధ్ర కావ్యములలోనివి ఇవ్వడముకూడా లోపమే. అనుమాన శబ్దమునకు సందేహార్థమందు కవికర్త రసాయనములోనిది ఒక్క ప్రయోగము మాత్రమే. శబ్దరత్నాకరమందు ఉదాహృతమయి ఉన్నది. అందుచేతనే కాబోలు, ఉత్తరాంధ్ర భాష ఉపేక్షించి, ప్రాచీనాంధ్ర భాష మాత్రమే వాడులామని దీక్ష పట్టిన * శాస్త్రిలవారు రమకథా సరిత్సాగరము మొదటి కూర్పులో అనుమాన శబ్దము రాకీక భాషలో ఉన్నట్టుగానే సందేహార్థమందు వాడి, రెండవ కూర్పులో ఆశబ్దము తీసివేసి, బానికి బదులుగా 'సంశయ' శబ్దము దూర్చి తప్పు దిద్దుకోవడము సంభవించినది. అట్టివారు జంతుకళంకు లేని కవిచంద్రు లనిపించుకొంటారా ? ఈ శబ్దము ఆ అర్థమందు వాడుక చేయడములో 'కళంకు' ఉన్నదని 'జంకు' పుట్టకపోతే ఉత్తనే ఎందుకు నవరణ చేసినారు ? మాటలు సరిగా వాడడము చెతకాక పండితులు తప్పుపట్టి ఆక్షేపిస్తారేమో అని దిగులుపడులూ, "అయ్యవారేమిచేస్తున్నారు ? అంటే, తప్పులు దిద్దుకొంటున్నారు." అన్నట్లు మాటిమాటికిద్దాలు మార్పుకొనేవారు పిరికి పండితులు గాని "జంట కళంకులేని కవిచంద్రులు" ఎన్నటికిన్ని కారు, ఈ అనుమాన శబ్దమును కవిబ్రహ్మ కాపాడుతున్నాడన్న జ్ఞానముంటే, స్వపాండిత్యమందు విశ్వాసము లేకపోయినా, శాస్త్రిలవారి కీ జంకు పుట్టకపోవును. ఒక్క తిక్కననే కాదు, అతని రర్వాతివారు మహాకవులు చాలామంది ఈ శబ్ద మిట్లు వాడి ఉన్నారు. వీరందరి గ్రంథాలలోను కనబడుతూ ఉన్న ఈ శబ్దము, తమ గ్రంథము మొదటి కూర్పులో కనబడి, రెండవ కూర్పులో అంతర్ధాన మయినంతమాత్రాన, లోకములో లేకుండా పోతుందా ? గ్రాంథిక భాషనుండి బహిష్కృత మవుతుందా ? ఈ శబ్దము వాడిన కవులందరికన్న శాస్త్రిలవారు గొప్పవారయిపోతారా ? వీరి గ్రంథము మొదటి కూర్పు మాత్రమే చదివి, రెండవ కూర్పు చూడని వారికి ఈ శబ్దము వీరి కిష్టమయినదని తోచదా ?

98. తమ కథా సరిత్సాగరము మొదటి కూర్పులో శాస్త్రిలవారికే తప్పిలుగా తోచి రెండవ కూర్పులో దిద్దుకొన్న మాటల సంఖ్య 'ఎక్కం'

* 'వలన'కు రూపాంతరమని శబ్దరత్నాకరమందు ఆంధ్ర కవిరాపితా మహాని ప్రయోగ సహితముగా ఉదాహృతమయి ఉన్న 'వల్ల' వాడినందుకు వెంకటరత్నం పంతులవారిని శాస్త్రిలవారు దూషించినారు. (చూ క్రింది పేరా 'వల్లబెల్లము'.)

‘దాహం’, ‘శతం’ దాటి సహస్ర స్థానమునకు ఎక్కుతుంది. ఇవిన్ని అంతకు పూర్వము వీరు వ్రాసిన గ్రంథములలో కొన్ని తెలుగు మాటలున్నూ చూస్తే ఇట్టి తెలుగు వ్రాసినవారు తెలుగు పండితులని ఎట్లా పేరు పొందినారో గదా అని ఆశ్చర్యము కలుగుతుంది. వీటిని ఈ వ్యాసము మూడవ భాగములో వివరిస్తాము గాని ఇక్కడ అనుమానము వంటి మరి ఒక శబ్దమును వాడటములో శాస్త్రులవారు పడ్డి పాట్లు చెప్పి ప్రస్తుత మనుసరిస్తాము. కథా సరిత్సాగరములో అనుమాన శబ్దము వాటినిజే అభ్యంతర శబ్దము వాడినారు. రెండవ కూర్పులో మొదటిది దిద్దుకొన్నట్లే, రెండోదికూడా దిద్దుకొని దానికి బదులుగా ఆటంక శబ్దము వాడినారు అభ్యంతర శబ్దము శబ్దరత్నాకరమందున్నది. దానికి చెప్పిఉన్న అర్థములలో మూడవది ‘ఆటంకము’ సంస్కృతములో ఆతంక శబ్దమున్నదిగాని ఆటంకశబ్దము లేదు, దానికున్న అర్థములలో శంక భయము అనేవి చేరిఉన్నవి ‘నిరాతంకముగా’ అంటే ‘శంక లేకుండా’ ‘భయము లేకుండా’ అని అర్థము. సరిగా ఈ అర్థములో మొదట పండితులు ఈ శబ్దమునేవాడి ఉంటే, అది అపండితులనోటను ‘నిరాటంక’ మయి, ‘అడ్డము లేని’దనే అర్థము పొందినది. ఆటంక శబ్దము సంస్కృతముగా పండితులు అంగీకరించక, తెలుగులో సాధువని ఒప్పుకొని, కొందరు దేశ్యమని, కొందరు తద్భవమని అంటారు. శబ్దరత్నాకరములో ఆటంకశబ్దము దేశ్యమని ఉన్నది. ఇట్టి దేశ్యమైతే వేంకటరాయశాస్త్రులవారు ‘నిరాటంకముగా’ (చూ. 26, 83) అని చాలామాట్లు ప్రయోగించి, రెండవ కూర్పులో దిద్దకుండా విడిచి పెట్టినారే, సంస్కృతమందున్న కొన్ని శబ్దాలలోని తకారము రూపాంతరములలో టకారముగా నున్నది, గాని ‘ఆతంకము’ అట్టి శబ్దములలో చేరి ఉన్నట్టు మాకుతెలియదు, పండితులు కొందరు అసాధువనే ‘నిరాటంకముగా’ అనేది వాడుటకు ‘జంకులేని కవిచంద్రులు’ అభ్యంతర శబ్దము తప్పనుకొని, జంకి దిద్దుకొన్నారుగాని, తాము మెచ్చుకొన్న ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రికలో మ. శ్రీ జయంతి రామయ్య పంతులువారు అభ్యంతరమనేకాక ‘నిరభ్యంతరముగా’ అని కూడా నిరాటంకముగా వాడుతున్నారు. (చూ. 2. పు. 97). అన్నట్టు చెప్పవచ్చి మరిచిపోయినాము. కథా సరిత్సాగరము రెండవకూర్పు అచ్చపడ్డది గనుక అభ్యంతర శబ్దము అందులో దిద్దుకొనుటకు అవకాశము దొరికినదిగాని ఆంధ్ర ప్రసన్నరామప విమర్శములోనే 318 వ పుటలో 16 వ పంక్తిలో ‘వాని కవిగల్గుట కేమభ్యంతరము’ అనే వాక్యములో అభ్యంతరము స్పష్టముగా కనబడుతున్నది. ఆ పుస్తకములో ఆ వాక్యము చూచిన మా వంటి వాళ్ళము ఈ శబ్దము శాస్త్రులవారి కిష్టమని తలంచుట తప్పా? వీరు బృహదాంధ్ర నిఘంటు నిర్మాతలై యుంటే ఈ శబ్దమున కీ యర్థము చెప్పుదురా?

శబ్ద రత్నాకరములో లేనినీ, కేవలము వాడుకలో మాత్రమున్నదీ గదా 'కుచోద్యము' అనే శబ్దము ? ఇది కన్నడ కోశములో తత్సమముగా 'మోసము' అనే అర్థము కలిగి ఉన్నట్లు కనబడుతున్నది బ్రౌన్ చొరవారి నిఘంటువులో 'కుచోద్యగాడు' మొదలయిన వాడుక మాటలుండుట వింతకాదు. ఈ శబ్దము కథా సరిత్సాగరములో 'నేనుచేసిన కుచోద్యమెఱిగి నన్ను శపించెను.' (మా. 624) అనే వాక్యమందు శాస్త్రులవారు ప్రయోగించినారు. ఇది సంస్కృత మయితే, అపైగారి కోశములోగాని శబ్దకల్ప ద్రుమములోగాని చేరలేదేమి ? కోశాంతరములలో ఉన్నదేమో ? మేము చదివిన సంస్కృత పుస్తకములలో గాని తెలుగుపుస్తకములలో గాని ఇది ఉన్నట్లు మాకు జ్ఞప్తియందు లేదు. సిద్ధ శబ్దమని అభిమానముచేత వ్యాకరణ సూత్రాలు నలిపి, తెంపి, యుక్కువేసి దానిని సాధువుగా సాధిస్తారా ? ఇది సాధువుగా తెలుగుగ్రంథములో వాడుటరు జంకులేనివారు సభిక శబ్దము విధవ శబ్దమువంటి దనడమునకు తగిన రారణ మేమోతోచకుండా ఉన్నది. శాస్త్రులవారిబుద్ధి అరాకీకము. కేవల శాస్త్రార్థినము; గనుక "విధవా" అన్నా "గొప్ప ప్రభువా" అని అన్నట్టే భావించగలరుగాని లోకములో మరి యెవ్వరూ అట్లా భావించరు. అందుచేత మావంటి వాళ్ళకు లోకమే ప్రమాణము అయితే విధవ శబ్దానకు గొప్పప్రభువనే అర్థము సాధించ గల శాస్త్రము లోకవిరుద్ధ మయినది, గనుక అది లోకానికి ప్రమాణము కాదు. లోకవిరుద్ధ మయినా శాస్త్రమే పండితులకు ప్రమాణము గనుక వారే దానినివట్టి అన్ని కర్మలు అనుష్ఠించ వలసినవారు వారి కిష్టమయితే, దోషమును గుణముగా సిద్ధాంతము చేయనూగలరు, ఇష్టము కాకుంటే, లోకులందరూ గుణముగా గ్రహించినది దోషమని విరాకరించనూ గలరు. శ్రీనాథుడు 'పణినా సత్య' శబ్దమున్ను, పెద్దన 'పణినసూను' శబ్దమున్ను, సంస్కృత భాషా లక్షణమునకు విరుద్ధముగా ప్రయోగించిఉన్నా, శాస్త్ర రహస్యములు తెలిసినవారు గనుక మన శాస్త్రులవారు 'మహాకవి ప్రయోగములుగాన ప్రామాదికములు గావను విశ్వాసముచే స్థితగరి చింతనగా ప్రక్రియయాహ్వా' మని, నామైకదేశ గ్రహణే నామమాత్ర గ్రహణమ్ అనే న్యాయము చొప్పున 'పణి + నః' అంటే పణియొక్క నప్తా, మనుమడు" అని సుశబ్దములుగా సిద్ధాంత పర్చినారుకారా? 'వాచాటో బహుగర్హవాక్'. అని శాస్త్రార్థివాన ముండగా, శ్రీనాథుడు 'వాగ్మి' అనే అర్థమందు వాచాట శబ్దము ప్రయోగిస్తే సహించినారుకారా ? సీతారామా చార్యులవారు గ్రామ్యమన్న అవధారు శబ్దము శ్రీనాథుని నైషధమందు కనబడి నప్పుడు శాస్త్రులవారు దానికి ప్రక్రియ చెప్పినారుకారా ? 'తల్లమాంబ' నంటి శబ్దములు అహోబిలుడు తప్పని దూషిస్తే 'పెద్దనాది మహాకవులును ఇట్టి ప్రయోగములు చేసెయున్నారు ; కాన వీనికి గతినరయుట యుచిత' మని సమాధానము

కల్పించినారుకారా? వారణాసి అని శ్రీనాథుడు రౌకికరూపము ప్రయోగిస్తే 'వారణాసి' అని శాస్త్రవిహితమైన శబ్దమునకు విరుద్ధముగా ఉన్నా, తద్భవము గానోపునని అంగీకరించినారు కారా? ఇటువంటివి ఎన్నో ఒప్పుకొన్నవారు 'నిషదేకు బచ్చుకున్' అని నైషధములో శ్రీనాథుడే ప్రయోగిస్తే. 'జఘన్య ప్రయోగ'మని నిందించినారే; శ్రీనాథుడు నైషధములోనే 'పసుపుకు' అనిన్ని 'పిచ్చుకుంటుకు' అనిన్నీ ప్రయోగించినాడు. అనేక కవులు ప్రయోగించిన రూపములు ఇట్టివి వేలకొలదిగా ఉన్నా. శాస్త్రులవారి కిష్టములేదు గనుక సీతారామాచార్యులవారు వీటికి చెప్పిన సమాధానము నిరాకరించి నిందించినారు. తమకు ఇష్టమయితే, మహాకవుల ప్రయోగములు ప్రామాదికము లనకూడదు; వాటికి 'గతినరయుట యుచితమంటారు, ఇష్టము కాకపోతే, మహాకవి ప్రయోగములు వేనవేలున్నా జఘన్యాలంటారు' ఏమి చెప్పను? వారి న్యాయము మాకు అయోమయము

99. వేంకటరావు శాస్త్రులవారు అంగీకరించినా, అంగీకరించక పోయినా, మాకు యుక్తమని తోచినట్లు ఈ శబ్దమును గురించి మేము సిద్ధాంతము చేసుకొంటున్నాము. ఈ శబ్దము లోకములో సభ్యార్థమందే శిష్టులు వాడుతున్నారు. సభాశబ్దమునకు ద్యూతమని కాని ద్యూతశాల అనికాని తెలుగులో అర్థము లేనేలేదు గనుక, సభికశబ్దమువలన ద్యూతముతో సంబంధించిన భావము ఏదీ స్ఫురించదు. తెలుగులో 'సభా: శబ్దమునకు శిష్టులుగల పరిషత్తే అర్థము, గనుక సభికశబ్దముచేత దానితో సంబంధించిన సభ్యభావమే స్ఫురిస్తుంది. ఈ వాడుకను అనుసరించే నేటిపెద్దలు గ్రంథములలో ఈశబ్దము ప్రయోగిస్తున్నారు. విజ్ఞానేశ్వరీయ మను ధర్మశాస్త్రమునకు ఆసూరి సరస్వతీ తిరువేంకటాచార్యులవారు రచించిన "వ్యవహారకాండ తాత్పర్య బోధిని" అనే ఆంధ్ర టీకలో "బ్రాహ్మణోత్తములను మువ్వరనైనను అయిదుగుర నైనను ఏడుగుర నైనను, తన సభయందు సభికులనుగా నుంచుకొనవలయును! ఈనియుక్త సభికులు ప్రభువు న్యాయ వ్యతిరేక్తముగా తీర్పుసేయు నెడల అట్లుకాదని నిరాకరించి న్యాయప్రకారము తీర్పు సేయింపవలయుననియు అట్లు చేయనియెడల నియుక్త సభికులకు దోషము సంభవించును. ప్రాడ్వివాకుం డనగా వాడి ప్రతివాదులను ప్రశ్న చేసినవారు చెప్పెడి మాటలలో ఇది విరుద్ధం బిదియవిరుద్ధం బని సభికులతోఁగూడి నానావిధములుగా విచారించువాఁ డని యర్థము." ఇట్టివి అనేకప్రయోగములున్నవి

ఆరేండ్లక్రిందట యూనివర్సిటీవా రేర్పరచిన కాంపోజిషన్ కమిటీలో మన శాస్త్రులవారుకూడా సభికులలో ఒకరుగా ఉండి, నిర్దష్టమైన ఆంధ్రభాషకు ఆదర్శములనతగిన గ్రంథములని కొన్ని అంగీకరించి పేర్కొన్నారు. వాటిలో

నుండి ఉదాహరించిన ప్రయోగములు శాస్త్రుల వారు అంగీకరించవచ్చా? (1) చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం పంతులుగారి మహాపురుషుల జీవితములు. సభికుడు (చూ. పు. 8, 9, 11, 13); సభికులు (పు. 17) సభికత్వము (68); (2) లక్ష్మీకాంతరావుగారి చీనాదేశపు చరిత్ర—సభికులు (139, 206, 218, 224). (3) వారి ఆశోక చరిత్రము—సభికులు (6, 281). (4) లక్ష్మీనారాయణగారి ఆకర్షణచరిత్ర—సభికులు (9, 12, 15, 28, 40). (5) సీతారామ శాస్త్రులవారి కథలు—సభికులు (63). (6) గురజాడ శ్రీరామమూర్తిగారి కవి జీవితములు-సభికులు (174, 222) ఈ శబ్దము అన్నిటిలోనూ సభ్యార్థమందే ఉన్నది. ఇట్లు గ్రంథములందే కాక, ఆంధ్ర పత్రిక, కృష్ణాపత్రిక మొదలయిన సుప్రసిద్ధ పత్రికలలో తరుచుగా ఈ శబ్దము కనపడుతున్నది. శాస్త్రులవారు నిర్దుష్టమైన భాష గలదని మెచ్చుకొన్న ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రికలో ప్రకటితమయిన ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు పరీక్షావి సంవత్సర కార్య వివేదనమందే, “పాఠశాలలలో గ్రామ్య గ్రంథములు చదివింపకుండునట్లు సభికు లేక గ్రీవముగా నిశ్చయించిరి.” అనే వాక్యములో సభ్యార్థమందే సభిక శబ్దము ప్రయుక్తమయి ఉన్నది. ఈ చెప్పిన సభికులలో చేరినవారే అయినా శాస్త్రులవారు పల్లెత్తు మూటయినా, అప్పుడుకాదు ఎప్పుడయినా, అనలేదు. మ. పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహరావు పంతులవారి ‘సాక్షి’ అనే గ్రంథమందు నాటకము చూడవచ్చిన వారిని ఉద్దేశించి ‘సభికులు’ సభ్యార్థమందు వాడినారు (చూ. పుట 185) ఈ కవిగారి భాష నిర్దుష్టమయినదని మ. కూచి నరసింహం పంతులవారు ప్రమాణీకరించినారు.

100 పైని ఉదాహరించిన వాక్యములు వేంకటరత్నము పంతులవారి వంటివారు ఆధునికులు వ్రాసినవి; ప్రమాణము కావంటే, పూర్వుల గ్రంథములలోనుండి కూడా ప్రయోగములు ఉదాహరించగలము. ఆదికవిశ్వరుడు నన్నయధట్టు ఆది. 2. 132 సీ. గీ. లో ‘భక్ష్యభోజ్యలేహ్య పానీయములమీఁద సభికులైన విప్రజనులమీఁద’ అని వ్రాసినట్టు కొన్ని తాటాకు పుస్తకములలో పాఠము మేము చూసినాము. వావిళ్ళవారు అచ్చువేసిన పుస్తకములలో కూడా ఉదాహారములు ఉన్నది. ఉన్నా, అది అప్రసిద్ధమైన పాఠమంటే, తిక్కన విరాట వర్ణము 2.76 లో ఉ. “ఈ సభికుల్ గనుంగొనఁగ నిట్లయి తిన్ వగ నాకు వింతయే” అనే ద్రావదీ వాక్యములో. ‘సభికులు’ అనే శబ్దము సభ్యార్థమందు ప్రయుక్తము అని మేమంటాము. కాదు, ఇక్కడ ‘సభికులు’ శబ్దమునకు ‘ద్యూతకారకులు’ అని అమరములో చెప్పిన అర్థమే అంటే అందుకు మా ఆక్షేపము,—విరాటుడు. ధర్మరాజు మొదలయినవారు ‘ద్యూత కృత్తులు’ గాని ‘ద్యూతకారకులు’ కాదు, అమరములో ‘ద్యూతకృత్’ అని

వేరే శబ్దమున్నది. 'సఖకులు' జూదమాడేవారు కానేకారు, (ద్యూత) సఖాధికారులు (ద్యూత) సఖాపతులు, రాజుచేత నియుక్తులయి నిర్ణీతమైన సుంకము రాజుకు చెల్లిస్తూ, ధర్మశాస్త్రమందు విధించిన ప్రకారము ప్రసిద్ధమయిన ద్యూతశాలలో, వావలసిన సాధనము లుంచి, జూదరులలో గెలిచినవారినుండి సుంకము పుచ్చుకొంటూ, జూదముతో సంబంధించిన తగవులు తీర్చవలసిన అధికారులు ద్రావదీ వాక్యములోని సఖక శబ్దమునకు ఇట్టి సఖాపతులు అని అర్థము చెప్పవలసికాదు. 'ద్యూతకృత్తులు' అనే అర్థము సఖక శబ్దమునకు లేదు. మరి ఏ అర్థమైనా చెప్పవలెనుగాని ఈ అర్థము పొందదు. తిక్కన తర్వాతి కవుల వాడుకనుబట్టి చూస్తే, తిక్కనకూడా అట్లే వాడుట సంభావ్య మనవచ్చును. ఇది మా సమూహము.

పోతరాజు భాగవతము 4 39. క. చనుదెంచిన యాదక్షిణ్య పనజజునకు మ్రొక్కి భక్తివశులై సఖకుల్, దనకిచ్చిన పూజలు గైకొని ' అని తాటాకు పుస్తకములలోని పాఠము (చూ 148) అచ్చులో 'సకుల్' అనే మాటకు బదులుగా 'సఖుల్' అని ఉన్నది. ఎవరు దిద్దినారో? పోసింది. అచ్చుపుస్తకములో (అనంద ముద్రణములోనే) ప్రత్యక్షముగా కనబడుతూ ఉన్న ప్రయోగమొకటి మేము గుర్తుపెట్టుకున్నది ఉదాహరిస్తాము. అది విశ్వసింపక తప్పదుగదా ఇంకా ఉంటవి, వెతికితే కనబడతవని మాకు నమ్మకమున్నది. దీనినిపట్టి పోతననాటినుండి కవులు సఖక శబ్దము సభ్యార్థమందు వాడుతూఉన్నట్లు నిర్ధారిత మవుతుంది.

క. చుచెదరుగాని సఖకులు. నీచిన్న కుమారకులకు నీ మలరకున్

ఓ చెల్లె యాడుగాదని సూచింపరు పతికి దనుకు శోకముగాదె.

(10. పూ. 1350:—)

1. ఉత్తర నైషధము 4. 217:—

క. ఇభియాన యోర్తురత్న ప్రధలీనెడు పీఠమిడిన రాజేంద్రుడు ప్రాగభిముఖముగ గూర్చుండెను సఖకులు ప్రాసీనులైరి సమచితలీలన్.

(దమయంతీ వివాహ వర్ణనలో నిది. ఈ గ్రంథము బ్రహ్మశ్రీ పురాణ పండ మల్లయశాస్త్రిలవారు పరిశోధించినదట.)

2. ఉత్తరరామా 8 పు. 152:—

క. కొలువుండి యక్కుమారులఁ బిలిపించి సమీప భూమిఁబ్రీలి వసింపన్

నెలవిచ్చినఁ బ్రతిబింబయుగళము న్వలెనున్న వారిఁగనుఁగొని సఖకుల్.

(రాములవారి సభలో కుళలవులు రామాయణము పాడుటను గురించినది)

3. ,, 8 పు. 163:—

క. కులగురుడైన వసిష్ఠుని పరిఘమతుల మంత్రివరుల నాద్యుల హితులం
బిలిపించి జమునిరాక మొదలుకొని సకలంబుదెలిపెదత్సభిరులకున్.

4. ,, 8 ,, .—

క. ఆ మాటలు విని సభిక్రమము విధిచెట్ట యనుచు చూటఁగ.

5. కృష్ణరాయ విజయము 2. 15 —

శా విద్యారణ్యులనంగ నెవ్వరతఁ డేవిద్యన్ బ్రచారించె నీ . . తెన్నగా
దెబ్బఁడి, యాద్యంతంబునటన్నఁ దత్సభికులాహ్లాదంబుతో నుండగన్

6. కాళహస్తి మహా 211.—

తే, ఆదియుఁ దాఁ గాంచి సభికు లాహ్లాదమందఁ

దగవుఁ దలపొసి చిత్తంబు బిగియఁబట్టి

(బ్రహ్మసభలో నున్నవారు 'అది' సరస్వతి)

7. జై మిని భారతం 8. 185.—

క. క్రతువులకు నెల్ల హరికర్మరరుఁడు గామి స్వస్థ పలమూత్ర మిపుడు
పాక్షాత్కరించి, శౌరియున్నాఁడు మామూనాస్వప్నున ననుచు సభికులకు
జెప్పెనన గృష్ట సహిత ఋషులు.

8. నారాయణకవి పంచతింత్రిము మిత్రభేదము, 551. ఈ పద్యములోని
సభికులు 'ధర్మాధికారు'లని 549.

చ. అని పలుకంగ నా సభికులప్పు డెఱింగి యితండు సెట్టి నీ

యను మొనఁగుం గుహారముని నిమ్మని వారలు చక్కఁబెట్టినన్

మనమున సమ్మతించి 'తమముందట నా' సభివారు తీర్చి చె

ప్పినగతి నట్లచేసిరని పెంపెనఁగన్ గద సెప్పి యిట్లనున్.

వాయు పురాణము కవుల చరిత్రలో ఉదాహృతము (చూ. పు. 361)

కృత్తి నాయకుని కొలువుకూటము వట్టన.

సీ, అతులిత శాస్త్రేతిహాసంబు లొకవంక

నొకవంక దండనాయకగణంబు.

(ఉత్తరార్థము)

గీ. కొలువుకూటంబునందు కలిత వచన

గౌరవము మీఱ సభికులఁ గాంచి పలికె.

9 చిత్రభారతము 5. 59.—

గ. అయిన నీకొక యతి రహస్యంబు గల్గెఁ
దెలియఁ జెప్పంగఁ బూని యేతెంచినాఁడ
నిచటి కాంతల సభికుల నెల్ల ననువు,
మంత్ర భిన్నంబుగాకుండ మానవేంద్ర.

10. రామ స్తవరాజము, 3:—

క. వచ్చిన కాంతామణి గని
యచ్చెరువడి సభికు లెల్ల నానందముతో
ముచ్చటకుఁ జొచ్చి తమలో...

ఈ వచ్చినది ముక్తికాంత, ఈ సభికులు రాజయోగ సామ్రాజ్యాధిపతి సభలో నున్నవారు.

11. చెన్న బసవపురాణము, వీరసంగమయ్య పెండ్లి కథలోనిది:

చ, అని వచియింపఁ దత్సభికు లందఱు సంతసమంది బాపురే ;
వననిది మేఖలా వలయవాసి జనంబుల యందు బంధు భా
వన దిలకింప వీరి సరివారలఁ గాంచితిమే యటంచుఁ బె
క్కునుతు లొనర్చి రత్తటి నకుంరిత కొతుక మావహిల్లఁగన్ (4. 85)

12. చెన్న బసవపురాణము, నక్షిని యజ్ఞశాల యందున్న వారిని గురించినది.

సీ. గీ. పాదరక్షలు వదలిన మీఁది కెగసి

యొకటి యాకట్ట హరియించె నొకటి వాని

మోముపైఁబడి బండ్లుడ మోదె సభికు

లెల్ల విస్మయ చిత్తులై తల్లడింప.

(5. 318)

101. నన్నయ ప్రయోగము అచ్చు పుస్తకాలలో కనబడ లేదనిన్ని.

తిక్కన ప్రయోగమునకు విరద్ధా ర్థము చెప్పిన్ని. అవి నిరాకరించినా, అచ్చు పుస్తకాల లోనివే మేము చూపించిన ప్రయోగాలు ప్రమాణముగా శాస్త్రుల వారు అంగీకరిస్తారా? అంగీకరించరా? పరమ భాగవతోత్తముడు, కవిరాజు పోతన్న, భువనభాసురకృతి నిర్మాత, 'వాణీనారాణి' అన్నవాడు పినవీరన; దిగ్గజములాటివాడు ధూర్జటిలాటివాడు కుమార ధూర్జటి, ప్రౌఢకవి కంకంటి పాపరాజు, లాక్షణికులకు లక్ష్యము లిచ్చినవాడు తరిగొండ ధర్మన్న; సుప్రసిద్ధుడయిన నారాయణ కవి; విష్ణుభక్తుడు మల్లన, శివభక్తుడు పాపన; వీరం దరూ ప్రయోగించినట్టే వేంకటరత్నము పంతులవారు సభిక శబ్దము ప్రయోగించి ఉన్నప్పుడు, అందుకు ఆయనను దూషిస్తే, ఈ చెప్పిన కవి పుంగవులను దూషించినట్లు కాదా? అట్టి పాపమునకు వేంకటరాయ శాస్త్రులవారు

సాహసిస్తే, సాహసించిరిగాక, వారికి ప్రాపకులుగా మన్న వారును, వారి శిష్యులును వారి ఆప్తులున్ను, వారి సాహసము కొనియాడితే, కొనియాడిరిగాక; పామరలోకము పరమార్థము ఆలోచించక గతానుగతికమయి వారిని పొగడితే, పొగడెనుగాక, మేముమాత్రము సహించలేము. మేమేకాదు. మావలె ఇట్టిపని గర్హించేవారు అనేకులున్నారు. సత్యము తెలిసిన తర్వాత పక్షపాతము లేకుండా మంచి చెడ్డలు ఏర్పరించేవారు లేకపోలేదు తెలుగువారందరూ పండితులు కారంటే ఒప్పుకొంటాము గాని, అవిచక్షణులు అంటే, సమ్మతిం చము. దురాగ్రహముచేతను, దురభిమానము చేతను ప్రత్యక్షప్రమాణ మున్నా ప్రతిపక్షల మాట విశ్వసించక పండితులే కొందరు వివేకము విడిచిపెట్టుట అసంభవము కాదని అందరూ ఎరిగినదే

శ్రీనాథుని ప్రయోగములే ఆభారత ప్రయోగములని, జఘన్య ప్రయో గములని, చెప్పి నిరసించి పండ్లిగిలించే పండితులు వ్రాసే గ్రంథాలలో వేయింటి తొమ్మన్నుట తొంటై తొమ్మిదిపాళ్ళు ఉత్తరాంధ్ర శబ్దాలే ఉంటవి భారత భాష బాగా బోధపడక అది వాడినప్పుడు తప్పిల్లులు పడుతూనే ఉంటారు. ఉత్తరాంధ్రము వాడమని పెగ్గెలు (పగ్గెలు ?) పలికే అయ్యలు ఉత్తరాంధ్ర కవులుకన్న గొప్పవాళ్ళు మనుకొంటారు గాబోలు. కదపు శబ్దము గ్రంథాలలో వాడుక చేయుటకు వెనుక దీయని ఆంధ్ర పండితులు లౌకిక భాష గ్రామ్యమని నిందించి పరిత్యజించి ఆభారత ప్రయోగములు ఒల్లమని ప్రగల్భాలు పలికితే, సామాన్యులు మోసపోతారుగాని, వివేకులు నవ్వరా? వార్తాకము వర్ణించ మన్నాడు. ధర్మశాస్త్రములో వంకాయ తిన కూడదు; అలాబు అభిష్యము గనుక అనవకాయ నిషిద్ధము, అని అందరికి ఉపదేశించి, ఇంటివద్ద దీక్షితులుగారు వంకాయకూర, అనవకాయ ముక్కలు ములంకాడలువేసిన పులుసు, దేవునికి నైవేద్యము పెట్టితింటూవుంటే ఇంట్లోవాళ్ళుకూడా నవ్వుతారా నవ్వరా? ఎందుకు పట్టివేషాలు? భేషజాలు? కదపు (కదుపు) శబ్దము ప్రాచీనగ్రంథాలలో చూచినట్లు మాకు ఏమీ జ్ఞాపకము లేదు. కోశాలలోలేదు, వ్యాకరణాలలో లేదు. ఎందుకుంటుంది? 'కదలు' *ధాతువునకు ప్రేరణార్థకము 'కదల్పు' గాని కదపు కాదుగదా, ఇదిభాషలోనికి ఎప్పుడు వచ్చినదో ఇంకా చెప్పలేముగాని నేడు దేశమందు అంతటా వాడు కలో ఉన్నది. శిష్టులుకూడా వాడుతున్నారు; లకారము పోయినదని అందరూ ఎరుగరు; ఎరిగినవారయినా ఎవరూ నొచ్చుకోరు ఏలాగయితేనేమి, కదపు

* కథా సరిత్సాగరమందు 'కదులు' రూపాంతరమున్నది (చూ. పుట. 496) శ. ర. లో లేదు. ప్రాచీనుల ప్రయోగములలో ద వర్ణము యతిస్థాన ముందున్నది. గనుక 'కదులు' కొత్త తెలుగు.

(కడుపు రూపాంతరము) భాషలో స్థిరపడ్డది. సరికొత్త తెలుగమాట గదా ఇది : నూతన ప్రియులు కాని వారెవరుంటారు ? వృద్ధపండితులు, పండిత భిషజులు, ఎప్పుడూ భాషాదేవి చేతినాడివరీక్షిస్తూ, రోగాంకూరములు పొడ చూపగానే విదానించవలసినవారు, మన వెంకటరాయశాస్త్రిలవారే తమ కథా సరిత్యాగరమందు 195-వ పుటలో, 10-వ పంక్తిలో 'కదపక' అని ప్రయోగించి కేవలలౌకికభాషలో ఉన్న సరికొత్త తెలుగుపదము 1891-వ సంవత్సరములో తమ గ్రంథమందు చేర్చికొని, వెలితీసివేసి, గ్రాంథికము చేసివేసి, పుణ్యము కట్టుకొన్నారు. పంచములకు బ్రాహ్మణులతో సమముగా మన గవర్నమెంటువారు హక్కులు కలుగజేసినట్టే. సమముగా అంటే, లౌకికవ్యవహారమందని మా ఆభిప్రాయముగాని, యజ్ఞాలలో ఋత్విజులుగాను శ్రాద్ధాలలో ధోక్తలుగాను ఉండడములో సమానమని కాదు. "కదపు" శబ్దమునకు మన శాస్త్రిలవారు యోగ్యత అనుగ్రహించిన తర్వాత, బ్రహ్మశ్రీ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రిలవారు తాము రచించుచున్న సరికొత్త భారతములో ౧ ఈసరికొత్త పదమునకు నన్నయశబ్దములతో సమానమైనస్థానము పద్యములోనే ప్రసాదించినారు. మ. పానుగంటి లక్ష్మీనృసింహారాయ కవిపుంగవులుకూడా తామురచించిన గ్రంథములలోను, అన్నిటికి శిరోమణి అనదగిన 'పాక్షి'లోను 'కదపు' శబ్దమును ముమ్మారు ఆదరించి, "స్థిరోభవ, వరదోభవ, సుప్రసన్నోభవ," అని ప్రతిష్ఠాపించినారు. 'లౌకిక భాష పాక్షిచచ్చడిభాష' ? అని పైకి నిందించినా. సదయహృదయులున్ను పక్షపాతము లేనివారున్ను గనుక ఇతర పంచములతో పాటు పాక్షి చచ్చడులకు లౌకిక వ్యవహారములో గవర్నమెంటువారివల్ల కలిగిన హక్కులు చెల్లక తప్పవని ఎరిగి, కదపుయొక్క 'తోబుట్టువు' 'మెదపు'ను *కూడా స్వీకరించి తమ ఔదార్యము ప్రకటించినారు. నేడు ఆంధ్రగ్రంథములు వ్రాసేవారు అపరిమితముగా ఉన్నారు. 'కదపు' శబ్దము వాడేవారుకూడా ఇంచుమించుగా ఆందరున్నారు. ఎవరు లెక్కపెట్టగలరు ? ఈలాటి 'పాక్షి చచ్చడి' మాటలు వందలు, వేలు ఉన్నవి వారిగ్రంథాలలో ; అందుచేత అవి బాపన మాట లయిపోయినవి.

౧ చూ వనవర్ణము 4. 273. కా. 4 వ పాదమందు. పూ. స్కింక్రె గొంచు నొకింతయేని కడుపన్ లేక మృహాపుచ్చమున్.

౨ చూ. పు. 3, 168 తుదకు 'రామవాక్య' మంగీకరించక తప్పినది కాదు.

* చూ. పుట. 34

, కల్పలతా సంపాదకులు బ్రహ్మశ్రీ ఆచంట వేంకటరాయసాంఖ్యాయ నుల వారికి మేము కొనియాడుచున్న వ్యవహారికభాష యిష్టమయినది కాదని

వల్ల బెల్ల మయినదట !

102. 'వలస'కు బదులుగా వేంకటరత్నము పంతులవారు 'వల్ల' వాడి నారసి శాస్త్రిలవారు నిందించి, ఆంధ్రకవిత్వాపితామహునియందుకూడా దోషము ఆరోపించినారు, చూడండి వారి విమర్శము — 'ఏ పౌరబాటుననో ఈ భాష కెల్ల ఒకమాటు మనుచరిత్రలో పడిన వల్లను బెల్లముగా ప్రయోగించుకొన్నారు ! (చూ. అనుబంధము పుట 4) పెద్దనగాలే పౌరబాటు వద్దారట ! ఆంధ్రభాషలో మరెక్కడా ఎవరూ, 'వల్ల' వాడలేదట, ఆంధ్ర సారస్వతమంతా గాలించి, వెదకి తాము చూచినట్లే సగర్వముగా సిద్ధాంతము చేసినారు. ఎట్టిప్రాగల్భ్యము! ఎంత డాబు ! ఈ భేషజాలకు లోకులు మోసపోతారు 'వల్ల' ప్రయోగించిన కవులు వందలున్నారని వారెరుగరు. 106-వ పేరాలో 'మే ముదాహరించిన ప్రయోగములు చూచిన వారికి శాస్త్రిలవారి బడాయి బట్టబయలు కాక మానదు అంతేకాదు; ఈ శాస్త్రిలవారి విమర్శము 'ఒజ్జల పుచ్చకాయవిద' మని స్పష్టముగా చూపిస్తాము. 'వల్ల' యందు ఇంత దోష మున్నదని శాస్త్రిలవారి ఎప్పుడు తెలిసినదో 'మే మెరుగముగాని, 1891-వ సంవత్సరమున వారు కథా పరిత్సాగరము రచించినప్పుడు వారికి తెలియలేదని చెప్పగలము తెలిసి ఉంటే, తమ గ్రంథములో తామే వాడి ఉందరా ? చూడండి 524-వ పుట, మూడవ పంక్తిలో ఉన్నది — అతనివల్లనుండి' అని మరియిరిపై సంవత్సరములయిన పిమ్మట, ఈ గ్రంథము రెండవకూర్పు ముద్రించి నప్పుడైనా, వేనవేలు సవరణలు చేసుకొన్న "కళంకులేని కవితచంద్రులు" ఈ "వల్ల" ఉన్నదున్నట్లే ఉంచినారు గాని దిద్దుకోలేదు, అది నిర్దుష్టమని నమ్మకము లేకుంటే దిద్దక విడుతురా ? గనుక 1911-వ సంవత్సరముదాకా శాస్త్రిలవారికి కూడా 'వల్ల' బెల్లమేగాని చేదుకాదని సిద్ధాంతీకరించుటకు వారి గ్రంథమే

కొందరు భ్రమపడుతున్నారు సాంఖ్యాయులవారు ఎర్రమానాండ్రభాషా ప్రవర్తక సమాజములో చేరినవారే. వారికి అనిష్టమైనవి అపశబ్దాలున్నా గ్రామ్యములున్ను; అవి మాకూ అనిష్టమే శిష్టలనోటను అట్టివి రావు — హాస్యానకు తప్ప. హాస్యమందవి ఉచితమే కల్పిత మొదటి సంపుటము 2-వ, 4 వ సంచికలలో "కదుపుచు" కదువక అని ఉన్నవి. (చూ. కట్టపెండలము, 3-వ పుట, 2-వ వరుస 22-వ పంక్తి). సాంఖ్యాయులవారు రచించిన రహస్యదర్పణమందుకూడా "కదవ(బడు) కనబడుతున్నది; (చూ. 3-వ పుట, 5-వ పంక్తి) ఇటువంటి కొత్తతెలుగులు అనేకముగా గ్రంథములలో వాడేవారు వ్యావహారిక భాషను నిందించేవారని మేము నమ్మలేము.

ప్రమాణము. మరి ఇంకా, 1914-వ సంవత్సరములో ప్రకటించిన యూనివర్సిటీ 'ఇంటర్మీడియేట్ కాంపొజిషన్ కమిటీవారి రిపోర్టు, 20-వ పుటలో, మన శాస్త్రులవారు, నవీ కమిటీ మెంబరుగా నుండి. చేసిన శబ్దాను శాసనమున్నది. అందులో 'వల్ల' 'కన్న' సంస్కారములకు, వారు స్వయముగా వియమము అంగీకరించినారు. ఈ రెండు విభక్తులున్న తమ గ్రాంథిక భాషలో ఉన్నందున సాధువులయినవి కాబోలు. 'వల్ల' కథా సరిత్సాగరములోనున్నది. 'కన్న' వారు రచించిన 'అలంకార సారసంగ్రహ'నందు 41-వ పుటలో ఉన్నది. అవి పూర్వులు అనేకులు వాడినవే, వీరి అనుశాసనమువల్ల వాటికి సామత్వము కలిగినదా ? లేక వాటివల్ల ఈయ' అనుశాసనము సాధువయినదా ? వివేకులు ఆలోచింతురుగాక

103. శాస్త్రులవారికి కూడా 'వల్ల దెల్ల' మయి ఉండగా, పంతుల వారికి మాత్రమే బెల్ల మయినట్లు ఎత్తి పొడిచి, వారితోపాటు పెద్దనవారికి కూడా నెత్తిమీద నొక పెట్టు పెట్టినారే; ఇంత సాహసమునకు కారణ మేమి ? 1896 వ సంవత్సరములో ప్రసన్న రాఘవము విమర్శించి నప్పుడు మన శాస్త్రుల వారికున్న ఆంధ్ర భాషా పాండిత్యమంతా అల్ప లక్షణమును పట్టి సంపాదించినది; గాని, లక్షణమునకు ఆధారమయిన కావ్యములు చదివి నేర్చికొన్నది కాదు. చింతామణి మంత్రము జపించినా, సిద్ధ సారస్వత పం సిద్ధి అయినట్లు కనబడదు. వారు చూచిన లక్షణ గ్రంథములు ఆంధ్ర శబ్ద చింతామణి, అప్పకవీయము, చిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణము మాత్రమే అయి ఉండును. ఈ వ్యాకరణాలలో ఇమిడ్చి ఆంధ్రభాష అంతా ఎవరూ అనుశాసించి ఉండలేదు. వీటిలో 'వల్ల' పంచమీ విభక్తి ప్రత్యయముగా సంస్కార నియమము కాలేదు. వ్యాకరణాలకు విరుద్ధమయినదే కాక, వ్యాకరణాలలో చెప్పనిది కూడా అసాధువే అని శాస్త్రులవారు భ్రమపడి ఉండురు. చిన్నయసూరి తాను రచించిన 'మిత్రలాభము' నందు, 5వ పేరాలో 'లోభము వల్ల' అనిన్ని 6వ పేరాలో 'యీ మాటలవల్ల' అనిన్ని రెండుమాట్లు వాడి ఉండిన్ని. తాను రచించిన వ్యాకరణములో దానికి అనుశాసనము చేయకుండా మరచి పోయినాడు. చిన్నయసూరి చెప్ప మరచిన లక్షణము చెప్పడానికి సంకల్పము చేసుకొని, సీతారామాచార్యులవారు 'త్రిలింగ లక్షణ శేషము' అనే 'ప్రౌఢవ్యాకరణము' రచించినా, అందులో 'వల్ల'కు అనుశాసనము చేయ లేదు; అయితే ఆ వ్యాకరణమునందే కొట్టకొనను ముక్తలక్షణ వివేచనము. 2వ సూత్రమందున్న వాక్యములో 'వలను'కు బదులు 'వల్ల' ప్రయోగించినారు; ఇంతేకాక, వారి శబ్దరత్నాకరములో 'వల్ల' చేరిఉన్నది, అందుకు ప్రమాణముగా పెద్దనగారి ప్రయోగమున్ను ఉన్నది; 'వలను'కూడా 'వల్లగా' మారి

నందుకు 'సూచనలేమియు వల్లగావు' అని పారిజాతాపహరణమునుండి ప్రయోగముదాహృతము. గనుక ఆచార్యులవారి మతమందు 'వల్ల' సాధువే కాని అసాధువు కాదుగదా. వీరికి పూర్వమే చాలా కాలము క్రిందట పుట్టిన ఆంధ్రవ్యాకరణములు సంస్కృతమున రచించినవి రెండు మేము చూచి ఉన్నాము ఒకటి ఆంధ్రకౌముది, ఇది నాగరాక్షరముల ముద్రితమైనది. ఇంకొకటి అముద్రితముగా ఉన్న అధర్వణ వ్యాకరణము; మ. కొమఱ్ఱాజు వేంకట లక్ష్మణరావు గారు గవర్నమెంటువారి పుస్తకాలయ మందున్న ప్రతిని బట్టి వ్రాయించినది. ఆంధ్ర కౌముదిలోని 117వ సూత్రము 'సుసునుః' చేతకొరకు వల్లక్వందువ— సువపితేస్యః' అనిన్ని. 128వ సూత్రము 'ఉంచి. కన్న. పట్టి. కంఠ. నుండి. వల్ల. వలన. వంఠోంద్యః జసినః' అనిన్ని. మొదటిదానిలో సామాన్యముగా ఏడు విభక్తులను ప్రత్యయములచేత తెలియ జేసినప్పుడు పంచమీ విభక్తిని 'వల్ల' చేత నిరూపించి, రెండవదానిలో పంచమీ విభక్తి ప్రత్యయములు వివరించి, తక్కిన వాటితోపాటు వల్లతిరిగి చెప్పినట్లు ఉన్నది. అథర్వణ వ్యాకరణము చతుర్థకాండములో శ్లోకరూపముగా 'ఉంచి కుండావల్ల వలన వంకయుండితీ పంచమీ నిర్ధారణే కన్న కంఠే దేశ్యేపారు డిరిష్యతే' అని సూత్రమున్నది. (చూ. అథర్వణుఁడు ఆంధ్ర విజ్ఞానసర్వస్వము) గణపవరపు వేంకటకవి రచించిన ద్వీరూప శ్లోకమందు 'వలన'కు 'వల్ల' రూపాంతర మని ఉన్నది.—

క, కల్లెలు కల్లెములన న, వళ్ళున గళ్ళనఁగ వలన వల్లన యనఁగా (11)
నొల్లము వల్లము నాఁగను, కుళ్ళాయ కుళాయనాఁగఁ గొలులునుపేంద్రా.

1834-వ సంవత్సరములో ముద్రితమైన రావిపాటి గురుమూర్తి శాస్త్రిలవారి వ్యాకరణములోను ఆ విమ్మట పుట్టిన వ్యాకరణాలలోను తరుచుగా 'వల్ల'కు అనుశాసన మేర్పడి ఉన్నది.

104. ఇవి ఏవిన్నీ మన శాస్త్రిలవా రెరిగి ఉండరనుకొంటాము. వారు చదువుకొన్న కొంచెము లక్షణమే వారికి పరమ ప్రమాణమయినది. అందుచేతనే కాబోలు, 1910-వ సంవత్సరమందు వారు పరిష్కరించిన సారంగధర చరిత్రలో దిద్దుటకు వల్లపడినచోట్ల 'వల్ల' 'వలన' గా మార్చినారు. అయితే వల్లపడనప్పుడు, పద్యమంతా మార్చితే పాదపు తుందని అట్టే పెట్టినారు. ఉదా: 261 లో పూర్వ ముద్రణమున 'నుడువుల వల్లనే' అని ఉండి వీరి పరిష్కరణముచేత 'నుడువుల వలననే' అయినది; ii 278, iii 95, iii 155, వీటిలో 'వల్ల' నిలిచి ఉన్నది. మను చరిత్ర—పూర్వ పరిష్కర్తలు కొన్ని చోట్ల పాడుచేయక పోలేదు—మన శాస్త్రిల వారే మొదట పరిష్కరించి ఉంటే, ఒక్క పద్యములో మాత్ర మున్నది గనుక,

అందున్న ఒక్క 'వల్ల' వేళ్ళతో పీకి పారవేసి, పెద్దన్న గారికి 'వల్ల' ప్రయోగించిన దోషము లేకుండా చేసి, పుణ్యము మూటకట్టుకొందురు. 'అల్ప' పిదోషః ప్రమాదే నావ్యనుపేక్షవ్యః' అని గదా వండితుల భాషా శౌచవిధి. ఇట్టివారు వ్రాసిన కథాసరిత్సాగరము రెండు కూర్పులలోను 'వల్ల' ఎందుకు ఉన్నది? అంటే, మాకు తోచిన సమాధానము చెప్పతున్నాము. ఈ గ్రంథమంతా ఉత్తరాంధ్రమందే మొదట వ్రాసి, ప్రాచీనాంధ్రములోనికి యధాశక్తి పరివర్తనము చేసి ఉంటారు, వేనవేలు కేవలము ఉత్తరాంధ్ర ప్రయోగము లనదగినవి రెండవ కూర్పులో మారినవి ఈ 'వల్ల' మార్పడము మరచి పోయినారో, లేక, అప్పటికి 'వల్ల' అసాధువు కాదని తెలుసుకొన్నారో. తాము వ్రాసినవే ఇతరులు వ్రాస్తే, తప్పవట్టి దూషించడమునకు ఈ శాస్త్రుల వారు జంకేవారు కారని మేము రుజువు చేసివున్నాము. ఈ వల్లను గురించి పంతులవారిని ఆక్షేపించడము ఇంకొక దృష్టాంతము గదా. తాము అసాధు వన్నది తాము వాదనపట్టే నటించగలరు. ఈ కుచ్ఛోద్యము వీరికి సాజముగా మొదటినుండి ఉన్నది. ఖిలఃసర్వపమాత్రాణి పరచ్చిద్రాణి వశ్యతి. ఆత్మనోబిల్య మాత్రాణి వశ్యన్న పినవశ్యతి

105. భారతాది ప్రాచీన గ్రంథములలో 'వల్ల' లేదు. ప్రాచీన భాషలో 'వలను' విశేష్యము, ఉదా. "కలహంస పలికిన పలుకులు గణించుచు, వడి దానిపోయిన వలన చూచు" దీనికి బహువచన రూపము 'వలంకులు' ఇది భావవిభక్తికము గనుక 'వలనన్' 'వలనికి' మొదలయిన ప్రథమేతర రూపము లున్నవి 'వలనన్' హేత్వర్థకముగా వాడుటచేత క్రమక్రమముగా పంచమీ విభక్తి ప్రత్యయమైనది. ఉత్తరాంధ్రములో పెద్దన, పోతన, మొదలయిన వారికాలమందు 'వలన' 'వల్లు' గాను, 'వల్లు' 'వల్ల'గాను వాడుకలోనికి వచ్చిఉండును. తమ పూర్వులు వాడిన శబ్దములేకాని వాటికి భిన్నముగా ఉన్నా తమకాలమందు వాడుకలోనున్న శబ్దము ప్రయోగించకూడదన్న పిచ్చి నియమాలు ఆ కాలములో లేవు గనుక, పెద్దన పోతనలు 'వల్ల' వాడినారు. పోతన 'వలదు'కు బదులుగా 'వల్లు' అని తరుచుగా వ్రాసినాడు. నన్నయ తిక్కనలు ఇది వాడినట్లు మే మెరుగము * అనేక శబ్దములలో మధ్యాక్షర ముండున్న అచ్చు—ఉకార, ఇకారములే కాక అకారముకూడా—లోపించినది. 'వలచు' 'వల్చు' అని నన్నయ కాలములోనే అయినది, మరికొన్నిటి

* మ త్రిపురానవేం. సూర్యప్రసాదరావు కవిగారు ద్రోణ, 5. 324 వ పద్యములో తిక్కన 'వల్లు' వాడినట్లు పూర్వముద్రణములందున్నదని చెప్పినారు. ఆనంద ముద్రణములోనే తర్వాత పారము మార్చి పుట అడుగున మార్పు సూచితమయి ఉన్నది.

లోని మార్పు తిక్కన కాలములో అయినది. ఇట్లే ఏకాలముబట్టి రూపములు వ్యవహారములో ఉంటే అట్టి రూపములు కవులు యధేష్టముగా వాడేవారు. అదే సత్సంప్రదాయము. వలన—వల్ల—వల్ల ఈ మూడురూపములున్న వ్రాత ప్రతులలో కిండ్లారా చూచిఉన్నాము. లకారనకారములు కలిసిపోయి 'వల్లఁ' అని కొంతకాల ముచ్చారణ ఉండినట్లు స్వరతత్వమును పట్టి ఊహించ వలెను. నేటి తెలుగులో 'నెలనాళ్ళు' 'నెల్లాళ్ళు' అని అందరూ అంటారు. కొందరు 'నెల్లాంళ్ళు' అని ఉచ్చరిస్తారు, ఇదే మధ్యకాలములోనిది. సల్లా పము 'సంలాపము' నుండి పుట్టినది సంస్కృతమందు అముష్మిన్ + లోకే = అముష్మిల్లోకే అని నకార లకారములు సంయుక్త మయినప్పుడు న్ + ల్ = ల్లఁ అని ఉచ్చారణ ఉంటుంది 'దానిలో' 'మనలో' అవి తొందరగా పలికి నప్పుడు 'దాన్లో' 'మన్లో'—'దాంల్లో' 'మంల్లో' అని వివరించును. తెలుగు భాషాధర్మముచొప్పున లకారనకారములకు వర్ణవ్యత్యయము సంస్కారముగా కొన్నిటిలో నున్నది మన భాషపేరు 'తెలుఁగు', 'తెనుఁగు' అని ఉండడమే తార్కాణము మొట్టమొదట ఈ పేరులోనికి లకారమో నకారమో విశ్వయ ముగా చెప్పలేము. ఉత్తరాంధ్రములో మాత్రము లకారము నకారము కావడము భాషా ధర్మమే * మధ్యాక్షరములోని అచ్చుపోయి పరమందున్న హల్లుతో సంయుక్తమయినప్పుడు, కొన్ని మాటలలో ద్వితీయము వివరించుతుంది ఉ. మరపు = మప్పు. సంయుక్తవర్ణములలో రెండవది మొదటిదానితో కలిసి నందుకు ఉదా, ఆగ్ని = ఆగ్గి; యజ్ఞన్న = యగ్గెన్న.

106. ఈచర్చ మా ప్రతిపక్షిలకు ఇష్టమయినాకాకున్నా, 'వల్ల' యొక్క సాధుత్వము సాధించుటకు పండితులకు ప్రయోగములే ప్రమాణము; గనుక, కొన్ని ఈ దిగువను ఉదాహరిస్తున్నాము. ఇవి ఏ గ్రంథములనుండి ఎత్తివ్రాసినామో అవి అప్పకవ్యాదులాక్షణికులు ప్రమాణముగా అంగీకరించినవ్వి. పండితులు 'వల్ల'ను పరిత్యజించినా, అదిమాత్రము వారిని పరిత్యజించదు. కంఠము పట్టుకొని ఉంటుంది లోకమంతా అట్లుకొని ఉన్నది; లోకమును పరిత్యజిస్తేనే

* కొలను-కొల్లు-కొల్లు అని 'పాలకొలను' అనే గ్రామ నామము 'పాలకొల్లు' అయినదట. ములులొల=మును (ని) లొల 'మలనాడు' మల్లాడయినదని కిటిల్ కన్నడ నిఘంటువులో ఉన్నది. ఇట్లే 'కలను' కల్లు అయినదేమో. 'పల్లు'కు మారుగా కొందరు 'పన్ను' అంటారు. వెలుతురు పల్లి = వెలుతురు పల్లి. పిలుగు=పిసుగు, గొలుగు = గొణుగు, ములుగు = మునుగు (అనికొందరుచ్చరిస్తారు) (వనస) తొల=తోప; లాంగల=నాగలి, లింబ=లిమ్మ.

కాని ఎవరున్న దానిని పరిత్యజించలేదు. ఇది దేశభాషాతత్వము. శిష్టులవాడుక చేత 'వల్ల' వలెనే అన్ని శబ్దములున్న సాధువులనక తప్పదు. తప్పదు. తప్పదు.

1. ఆముక్తమాల్యద.

చ మబ్బలనిలముంచు నీలఘన పుంజమువల్ల బలాకమాలికల్.

(4. 120)

2. ఉ. రామా.

సీ. పా యుగిపించు విద్యుకత్తులపల్ల దుశకించు

(పు 326)

3. కువల.

సీ. గీ అదియు నావలఁ దెలసి యియ్యదివవర్య

(4. 164)

4 చంపూ. రామా

సీ. గీ. యామినీచరవల్లభుఁ డనుచు నల్లగంధవహాత్మజుని వల్లఁగరము తలఁకె (7. 54)

5. చెన్ను బ

ఉ. చేడియ పల్ల నించుక ప్రసిద్ధి వహించెనుగాని నిల్చిమా (1, 84)

6. నిర్వ. విచి. రా.

ఉ తప్పనా వల్లను గల్గెనంచు జనవల్లభు దేవి నొసంగనైతిమీ కల్ల. (6. పు. 218)

7. పట్టాభి.

ఉ. కోపముపల్ల మీతపము గ్రుంగదెయోచనసేయరైతిరె. (6 పు 166.)

8. బహులా.

క. అల్లేమచనుహళాహళి. వల్లనె కాదల్ల వళివివాదావళిరా నల్లవళా పళిగలయా కల్లోలము లెనఁగ హల్లకల్లోలముగన్ (2. 56)

9. బిల్వ.

సీ. ఈకళానిధివల్లనే కదా దిక్కు దిక్కుల వారలెల్లను దెలివిగనుట; యీవసుఖని వల్లనే కదా విబుధులు కోరికల్ దీరంగఁ గుడుపుగనుట; యీమహానిఘ వల్లనే కదా నఘులెన్నఁగ నిశాచరులెల్ల దిగులు గనుట యీసత్ప్రభుని వల్లనే కదా మోదించి కువలయం బెచ్చుగాఁగూర్చి గనుట (2. 55)

10. భాగవతము.

ఆ.. ఎలమిఁ బుణ్యపాపముల శేషములవల్లఁ బుట్టుచుండు రవనిఁ బుణ్యచరిత. (5. 161)

11. సీ. గుణమువికారంబుఁ గోరికయును లేని నీవల్ల జగములు నెఱిజనించు
(13) 0. 1 21

12. మధువిల.

సీ. పా బహుళాపదానముల్ వఱిపి నాలుగునగల్ రేచి నందితి మల్ల
ధీరువల్ల(ఆ.కపులచరిత్ర 493)

13. మనుచరిత్రము.

చ. చలిమల వల్లనుల్లసిలు చల్లఁదనంబును నూనఁబండినన్. (2. 10)

14. రామరాజీయము. వల్లను ప్రాసస్తానమందుల్ల') 267.

15. .. పల్లను ...(94)

పుస్తకము పోయినందున పద్య ముదాహరించలేదు.

16. రంగనాథరామాయణము.

నేరము నావల్ల నెమకిన లేదు (కీషిక్-)

17. రామాయణము.

తే. అధిపుఁడు కరంబుదాచి సూగారువల్లఁ బాముఁబట్టింగి (4.163)

18. వెంకమా

సీ. పా. నీవు. చెప్పినమీఁద నావల్లనే రప్పు గలవని తోచె నిష్కర్ష
(6, పు. 183)

19. శశిరేఖాపరిణయము.

సీ. గీ. బలుఁడనీ వల్ల మాకింత బాధగలిగె. (పు. 72)

20. శివరహస్యము.

ఉ. సీ. వల్లను సంధించుమఱి వ్యష్టిని నీవఖిలంబు (1. పు. 15)

21. సీ. గీ. అందువల్లను ధయమంది యనుదినంబు (1, పు 18)

22. ఉ. ఎవ్వనివల్లఁ బుట్టి జగముల్లను సంతతముం బ్రపర్యనం బెవ్వని
వల్ల లీనమగు నెవ్వని యందు ద్రువం బనుగ్రహం బెవ్వనివల్లఁ సర్వమిది
యెవ్వనివల్ల దిరోహితంబునా (2. పు. 31)

23. సమీర.

తే. కలిగె నావల్ల నేవల్లఁ బలుకు దాన (2. 115)

24. సారంగ. గీ... కల్ల నావల్లఁ గోరంత గలిగెనేని (2. 279)

25. .. గీ. చెల్లఁబో నీరు సాధ్యమతల్ల వై న తల్లి కీగతి యొదవెగా
దన్నుఁగనుట వల్ల నీవల్ల దారుణి వల్లభాజ్ఞ మీఱియారీతి వచ్చుట మేరఁటమ్మ
(2 59)

26. .. గీ ఈరమణివల్ల సంశయం బెఱుకపడక. (3. 155)
 27. సురాభా.

చ మై. దోఱగుట యంతకంటె బలుదోషము గ్రక్కున నీని వల్లనే
 (పు. 19)

గంధము

107. ఆంధ్ర ప్రసన్నరాఘవమునందు 'గందపుజెట్టు' (పుట 9), 'గందపుబూత' (10), 'గందము' (70) అని చాలాచోట్ల 'దకారము వర్గ తృతీయవర్ణముగానే ఒత్తులేకుండా కనబడినశబ్దములు ఉపేక్షించి, 79వ పుటలో కనబడిన 'గందపుజెట్టు' ఎత్తుకొని శాస్త్రులవారు "సంస్కృతమయిన గంధ శబ్దమునే వీరు చందన పరముగా ప్రయోగించినా"రని అభిప్రాయించినారు. ఇందు దోష మేమున్నదో; లోకములో చందన పరముగా గంధశబ్దము ప్రసిద్ధమై ఉన్నది. * కావున మొదలయినవారు కొందరు 'గందము' అని వాడుతారు గాని చదువుకొన్నవారందరూ గందమంటారు. ఇప్పటి కాపుల వాడుకే గ్రాంథి కాంధ్రమని శాస్త్రులవారు కథానరిత్యాగరములో తరుచుగా 'గందము' (చూ. పు. 320), మంచి గందము కలయంపి (368), గందపుమ్రాను (367), ఎఱ్ఱ గందము (677), అని వ్రాసినారు, సరేకాని, ఒత్తు ఉన్నప్పుడు లేని అర్థము ఒత్తుపోగానే చచ్చునా? తెలుగులో 'అబద్ధము' అంటే, 'అసత్య'మని లోకములో వాడుక వున్నది గాని ఆంధ్రకావ్యములలో మాకు కనబడలేదు: శబ్ద రత్నాకరమునందు దానికి అనర్థకము అని అర్థమున్నది. 'నిబద్ధి'వంటి వైకృతమున్నట్టే 'అబద్ధము' అని అర్థము ఉన్నదేమో మే మెరుగము. శాస్త్రులవారు కథానరిత్యాగరమందు 'అబద్ధము' అసత్యార్థమందు 712 వ పుటలో వాడినారు. ఈవ్యాసము రెండవ భాగములో ఇట్టి శబ్దములను గురించి వివరముగా వ్రాయదలచినాము. గనుక ఇప్పుడు ఈ చర్చ పెంచము.

కర్మార్థక ప్రయోగము

108. "ఎక్కిడబడదయ్యెడు" అని ప్రసన్నరాఘవమునందు 16 వ పుటలో కర్మార్థక ప్రయోగము పంతులవారు వాడినారని మన శాస్త్రులవారు తప్పుపట్టి, "ఆంధ్రభాషా స్వభావాననుగుణము" అని దానిదోషము నిరూపించినారు. తమ విమర్శ, 139 వ పుటలో "కర్మార్థకము బెల్ల మేనికావింప బడియె

* స్మార్త బ్రాహ్మణులు నుదుటను 'గంధాక్షితలు' ధరిస్తున్నారు కారా? కొందరు పెట్టుకొనే అక్షితలు (అక్షింతలు) ఏకవచనము, నల్లగా ఉంటుంది; చిత్రము :

నని వ్రాయమని చెనకినారు. ఆంధ్రభాషా స్వభావానను గుణముగా శాస్త్రుల వారు వ్రాసిన వాక్యాలు ఎన్నివందలు కావలస్తే అన్ని ఉదాహరించవచ్చును. (ఈ వ్యాసము మూడవ భాగములో చూతురుగాని). “ఆంధ్రభాషా స్వభావము” అన్నప్పుడు ఏ ఆంధ్ర భాషయొక్క స్వభావమో? ఇప్పటి ఆంధ్రభాషా వారికి గ్రామ్యమే అయెను, ఇక, ప్రాచీనాంధ్ర భాషయొక్క స్వభావము కెప్పుడు లోకొంత కనబడినా, అంతా కనబడదాయెను; అకనబడినంతపుట్టుకైనా శాస్త్రుల వారివంటి కేవల లక్షణ పరాయణులకు పట్టు బడదాయెను. యోగసూత్రాధిరో కనబడేది కాదాయెను; తర్కముచేత సాధించ శక్యమునానిదాయెను. మరియెట్లు “ఆంధ్రభాషా స్వభావానుగుణముగా” వ్రాయడము : కర్మార్థక ప్రయోగము పంతులవారికి బెల్లమని వెక్కిరించిన శాస్త్రులవారికి ఈ ప్రయోగము అమృత ప్రాయమయినట్లు మాకు కనబడుతున్నది. చూడండి మచ్చుకు రెండుమూడు వాక్యాలు కథానర్సాగరములోనివి “ఆమూఢుఁడు త్రోవరక్క భార్యతో సంగమించి అతనిచేత చూడబడి సముద్రములో వేయబడి చచ్చెను” (3.8). “మనము యీలోతు నుడిలో జలముచేత విసరిపాఁపయబడినామము” (21), “ఇదిగో ఆనన మలంకరింపఁ బడునుగా” (405); “ఈ సరస్సులో వేయబడిన వెదుళ్ళు” (48). ఏదో దేనినో అందముగా లేచని వెక్కిరించిన దని సామెత చెప్పుకొంటారు. అలాగున ఉన్నది, శాస్త్రులవారు పంతులవారిని కర్మార్థక ప్రయోగము లోనము వెక్కిరింపడము.

109. ఈ కర్మార్థక ప్రయోగమునుగురించి శాస్త్రులవారు చేసే వాదములో ఒక పైచిత్రమున్నది మాపంటి పర్తిమానాంధ్ర భాషాభిమానులు కొన్నాళ్ళక్రిందట ఈ కర్మార్థక ప్రయోగము ఆంధ్రభాషా స్వభావానుగుణము కాదని వాదించినప్పుడు మన శాస్త్రులవారు రాము రచించిన గ్రామ్యాదేశ నిరసనములో (చూ. పుట. 20) ఆ వాదమును ఖండిస్తూ, కర్మార్థక ప్రయోగవాదము ఎలాగున సిద్ధాంతీకరించినారో చూడండి, —

“ఇప్పటి గ్రామ్య వ్యవహారమందు కర్మార్థకరూపములు అరుదగుట వాస్తవమే. తొల్లియు ఇవి విరళమే అయినేని, ఈ భాషను మించి దళహం దెచ్చిన యా సంస్కృత విద్యాంసులు దీనియందలి లోపముం దీర్చుటకై ‘పొందుట’ యర్థమగు ‘పడు’ ధాతువును అనుబంధముగా కల్పించి పొందెడి వానింజెప్పెడి యీ ప్రయోగమును సాధింపట కడుంబొందిరియై యాభాషాభివర్ధనుల మహిమాతిశయంబును తద్వ్యవహార వైరళ్యము వ్యవహారల యజ్ఞానంబును సూచించుచున్నవి”.

ఇట్లు కర్మార్థక ప్రయోగమును కొనియాడి, దానిని వాదినవారిని స్తుతించి, వాదనివారియందు అజ్ఞానము ఆరోపించిన వేదము వేంకటరాయ శాస్త్రులవారు

పేంకటరత్నము పంతులవారిని కర్మార్థక ప్రయోగములు వాడినందుకు నిందించిన పేదము పేంకటరాయశాస్త్రిలవారే సుమందీ : అయితే, వారి మతములో ఇట్టి వైషమ్యము ఎందుకు కలిగినది ? అంటే, ఒకటే సమాధానము కనబడుతున్నది. శాస్త్రి వారికి తత్త్వజిజ్ఞాస లేదు, వినంవాద ప్రియులు. ప్రతివాదులు కాదన్నది అవుననిన్ని, అవునన్నది కాదనిన్ని సిద్ధాంతము చేయడమే వారికి కావలసినది. 'జంకు కళంకులేని' వారమని వారేగదా చెప్పుకొన్నారు. వారు గొప్పపండితులని వారిశిష్య బృందమునకు పరమ విశ్వాసమున్నది. వారేమన్నా 'బిళాబి' అనేవారున్నారని వారికి బాగా తెలుసును. మరిజంకేల : కళంకుంటే నేమి ? కవిచంద్రులు గదా శాస్త్రిలవారు, వారియందు కళంకు వాడిశోభను వృద్ధిచేస్తుందనే వారికిన్ని వారిశిష్యులకున్ను సమ్మతము. ఏమదృష్టము!

అటవ తెలుగు

110 వెంకటరత్నము పంతులవారి తెలుగు 'అటవతెలుగు' గని (పుట 227) 'మదరాసు తెలుగు' గని (80) 'చెన్నపట్టణపు తెలుగు' గని (88) 'గుజరాతీపేట తెలుగు' గని మాటిమాటికి ఎత్తి పొడిచినారు వాస్తవముగా శాస్త్రిలవారివంటి అటవ తెలుగు పండితులవల్లనే మన తెలుగు భాషకు ఇప్పటి దురవస్థ సంభవించినది చెన్నపట్టణములో తెలుగుగ్రంథములు అచ్చుపడడము, అక్కడున్న అటవ తెలుగు పండితులు గ్రంథములు పరిష్కరించడము, ఆంధ్ర గ్రంథాలు పాడు కావడమునకు ముఖ్యకారణము. ఎందునా పొందని నేటి అధ్వాన్నపు తెలుగు పరవస్తు చిన్నయసూరిగారి మూలముగా దాపరించినది. ఆయన కాలములో వచనాలు వాడుకభాషలోనే అందరూ వ్రాసేవారు. ఆయనమాత్రము వింతతెలుగు వ్రాసేవారు. ఇప్పుడు తెలుగువచనము వ్రాసేవారందరికిన్ని వారు మూలపురుషులట : వారి వచనములో బీజరూపమున మాత్రము ఉన్న రచనా దోషములన్నీ శిష్య పరంపరా ప్రాప్తములయి నేటివారియందు పరిణామము పొందినట్లున్నది అది అట్లుండనీయండి, వేరే వ్యాసములో వివరించి నిరూపించవలసిన విషయము. వారి నీతిచంద్రికలోని తెలుగు నిర్దుష్టము కాదు.

111. గ్రాంధికాండ్రభాష లెన్నగా తెలియక నిర్దుష్టమయిన శబ్దము లనే కము దుష్టమని మనశాస్త్రిలవారు పంతులవారిని నిష్కారణముగా నిందించినారని దృష్టాంతములు చూపించే ఉన్నాము. అటవ తెలుగుని శాస్త్రిలవారు నిందించిన శబ్దము గ్రాంధికమయిన సుశబ్దమని రుజువు చేస్తాము, చూడండి ప్రసన్న రాఘవము 71-వ పుటలోని ఉత్పలమాల మూడవ చరణమందున్న 'రఘువంశవక్షమే' అనే శబ్దమును ఎత్తుకొని తమ విమర్శము 226 వ పుటలో ఇట్లు చెప్పినారు.

‘పక్షపాతమునకు పక్షమునుట అటవములో వాడుక. చెన్నపురి యటవ తెలుగులో గూడ నీ వాడుక గలదు. ఆ ఫలమిట నీ రాధుపములో ప్రసన్నమైనది. కవితాతత్త్వములో నిట్లశిష్ట వ్యవహారముగుణముగా ప్రయోగములు చేయవలసినదని యున్నది. కావున నొర్తరాహులారా ! ఆక్షేపింపకుడు.’

112. మేము ఔత్తరాహులమే, అటవ తెలుగు మారు అనిష్టమయినదే, అయితే, పంతులవారి గ్రంథాలలోగానీ, శాస్త్రులవారి గ్రంథాలలోగానీ మూలపురుషులయిన చిన్నయసురిగారి గ్రంథాలలోగాని, వారిని అనుకరించిన ఇతరుల గ్రంథాలలోగానీ, ‘పండిత విరచితము’ ‘పండిత సంస్కృతము’ అని పుస్తకముమీద కనబడగానే, ఏ అచ్చు పుస్తకమయినానరే, అందున్న భాషలో తప్పులెన్నుటకు సామాన్యులు సాహసించగలరా? వాడుకలో లేని అపూర్వ శబ్దములుంటే, ఏవో గ్రంథాలలో ఉన్నవి గాబోలు అనుకొంటారు వాడుకలో నివే వాడుకకు విరుద్ధముగా కనబడితే, వాడుకభాష గ్రామ్యము గనుక దానికి విరుద్ధముగా ఉన్నవే తప్పకుండా గ్రాంథికములు అనుకొంటారు. బహుళలోను కాలేజీలలోను విద్యార్థులు చదువుకొనే తెలుగు పుస్తకాలు అన్నీ తప్పులకుప్పులు, పరిశీలనచేసే దిక్కులేదు. ఔత్తరాహులై తేనేమి? దాక్షిణ్యులై తేనేమి? దేశభాషా స్వభావమునను అనుగుణముగా గ్రంథాలలోని భాష ఉండవలసినదని విధి లేనప్పుడు, ప్రాచీన గ్రంథాలలోని భాష ఇప్పుడు వాడుకలో లేక అపరిచితమైనప్పుడు, పండితులయినా పామరులవలెనే తప్పొప్పులు కనుక్కోలేక, గ్రుక్కు మిక్కునకుండా ఊరుకోవలసినదే. తప్పులున్నవని తెలిసినవారయినా ఊరుకుంటారు గాని ఏమీచేయరు పాపము ! ఏమీచేయగలరు? వారి ఏడుపు ఎవరు వింటారు? అరణ్యరోదనము ! దిక్కులేక గ్రాంథిరాంధ్రము రెంటికి చెద్ద రేపడిలాగున్నది. అదరణలేక దేశభాష గ్రామ్యమన్న పేరు పొందినది ఎట్టిపండితులైనా, ఎట్టి తగుమనుష్యులైనా, ఎట్టి నాగరకులైనా తెలుగువారు గ్రామ్యమే మాటాడుతారుగాని సభ్యభాషలో సంభాషించలేరన్న అవకీర్తి అందరికిన్ని వచ్చినది. ఇందుకు ఎవరూ దుఃఖించరు, ఎందుకు ఈ సోదే? భాషాభిమానముగాని, స్వాభిమానముగాని లేనివారితో చెప్పుకొంటే లాభములేదు, ఎవరైనా ఎప్పుడయినా వినరా? అని మొట్టపెట్టుతున్నాము. ఇకను ప్రకృత మనుసరిస్తాము.

113. ‘పక్షము’ అనేశబ్దము ఈ పద్యమందు పంతులవారు ‘పక్షపాతము’ అనే అర్థమందు వాడిఉంటే శాస్త్రులవారు అన్నట్టు తప్పేనా? వారి శిష్యులు తప్పే అంటారు. వారిపేరు వినగానే జోహారు చేసేవారున్ను తప్పే అని తలకాయ ఎగరవేస్తారు. శ్రమపడ నక్కరలేకుండా విమర్శించేవారు శబ్దరత్నాకరము చూచి, అందులో ‘పక్షము’ కు ‘పక్షపాతము’ అర్థము చెప్పిఉండ

నందున పంతులవారు పొరబడ్డారనే సిద్ధాంతము చేస్తారు. ఐతే ప్రాచీన గ్రంథాలలో ఈ శబ్దము ఈ అర్థమందు వాడిఉన్నారేమో వెదకివెదకి చూడవలెను. ఎవరైనా వాడిఉంటే, అది గ్రాంథికమని రుజువువుతుంది. వెదకిన వారికి కనబడనంత మాత్రాన అది గ్రాంథికము కాదని సిద్ధాంతముకాదు, ఏమో? వారు చూడని గ్రంథమం దెక్కడైనా ఉన్నదేమో? ఏ శబ్దమయినా ప్రాచీన భాషలో లేదని రుజువు చేయడము తేవలము అసాధ్యము ఇప్పుడున్న గ్రంథములలో లేదనినూ లేదని రుజువు చేయడము చాలా దుష్కరము, ఏదయినా ఉన్నదన్నందుకు సాక్ష్యము తేగలముగాని లేదన్నందుకు సాక్ష్యము తేలేము. 'పక్షము' అంటే, 'పక్షపాతము' అనే అర్థము చెప్పక తప్పనట్లు ఎఱ్ఱన హరి వంశములో రెండుచోట్ల ఆ శబ్దము వాడినాడని మేము జ్ఞాపక ముంచుకొన్నాము. గనుక, శాస్త్రులవారే పొరబాటుపడి నిష్కారణముగా పంతులవారిని తిట్టినారని చెప్పటకు సాహసించినాము, చూడండి ఆ రెండు ప్రయోగములు —

(1) హరివంశములో, కృతిపతి వేమారెడ్డి కవినిగూర్చి చెప్పినవాక్య మిట్లున్నది.

తే. సకలభాషా కవిత్వవిశారుడుఁడవు సాధుసమ్మతుఁడవు. నిత్య సౌమ్య మతివి, భవ్యుఁడవు గాన నీమీఁదఁ బక్షమేను గలిగి యుండుదు నెద్ద నెఱ్ఱ నార్య (పూ 1 38)

(2) అంటే, యముడు సూర్యునితో ఛాయాదేవి కోపించి యిచ్చిన శాప మును గురించి చెప్పిన వాక్యము అచ్చులోనే ఇట్లున్నది.

ఉ. ఎందఱు గల్గిం బ్రజలకేక విధంబగు లాలనంబుఁ జేయందగరే పవిత్రలు మదంబమునన్ ముగురన్ సహింపదే చందము పిన్నవారలకుఁ జాలఁగఁ బక్షము సేయు దీనికిన్ డెందములోనఁ దాలిమి ఘటింపకయే నిటు తప్పచేసితిన్.

(పూ. 1 183).

వాతప్రతులలో కొంచెము పారభేదము అన్నను, ఈరెండు పద్యములలో 'పక్షము గలిగియుండుదు' 'పక్షముసేయు' అనే వాక్యములు అచ్చులో నున్నట్టే ఉన్నది. సందేహము లేదు, విమర్శించకుండా శాస్త్రులవారన్నమాట, వేదవాక్యముగా నమ్మి, పంతులవారిని లోకమంతా ఈ విషయములో దూషించినా, మేముమాత్రము శాస్త్రులవారిమాట తప్పనక వల్లగాదు. ఎఱ్ఱన ప్రయోగము చూచినతర్వాతకూడా శాస్త్రులవారిమాట చొప్పున పంతులవారిని దూషిస్తే ఎఱ్ఱనను దూషించినవార మవుతాము.

114 పంతులవారి తెలుగులో శాస్త్రులవారు చూపించిన 'అటపతెలుగు కన్న శాస్త్రులవారి తెలుగులో మారఁటబడిన 'అటపతెలుగు' ఔర్తరాహుల మైన మాచెవులకు ఎక్కువ వింరగా ఉంటుంది. మచ్చుకు రెండుమూడు ప్రయోగములు చూడండి 'చిప్పిరాఁగానే' (పుట 4) 'చెప్పుకొనియైనతిర్వార, (10) 'బయటచచ్చి' (72) 'పారణచేసిరాఁగానే (141)' మూచుడు నడమి బొక్క (158) 'పరులసాలమేడ' (253) 'ఓకొయ్యలు (చీరలు) నుండును' వెవ్వేలు (= వేలుదేలు) (252) బాణములచేత యుద్ధముచేసెను (83) ఆకొండ యడివారమున దివ్యమైనతోట వేయించెను (244) వీటిలో 'వెవ్వేలు' "అడి వారము" శబ్దరత్నాకరమందులేదు. మే మెరిగినంతమట్టుకు తెలుగుదేశమందు పుట్టిన తెలుగు గ్రంథాలలో మాకు కనబడలేదు. అటపతెలుగు మొట్టాదే మన శాస్త్రులవారివంటివారు వ్రాసిన తెలుగులోమాత్రము చూచినాము. అడివారము కేవలము అరపము, 'మరైయదీవారమ్' కొండ అడుగుభాగము సింహాచలము వద్దనున్న గ్రామమునకు అరపపైష్ఠపులు పెట్టినపేరు. యిప్పుడు 'అడివ్వరమ్' అని వాడుకలో ఉన్నది, 'అడవిలో నున్న ఊరు' అని ఇప్పటివారు ప్యుత్పత్తి చెప్పుతారు గాబోలు.

భావింపుచున్నాఁడు

115 ప్రసన్నరాఘవము 15వ పుటలో భావింపుచున్నావు అనిఉన్నది. ఇది తప్పట ఎందు చేరనో? చిన్నయసూరి చెప్పలేదని కాబోలు, వ్రాత ప్రతు లన్నిటిలోను ఆంధ్రశబ్ద చింతామణికి టీక వ్రాసిన బాలనరస్వతి 'రక్షింపు చున్నాడు' అనేరూపము అనుశాసించినట్లున్నది. వారతాది ప్రాచీన గ్రంథముల వ్రాతప్రతులలో మేము చూచినవాటిలో 'పుచున్నాడు' అనేరూపమే ఉన్నది, 'చుచున్నాడు' అరుదు. భాషాతత్త్వము చొప్పున 'చుచున్న' సాధుభాషగా కన బడదు. తత్త్వము మాటకేమి? పోసేంటి; ఆంధ్రశబ్ద చింతామణిక్రియా పరి చేదము 15వ సూత్రమునకు టీక ఇట్లున్నది.

'అనుబంధ ప్రార్థన యోరిత్యాది సూత్రముచేతఁ బత్వము, పోషింపు చున్న; ప్యతిరేకార్థేల్పటిలదీత్యాది సూత్రముచేతడువర్ణకము, పోషింపుచున్నాడు వర్ణాగమో విశేషః ఆను సూత్రముచేత దీర్ఘము పోషింపుచున్నాఁడు. ఇట్లు నుతింపుచున్నాఁడు, జయింపుచున్నాఁడు. అనుభవింపుచున్నాఁడు, భరింపుచు న్నాఁడు, వసింపుచున్నాఁడు ఇత్యాదులు

ఈ ప్రమాణము చొప్పున పంతులవారి వ్రాత ముమ్మాటికీ సాధువే.

ఇత్వసంధి

నిన్నయకాలమునుండి ఇత్వసంధి ఉన్నది చూ.రాతిరెల్ల (ఆది 6-160) చెఱొక్క (ఉద్యో 1. 219), తిర్రాల్పి (నైష 7. 81). పూర్వము విరళమయినా అంతకంతకు ప్రచురమయినది శాస్త్రులవారి కిది ఖోదపడక, తాను పట్టిన కుండేటికి మూడేతాళ్ళని వాడిస్తారు. నైషధము 3 202 'దీనంఖలు అని ఉంటే దిద్దినారు. సరసమూపాల్మీయములోని 'వానన్న' దుష్ట సంధి అన్నారు; జైమినిభారతముగో 'వాసరదము' అని ఉన్నది. (చూ. శ. ర. అవతీర్చు) అనేకులు ఈసంధి అంగీకరించినారు. బాలకవిశరణ్యములో ఈ విషయము చర్చిస్తాము. ఇక్కడింతేవాలను

త్వాన్తకేకారసంధి

117. శాస్త్రులవారి దృష్టికి ఇవి మహా పాతకము, చాలకవి శరణ్యములో కావలసినన్ని ప్రయోగాలు ఉదాహరిస్తాము ఒక్క చిన్నయసూరితప్ప తక్కిన లాక్షణికులు ఇవి అంగీకరించినారు. ప్రాచీనాంధ్రములో విరళమన్నమాట వాస్తవము భాషాత్వమునుపట్టి అట్లు కాక తీరదు, గాని ఉత్తరాంధ్రములో వదాంతమందున్న అచ్చుల ఉచ్చారణమారుటచేత సంధి అవుతున్నది గనుక ఈ సంస్కారము ఒప్పుకోక తప్పదు.

ముందుకు, ఎందుకు.

118. వేంకట రత్నము పంతులవారు తమ గ్రంథము 5వ పుటలో 'ముందుకు జరిగి అనిన్ని 80 వ పుటలో 'ఎందుకు' అనిన్ని వ్రాసినారని మన శాస్త్రులవారు విందించినారు. ఈ రెండు శబ్దములు వారు అసాధువు లనడము వింతకాదు. ఎందుచేతనంటే, అభారతప్రయోగములు వారు అంగీకరించరట, ఇవి భారతములో లేవు అభారత ప్రయోగములు వారు అంగీకరించ మనడము వారి గ్రంథములలోని భాషను గురించి కాదునుమండీ ఇతరుల గ్రంథములు విమర్శించినప్పుడే. వారు వ్రాసేవాష, ఇంచుమించుగా అంతా అభారత భాషే. ఇది వింతకాదు. 'ముందుకు, 'ఎందుకు' అసాధువు లనుటకు వారు చెప్పిన కారణము వింతగా ఉన్నది. వింతేకాదు; ఆ కారణము చూచి నిర్హంతపోయినాము ఎంత పుచ్చిన మిరియారై నా జొన్నలపాటి చేయవా? అనుకొనేవాళ్ళము. శాస్త్రులవారి ఆంధ్రపాండిత్యములో ఇదివరకు ఎన్నిలోట్లు కనబడ్డ వెరసు మాట చెప్పవలసి వచ్చినప్పుడు, సగటుకు తీసిపోదు అనుకొన్నాము. 'ముందుకు' తప్పన్నందుకు వారు చెప్పిన కారణము చూచిన తర్వాత మాత్రము — నిజము చెప్పక తీరదు—వీరియందు ఏమీ అధిక్యమున్నట్లు ఒప్పుకోవడము

నకు మా మనస్సు ఒప్పుకుండా ఉన్నది. నగాగమము లేనందున 'ముందుకు,' 'ఎందుకు, అసాధులట! ఓహోహో! గ్రాంథికాంధ్రభాషా పాండిత్య పరమావధి 'ముందుకు' అంటే తప్పుట! 'ముందునకు' అంటే సాధువట! చదువుకోక మునుపు కాకరకాయ; చదువుకొన్న తర్వాత కీకరకాయ అన్నట్లున్నది. కుప్రత్యయమునకు పూర్వము నగామము తప్పరుండా ఉండవలెనట! ఆంధ్ర శబ్ద చింతామణిలో 'నఃకౌ' అనే సూత్రము ఇక్కడ పట్టించవలెను! పాండిత్యము ముదిరిపోయి, పండిపోయి, చివికి, ప్రిచిలి రసము కారిపోతున్నట్లు ఉన్నది. ఇట్టి పండితుని రసికుడని అంకెం జేర్చింటివతే! పీసీ ఆంధ్రీ' అని బ్రహ్మదేవుడు నాలుగుచేరుల తర్జనులున్న నాలుగు ముక్కలమీద పెట్టుకొని ఉండడా? ఆంధ్రవాణి సిగ్గుచే తలపంచుకొని ఉండడా! బ్రహ్మసభిలో నున్న నన్నయాది మహాకవు లందరున్న మొగాలు వ్రేలవేసుకొని ఉండరా? అని అనుకుంటున్నాము.

119. 'ముందుకు', 'ఎందుకు' అనేవి లోకములో ఇప్పుడు సుప్రసిద్ధములయిన శబ్దములు. శబ్దరత్నాకరమందు 'ఏల' యి 'ఎందుకు' అని అర్థమున్నది. ప్రాచీనాంధ్రములో ఇవి లేవన్నమాట నిజమే. గాని, ప్రాచీనాంధ్రములో 'ముందునకు' 'ఎందునకు' లేనేలేవే! 'ముందుటికి', 'ముందుటికి' అనేవి మాత్రము ఉన్నవి ఇవి నేడు కూడా మనమువాడుతున్నాము, యూరెంటికి అర్థములో కొంత భేదము నేటి వ్యవహారములో ఏర్పడ్డది, ఆ భేదము పూర్వములేదు. 'ఎందుకు' కు బదులుగా పూర్వులు 'ఎందులకు' వాడేవారు, గాని 'ఎందులకు' అంటే 'ఎక్కడికి' అని ప్రాచీనుల భాషలో అర్థము? 'అందులకు' అంటే 'అక్కడికి', ఇందులకు అంటే 'ఇక్కడికి', నేడుకూడా 'అందులకు' అనేశబ్దము మనము వాడుతున్నాము. ఉదా 'మీకు తెలియగలందులకు వ్రాసినాను' ఇట్టి సందర్భమందు నన్నయాదులు 'అందులకు' వాడలేదు. నేడు 'అందులకు' వాడుకలో ఉన్నా, 'ఇందులకు', 'ఎందులకు' లేవు. అందుకు, ఇందుకు, ఎందుకు—ఇవి నాలుగయిదువందల సంవత్సరములై కవులు స్వేచ్ఛగా వాడుకుంటున్నారు. భోజరాజీయము, రేయారాజుగారిచరిత్ర, మల్లన వరాహపురాణము, వసుచరిత్ర, చంద్రికావరిణయము, రుక్మాంగద చరిత్ర, ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము—ఇటువంటివాటిలోనే ఉన్నవి. ఇక ఇలాదేవీయము, కువలయాశ్వచరిత్ర, కృష్ణరాయ విజయము, చిత్రభారతము, దశావతారచరిత్ర, బిల్వణీయము, మిత్రవిందా పరిణయము, రాధాసూధవసంవాదము, రామరాజీయము, రామస్తవరాజము, విజయవిలాసము, వేంకటేశ్వరమహాత్మ్యము, శశాంకవిజయము, సారంగధర చరిత్ర మొదలయిన అనేక కావ్యములలో 'అందుకు' 'ఇందుకు' 'ఎందుకు' ప్రయుక్తమయిఉన్నవి. వీటిలోని ప్రయోగములన్ని బాల

కవి శరణ్యములో 'రాజుకు' అనే శబ్దమును గురించి మేము ప్రకటించే ప్రసంగములో ఉదాహరిస్తాము. ఇక్కడ నాలుగు ప్రయోగములు మాత్రము మచ్చుకు చూపిస్తాము:—

మల్లన వరాహ.

మ. అశుభధ్వంసక మిందుకుం దగునుసాక్ష్యానంబు (9. 8)

.. క సిద్ధించు నిందుకుం దగ (9. 88)

వసుచరిత్ర. మ పంచమశబ్ద మిందుకు సుదృఘాలంబు రాజైల్లనే
(3, 141)

చంద్రికా. పరిణ సీ. గీ అందుకోర్వం జాల (4, 162)

వందలు వందలుగా తెలుగు కావ్యములలో ఇట్టి ప్రయోగము లున్నవే. ఇవి శాస్త్రులవారికి తెలియనే తెలియవని ఊహించవలెనా? తెలిసిన్నీ పంతుల వారియందు దోషము ఆరోపించినా రనవలెనా? “ఎందుకు” తప్పనిన్ని “ఎందునకు” ఒప్పనిన్ని బిడిపిల్లలకు బోధిస్తున్నారే. ఎంత అవివేకము! తెలియ పంటే శాస్త్రులవారు ఆంధ్ర సారస్వతము పొలిమేరయినా ఎరుగరని చెప్పవలసి వస్తుంది. తెలుసునంటే, ఈ చెప్పిన కవులందరిభాష ఆసాధువనిన్ని వారికంటె వారు సాధుతరమైన తెలుగు వ్రాయగలవారనిన్ని చెప్పవలెను, లేదా, కేవలము ఈర్ష్యచేత పంతులవారిని నిందించినారని ఆయినా చెప్పవలెను ఏది సంభావ్యము?

120 . 'ముందుకు' అని నేటి వ్యవహారములో సిద్ధశబ్దము. వేంకట రత్నము పంతులవారి ప్రయోగము భాషాస్వభావానుగుణముగానే ఉన్నది; తప్పు కాదు, శాస్త్రులవారు సాధువని విధించిన 'ముందునకు' కేవలము లోక విరుద్ధము. నేను ఎక్కడా లోకములో వినబడదు; పూర్వకాలపు గ్రంథములలో మాకు ఎక్కడా కనబడలేదు. నన్నయ తిక్కనాది కవుల కావ్యములనే కాక ఉత్తరాంధ్ర కవుల కావ్యములలోకూడా తరుచుగా ముందటికి, 'ముందటికి, కనబడవి. ఇవి నేడున్ను లోకమం దున్నవి. కొన్ని ప్రయోగము లుదాహరిస్తాము, చూడండి'—

ద్రోణ. 1. 204. పాండవయోధులు ...యుధిష్టిరు ముందటికి వచ్చి.

.. 4. 822. క, పటురకముల మీదికి దాపటికిన్ వలపటికి నవర
భాగమునకు ముందటికి జదలనడపె నము । తక్కు రయమున
శిరముఁ గందుక క్రీడగతిన్.

కాంతి 3 557, కవీనినేల నాముందటికిం, గొనివచ్చితిరి.

పాండురంగ 4. 224 చ విల్క్లయదగఁ దొట్టి ముందరికి లాగక
మల్లన వరాహుని 23. గీ ముందరికి పెచ్చి.

ప్రభావతీ. 2. 42. సీ, అంత నిశ్చల ప్రసారిం పరిచంబునై, దిగుచు
గాముని ముందటికిని గొంప.

నీరాసుంద 3. 64 ర, అయింప ముం. దటికినిని ఎవి.

'ముందర' వాస్తవికముగా సేరే శబ్దము కాదు, 'ముందు' 'కిందు' శబ్దము
లనుండి, 'మీదటి'కి, అనే రూపములు పెచ్చినట్లే, 'ముందు' శబ్దమునుండి
'ముందటి'కి, 'క్రిందు'నుండి క్రిందటి-కి పెచ్చినవి, 'అయితే' 'మీదటి'
'క్రిందికి' అనేవిహదా వాచినుండి పెచ్చినవి గాని, దీనినుండి 'ముందటి'కి
రాలేదు, ఉత్తరాంధ్రమందు 'అందుకు' 'ఇందుకు', 'ఎందుకు' పలెనే 'ముం
దుకు' పెచ్చినది.

121. ఆంధ్రశబ్ద చింతామణిలోని 'నఃకా' అనే సూత్రమున్ను నాల
వ్యాకరణమందున్న 'కువర్జకంబు పరింబగునపుడు దుహంబు హంబులను
నగాగమంబగు' అనే సూత్రమున్ను, అయినదానికి కానిదానికి పట్టించి, లోక
విరుద్ధమయిన శబ్దములు పుట్టించే వారికి వ్యాకరణమంటే ఏమిటో తెలియదని
చెప్పవలెను ఆగమ శాస్త్రము నిత్యముకాదు ఉత్పన్నము రింటె అపవాదము
బలీయము. అపవాదము లున్నప్పుడు వాటిని చెప్పుకుంటే, శాస్త్ర మిశ్రమాణము
గాని శబ్దము తప్పుకాదు. వ్యాకరణ శాస్త్రముయొక్క పడికట్లు తెలియని
పండిత బ్రువులు లోకములో ప్రసిద్ధమయిన శబ్దములు శాస్త్ర విరుద్ధములని
దూషించి, లోకవిరుద్ధమయినవి శాస్త్రముచేత సాధింప నెంచి స్వభావసిద్ధమ
యిన రూపములు మార్చి 'దిద్దుతున్నారు'. తమ బొల్లిభాష బలిపిల్లలకు నేర్పు
తున్నారు. 'అనందవాచక పుస్తకముల'లో హదా 'ముందునకున్ను' అట్టిపే
ఇంకా అనేక అపశబ్దములున్ను ఉన్నవి. మన శాస్త్రులవారు, వాటినిపే ఇట్టి
అపభ్రంశములు ఈ వ్యాసము మూడవ భాగములో ఉదాహరిస్తాము.

